

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARÎȚ”
CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ

X

2011

www.cimec.ro

ARHIVA SOMEȘANĂ

**REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A**

X

Pe copertă: *Soldat și ofițer din Regimentul de infanterie de linie nr. 50 Fürst Thurn und Taxis
la 1851 (reproducere după Gustav Amon von Treuenfest).*

MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
INSTITUTUL DE ISTORIE „GEORGE BARÎȚ” CLUJ-NAPOCA

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ DE ISTORIE ȘI CULTURĂ
SERIA A III-A

X

NĂSĂUD
2011

REFERENȚI DE SPECIALITATE:

Prof. Francesco Guida, Universitatea „Roma Tre”, Roma
Prof. Ardian Ndreca, Universitatea Pontificală „Urbaniana”, Roma
Prof. Jakov Kulić SJ, Institutul Pontifical Oriental, Roma
Prof. Nicolae Bocșan, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Prof. Toader Nicoară, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

COLEGIUL DE REDACȚIE:**Redactori coordonatori:**

Dan Lucian Vaida, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Mirela Popa-Andrei, Academia Română, Institutul de Istorie „George Bariț”,
Cluj-Napoca

Membri:

Cristian Găzdac, Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca
Adrian Onofreiu, Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud
Claudia Peteanu, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Dan Prahase, Muzeul Grăniceresc Năsăudean
Floare Vaida, Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud

Copertă: Marcela Tamaș

Tehnoredactare: Rodica Pop

Prelucrare imagini foto: Dumitru Rotari

Orice corespondență se va adresa:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor, nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
România

Please send any mail to the following address:
MUZEUL GRĂNICERESC NĂSĂUDEAN
Năsăud, B-dul Grănicerilor, nr. 19
Tel.: 004-0263-361363
Romania

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor din cuprinsul volumului
apartine exclusiv autorilor.

ISSN 1583-3542

LISTA AUTORILOR

Vasile Dobrescu	Universitatea „Petru Maior”, Târgu Mureș.
Luminița Dumănescu	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Centrul de Studiere a Populației.
Nicoleta Hegedűs	Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Doctorand, Facultatea de Istorie și Filozofie.
Adrian Onofreiu	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud.
Gheorghe Pleș	Colegiul Național „George Coșbuc”, Năsăud.
Dan Prahase	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Paul Ersilian Roșca	Doctorand, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca. Facultatea de Teologie Ortodoxă.
Viorel Rus	Profesor pensionar, Bistrița.
Gabriel Virgil Rusu	Școala de Agenți de Poliție „Septimiu Mureșan”, Cluj-Napoca.
Claudia Septimia Sabău	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Crin Triandafil Theodorescu	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Veronica Vlaic Timoce	Muzeul Județean Bistrița-Năsăud.
Dan Lucian Vaida	Muzeul Grăniceresc Năsăudean.
Dana Maria Văran	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud.
Cornelia Vlașin	Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud.

CUPRINS

I. TARA NĂSĂUDULUI - ISTORIE ȘI CULTURĂ

GABRIEL-VIRGIL RUSU

O cercetare judiciară la Telciu. Cazul uciderii grecului Cozma – 31 martie 1693.....	11
<i>A judicial investigation to Telciu. Greek Cozma murder case – 31 March 1693</i>	<i>18</i>

DANA MARIA VĂRAN

Motive de divorț în timpul regimentului de graniță năsăudean. Argumentele furirului Petre Tănase din Susenii Bârgăului contra soției sale Nazaria Buzdug	19
<i>The arguments of „furir” Petre Tănase from Susenii Bârgăului against his wife Nazaria Buzdug</i>	<i>34</i>

VIOREL RUS

Dascălii și școala din Rebra Mare în secolul al XIX-lea.....	35
<i>The teachers and the school of Great Rebra within the 19th century.....</i>	<i>42</i>

CLAUDIA SEPTIMIA SABĂU

Sinuciderea Ioanei Sekira. O tragedie la Năsăud în anul 1872.....	43
<i>Le suicide Ioana Sekira. Une tragedie dans la ville de Năsăud, en 1872</i>	<i>53</i>

CORNELIA VLAȘIN

Gestionarea patrimoniului fondurilor grănicerești în a doua jumătate a secolului al XIX-lea.....	55
<i>The administration of the Năsăud bordering funds in the end of the 19th century</i>	<i>67</i>

VASILE DOBRESCU, ADRIAN ONOFREIU

Redescoperirea unui năsăudean – Emil Tișca (1881–1965).....	69
<i>Le redécouverte d’une personnalité de la ville de Năsăud – Emil Tișca (1881–1965).....</i>	<i>88</i>

DAN LUCIAN VAIDA

Emil Tișca – corespondență ilustrată de pe front (1915–1918)	89
<i>Emil Tișca – correspondance illustrée du front (1915–1918).....</i>	<i>124</i>

ADRIAN ONOFREIU

Considerații privind arhiva veche a orașului Năsăud.....	125
<i>Considérations sur les anciennes archives de la ville de Năsăud.....</i>	<i>142</i>

GHEORGHE PLEȘ

O fructuoasă interferență – școlile Năsăudului și Academia Română.....	145
<i>Une productive interference: les écoles de Năsăud et l’Académie de Roumanie</i>	<i>176</i>

II. VARIA

NICOLETA HEGEDŪS

Imaginea maghiarilor în presa românească din Transilvania în perioada 1900–1918 (partea a doua)	179
<i>The image of Hungarians in the Romanian newspapers from Transylvania between the years 1900–1918 (second part).....</i>	<i>196</i>

PAUL-ERSILIAN ROȘCA

Conflictul dintre religie și știință – mit sau realitate? Imaginea conflictului în secolul XX într-un studiu istorico-teologic	197
<i>Conflict between religion and science – myth or reality? Image of the conflict in the twentieth century in a historical-theological study</i>	<i>213</i>

DAN PRAHASE

Despre una din minunile Maicii Domnului	215
<i>About one of the Holly Virgin's miracles.....</i>	<i>217</i>

CRIN-TRIANDAFIL THEODORESCU

Potențialul turistic al peșterii de la Izvorul Tăușoarelor	219
<i>Touristic potential of the Izvorul Tăușoarelor Cave.....</i>	<i>264</i>

III. RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA PATRIMONIULUI MUZEAL

VERONICA VLAIC-TIMOCE

Conservarea unui țol din colecția Muzeului Județean Bistrița-Năsăud	281
---	-----

IV. RECENZII

LUMINIȚA DUMĂNESCU

Adrian Onofreiu, Districtul Năsăud (1861–1876).....	287
---	-----

I. ȚARA NĂSĂUDULUI - ISTORIE ȘI CULTURĂ

O CERCETARE JUDICIARĂ LA TELCIU. CAZUL UCIDERII GRECULUI COZMA - 31 MARTIE 1693

Gabriel-Virgil RUSU

În secolul al XVII-lea societatea Transilvaniei princiare se află în plin proces de dezvoltare și transformare sub influența paradigmelor apusene. Pe acest fond constatăm, atât la nivel central, cât și local eforturile autorităților de a ține sub control fenomenul infracțional și de a conserva așa-numita *pace socială* reclamată de stări ori de câte ori acestea se întruneau în diete. O pace socială totuși iluzorie având în vedere numeroasele procese penale judecate de instanțe, consemnate de notari și identificate în arhive, dovadă a unui dinamism social care se încadra, în linii generale, în cel european specific epocii premoderne. Comiții supremi, vicecomiții, juzii nobiliari și ajutoarele sale sunt implicați constant în lupta contra criminalității în toate spațiile principatului, luând măsuri dure împotriva *publice pacis et tranquillitatis perturbatores*. Însă, pentru a judeca și condamna un suspect era necesară constituirea probatoriului sau a ceea ce însemna acesta în veacul al XVII-lea în materie de dovedire a autorului, indiferent de fapta lui: *nota infidelitatis*, omucidere, furt, destrăbălare, cerșetorie sau vagabondaj¹.

Depozițiile martorilor, *ochii și urechile justiției*, cum se exprima marele jurist englez al secolului XIX, Jeremy Bentham², sunt foarte importante pentru aflarea adevărului, mai cu seamă în această perioadă medievală când dovezile științifice sunt practic inexistente. Martorul este *acea persoană care are cunoștință despre o faptă sau împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului într-un proces penal*³, nu are calitatea de parte, însă joacă un rol însemnat pe scena justiției. Ștefan Werbőczy vorbește de martori în opera sa *Opus Tripartitum*, afirmând despre ei faptul că *în trecut se numeau superstites – cineva care ține/stă pe lângă cineva*, pentru a-l asista într-o cauză în care este reclamat sau reclamant, având datoria să clarifice cazul⁴. Martorul este audiat de organele judiciare; de către

¹ Gabriel-Virgil Rusu, *Urmărirea infractorilor în comitatele ardelene, sec. XVII*, teză de doctorat, manuscris, Cluj-Napoca, 2011, p. 198.

² Jeremy Bentham, *Traité des preuves judiciaires* [Tratat de probe judiciare], vol. 1, Ed. Bossage Prères, Paris, 1823, p. 93.

³ *Codul de procedură penală*, ediția a 11-a actualizată la 1 septembrie 2009, Editura Hamangiu, București, 2009, art. 78, p. 245.

⁴ *Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbewcz, personalis presentie regle majestatis locum tenentem, Accuratissime editum*, la Moldovan I. Florin, *Originea și evoluția instituției jurătorilor la români*, Editura Texte, Dej, 2007, pars. I, tit. 13, pct. 6, p. 231.

vicecomite, vicejudele regal ori judele sătesc și jurați, în faza premergătoare, de urmărire penală sau de comitele suprem, solgabirăul mare, de nobilul președinte al forului dominal sau de căpitanul cetății, în calitate de judecători cu ocazia derulării propriu-zise a proceselor.

Legile transilvane nu pomenesc deloc despre vârsta minimă de la care o persoană putea avea calitatea de martor, însă, cu siguranță eventualele depoziții ale minorilor nu erau luate în discuție. Dacă unele declarații se făceau în mod public și solemn în fața instanței, au existat și situații în care slujbași ai sedriei erau trimiși pe teren, în diferite sate pentru a identifica și audia martori, prin *cercetare judiciară*, o primă etapă în îndeplinirea procedurii, etapa urmăririi penale⁵, mai ales în cazurile cu autori necunoscuți. Câteva documente inedite identificate în arhiva orașului Bistrița ne dezvăluie modul în care au fost ascultați martorii în diferite cauze penale. La 1619 sunt consemnate în localitatea Maieru depozițiile celor care aveau cunoștință despre fapta de pruncucidere comisă de o femeie pe nume Ecaterina (*Catharina*)⁶, iar într-un act din data de 10 februarie a aceluiași an se pomeneste despre *testimoninia valchorum*, declarații ale unor martori români într-o anchetă privind o infracțiune de tâlhărie comisă în satul Rebra⁷. Și locuitorii români ai satului Telciu, sunt audiați în legătură cu omorul săvârșit în anul 1692, de autori neidentificați, victimă fiind grecul Cozma, caz pe care intenționăm să-l analizăm din punct de vedere istoric și criminogen⁸.

Cercetarea judiciară are loc în ultima zi a lunii martie a anului 1693, în fața cneazului (judeului) și a juraților din Telciu, sat aflat în districtul Bistriței, ocazie cu care sunt consemnate în scris mărturiile celor care cunoșteau date și informații cu privire la fapta comisă. Declarațiile sunt destul de rezumative, fiind redactate în stil „toren”, adică una după alta, în câmpul aceluiași document. Actul în sine, probabil un transumpt ori o filă de dosar rătăcită, nu este autentificat cu sigiliu, nu este iscălit și nici nu are menționat numele scribului, probabil un notar. El conține pe o pagină și jumătate un număr de trei declarații de martori din care una aparține unui anume popa Miron, una lui Rus Andron și cea de-a treia este o depoziție comună luată localnicilor Dandru Simion și Simion a lui Ignat, deci în total patru persoane audiate. Se face referire în text la un al cincilea martor pe nume Nechita, care din motive necunoscute nu a fost audiat⁹.

Singurele date cu caracter personal identificate în text sunt numele (Miron, Dandru și Rus), prenumele (Simion de două ori, din care unul este însoțit de porecla „a lui Ignat” și Andron) și vârsta (cu excepția preotului, notarul a reținut vârsta tuturor martorilor: Dandru Simion are 36 de ani, Simion a lui Ignat 25, fiind cel mai tânăr dintre martori, iar Rus Andron are 30 de ani, deci oameni

⁵ Este prima fază a unui proces penal și constă în strângerea probelor necesare aflării adevărului, activitate gestionată de către structurile judiciare investite de lege cu autoritate și competență.

⁶ Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond *Primăria Orașului Bistrița* (în continuare: ANSJC, POB), seria I, nr. 8719/1619.

⁷ *Ibidem*, nr. 8710/1619.

⁸ *Ibidem*, nr. 22.886/1693.

⁹ *Ibidem*.

în floarea vârstei). Cu privire la *domiciliu* nu s-a consemnat nimic, dar este de la sine înțeles că fiind vorba de o cercetare efectuată în satul Telciu, martorii sunt desigur, rustici din localitate. Probabil că aceste date erau suficiente pentru anchetatori, iar semnătura unor iobagi care nu știau carte era de prisos, mai ales că depozițiile acestora *s-au făcut sub jurământ*¹⁰.

Onus probandi este obligația administrării probelor în procesul penal, de către persoanele investite de autoritate în acest sens¹¹, iar judele sătesc (*cneazul* din document) care conduce ancheta încearcă să reconstituie adevărul din aceste fragmente dispartate numite „declarații de martori”. Atunci când autorii sunt necunoscuți, organul de cercetare, de regulă solgabirăul mic, desfășoară activități de investigații la fața locului sau în mediile din care ar putea proveni suspiecții. Dar exemplul nostru dovedește faptul că și juzii locali sunt în drept să efectueze anchete. Despre locul în care s-a realizat cercetarea putem bănuși că era sediul primăriei, mai exact imobilul de unde judele gestiona problemele comunității. Aici se prezintă martorii care, în fața instanței locale formate din jude și jurați (numiți în unele documente *conjuratores*), în total șapte persoane, răspund la întrebări, în timp ce notarul consemnează în document depozițiile luate sub jurământ. Documentul redactat are valoare juridică, este un material de probă care, coroborat cu alte dovezi, îl ajută pe judecător să pronunțe sentința.

Având în vedere zgârcenia de detalii din textul analizat, zgârcenie explicată fie de superficialitatea anchetatorului, fie de lipsa de interes în soluționarea cauzei și, în lipsa altor acte referitoare la același proces, ne este greu să identificăm noi, peste mai bine de trei veacuri, identitatea criminalilor. Aceasta nu înseamnă că nu putem formula câteva ipoteze. Probabil că autorul omorului a fost cel puțin identificat, dacă nu chiar prins și credem că judele a depus toate eforturile în acest sens, deoarece anchetatorul risca să fie pedepsit el însuși de către comitele suprem în cazul eșecului în demersul său judiciar. Dieta de la Mediaș din anul 1614 prevedea la art. 21 faptul că „În satele unde acești latroni nu sunt prinși de către juzi și cnezi, comitele (are dreptul) să-i pedepsească (pe aceștia)”¹².

Prima problemă pe care ne-o punem este în legătură cu **identitatea** victimei și cu motivul prezenței acesteia în această zonă. Este cunoscut faptul că foarte mulți negustori greci care făceau negoț în Polonia ocoleau, spre sfârșitul secolului al XVII-lea, rutele din Moldova datorită instabilității politice de acolo, preferând traseele maramureșene. De aceea, având în vedere și naționalitatea celui ucis, susținem ipoteza îndeletnicirii negustorești a lui Cozma, profesie care ne duce logic spre **mobilitatea** crimei: jaful. Un alt element important într-o anchetă este stabilirea **datei și locului** în care s-a comis omorul. Informații primim din aceeași sursă: în vremea în care martorii *treierau ovăzul*, adică undeva

¹⁰ *Ibidem*. Formula depunerii jurământului exista și atunci, există și acum atât în faza urmăririi penale, cât și în faza de judecată (Petre Buneci, Ioana Teodora Butoi, *Martorul pe tărâmul justiției. Perspectiva procesual penală și psihologică*, Editura Pinguin Book, București, 2004, p. 37).

¹¹ Ion Neagu, *Tratat de procedură penală. Partea generală*, Ediția a II-a revizuită și adăugită. Editura Universul Juridic, București, 2010, p. 450.

¹² *Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae - Erdész Országgyűlési emlékek*, [Hotărârile dietei Transilvaniei], sub red. Syllágyi Sándor, vol. VI, Budapest, 1880, p. 420.

prin luna august a anului 1692, în plină zi, *pe câmp*, cu siguranță în hotarul satului Telciu, pe valea Sălăuței, la poalele Munților Țibleșului, având în vedere competența teritorială a judeului sătesc.

Depozițiile martorilor oferă detalii episodice legate de crimă. Astfel, victima a *trecut cu iuțeală* (a fost urmărit?) pe lângă Dandru Simion, Simion a lui Ignat și Nechita, în timp ce aceștia se aflau în proximitatea satului la treierat ovăzul, iar la scurt timp, după circa o jumătate de oră, s-au auzit *focuri de armă*¹³. Rezultă în mod cert faptul că victima a fost omorâtă prin împușcare, situație în care l-am putea introduce în cercul de suspecți și pe străjerul Gheorghe, care executa serviciul de pază înarmat. Acesta, potrivit martorilor *imediat a venit la ei* (înspre sat) *în fugă cu întrebarea dacă în sat nu știe cineva cine l-a atacat pe grec*. Desigur, ne este greu să stabilim vreo formă de vinovăție în sarcina lui Gheorghe, în condițiile în care lipsesc date importante ale anchetei. Oricum, pușcașul a acționat, am putea spune, legal. A făcut investigații chestionând martorii, apoi a alarmat, conform procedurii, comunitatea, l-a anunțat pe jude și cu toții au pornit spre locul crimei, loc despre care nu aflăm mai nimic: *a fugit la cneaz care el însuși împreună cu mulți valahi (români) s-au dus acolo afară pe câmp, dar nu au găsit pe nimeni* (credem că textul se referă la autor sau autori)¹⁴.

La constatarea unei infracțiuni de omor un rol important îl are cercetarea la fața locului, ocazie cu care anchetatorii pot culege o serie de date legate de condițiile și împrejurările în care s-a comis fapta, inspectează cadavrul, constată cauza morții, identifică arma crimei, ascultă martori, realizează activități investigative și formează cercul de suspecți. Pentru că fapta a fost comisă în spațiu deschis, cel natural, judele trebuia să organizeze imediat căutarea suspecților prin scotocirea zonei, blocarea principalelor artere de comunicații din zonă și solicitarea asistenței organelor districtuale și a comunităților învecinate. Nu cunoaștem nici ce au găsit cei sosiți la locul crimei, dar faptul că martorii au fost audiați abia după aproape un an de la comiterea crimei nu spune foarte multe despre profesionalismul structurii judiciare locale.

Demersul esențial într-o anchetă penală este **identificarea autorului sau a autorilor** care urmează să răspundă în fața legii pentru fapta sau faptele comise, în baza probatoriului administrat de anchetatori. Declarațiile martorilor pun în evidență comportamentul suspect a doi români pe nume Bogza și Trișcă, de loc din Maieru (în textul original *Mayerhof*, jud. Bistrița-Năsăud), potrivit celor afirmate chiar de ei. De altfel, privind la modul general documentul avem impresia că judele sătesc pare să conducă cercetarea înspre incriminarea măierenilor. Popa Miron declară că cei doi i-au povestit că intenționau *să meargă în Maramureș să cumpere oi, iar când au fost întrebați unde sunt cărțile lor (salvus conductus) au spus că nu au și au fugit (s-au îndepărtat)*. Și Rus Andron afirmă faptul că *în vara trecută* (1692, deci foarte aproape de data comiterii crimei) *Trișcă a venit noaptea în stâna lui și a poposit acolo împreună cu alți doi români pe care (martorul) nu îi cunoștea, pe el însă, pe Trișcă, îl cunoștea*. Textul relevă

¹³ ANSJC, POB, nr. 22.886/1693.

¹⁴ *Ibidem*.

acțiuni concrete ale localnicilor din Telciu de căutare a celor doi, *Bogza și Trișcă*, însă aceștia nu au fost găsiți *nici în sat, nici în câmp*¹⁵.

Așadar, **cercul de suspecți** este constituit: doi iobagi fugiți de pe moșie, Bogza și Trișcă din localitatea Maieru, fără documente de liberă trecere emise de stăpân, care merg în comitatul vecin Maramureș pentru a cumpăra oi (cu ce bani?) și care umblă noaptea însoțiți de elemente necunoscute, probabil complici, prin locuri muntoase, lăturalnice și greu accesibile, adăpostindu-se pe la stâne. Aceste informații, coroborate cu alte texte studiate în fondurile arhivistice, conturează imaginea unei regiuni montane, de la incidența comitatului maramureșan cu districtul Bistriței, extrem de facile mișcării persoanelor suspecte, în condițiile în care brațul legii pătrundea mai greu printre defileuri, prin păduri sau văgăuni. În anul 1691 cancelarul Nicolae Bethlen le cerea bistrițenilor să pună la dispoziția trimisului comitatului Maramureș, Sigismund Stoica, însoțitori și cai, deoarece l-a însărcinat să facă cumpărături¹⁶. Rațiunea doleanței înaltului demnitar ardelean era simplă: drumurile dintre comitat și district erau bătute de latroni.

Odată stabilit cercul de suspecți, judele trebuia să acționeze în mod operativ pentru prinderea și aducerea celor doi în fața judecătorului pentru a-și primi pedeapsa, însă a lua urma tâlharilor în mod individual era sinucidere curată. Documentele dovedesc faptul că satele bistrițene și cele din Maramureș solicită tot mai des, în a doua jumătate a secolului XVII, intervenția puterii. Dar, în ciuda măsurilor luate de autorități, numărul tâlharilor din zona muntoasă bistrițeano-maramureșană crește în mod constant. La 28 mai 1699 Guberniul Transilvaniei poruncește administrației comitatului Maramureș, președintelui tablei Ioan Kemény, consilierului Mihail Teleki și judeului Bistriței să colaboreze între ei și să stabilească calea de urmat pentru alungarea tâlharilor din Munții Maramureșului, *sporți peste măsură*, urmând ca în acest scop să fie ridicați atât nobilii, sub pedeapsa pierderii bunurilor, cât și țăranii, sub pedeapsa tragerii în țepă¹⁷. Să nu uităm faptul că *sporirea peste măsură* a latronilor în Maramureșul montan poate fi în legătură cu mișcarea haiducului Pinte, la care fac trimitere multe documente judiciare ale epocii¹⁸.

Privind la modul retrospectiv suma informațiilor ce răzbat din textul inedit analizat, sesizăm faptul că indiferent de epoca istorică, autoritățile locale s-au confruntat cu aceleași probleme privind protecția oamenilor în fața violenței extreme. Cazul uciderii grecului Cozma în defileul Văii Sălăuței reprezintă o fotografie mai mult sau mai puțin clară a ceea ce s-a întâmplat în partea de nord-est a principatului Transilvaniei, în mijlocul unei comunități românești la finele veacului XVII. În același timp, cercetarea noastră reprezintă și o contribuție la istoria poliției române de dincoace de Carpați, o pagină de *restitutio* a unor fapte și evenimente uitate pe nedrept în liniștea răcoroasă a arhivelor.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, nr. 33/1691.

¹⁷ Susana Andea, Avram Andea, *Documente privind mișcarea lui Pinte 1693–1703*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, p. 3.

¹⁸ Idem, *Haiducul Pinte și lumea sa*, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003, pp. 105–126.

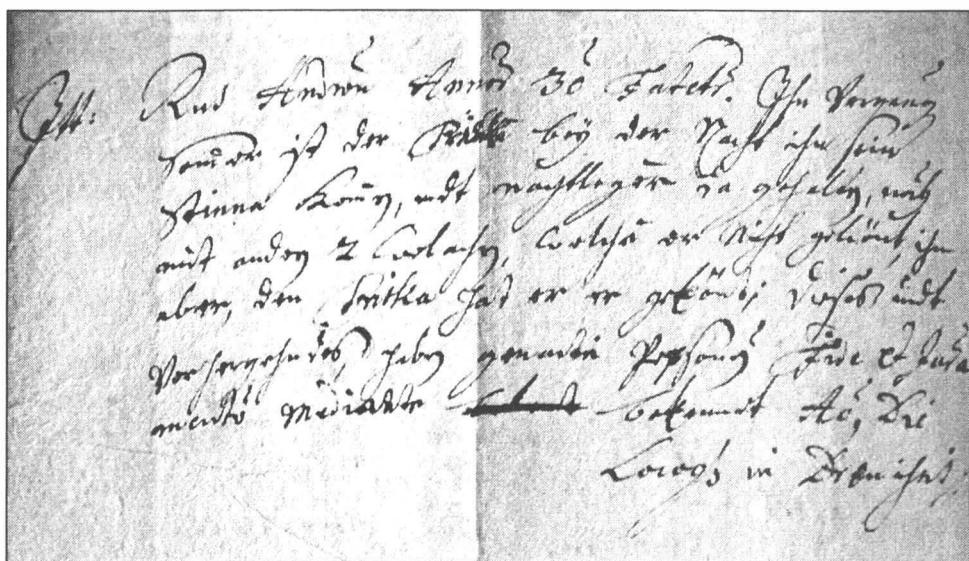
(*Recto*) În anul 1693, în ultima zi a lunii martie, în Telts [Telciu, n.n.] a avut loc o cercetare [judecătorească, n.n.] în cazul uciderii grecului Cozma.

În fața cneazului [judelui, n.n.] și a juraților au fost examinate următoarele mărturii: [martorii declară faptul, n.n.] că ei nu i-au mai văzut pe cei doi români, pe Bogza și Trișcă, nici în sat, nici în câmp, atunci când au vrut să-i ducă prinși la popa Miron.

Popa Miron a mărturisit că atunci când cei doi, Bogza și Trișcă au sosit la el, au afirmat că ar fi [de loc, n.n.] din Mayerhof [Maieru, n.n.] și au vrut să meargă în Maramureș să cumpere oi, iar când au fost întrebați unde sunt cărțile lor [salvus conductus, n.n.] au spus că nu au și s-au îndepărtat.

Dandru Simion de 36 ani,

Simion, al lui Ignat, de 25 de ani: Precum acel Nichita, și cei doi [martori, n.n.] treierau ovăzul, [moment în care, n.n.] acest Cozma a trecut cu iuțeală [pe lângă ei, n.n.] iar peste o jumătate de oră aceștia [martorii, n.n.] au auzit focuri de armă și imediat pușcașul Gheorghe a venit la ei [înspre sat, n.n.] în fugă cu întrebarea dacă în sat nu știe cineva cine l-a atacat pe grec; [pușcașul Gheorghe, n.n.] a fugit la cneaz care el însuși împreună cu mulți valahi [români, n.n.] s-au dus acolo afară pe câmp, dar nu au găsit pe nimeni.

(Verso) Rus Andron, 30 de ani mărturisește că în vara trecută Trișcă a venit noaptea în stâna lui și a poposit acolo împreună cu alți doi români pe care [martorul, n.n.] nu îi cunoștea, pe el însă, pe Trișcă, îl cunoștea; Acesta și anteriorul le cunoșteau pe persoanele numite.

Depozițiile s-au făcut sub jurământ. Anul, ziua și locul în introducere.

**A JUDICIAL INVESTIGATION TO TELCIU.
GREEK COZMA MURDER CASE – 31 MARCH 1693**

Summary

Original document, identified in the Archives of the City Hall Bistrița, reveals the image of a murder committed in the summer of 1692 in the border village Telciu, by remaining unidentified authors. The murder victim was a Greek named Cozma, probably merchant, who passing through the area was attacked and shot dead. Testimony of four Romanian witnesses from the village, recorded by the local judge and jurors, highlight the suspicious behavior of two Romanians from the village Maieru named Trișcă and Bogza, runaway serfs from the estate, who dealt with animal traffic over the Mountains Tibleș. In fact, the mountainous area – Bistrița – Maramureș seems to be a paradise of thieves and the authorities consistently held a “potera” to prevent robberies. This paper constitutes a page in the history of lesser-known history of the Romanian police side of the Carpathians.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare (edite și inedite)

- Andea Susana, Andea Avram Documente privind mișcarea lui Pinte 1693–1703, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003.
- Codul de procedură penală, ediția a 11-a actualizată la 1 septembrie 2009, Editura Hamangiu, București, 2009.
- Monumenta Comitatus Regni Transylvaniae – Erdély Országgyűlési emlékek, [Hotărârile dietei Transilvaniei], sub red. Syilágyi Sándor, vol. VI, Budapest, 1880.
- Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale, Fond Primăria Orașului Bistrița, seria I, nr. 33/1691, 8710/1619, 8719/1619 și 22.886/1693,
- Tripartitum Opus Iuris Consuetudinarii Incliti Regni Hungariae per magistrum Stephanum de Werbewcz, personalis presentle regle majestatis locum tenentem, Accuratissime editum, la Moldovan I. Florin, Originea și evoluția instituției jurătorilor la români, Editura Texte, Dej, 2007.

Lucrări (generale și speciale)

- Andea Susana, Andea Avram Haiducul Pinte și lumea sa, Editura Supergraph, Cluj-Napoca, 2003.
- Bentham Jeremy Traité des preuves judiciaires [Tratat de probe judiciare], vol. 1, Ed. Bossage Prères, Paris, 1823.
- Buneci Petre, Butoi Ioana Teodora Martorul pe tărâmul justiției. Perspectiva procesual penală și psihologică, Editura Pinguin Book, București, 2004.
- Rusu Gabriel-Virgil Urmărirea infractorilor în comitatele ardelen, sec. XVII, teză de doctorat, manuscris, Cluj-Napoca, 2011.
- Neagu Ion Tratat de procedură penală. Partea generală, Ediția a II-a revizuită și adăugită, Editura Universul Juridic, București, 2010.

MOTIVE DE DIVORȚ ÎN TIMPUL REGIMENTULUI DE GRANIȚĂ NĂSĂUDEAN. ARGUMENTELE FURIRULUI PETRE TĂNASE DIN SUSENII BÂRGĂULUI CONTRA SOȚIEI SALE NAZARIA BUZDUG

Dana Maria VĂRAN

În anul 1804, după 9 ani de căsătorie și 3 copii, furirul Petre Tănase a intentat divorț soției sale Nazaria, fiica protopopului ortodox Iacob Buzdug din Rusul Bârgăului.

La acea vreme, de cauzele matrimoniale se ocupa exclusiv biserica care pronunța sentințele în funcție de canoanele proprii, procedura pentru credincioșii ortodocși fiind următoarea: soborul protopopesesc format din preoți locali și condus de protopop, audia părțile implicate și martorii lor, lua în discuție documentele prezentate și emitea un deliberat care, împreună cu procesul verbal al ședinței și documentele anexate, era expediat la Consistoriul episcopal din Sibiu. Acesta, după ce analiza toate argumentele aduse, emitea un deliberat consistorial care era adus la cunoștința părților. Obligația de a anunța soților sentința finală îi revenea preotului din parohia unde ei își aveau domiciliul. Fiecare din cei doi soți trebuia să se pronunțe dacă erau sau nu mulțumit cu deliberatul consistorial și să respecte deciziile lui. În cazul în care una sau ambele părți nu erau de acord cu sentința, puteau cere rejudecarea cauzei („*Novum*”).

Procesul intentat de Petre Tănase s-a întins pe parcursul mai multor ani și nu a fost unul obișnuit datorită poziției pe care o avea fiecare dintre ei în comunitate. Chiar dacă în momentul declanșării procesului protopopul Iacob Buzdug, tatăl Nazariei, era mort, la conducerea protopopiatului era acum fratele ei Alexandru, care a fost suspectat că a încercat să influențeze sentința. Nemulțumit de sentința consistorială care îi obliga să se îndrepte și să trăiască împreună, Petre Tănase, susținut și de oficialii Regimentului de graniță unde își desfășura activitatea de furir, a cerut „*Novum*”².

Documentele înfățișărilor lor nu s-au păstrat integral, astfel încât deznodământul final nu poate fi stabilit cu certitudine, totuși dintr-un document din anul 1816³ rezultă că la acea dată încă se judecau, iar în anul 1822 Nazaria își cerea de la Regiment partea din simbria „*invaliden⁴ furir*” a lui Petre Tănase, deci erau despărțiți⁵.

¹ Furir = grănicer care îndeplinește activități de birou.

² Arhivele Naționale Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare ANSJB), fond *Protopopiatul ortodox român Bistrița*, d. 35, f. 17.

³ *Ibidem*, d. 126, f. 3–4.

⁴ Invaliden = în rezervă, pensionat.

⁵ ANSJB, fond *Protopopiatul ortodox român Bistrița*, d. 77, f. 11.

Documentul⁶ prezentat de el la procesul care a avut loc în anul 1804 în Rusul Bârgăului, intitulat „*Instrument*”, este o expunere cronologică a modului în care a fost pusă la cale căsătoria lor, așteptările lui și promisiunile viitorului socru, traiul lor împreună și învinuirile pe care le aduce soției și familiei ei. Conceput de Petre pentru a-și justifica cererea de divorț, a obține custodia copiilor și acordul pentru o altă căsătorie legală, totul este argumentat în termeni contractuali: ceea ce i s-a promis la încheierea căsătoriei nu a fost respectat ulterior, așadar contractul trebuie anulat. Textul, transcris fidel după cel original scris cu litere chirilice fără a fi supus unei adaptări la limbajul modern, este produsul unui om educat, obișnuit cu expunerea de argumente în mod pertinent și logic.

Dincolo de drama personală a protagoniștilor acestei întâmplări sau de picaneria vieții lor private, documentul ne dezvăluie niște oameni umblați prin lume, moderni, ambițioși, dar în aceeași măsură și multă suferință, sărăcie și resemnare. Cei interesați de epoca respectivă au șansa de a pătrunde în universul satului grăniceresc, cu viața lui cotidiană, între campanii militare și lucrul câmpului și de a înțelege soarta familiilor lor rămase acasă ca să ducă anevoie greutățile „*găzdușagului*”⁷, fără bărbații aflați mai tot timpul în „*tabără*”.

„INSTRUMENT”

Prin care cel mai jos iscălitul cearcă despărțirea între el și între muiera sa Nazaria fata răposatului protopop Iacob Buzdug, din următoarele pricini:

Tânăr fără tată și fără povața altora eram, când am fost ajunsă la al 18-lea an, neavând vre-un gând a mă însura. Întru acea vreme veni un unchi a muierii mele de acum la maică mea, acesta încă trăind, fiind eu în slujbă cătunească pe 15 zile la comandă în regiment, și zice: „*Iată eu sunt trimis de protopopul Buzdug la tine, ca feciorul tău Petre care e dinste și cu minte bună să ieie fata lui în căsătorie*”. Între alte vorbe au mai adaos unchiul acela, cum că protopopul au făgăduit aceuia care va să se căsătorească cu fata lui cea în toate trebile căsi bine învățată și de viță bună, doi boi cu car, două vaci, un cal, doi stupi, doi porci, baerul și argintul și alte unelte a căsi, ajutându-i în tot chipul afară de zestrea făgăduită. Această veste muma mea cea bătrână și foarte slabă, cu lacrimi de bucurie au primit, mulțumind lui Dumnezeu că bine au voit a trimite pruncului ei un noroc așa mare.

Întorcând eu mai apoi de la comandă, începu muma mea am spune despre celea ce s-au întâmplat, întru’ care i-am răspuns: „*Eu pe fata protopopului nu cunosc, nici în viața mea vreodată am văzut și încă nu-mi e vremea a mă însura, pentru aceea nu mă voi grăbi*”. Însă iar s-au întors cu învățătură părintească și au zis: „*Iubite fiule! Batăr să nu cunoști pe acea fată, nice ai văzut-o vreodată, totuși știut lucru e, cum că au fost crescută într-o casă de oameni de cinste și cu adevărat părinți ei o vor fi povățuit-o spre ținerea găzdușagului și spre lucrurile cele de lipsă la casă și fiind tu acum fără tată iar eu bătrână și slabă, bună soață vor pute’ fi ție și pe fratele tău*”.

⁶ Idem, colecția „*Bazil Buzdug*”, d. 2, f. 11.

⁷ Găzdușag = gospodărie.

mai mic mai lesne l-ai ajutori până când la vremea sa, însuși s-ar însura. Încă și aceasta iubite fiule bine socotește, că norocul neașteptat ție, prin alții îmbiat, totdeauna să-l primești, că acela e cel mai bun; pentru aceea tu încă acum nu lepăda ce ție s-au îmbiat”.

După aceasta am întrebat pe maica mea cunoaște dânsa pe ace’ fată? Și zicând că nu o cunoaște, ci numai gândește că părinți ca aceia, din care se trage și dânsa, spre pruncii săi totdeauna îndreptă spre năravuri bune și spre trebile căși, am răspuns eu: „Dară iubită maică, eu am înțeles că ea vor fi uricioasă”. „O iubite fiule”, răspunsă maica mea „nu frumusețile, care în grabă trec, fac pe om bogat, ci silința și purtarea cea bună găzdușagului a dus cu sine cinste și bogăție”.

După multe alte vorbe și învățături care mi le-au dat maica mea, am zis ei: „Maică dragă! Eu nu poci ave voie spre acesta până nu voi cunoaște cu ce fel de însușiri e împodobită, temându-mă în urmă a nu fi greșit”. „Nicidecum să nu te îndoiești de creșterea cea bună a acestei fete dintr-o casă așa mare, iubite fiule. Și caută numai că eu sânt foarte slabă și ce poci mai mult ajutoriu, ci de la tine acum am lipsă ajutorită, pentru aceea te rog a primi, fătul meu”. Aceste vorbe cu jălanie au pătruns inima mea și gândind mult despre acest lucru, mai pe urmă am învoit a primi sfatul mamei mele, fiind că nice o maică voiește ceva rău pruncului său.

Întru acest sfârșit m-am dus într-o duminică la Rus și am poftit pe acea fată, muierea mea de acum, prin mătușa ei Nastasia al Toader Sorean, să vie la mine în grădina lui Toader Sorean unde dintăi am cunoscut din față. După multe vorbe de cinste am început a vorbi despre una și alta și mai apoi despre înșurăciune, la care întâmplare spuindui că sunt fără tată și am o maică slabă care mai mult nu poate sprijini și pentru aceea spre ținerea găzdușagului îmi trebuie o soață. Dânsa au învoit zicând mai pe urmă că din față nu ar fi frumoasă, fără prin silința și ascultarea ei s-ar bizui a fi pururi econoama cea de frunte. Vorbele ei atunci mi-au plăcut și m-au îndemnat a primi sfatul maicii mele, dând mâna cu ea pe loc. După care unul de altul ne-am despărțit.

Dacă au mers dânsa acasă, au zis către părinții ei cum că cu mine au făcut tocmeală și aceștia, plini de bucurie, a doua zi m-au chemat la sine prin scrisoare. Eu nu am zăbovit a mă duce la ei, unde m-au primit bine.

Răposatul socrul meu, după sfârșitul cinei mi-au dat o învățătură și au zis. „Iubite ginere! (batăr că eu încă nu eram) eu dau ție fata mea muiere, cu această tocmeală ca să o trătăluiești bine, iar de cumva vor fi vicleană, neascultătoare sau într-alt chip nu vor viețui după plăcerea ta și a o bate poți, că eu dau ție o muiere dară nu și bici sau gârbaci pentru aceea o îndreaptă după voia ta și după cum vei socoti a fi cu folos găzdușagului tău”.

După făgădușul duminical și mie dată învățătură am nădărduit a dobândi o muiere bună și de cât am purces și ne-am dus la comăndașul companiei de atunci oberstleuman și acum domnul căpitan Bruckner rugându-l ca să ne facă scrisoare de slobozenie, care am și dobândit-o și după aceea am fost trimis la cinstitul regiment pentru dăruirea slobozeniei de unde am și dobândit-o.

În scrisoarea de mai sus numita de la companie am fost însămnat zestre, adică: doi boi, o vacă, doi porci, doi stupi, baierile și argint în 30 florini și doi florini bani gata. Iar celea airlea însămnate și făgăduite: un cal, un car de boi

și o vacă, în numita scrisoare a să însămnă, sau din greșeală sau dinadins, s-au uitat, care totuși, cum urmează mai în jos, afară de vacă am dobândit.

În 25 de zile a lunii lui octombrie 1795 după călindariul cel nou am primit taina căsătoriei cu jurământ de credință. După sfârșitul ospățului amândoi am fost chemați la nun, cinstitul părinte Andreș Țif din Prund și am fost dăruți de la el cu o vacă cu vițel, după aceea ne-am dus la cuscii, a arăta mulțămăta, la care întâmplare multe mi-au făgăduit și cum că în tot chipul, ca pre unul din fii săi mă va ajutorii și, de cumva voi vrea, și la statul preoției mă va ajuta.

Din toate aceste făgăduințe, socrul meu numai cât au vrut a să vedea slobod de fată, că eu târziu după aceea am înțales cum că socrul meu întru acest chip, ca și mie, au îmbiat fata sa altor doi: unui grănicer Larion Pop din Prund și altui din țară a cărui nume nu știu, pe care nu i-au putut înșala, pentru că mai dinainte bine au cunoscut pe fată.

Socrul meu mi-au spus mai înainte de cununie că oarecare din țară au poftit pe fata dumisale în căsătorie și au venit la el a peți cu un solgobirău iar fiind că preuteasa dumisale, sau mai bine zis soacra mea, nu s-au învoit în cerearea pețitorului, pentru că au fi fost dintr-un loc cam îndepărtat, pentru aceea nu s-ar fi putut ajutori, au rămas fata jună.

Toate aceste vorbe, numai întru arătarea mea au fost numai înșelăciune, că în scurtă vreme însuși m-am încredințat, în anul 1796 cu socrul meu la Bistrița unde m-am întâlnit cu mai sus numitul țăran și cu dânsul am ajuns în vorbă despre înșurăciunea mea, întâmplându-să și muiera lui de față care mă întreabă dacă eu aș fi ginerele protopopului și cum trăiesc cu muiera mea, eu am răspuns ei „bine, dară ce e această întrebare?” dânsa zice că nu întreabă fără pricină, că protopopul ar fi îndemnat adică pe bărbatul ei făgăduind multe, adică marhe și bani și cum că-l va ajuta la preoție, dară el batăr că au fost foarte lipsit, totuși nu au putut să o ia pentru că au fost urâcioasă și casa ei fără rânduială. Încă vorbind eu cu muiera țăranului acela am auzit și pe socrul meu cu țăranul tot despre acela lucru vorbind, căruia îi zice: „de vei fi luat tu pe fata mea de mult ai fi popă”.

De aici am priceput că răposatul meu socru numai cât au cercat a scăpa de fata lui iar nu au voit a așăza pe un om lipsit de ajutoriu în statul fericirii știind mai înainte bine slăbiciunile fetei sale.

Aceasta au fost învățată la părinții ei foarte dezmiardată și cu lenevirea ei despre care mai apoi însuși m-am încredințat cu totul deodată în lucru și alte trebi a căsii nicidecum deprinsă. Dintru întâi nici pâine nu mi-au putut coace, mai puțin o bucată găti, care și acum puțin știe.

Câteva săptămâni dintâi trecu în dezmierdări înjumătățită, culegând întru acea scurtă vreme semne de neascultare și temându-mă de mai sus zisă urmările am gândit că prea încet să vor depărta și dânsa să va îndrepta, știind că în început toți sânt obișnuiți a fi ceva zburdzi.

În 18 zile a lunii lui noiembrie 1795 după călindariul nou, tăind lemne mi-am tăiat degetul cel mare a piciorului drept în două și de cât m-am dus la spital la Prund. Întru' această neființă de față a mea, care au ținut șasă săptămâni, am lăsat muiera mea la maica mea, la fratele meu minore, nădăduind

că a lucra și va fi maicii mele întru ajutori, în care totuși întru atâta au fost împedecată, trebuind să-mi aducă în toate zilele mâncarea la spital la Prund, iar cealaltă parte a zilei în loc ca să lucre, întorcându-se de la Prund acasă au petrecut-o în însoțirea verii ei Ioana lui Lughin Bruj la crâșmă și zăbovind acolo foarte târziu au ajuns acasă, unde au început a huli pe maica mea, care i-au imputat rămasul ei cel mult și ducându-să la mătușă-sa Petca al Vasile Ganea în Suseni au ascultat bârfele a mai sus numitei Ioana Bruj prin care au fost îndemnată către zelotipie⁸ și spre părăsirea casei mele ducându-se la părinții ei în Rus și așa au petrecut ea vremea fiind eu bolnav, nesocotind că prin acesta găzdușagul să răsipește și maică-mea se necăjește.

În 31 de zile a lui decembrie 1795 după călindariu nou, am fost tămăduit de tăietura mea și slobozit acasă unde sosind am aflat pe maica mea cea slabă bolnavă zăcând, de tot ajutoriu lipsită, iar muierea mea nu de față. Întrebând unde ar fi muierea mea, au răspuns maica, că dânsa nu știe încotro s-au dus, ci numai că părăsită de tot, fără ajutor, fără un picur de apă și fără de ar fi dobândit ceva de mâncat, s-au aflat încă în casa ei.

Atunci chiar am văzut nenorocul care mi-au pricinuit înșurătoare și foarte m-am întristat, aflând pe mama mea bolnavă de moarte fără de nici o sprijineală. Întrebând eu pe muma me, mânca va sau ceva ceva, mi-au zis: „Fiule, de alaltăieri nemic nu am mâncat”. Eu am gătit ei ceva de mâncat, cum am știut și gustând dânsa s-au aflat ceva mai bine și au început a vorbi zicând: „acum vezi fiule că nenorocit te-am făcut și pedeapsă e ție muierea, că nice ști lucra nice vre a lucra, pe lângă acestea are năravuri rele. Dară iartă că te-am sfătuit, că eu însuși sunt vina nenorocirii tale, totuși cearcă prin cuvinte blânde și prin dojeni a întoarce muierea ta la ascultare că unde nu ajută aceste, nice bătaia nu ajută”.

După aceste vorbe maica mea foarte slabă fiind, purtând-o eu pe brațe din casă afară și iar de afară în casă, și-au dat sufletul la care întâmplare și muierea mea, venind cu ceva mai înainte de acasă au fost de față. Gătind eu cele de lipsă, de îngropăciune, muierea mea mai nimic au ajutat, ci au petrecut vremea la mătușă Petca lui Vasile Ganea.

De aici înainte mai multă grijă am luat pentru purtarea găzdușagului și adică m-am dus dimineața la lucru nemâncat și am venit sara acasă cu nedejde că voi afla pe muierea mea lucrând ca o găzdoaică, fără dară nădejdea m-au înșălat și muierea acasă nu am aflat și întrebând vecinii oare nu ar ști ei încotro s-ar fi dusă, mi-au răspuns de bună samă la părinți la Rus. Pentru aceea singur am trebuit să-mi gătesc mâncarea și să săvârșesc lucruri muieresti, iar fratele meu cel mai mic care nu s-au socotit în casa mea, au aflat milă la surorile mele de la una la alta.

Eu am adus aminte muierii mele jurământul făcut și cum ar fi datoare spre chiverniseala căsi a lucra cele ce să cade unei muieri. Multe dojeni și amenințări nemic au ajutat și de alegarea cea adică la părinți și la a neamului, nici bătaia au oprit-o că înrădăcinat au fost năravul ei. Nefiind două săptămâni acasă ci cu niște lemne de vândut la Baia Mare, pentru care am tras bună samă de bani și am cumpărat bucate și dânsa au umblat uneoară la mumă-sa, altăoară

⁸ Zelotipie = gelozie.

la mătușă-sa și petrecând vremea așa n-am putut să-mi arete ce au lucrat și îndemnând-o la lucru și oprindu-i alergarea de acasă au început a-mi imputa împreunarea cu alte muieri, care foarte m-au scârbit, socotind-mi cinstea mea a nu veni în vorbă rea. Zelotopia și iar zelotipia de pururi au fost treaba ei cea mai mare, căutând pricini cu care să desfătează răutatea ei, iar nici odinioară nu au putut să mă dovedească că eu ca un om nevinovat, totdeauna m-aș fi îndreptat, dară nici odinioară au numit ea pe aceea ce i-au dat îndemn spre zelotipie, n-au avut aceea ce arăta, au arătat ea numai din nărav și din îndemnul altor muieri rele, a mătușii sale Petca și verii sale Ioana a lui Lucin Bruj și a altor mai multe, pe care însuși întrebându-să de amăruntul trebuie să le numească.

La pornirea batalionului al 2-lea și al 3-lea în tabără, mai toți scriitorii pe acea cale au urmat și eu am rămas la compania domnului căpitan Bruckner singur, care scrisoarea și slujba de strajămeșter am plinit, așa am petrecut anii 1796 și 1797 mai toată vreme la companie cu scrisoarea, și purtarea găzdușagului am lăsat muierii mele către care cu atât mai vârtos au fost îndatorită, plinindu-să celelalte lucruri mai mari adică: aratul, săceratul și adunarea fânului prin lucrători nămiți, cărora ea numai a porunci au putut iar ea puțin au săvârșit, eu și în trebile găzdușagului și la scrisoare cele mai multe așa cât nu m-am cruțat, nici una nici alta a lăsa neplinite, și ce au fost? Nimic! Fără iar imputări că eu la scrisoare aș ave ocazie spre sfârșituri afară de lucrul meu, care iar nimic altă e, fără numai zelotipie. Nedereticată, necurățată, plină de urăciune au fost casa mea totdeauna batăr că adeasă am probozit-o⁹, care nu au ajutat.

De câte ori i-am arătat necurăția casei de atâtea ori mi-au zis că sânt întărâtat de ibovnicele mele, care vorbe auzindu-le și alți străini și fiind eu nevinovat în cunoștința mea, uneori i-au pricinuit bătaie. La întâmplări de acest fel fugii la părinți în Rus și multe luă cu sine care altă întâmplare va arăta. Pălmuiind eu în anul 1796 muieria mea pentru îndărătnicii, iar au fugit la Rus și au spus acolo ce au vrut iar a patra zi au venit cumnatul meu, adică fratele ei, cu dânsa la mine și m-au întrebat drept ce alung eu pe sora sa și o trăcăluieci rău, căruia i-am arătat: „Iubite cumnate! Eu muieria me nu alung ci bătaie am socotit că o mijlocește mai pre urmă ai fi lipsă pentru că urât și necurat îmi ține casa, nu vrea a lucra și după plăcere alergă în adunările muierilor da care nici un bine îmi fâgăduiesc, peste acestea tot la voi în Rus fuge și multe zile petrece acolo” și altele. Iar el necrezându-mi cele ce le-am spus, începu a mă ocări în casa mea peste care mâniindu-mă am zis să tacă.

După acesta porunci surori sale, adică muierii mele toate ale ei să le ieie cu sine și să meargă după dânsul și întrebându-l eu încotro au răspuns: „La părintele popa Ștefan, până ce te vom prinde în alt chip”, cărora eu am adaos: „Ce? Pe mine să mă prindeți? Muieria mea aici să rămână că eu sânt bărbat nu părintele popa Ștefan”. Și cu cuvinte chiar zicând să nu-mi strice odihna căsi mele, ieși din casă afară.

Răposatul socrul meu arhidiacon Iacob Buzdug mi-au dat fata lui cum mai sus e zis, fără vre-un instrument cu care în vreme de lipsă să o pedepsesc

⁹ A probози = a dojeni.

și mi-au adus aminte ca să mi-l caut eu însuși. Aceasta e o vorbă obișnuită la părinții neamului românesc, măritând fetele pentru, pentru aceea și socrul meu protopopul bine aducându-mi aminte ce mi-au zis după însurăciunea me, pe feciorul său Alexandru au probosit pentru ocara mea făcută în casă știind că fetei lui, adică muierii mele e de lipsă îndreptare către cele de lipsă către purtarea găzdușagului, și mie au zis că va opri pe feciorul său Alexandru ca altu să nu pârtimească muierii mele, despre care până la moartea socrului meu am avut odihnă, că câte scârbe și nevoi mi s-au întâmplat apoi prin fratele muierii mele popa cel tânăr de aici voi să vă arăt.

Din 16 zile a lui martie 1797 până în sfârșit am fost rânduit la comandă la Priporul Candri pentru care la vreme fiind încredințat despre economia cea rea a muierii mele, numai atât i-am lăsat din bucate pe mână cât am socotit să-i fie destul iar celelalte le-am pus sub lăcate. Încă nu vor fi trecut două zile și muieria mea au îndrăznit a strâca încuietoearea lăzii, în care erau bucate, pe mână, cu săcurea, iar eu întorcându-mă la vreme din slujba mea și aflând că din suta de bucate subt lăcată mult au prădat, am bătut-o, după aceea iar s-au dus în Rus la părinți și pruncul cel mic, sugători, l-au lăsat mie necaz ca și alte ori, pentru a căruia ținere am trebuit să-l grijesc și celălalt lucru să-l păzesc.

Batăr că prin această întâmplare în destul am priceput că eu cu soața mea nu voi avea zile bune și găzdușagul meu se va risipi, totuși a doua zi întorcând iar am primit-o arătându-i ei greșalele care a le părăsi s-au făgăduit, iar eu crezând-i și socotind câte au răbdar socrii mei cu feciorii lor Alexandru și Ionică pentru traiul lor cel rău în căsătorie, care până la cinstitul regiment au sosit, nu am vrut să le pricinuiesc altă scârbă cu fata lor cea netrebnică, ci întru acest stat nefericit aflându-mă m-am supus răbdării.

Domnul căpitan Șonton, îndemnat de silința mea în scrisoare, fiind măriia sa atunci comandaș la divizionul lui Oberst leuman, m-au recomandălu-it la cinstitul regiment la statul meu de acum și luându-mă cu sine în Năsăud la sămădaș, în luna lui mai 1797 am pus examen trebnicii sau hârnicii mele și apoi am întors acasă.

Pornind eu de acasă am lăsat supt grija muierii mele 45 de merțe de bucate dintre care întorcându-mă a patra zi numai șasă merțe am aflat și întrebând muieria unde ar fi celelalte au răspuns că sunt furate. Această neabăgare de samă a muierii mele cu adevărat m-au îngrijă, iar eu nu mult socotind nemic i-am zis, pentru că cu începutul lunii lui iunie în urmarea poruncii de la cinstitul regiment am trecut în statul de acum și cu toate am mers la Năsăud.

Întru această deregătorie nouă mi-au trebuit alte îmbrăcăminte și trebi a găzdușagului și neavând eu cele de lipsă am rugat pe socrul meu ca-mi dea suma cea pentru:

- o păreche de boi vândute nepotului său Ion Gania din Suseni cu 30 florini;
- ca și cei pentru vaca cea de la nănași dobândind prin ea vândută cu 15 florini;
- iar dânsul pentru boi numai 15 florini;

45 florini.

- pentru vacă numai..... 8 florini;
- 23 florini mi-au dat și rămășița de 22 florini au ținut-o sie, din care până astăzi nimic nu am văzut.

45 florini.

Cât am dobândit de la socrul meu nu numai am dat pe îmbrăcăminte și încă mai împrumutat de la domnul căpitan Șonton 5 florini. Și pentru celelalte ce am avut de lipsă pentru muiere și pentru un prunc, simbria cu 9 zloți de abea au ajuns.

În luna lui august 1797 am fost rânduit la tabără, la care întâmplări fieș-tecare fuler e îndatorat a ține și cal întru cheltuiala lui. Acesta l-am și dobândit de la socrul meu ca o zestre făgăduită, după multă rugare și după aceea în 19 zile a lunii numite am pornit.

Înainte de călătoria mea totuși am purtat grijă nu numai cele a găz-dușagului ci și muierea și pruncul a le așeza și drept aceea am lăsat subț paza socrului meu acestea următoarele:

- podoabă muierească bizăluită 30 florini;
- făgăduita zestre cu 40 florini.

Restanța pentru vacă și boii cei vânduți prin însuși socrul meu care mai înainte am poftit-o iar n-am dobândit-o cu 22, care bani astăzi nu i-am căpătat afară de 12 zloți pentru niscai podoabe ale capului vândute și cu știrea mea, nici muierea la mine au adus ceva, fără doară poate fi că dânsa în vremea nefi-inți mele cu părinții săi au fost înțeleasă.

Încă:

- la cumnatul meu Nechita Bozga mai e datorie 34 zloți
- la Toader Mânzat din Rus 2.16 zloți
- și la cumnatul Constantin Axinte din Suseni 2.50 zloți
- care muierea mea i-au dobândit 5.40 zloți

Din marhă

- o vacă cu vițel
- un junc de 1 an
- din stupi

Altecelea

- Sămănături de grâu de o zi pentru a căruia săcerătură mai înainte am fost plătit;

- În grădina casei mele trei cară bune de mălai necules care puțin soco-tindu-să peste ceea ce s-au dat fratelui meu fac 40 de mierțe în grăunțe;
- Patru cară de fân făcut și iarbă de șapte cară de fân.

Afară de toate aceste au avut dânsa pe toată luna 2 zloți din porția mea cea din prima zi a lunii lui septembrie 1797 până în sfârșitul lui mai 1799 fac 42 florini.

Cu toate aceste am socotit a fi lăsat muierii mele cea rămasă acasă din destul spre ținerea ei și am avut nădejde că întorcându-mă din tabără de nu alte celea batăr marhă voi afla mai multă dară o jalnică aducere aminte. Sosind eu

în 28 de zile a lunii lui mai 1799 nici am aflat bani, nici bucate, nici fân și nici vacă, nici vițel, nici junc, fără singură muiera și pruncul.

Pentru vaca cu junc și cu vițel, care muiera mea în casa părinților ei în anul 1798 le-au vândut după prețul de atunci socot că ar fi dobândit-ă 30 florini și pentru iernatul acestora 5 cară de fân a fi fost destul de unde să arată, că șasă cară de fân a fi fost lăsat întrege, care socrul meu, sau le-au dat la marha sa, sau le-au vândut și pentru care, de nu mai mult, totuși în primăvară pentru un car puțin 8 florini s-ar fi putut căpăta, și așa pentru toate 48. Cu adevărat nu poci spune cu atâta sau mai puțin s-au vândut marha și fânul, dară adevărat e că eu dintru acestea nici un crețar am căpătat de unde fără multă dovadă să arată viclenia muierii mele către mine.

Încă și prin acesta am avut pagubă că ducându-mă eu la tabără, muiera nu au vrut să rămână pe moșia mea ci s-au dus la părinții ei în Rus și eu numai pentru anul 1797 am tras ceva haznă, până moșia însuși au petrecut-o spre străcarea bărbatului și spre risipirea găzdușagului. În anii 1798 și 1799 casa cu grădina s-au dat arendașului în uzură pentru 25 fl. pe an și pământurile s-au licităluit, iară banii s-au dat în camătă socotindu-mă dacă m-am dus la tabără ca pe un minoren.

Muiera mea dacă ar fi rămas în casa mea ca și alte muieri cu mai mulți prunci decât dânsa, acelora bărbați au fost câte 7-8 ani în tabără fiind o slujbă și singură lucrând, eu întorcându-mă acasă aș fi aflat marhe și bucate a căror preț de patru și mai de multe ori ar fi întrecut prețul locurilor și căsii licităluită. Iar fiindcă muiera mea puțin au socotit sfatul meu și haină de puțină seamă au fost, ba casa însuși în mâinurile străinilor s-au răsipit, și grădina în lung împrejur de 90 de stânjeri mai toată fiind îngrădită cu lătunoi și cu stâlpi de stejar, sosind eu acasă am aflat-o de tot dezgrădită în unele locuri cu gard de nuiete, care încă au fost călcat la pământ. Această negrijire au pricinuit grădinii și pomilor străcare și mie pagubă nouă, că în preț mai jos s-au vândut grădina, trebuind să se socoată cumpărătorului munca îngrăditului.

După ce am fost venit acasă m-am dus la socrul meu, care m-au adevărit că muiera mea, până ce am fost dus de acasă, foarte bine s-au purtat, și din cei doi zloți ei pe lună din simbria mea lăsați ar fi de față 30 de zloți; acesta muiera mea nu au auzit, iară noaptea așijderea mi-au zis, cum adică 30 f. ar avea; a doua zi am vrut să văd oare adevărate zisa lor și, în loc să-mi arate banii, mi-au zis că au vrut numai să mă bucure, dară de față nici un ban e. Precum lesne poate fi că muiera mea nu au cheltuit toți banii ei din porția mea lăsați, așa cum fără îndoială lucru e, că dânsa rămășița acelor bani au lăsatu-o la părinți alegând după năravul ei la dâșii să poate petrece bine cu ea.

Eu când am venit din tabără acasă, am avut pe lângă îmbrăcăminte bună, 58 f. bani gata și trei ceasuri de buzunar de argint dintru care unul atunci am vândut pentru șapte galberi, toată această sumă am cheltuit însămându-mi cele de lipsă la găzdușag și hrânind o muieră vicleană și necredincioasă, ce am făcut cu celelalte două ceasuri va urma. Fără de acestea am adus cu mine 3 năfrâmi în preț de 21 f. din care două am dat muierii și una am ținut mie. Pe lângă viclenie, muierii mele mai sus arătate, nu pot zice că ea ar fi băutoare

vestită dară acesta am aflat adevărat, că cum am zis în început – fiind eu la spital la Prund, bucuroasă au cercat crâșma în însoțire de muieri bețive, și fără de acestea au ținut și la pat flăști câte de un cap cu vinars din care au băut noaptea: odinioară vrând ea ca să bea noaptea m-am deșteptat din somn și am luat flașca din mânuri și am lepădat apoi am întreat-o de unde avea bani, mi-au zis: de la părinți. Îndată mi-am adus aminte că restanța tăgăduită din simbria mea au păstrat-o întru acest sfârșit ca să poate be' și cum că părinții însuși părătescu ei. Înțelegând socrul meu prin mine aceasta, au sfruntat-o fiind și cumnatul meu Alexandru de față.

Unele ca acestea au făcut ea în anul 1800, iară în anii 1801 și 1802 nu am simțit ceva până în anul 1803, în care de câte ori s-au dus la muma ei în Rus în zile de sărbători și în duminici, de atâtea ori au întors beată acasă.

Pentru că mai lesne și cu mai mare folos să-mi poci purta găzdușagul, am trebuit să-mi țin în anul 1800 slujnică. Pentru aceea două dintre nepoatele mele din Borgo am nămit nu deodată, slobozind pre una am primit pre alta. Pricina pentru care în urma au trebuit să se slobozească aceste slujnice au fost că muierea me au început a mă năcăji cu vorbe amare cum că pe mâncare mai mult cheltuiesc pentru slujnică, care ca niște nepoate a mele și toate câte se întâmplă în casă despre partea muierii vor spune mie. Mai înainte am știut eu că fără rânduială și necurat aflu casa pe lângă muierea cea leneșă ca și până acum neașteptând de la nepoata ca să-mi spuie ceva fiindcă înaintea ochilor toate acestea mi-au fost. Iar că nepriceperii muierii mele să pui sfârșit și să depart niscăi urmări rele m-am văzut silit a le slobozi.

O slujnică au fost mie foarte de lipsă pentru aceea muierii mele am lăsat voie să aleagă și ea au nămit una de 11 ani, cu care nu mult după primirea ei m-au vinovățit de necurății și au aruncat mie înainte că prea mult dau acesteia de mâncat, pentru care au fost bătută. De aici ațâțată au pus peste mine ponos la mai marii mei și cinstea mea au supus defăimării. Cum au fost jalba ei de direaptă așa și eu, nici am fost certat, nici înfruntat de cineva pentru că de nici una nici alta am fost vrednic, eu totuși n-am avut ce face și am țăpat și slujnica de la mine, numai ca să pui hotar scârbelor celor multe, batăr că muierii mele cei viclene trebuia o slujnică pentru copii.

Primăvara s-au început răsaduri afară de vremea orânduită în treapta dregătorii mele, să samăn, să răsădesc și dânsa nimic au adaos la acest lucru, că silind-o eu pre acestea au plâns și au zis că o trăcăluiesc rău și fiind că ea la părinții ei unele ca acestea nu au lucrat, mie mai puțin a lucra. Ea pentru aceea afară din casă nimic au avut a lucra și totuși și casa și ea precum și copii mei totdeauna cu îngrețoseală, necurați și scârnavi era, peste care foarte m-au mârhit. În cunoștința mea poci mărturisirii că venind eu sara din cântălarie acasă, singur mi-am adus apă și vasele le-am spălat.

Cum că zic eu muierii mele altminteră fără: leneșă, în casă fără rânduială, neîntinând aceasta curată, spre nici un lucru harnică, nevoitoare de bine nici însuși pruncilor ei și necredincioasă bărbatului de care nu e vrednică. Și totuși au căutat pricini a mă năcăji cu zelotipia care pe lângă neglijarea pruncilor și nebagarea de samă a lucrurilor au fost cea dintru întâi a ei sfârșit, despre

care din nou adaog o întâmplare precum muiera mea iscodea prin sat muieri despre purtarea mea așijderea au cercat să ispitească de la o muieră Dochia a lui Mihai Tătar din Lușca multe întru învinovățire și au înțales de la dânsa cum că eu aș umbla bucuros în urma uni muieri anume Iftimia și a unei fete anume Dochia.

Fieșcare bărbat binecuvântat poartă grijă aș apăra cinstea și ține odihnă în casă ca pentru aceea și eu, imputându-mi muieră mea cele mai sus zise am întrebat-o ca să-mi spuie și numele acelor care i-au spus ei și numele muierilor cu care mă vinovățește, iar muieră mea nici una nici alta au vrut să-mi spuie, și așa au rămas imputarea aceea nedovedită până ce să întâmplat de, scaldându-mă eu cu mai mulți din oștile mele în Someș, veni muieră mea cu pruncii pe brațe la Someș unde îndată să aruncă și mai sus purtătoarea de minciuni cu muieră mea, după aceea veni Dochia îndemnată de muieră mea la mine și zice cum că cele două muieri în paragraful de mai sus numite m-ar pofti la sine, prin aceasta îndată mi s-au deschis cele tănuite și eu m-am încredințat mai apoi că hulitoarea acesta Dochia, întru acest chip au cercat numai ceva câștig de la muieră mea, care l-au dobândit, că de vreo câteva ori am văzut până ce au dat ei făină și pâne fiind eu de față, zicând că să îi ajute a toarce, ce nu au fost. Cum am venit acasă de la scaldat, am dat muierii mele vreo câteva palmi drept cât mi-au spus ea mai înainte pe îmblătoarea aceea și m-au năcăjit fără vină, iar mai cu samă dintru această pricină au nămit muieri, ca aceasta, din averea ei cea puțină, în ațâțarea scârbii ei.

Întru o întâmplare ca aceasta vrând am apăra cinstea cu cuviință m-am dus la domnul solgobirău Feldvari la Cepan și m-am rugat ca această muieră mincinoasă Dochia Tătar care mi-au străcat odihna căsi mele precum și alte pretine a ei, mai de amănuntul să se întrebe și cinstea mea, dându-mi satisfacție, iar să se întoarcă. Aceste trei muieri apoi au fost aristăluite și ce s-au întâmplat cu ele neștiut e mie că din pricina mai marilor am plecat la Sibiu în luna lui iunie 1801. Din porunca mai marilor am pornit cu cântălaria batalionului al 3-lea la Sibiu și temându-mă că muieră în orașul acela mai puțin va fi mie de folos decât într-un sat, ba voi avea cu ea rușine, am lăsat-o la părinții ei în Rus și pe toată luna din porția mea am dat ei 4 f. 45 x.

În august 1801 m-am întors de la Sibiu dară în ianuarie 1802 iar am fost rânduit la cântălaria batalionului al 2-lea în Sibiu și pornind eu, muieră mea iar la muma ei în Rus au rămas, unde pe lună au dobândit 4 f. 45 x din simbria mea până în aprilie când am venit din Sibiu. Mulți din oștile mele, care întru acea vreme era cu mine în Sibiu având foarte bune găzdoai cu sine și pe lângă simbria lor încă alt ajutor, totuși cu greu s-au ajuns, de unde să poate vedea că eu cu muieră mea cea fără rând și cu pruncii cei mici mai puțin m-aș fi ajunsă din simbria mea pe lună cu 14/15.

Un paragraf după altul până acum am arătat cât de puțină silință au pus muieră mea spre lucru și dimpotrivă câtă ne grijire de găzdușag și pândire de bărbat întru mâhnirea lui și către năravuri necuviincioase sânt întru ea, pentru care cu direptul mai multă mustrare sau căzut ei decât au primit. Nu e vrednică de iertare îndărătnicia acestei muieri, pre care cu vorbe bune

am îndemnat, ca și ea, ca și alte muieri de cinste să se silească a învăța, rugând pre altele, a fierbe, a coace, a spăla, a țese și alte lucruri muieresti, iar ea în loc să facă așa, au început a mă cleveti și am strâca cinstea, mie cel ce însuși câștig pâinea și pentru ea.

De când sânt împreunat cu această muier, ea în casa mea nu au ȳesut vre-un cot de pânză ci eu pentru ȳesutul cu și pentru cusutul cămeșilor altora am plătit. Cămăși pentru prunci și pentru mine, izmene au cusut, dară alȳii le-au curăit. Însăși pentru facerea cămășilor ei am plătit altora și la facerea pânzei numai au tors, care foarte au slăbit averea mea.

În decembrie 1802 m-au trimis cinstitul regiment la Compania domnului oberst leuman, socotind și acesta ca fiind mai aproape de moșia mea că o să poci lucra și cu ea, pe lângă simbria mea, nu numai mai lesne să ȳii muierea și pruncii, ci și datoria făcută pentru brațe cu 87 f 32 7/8 x mai în grabă că o plătesc, care mutare mare ușurare și milă o am socotit, având muierea cea ne băgătoare de seamă. Aici am avut lipsă de bani gata de o parte spre ȳinerea familiei, de altă parte spre lucrarea locurilor și plătirea datoriilor întru a cărora ajutorință am vândut două ceasuri de buzunar pentru 30 f. Cu acest ajutor și cu cât din lună în lună mi-au rămas simbria, nu numai m-am ajuns cu familia mea ci și datoria căruia au fost pus zi sfârșitul lunii lui noiembrie, am plătit și un pământ am dezălogit și pentru lucrarea moșiei multe am cheltuit, care în toamnă mi-au adus:

- 5 care de cucuruz,
- 19 mierțe grâu,
- 12 mierțe ovăz,
- 8 mierțe săcară,
- 1 mierță fasole,
- 1 mierță bob,
- 3 care bostani,
- 9 care fân,
- 225 de fuioare de cânepă,
- 1 mierță de sămânță de cânepă.

Fără de acestea: baraboi, cureci, napi curecești, morcovi și alte legumuri, iar din grădină am căpătat lișniță din care am făcut 9 vedre de oțăt.

Acum am fost fără datorii și cu bucate destule, cu care nu numai puteam trăi bine, ci puteam și ține ceva din porție, pentru întâmplări de nevoi și mai cu samă pentru binele pruncilor mici. Dară ceva mi-a mai lipsit, adică o muier bună, cu plecare spre chivernisirea găzdușagului, batăr că eu una depărtată de aceste însușiri și fără nădejde a o îndrepta.

Toată vara 1803 nici au lucrat la câmp, nici în grădină, ci au gătit numai mâncarea pentru lucrători și aceasta foarte rea, că lucrătorilor care mi-au lucrat astăzi pentru 10 crăițari, mâine nu au vrut iar să vie pentru acea plată, numai pentru mâncarea cea rea. Pentru aceea trebuindu-mi altă oară lucrători pe lângă cei 10 crăițari au mai pus 3, 4 și 5 crăițari.

Mai pe urmă i-au venit în minte că cerea și ea dobândă în lucrarea lânii și cumpărând lână pentru 13 fl. care ar fi căpătat pentru podoaba cea

fetească a capului, au spus acesta la mine, au tors pănura la mumă-sa în Rus, au țăsut-o, au învălit-o și din ea 4 țundre sau sumane au făcut, cu care au petrecut două săptămâni și ducându-se la târg, acolo le-au vândut și mi-au adus 12 fl. Aceasta au fost cea dintâi cu care au vrut să-și arate economia ei, care nu au rodit, că în loc să dobândească ceva au adus cu un zlot mai puțin. Lesne poate fi că au căpătat mai mult pentru pănura aceea și așa de lesne și ea poate să fi lăsat rămășiță la mumă-sa, din care în dumineci și sărbători cerând pe mumă-sa a fi cheltuit pe băutură, pentru că întorcând ea de acolo mai totdeauna au venit beată acasă.

Cum că ea au fost atâta de vicleană a ține mie bani într-un ascuns, airlea am arătat și am aflat că dânsa au ținut la pat și în lada ei fără știrea mea 30 până la 36 de crăituri învăliți în răză și întrebând-o de unde ar ave mi-au zis: de la muma ei.

Afară de scrisoarea cea de toate zilele trebuia să mă duc la câmp la locurile mele și grija căsi lăsam muierii, dară și acesta i s-au părut mult, că într-o zi nici casa nu o mătura și pruncii lăsa ca să alerge pe la fâgani care aproape sânt de cortelul furerului și aceasta s-a întâmplat și în dumineci și în sărbători și de câte ori se ducea ea la muma ei.

Atâtea pricini care până acum le-am pomenit m-au îndemnat mai apoi a băga jalbă împotriva muierii mele la comandașul batalionului domnul oberst leuman, rugându-mă ca să săvârșească despărțirea de ea, pentru care muieria mea și fratele ei administrator arhip. Alexandru Buzdug în 17 zile a lunii lui septembrie 1803 au fost chemați înaintea domnului căpitan Bruckner de unde muierii mele au fost poruncit ca să ducă la fratele ei până la alestarea jalbei, iar mie ca să fac scrisoarea acesta de despărțire, la care întâmplare pruncii amândoi la mine am ținut.

Pricepând muieria mea că eu nu glumesc, încât e pentru despărțire, însă într-o zi au venit la mine în prund și s-au rugat de iertare și ca să o primesc iarăși, la care întâmplare și parohul din Prund părintele Vrajmaș au fost de față. Rugarea cea multă și plângerea muierii mele multă vreme au ținut, căroră și părintele Ștefan Vrajmaș au adaos ale sale. Eu, pătruns de milă pentru pruncii mei, muieria iar am primit-o și i-am făgăduit de acolo înainte toată paza.

Despre această întâmplare dând domnului căpitan Bruckner fără zăbăvă știre l-am rugat ca măriia sa pe ziua viitoare să cheme la sine pe cumnatul meu și pe soacra mea, de față, ca cu toți să înțâleagă făgăduințele mele. Numai soacra mea, fiind bolnavă, nu au fost de față.

Fiind domnul căpitan și fratele muierii mele părintele Alexandru de față, au făgăduit dânsa de acum înainte a să îndrepta, peste care am poftit de la cumnatul meu o întărire în scrisoare, care domnul căpitan au socotit a nu fi de lipsă zicând: „Măria sa, ar fi destulă mărturie”.

Blândețele mele nu numai nu le-au cunoscut ci au și început acum ea a fi împotriva mea, scornind minciuni în tot chipul, că adică: aș trăctălui-o și aș bate-o rău și alte muieri anume Axina al Mihai Purice, nu numai i-aș fi curvoaie ci i-aș fi cumpărat și struguri care acestea toate fratele muierii mele Alexandru Buzdug luându-le în sus au pus jalbă în scrisoare la domnul oberst

leutan, fără de a să încredința mai înainte despre cele ce i-au spus muiera mea. Iar eu, înțelegând ce s-au întâmplat, am vrut ca să-mi spuie muiera ce ponos are ea împotriva mea și nedându-mi răspuns am atins-o de vreo câteva ori cu o funie pe care se întind hainele și am închis-o în cămară pentru că au vrut a fugi la fratele său.

Tocmai întâmplându-se aceasta întră hârtierul Toader Șot în casă și fiind acesta de față, iară am întreat-o pentru cât m-au pârât, iar dânsa nu alta zicând fără că împotriva mea ar avea nimic, am slobozit-o din cămară. Jăluindu-se muiera mea peste aceasta către domnul căpitan au mai adăugat cum adică eu aș fi bătut-o cu o funie împletită (batăr că afară de funicioara cea numită, alta nu am avut) până ce am putut apoi aș fi tras-o de păr în cămară și după ce m-aș fi hodinit din nou aș fi început a o bate, care, a nu fi făcut, poci jurui pe Dumnezeu cel viu, despre care însuși hârtierul poate mărturisii.

Pârât fiind acum din două pricini și despre muieră și despre cumnatul meu, întru chip că din Borgo să fiu mutat la Ștab în Năsăud, am fost trimis de acolo aici prin care mutare nu numai cinstea mi s-au micșorat ci și găzdușagul cel mic al meu s-au răsipit de tot. Toată averea de bucată mai sus numită întâmplându-se mie aceasta am supus purtării de grijă a fratelui meu, iar fânul din lipsa banilor am dat grăbit fiind numai într-un preț fără samă de 42 fl. 30 z și așa am fost împedecat a gusta cu odihnă roduri de pe munca mea, cu muncă câștigată dimpreună cu familia mea și m-am dus la Ștab în Năsăud, iar muierii toate bucatele am lăsat în casa mea și afară de acestea și trei porci dintru care ar fi putut ucide doi și cu acestea, pe lângă fratele meu, afară de cele ce au avut spre ținerea din destul, ar fi aflat sprijoană. Dară ea, neputând răbda fratele meu scârnăvia muierii mele în casă că - a vorbi cu cinste - lepădând spurcul pruncilor pe fereastră afară și peste prag au pricinuit putoare, au părăsit casa mea și lăsând bunătatea și porcii, s-au dus la fratele ei, unde nu mult au zăbovit că, numindu-și un car, au venit la mine la Năsăud și mi-au trimis pruncii în cartelui meu, ca niște copii de curvă, nepieptănați, nespălați, plini de pâine, pe care eu însuși i-am curățit, iar ea s-au cartelit în Năsăud la o casă. Pruncu cel de șapte ani îndată l-am dat la școală, iar pentru copila cea de doi ani șasă zile am purtat grijă în locul mumi sale cu care mult năcaz am avut, că prin negrijirea maicii sale s-au fost ars la degetul unui picior neputând dormi noaptea.

Măria sa domnul oberst, căruia muiera mea au vrut să să jeluiască întru această vreme nu era acasă, iar întorcându-se a șasa zi, muiera mea i-au proponăluit împedcările între noi și rânduind domnul oberst comisie la care au fost de față domnul căpitan Jarda, domnul stegar Morari, domnul auditor Pleva și administrator vicariatului Nemeș, acesta au așăzat ca muiera mea să șadă la mumă-sa în Rus până mai ales voi avea între noi legiuire, iar eu pe toată luna să-i las din simbrie până atunci 4 fl. Amândoi copiii am vrut a-i ține la mine, dară apoi rugându-se ea ca să-i lase prunca, cu aceasta s-au dus și eu am rămas cu pruncu care de atunci cearcă școala la nemțească aici.

Deodată am căpătat poruncă de la cinstitul regiment ca pricinile cară mă îndeamnă spre despărțirea despre muiera mea, în scrisoare să le iau, care

între această scrisoare între socotirea cunoștinței mele, le-am adunat. Încă și aceasta să mai adaog cum că târziu după ce m-am însurat, în anul 1796 făcând slujba de strajămeșter la divizionul domnului oberst leuman, din protocoalele companiei am înțales că muiera mea, încă fată fiind, au fost pedepsită înainte sverdzii cu 25 de gârbace, care pedeapsă din nou arată acea învățătură au primit dânsa în casa părinților ei.

De când sânt însurat între cunoștința mea poci mărturisi că nu-mi aduc aminte să nu fi avut împreunare cu ea nici până a douăsprezecea zi, exceptio casu: fiind în tabără sau airlea în slujbă rânduită și când altă țircumstanțe muierești și zile oprite acesta nu au îngăduit, că adică ori în săptămână de trei și mai de multe ori între cari și ea fără silă au învoit. În Borgo plecând 10 zile, între care cu ea n-am avut împreunare, a unsprezecea zi noaptea în 3 zile a luni noiembrie 1803 am poftit muiere, care au și venit, iar după ce am plinit deregătoria bărbătescă au zis că între cele 10 zile airlea voi fi plinit pofta me și cum i-ar păre rău a fi îngăduit acum împreunarea, către care am răspuns: „*de-ți pare rău să mă crezi că mai mult la aceasta nu te voi sili*” și acesta au fost și cea mai de pe urmă.

Precum să arată din cele mai în sus zise, eu ca bărbat, toate datorii-le către muiera mea am plinit, dară cum să pare a nu fi îndestulită cu atâta, așteptând mai adesea împreunare trupească, de a cunoaște poftele neconținute spre acesta, căruia fără stricăciunea trupului nu mă poci supune pentru că altminteri prin opintire fără rând înainte de vreme, slăbiciune ar urma. Și preacurvii s-au făcut vinovată muiera mea, despre care mărturie am, care împlinirea faptei acești au aflat-o.

Afară de acestea, mirosul rău arareori să pierde din gura ei, care au și fost pricina de eu împreunarea trupească nu am putut însufla instinctul firescu cu o sărutare.

Acum încă e muiera mea tăroasă și eu aștept cu bucurie a fi tată al 3-lea prunc pentru a căruia ținare, ca și pentru feciorul și fata care am, ca un tată bun voi griji. Pentru ca pruncii aceștia mici, despre a mea parte mai bun ajutor să aibă decât au avut despre maica lor, mă rog cu plecăciune ca celea ce am arătat cu scrisoarea aceasta, am fi dători familia lui Buzdug, pentru binele pruncilor mei, să se socoată.

Pricinile care împotriva muierii mele între cercarea despărțirii de ea mai pe larg am însămnat în această scrisoare, să cuprind mai pre scurt între acestea următoarele:

1. îndemn spre însurăciune, îmbiindu-mă socrul meu însuși prin Toader Sorean către care, ca un tânăr ușor la minte, lesne am fost îndemnat;
2. neștiința între purtarea găzdușagului și răsipirea întradins, din care și bărbatului și pruncilor urmează stricăciune;
3. negrijirea în creșterea pruncilor;
4. neascultarea;
5. străcarea cinsti bărbatului la mai mari și la norod;
6. năravurile rele, care și pedepsirea la cinstul regiment mărturisește;

7. plecare spre beție;
8. miros rău din gură;
9. preacurvia;
10. viclenia tâlhărească întru averile de oaste;
11. neștiința lucrurilor femeiești: a coasă, a spăla, a ferbe, a coace pâne;
12. lenea, nevrând acelea a le învăța, urâciune și scârnavie în ale căsi;
13. poftă fără rând spre amestecare trupească, peste puterile bărbatului;
14. neînvinga pismuire.

Năsălită în Năsăud în 25 a lunii lui februarie 1804.

Tănase
Furir”.

THE ARGUMENTS OF „FURIR”¹⁰ PETRE TĂNASE FROM SUSENII BÂRGĂULUI AGAINST HIS WIFE NAZARIA BUZDUG

Summary

In 1804, after 9 years of marriage and having 3 children, Petre Tănase, an office worker within the Border Guards Regiment of Năsăud, was asking to divorce his wife, Nazaria Buzdug, the daughter of an orthodox protopresbyter. His arguments were laid in a 14 pages document, containing on one hand explanations and information on private and family matters, on the other hand plentiful information regarding how marriages were made, what promises and expectations the involved parties made and had, the way the household was kept, how the church and the authorities were involved in the conflicts between husband and wife and what methods of solving the conflicts were used. The document, that was supposed to support his request of definite separation and the right to legal new marriage according to church rules, was sent to the Consistory of the Orthodox Episcopacy of Sibiu as an attachment to the report of the local Protopresbyter Council's meeting.

¹⁰ Furir = military rank above Korpral and below Sergeant who worked in the administration/ office of the unit.

DASCĂLII ȘI ȘCOALA DIN REBRA MARE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Viorel RUS

În localitatea Rebra Mare, existența unor dascăli este atestată încă din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. Dovada o constituie faptul că între cele 23 de sate amintite în anul 1766 de către episcopul Atanasie Rednic ca având adevărați și declarați învățători era și Rebra Mare¹. Ceva mai târziu, documentele de arhivă menționează existența în comună a unui local de școală „*destul de mare și în stare de mijloc*”, construit în anul 1819².

Comunitățile românești care au constituit Regimentul al II-lea de Graniță cu sediul la Năsăud dobândiseră odată cu militarizarea drepturi și libertăți la care înainte vreme abia îndrăzniseră să viseze, între care un sistem de instruire școlară de nivelul celor ale vechilor națiuni privilegiate (sașii, ungurii și secuii). În aceste condiții, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, din Rebra Mare s-au ridicat doi dascăli de renume în întreg districtul, profesorul Constantin Georgiță, născut în 1773 în familia grănicerului rebrean Maței Georgiță și fiul profesorului Constantin, Iosif Georgiță, născut în anul 1821, fost învățător în Monor și Năsăud, adjunct cercual în Rodna și învățător director școlar în Sângeorz Băi.

În manuscrisul protonotarului districtual Nicolae Bejan, intitulat „*Biografii ale personalităților originare din ținutul grăniceresc năsăudean și teritoriul civil transilvănean, care au servit în Regimentul Grăniceresc al II-lea Român ca ofițeri, funcționari, preoți, sau învățători*”³, activitatea didactică a celor doi dascăli originari din Rebra este descrisă astfel:

Constantin Georgiță⁴ – „*din Rebra Mare, învățător la Școala Superioară Militară din Năsăud.*

¹ Virgil Șotropa, *Contribuții la istoria școalelor năsădene*, în „Arhiva Someșană”, 11/1929, p. 22.

² Arhivele Naționale Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare ANSJB), fond Vicariatul Rodnei, d. 164/1862, f. 204.

³ Manuscrisul a fost valorificat de Adrian Onofreiu, Viorel Rus, în ediția îngrijită și adnotată sub titlul *Personalități din granița năsăudeană – contribuții documentare*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2009.

⁴ Despre viața și activitatea lui Constantin Georgiță, în: Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *Istoria școalelor năsădene*, Năsăud, 1913, p. 50; Iosif E. Naghiu, *Constantin Georgiță*, în ANSJB, colecția *Virgil Șotropa*, d. 58/1; Teodor Tanco, *Dascălul Constantin Georgiță*, în „*Virtus Romana Rediviva*”, vol. III, Bistrița, 1977, pp. 172-175.

După absolvirea Institutul de Creștere Militar Național din Năsăud, unde a fost pregătit pentru învățământ, a servit în anii 1788 și 1789 ca învățător provizoriu la Școala Superioară din Năsăud.

De la 4 septembrie 1789, până la 24 ianuarie 1792, a fost învățător la Școala Principală Romano-Catolică din Brașov, unde a predat limba română copiilor de naționalitate română, ceea ce a îndeplinit cu succes. În anul 1792 a fost numit învățător titular la Școala Superioară Militară din Năsăud. Deoarece pe lângă alte cunoștințe, posedă dibăcie și iscusință în prelegeri, s-a evidențiat printr-o hărnicie continuă.

Ținea mereu pasul cu spiritul vremii, activitățile sale în învățământ erau mereu încununate cu cele mai frumoase succese. Datorită succeselor sale în învățământ, nu numai că a fost lăudat de către autoritățile superioare, ci deseori, a fost răsplătit și cu remunerații bănești. În anul 1830 a trecut în pensia binemeritată⁵.

Informații amănunțite despre activitatea didactică a învățătorului Constantin Georgiță și pensionarea sa se găsesc în „Listele de conduită a învățătorilor școlilor normale și triviale pentru perioada 1814–1831”, din fondul Școlii Normale din Năsăud, de la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud a Arhivelor Naționale: „1 martie 1788 – decembrie 1789 – preparand la Școala Normală Năsăud; 4 decembrie 1789 – 24 ianuarie 1792 – învățător Școala Populară Brașov; 25 ianuarie 1792 – 30 iunie 1831 – învățător la Școala Normală Năsăud.

A trecut în pensie în iulie 1831 la vârsta de 58 de ani”⁶.

Iosif Georgiță⁷ – „originar din Rebra Mare, învățător la Școala Superioară Militară din Năsăud, ultima dată locotenent în Regimentul Grăniceresc al II-lea Român.

După absolvirea Școlii Superioare Militare din Năsăud, a urmat în anii 1838–1839, cu rezultate bune, cursul pedagogic la Năsăud. A fost numit, în anul 1840, învățător la Școala Națională din Monor și a servit în acest post cu rezultate deosebite. În anul 1844, pe costurile fondului de provenite, a fost trimis la Viena pentru a urma cursul superior de pedagogie, pe care l-a urmat cu cele mai bune rezultate până în anul 1846. După absolvirea cursurilor pedagogice a fost numit învățător substituit, iar în anul 1847 învățător definitiv la Școala Superioară Militară din Năsăud.

A servit ca învățător până în luna septembrie 1848, când a fost numit locotenent în Regimentul Grăniceresc al II-lea Român. În anii 1848–1849 a participat ca ofițer la campania împotriva insurgenților maghiari. Cu ocazia transformării în anul 1851 a Regimentului Grăniceresc al II-lea Român în Regimentul de Infanterie 50 linie, a fost transferat în granița de sus”⁸.

Urmând firul timpului, documentele de arhivă atestă că învățător în Rebra Mare în perioada 1 noiembrie 1842 – 27 noiembrie 1848 (6 ani și 27 de zile) a fost Isac Nășcuț, născut în anul 1824 la Năsăud, absolvent al cursului preparandial⁹, care la plecarea din Rebra s-a transferat învățător la Școala

⁵ Personalități din granița năsăudeană – Contribuții documentare, pp. 119–120.

⁶ ANSJB, fond Școala normală primară din Năsăud, d. 1 (1814–1851), f. 75–77.

⁷ Mai multe informații despre studiile și activitatea lui Iosif Georgiță, în: Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, op. cit., p. 53 și în dosarul personal la ANSJB, fond Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, inv. 522.

⁸ Personalități din granița năsăudeană – Contribuții documentare..., p. 127.

⁹ ANSJB, fond Școala normală primară din Năsăud, d. 1 (1814–1851), f. 156.

Normală din Năsăud, iar mai apoi a fost trimis la Școala Trivială din Monor, unde se găsea în anul 1869 împreună cu soția sa Firoana – născută în anul 1829 și fiul Leon – născut în anul 1850¹⁰.

După Isac Născuț, 2 ani școlari – 1848–1849 și 1849–1850 – învățător în Rebra a fost Clement Login, tânăr de 19 ani, probabil originar din Nepos¹¹, iar în anul școlar 1850–1851, Ioan Anuță – în vârstă de numai 18 ani, fiu al grănicerului Larion Anuță din localitate. Din anul școlar în care copiii rebreni au fost învățați de rebreanul Ioan Anuță se păstrează un scurt raport de control ce s-a făcut școlii de către Moise Panga, directorul Școlii Normale din Năsăud, care îndeplinea și funcția de inspector al școlilor din comunele regiamentului, în care se arată:

„Motivul vizitării școlii în primăvară a fost indiferența, deoarece și înainte părinții copiilor de școală luau în primul rând în considerare creșterea animalelor. Însă prin activitatea și prin zelul constant al învățătorului Ioan Anuță, cu pregătire pedagogică, care predă materiile, inclusiv religia, temeinic și conform metodei și cu dăruire excepțională, progresele întrec toate așteptările. În mod favorabil și lăudabil, nici o materie nu a rămas neepuizată. Acest învățător activ a realizat mai mult într-un an școlar decât predecesorii săi în anii dinainte. Din păcate salariul său anual este de doar 28 florini și se va vedea obligat să solicite pentru următorul an școlar un post de învățător în altă localitate. Comuna nu posedă îndeajuns mijloace pentru a susține un învățător destoinic”¹².

Începând cu anul școlar 1851–1852 documentele de arhivă atestă că învățător în Rebra a fost Toma Burte.

În „Prospectul stării școlilor populare din district pe anul 1852–1853”, despre învățător se arată că avea 20 de ani, 1 an vechime pe post, diligență (sâr-guință n.n.) mare, aptitudine dăscălească mare, moralitate bună, vorbea doar limba română, iar salariul său era 30 de florini. În același document, există în plus, următoarele informații despre școală și elevi:

- așa cum se statuase prin ordin împărătesc încă din anul 1829¹³, școala era împărțită în două categorii de elevi: cei între 7–12 ani frecventau „școala de toate zilele”, separat, băieții înainte de amiază, iar fetele după amiază, iar cei între 12–15 ani urmau „școala de repetiție” (duminica și în sărbători), feciorii și fetele împreună, localul școlii având doar o singură sală de clasă;

- din 42 de copii existenți în sat de 7–12 ani, frecventau școala de toate zilele 23 de băieți și 8 fete, iar la școala de repetiție învățau 5 feciori și 5 fete;

- obiectele de învățământ erau: Religia, Cunoașterea, Împreunarea literelor, Silabisirea și Cititul, Aritmetica – calculul (operații cu numere), Scrierea și Cântările bisericesti;

- senatul școlar (consiliul de conducere al școlii n.n.) era forințat din preotul Ioachim Pavelea – care era și catehet (dascăl de religie n.n.), învățătorul

¹⁰ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Viorel Rus, *Familiiile din Năsăud în anul 1869 – Contribuții de demografie istorică*, Ed. Argonaut, 2010, pp. 100–101.

¹¹ ANSJB, fond Școala normală primară din Năsăud, d. 12/1849, f. 8 și d. 17/1850, f. 31 și 41.

¹² *Ibidem*, d. 18/1850, f. 41 și d. 21/1851, f. 12.

¹³ Virgil Șotropa, Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 87.

Toma Burte – notar (secretarul senatului n.n.), judele (primarul n.n.) Ioan Tăut, și Lupu Năstuță, Zaharie Rus, Luca Burte, și Manoilă Burte – bătrâni ai satului; – venitul școlii provenea din arenda pe crăsmărit pe trei luni ale anului (între 29 septembrie – 31 decembrie), capitalul fondului școlar comunal în acel an era de 50 florini și se administra de către jude, notar și preot ¹⁴.

Raportul directorului Școlii normale din Năsăud, Moise Panga, privitor la inspecția făcută la Școala Națională din Rebra în anul 1852, cu prilejul examenelor de sfârșit de an, nu era prea laudativ la adresa activității învățătorului Toma Burte, comparativ cu anul anterior când învățător fusese Ioan Anuță, precum și cu privire la activitatea didactică a preotului local Ioachim Pavelea, arătându-se că:

„Progresele în general nu pot fi considerate considerabile. În anul trecut s-a socotit această școală care a avut un învățător tânăr foarte harnic, cu studii pedagogice, dar care a fost silit din cauza prea micului salariu de a se abține de postul său și să ocupe un alt post în țară sub condițiuni mai avantajoase între celea eminente; învățătorul de prezent (Toma Burte n.n.) nu are studii pedagogice, dovedește bunăvoința dorită, dar în zadar, îi lipsește procedeul metodic și așa zis, pipăiește prin întuneric. Răspunsurile din religie au fost secete, lipsește explicarea, aceeași situație apare și la istoria bibliei ce se predă de preotul din loc (Ioachim Pavelea n.n.) și căruia a dăruit natura în mod vitreg atât statura cât și ce privește spiritul.

Pepiniera conține și pomișori, între care unii altoiți din anul acesta, dar aceeași nu a fost plivită de buruiene, fapt despre care s-a tras în special învățătorului atențiunea. Școala e în stare bună curată. De ordine și curățenie s-a ținut cont” ¹⁵.

Din anul 1859 avem referiri la realegerea ca învățător al satului a lui Toma Burte. Într-o adresă datată 29 octombrie, semnată de primarul Ioan Georgiță și gospodarii Clement Suci și Ștefan Nedelea, înaintată preotului pârvean Ioan Sângeorzan, care, după moartea preotului Ioachim Pavelea, în 1857, administra și parohia Rebrei, se arată:

„Locuitorii din Rebra Mare au ales de dascăl doi candidați, adică pe fostul dascăl Toma Burte și Isac Mare, pentru că domnul părinte se află stăpânitor de școală, așa mă rog a denumi dintre aceștia unu ca dascăl, care se va socoti cel mai bun” ¹⁶ (s.n.).

Rezoluția preotului Ion Sângeorzan pusă în Parva, la 30 octombrie 1859, menționa: *„Dinspre partea dregătoriei preoțești se cunoaște a fi mai bun fostul docent Toma Burthe, că batăr că nau făcut pași mari cu pruncii, totuși batăr el au arătat o purtare bună, unde celălaltu tocma dimpotrivă se poartă, fiindcă au fost jude și lau țițatu cu rușine din pricina beuturii, însă Domnia ta vei alege pe cine vei voi”*¹⁷. Vicarul din Năsăud l-a numit învățător pe Toma Burte, care a rămas în funcție până în anul 1862. Din timpul când învățător al satului a fost Toma Burte există informații și despre felul cum a decurs examenul de

¹⁴ ANSJB, fond Vicariatul Rodnei, d. 43/1852, f. 7–11.

¹⁵ Idem, fond Școala normală primară din Năsăud, d. 21/1851, f. 12, publicat de Claudia Septimia Peteanu în, *Raportul lui Moise Panga privind rezulatul examenelor desfășurate în școlile năsădene*, „Arhiva Someșană”, seria III, VII, 2008, p. 45.

¹⁶ Idem, fond Vicariatul Rodnei, d. 124, f. 92.

¹⁷ Ibidem.

încheiere a semestrului I (de toamnă-iarnă) în anul 1860 și situația școlii în anii 1861 și 1862.

Examenul din anul 1860 s-a desfășurat în prezența preotului Ioan Sângeorzan și a fătului bisericii, Iacob Isip, numit inspector local al școlii, care au și semnat documentul rezultatelor obținute.

În examen elevii au fost chestionați din: Catehism, Istoria Biblică, Cunoștințe despre Dumnezeu, Cunoașterea literelor, Slovenirea, Silabisirea, Scrisoarea (scrierea), Aritmetica (calculul) și Cântările Bisericești. Din totalul de 21 băieți și 20 de fete înscriși, la examen au participat 15 băieți și 8 de fete, dintre care 15 au obținut calificativul „strădalnic” și 8 calificativul „leneș”. Nu au participat la examen și nu au fost clasificați 6 băieți și 12 fete: 1 bolnav, 4 lipsiți de haine, 9 învoiți pentru găzdușag (lucru în gospodărie, n.n.) și 4 fără învoire¹⁸.

Din relatările despre starea școlii din Rebra pe anii 1861 și 1862 aflăm că localul școlii era construit din anul 1819, cu două încăperi prevăzute cu mobilierul necesar, manualele școlare erau în stare rea, școala avea grădină, dascălul Toma Burte avea 28 de ani, era căsătorit, nu absolvise școala de învățători, fiind numit provizoriu, avea venit de 20 florini și 20 de mierțe de mălai, nu căpăta lemne de la sat, dar era scutit de prestații comunale, satul avea 736 de suflete, copii buni de școală erau 70 de băieți și 60 de fete și frecventau școala 14 băieți și 18 fete¹⁹.

Motivele menționate în documentele vremii pentru care copiii „nu cercau școala” erau sărăcia, angajarea copiilor ca slugi sau la lucru cu ziua, pentru întreținerea lor și a familiilor lor și/ sau învoirea de către învățător la cererea părinților pentru găzdușag²⁰.

Începând din 25 octombrie 1862, în Rebra vicariatul a numit ca învățător pe Zaharie Catarig, născut în anul 1844 în Năsăud, absolvent de preparandie.

Acesta nu a fost primit cu plăcere de către primarul Ștefan Nedelea și consilierii Grigore Mărcoie, Lupu Năstuță, Clement Suci, Dumitru Rus, Luca Burte, Calistru Ciocan, Precub Savu, Petru Ciocan și Iacob Rus, care semnavă și înaintau vicarului Grigore Moisil, la 3 noiembrie 1862, un memoriu în care se arătau nemulțumiți că nu au fost consultați la numirea învățătorului și, în plus, că după cum reieșea din diploma de absolvire, Zaharie Catarig era slab la cântările bisericești, scriind: „... că noi numai atunci putem spera o bucurie după pruncii noștri când, pe lângă alte științe ce și le vor însuși prin propunerile învățătorului, îi vom auzi și în biserică, ori într-un alt loc lăudând pe Dumnezeu, ca mai târziu să putem vedea și dintre dâșii, dacă nu altceva, batăr cantori buni, de care cum am zis avem mare trebuință”²¹.

Petiția nu a fost luată însă în considerare de către vicar. Zaharie Catarig a rămas învățător în sat până în anul 1886, când a ieșit la pensie pe caz de boală²², obligat și de faptul că nu știa limba maghiară, ori guvernul maghiar

¹⁸ Ibidem, d. 138/1860, f. 128-129.

¹⁹ Ibidem, d. 164/1862, f. 204.

²⁰ Ibidem, f. 511.

²¹ Ibidem, f. 367-368.

²² Ibidem, d. 563/1886, f. 70-71.

ordonase încă din anul 1885 excluderea din învățământ a dascălilor care nu promovaseră un examen de calificare în limba maghiară²³.

După pensionare, până la moartea sa întâmplată în anul 1931, Zaharie Catarig s-a retras în familia sa, întemeiată în anul 1866 prin căsătoria cu Ioana Gavriloiu a lui Dumitru din Rebra, cu care a avut 5 copii. Numele Catarig a dăinuit în sat încă o generație prin fiul învățătorului, Dumitru – mort în anul 1953, care a avut trei fete: Maria căsătorită cu Petre Flore, Victoria căsătorită cu Ironim Nati și Floarea căsătorită cu Nicodim Vartolomei²⁴.

În baza unei informări datată 14 martie 1884, semnată de preotul Onisim Rotariu, care era directorul școlii și președintele senatului școlar local, aflăm starea școlii din Rebra în ultimii ani de serviciu ai învățătorului Zaharie Catarig:

- clădirea școlii era din lemn cu o sală de clasă, nu avea cameră pentru învățător și anexe, mică față de numărul elevilor;
- școala avea grădină cu pomi și legume dar nu avea stupi;
- numărul copiilor de vârstă școlară era 93, dintre care între 6–12 ani 38 băieți și 28 fete, iar între 12–15 ani -16 băieți și 11 fete;
- frecventau școala 35 băieți și 27 fete între 6–12 ani la cursurile de fiecare zi și 16 băieți și 11 fete între 12–15 ani la cursurile repetitive în duminici și sărbători; s-au prezentat la examen la sfârșitul semestrului I un număr de 27 băieți și 20 fete;
- senatul școlar era compus din 9 membri, iar curator școlar era numit Iacob Pop²⁵.

Pe postul de învățător în Rebra, devenit liber prin pensionarea lui Zaharie Catarig, a fost numit învățătorul Constantin Suci (alias dascălul Costan). Acesta s-a născut în anul 1863, în Rebra, în familia primarului George Suci și a soției acestuia, Iftinia, născută Rus a lui Zaharie²⁶. A absolvit clasa a IV-a gimnazială la Năsăud în anul 1881, după care a urmat cursurile Preparandiei pentru învățători din Gherla. În anul școlar 1883–1884, ca preparand în anul III, a cerut și a primit din partea Fondurilor școlare grănicerești năsădene ajutor bănesc, prezentând adeverință de la Preparandie că „*frecventase cursurile foarte regulat, având purtare morală exemplară și diligență (sânguință la învățătură, n.n.) neobosită*”²⁷. Absolvind Preparandia în anul 1884, a servit mai întâi doi ani școlari ca învățător în Bichigiu²⁸, apoi a promovat examenul de calificare și de limba maghiară în anul 1886, transferându-se ca învățător în Rebra.

Constantin Suci a avut o carieră îndelungată ca învățător, notar cercual și după pensionare notar comunal, implicându-se în toate marile realizări ale comunei până în anul 1930, când a decedat în urma unei pneumonii, în vârstă

²³ *Ibidem*, d. 542/1885, f. 86

²⁴ Pentru descendenții inv. Zaharie Catarig vezi: Viorel Rus, *Neamuri și Familii Rebrene (1750–2000)*, Ed. Aletheia, Bistrița, 2001, vol. I, pp. 165–167.

²⁵ ANSJB, fond Vicariatul Rodnei, d. 522, f. 157.

²⁶ Viorel Rus, *Neamuri și Familii Rebrene...*, vol. II, p. 204.

²⁷ ANSJB, fond Administrația fondurilor grănicerești năsădene, d. 1336, f. 6.

²⁸ *Idem*, fond Vicariatul Rodnei, d. 563/1886, f. 44–45.

de 67 de ani. În semn de respect, până în zilele noastre, urmașilor lui li se atribuie în sat apelativul „a dascălului”.

Din anul 1888, când director și catehet (profesor de religie) era preotul paroh Onisim Rotariu, iar învățător era Constantin Suci, există informații deosebit de amănunțite despre starea școlii din Rebra:

- pe lângă preotul Rotariu și dascălul Costan, senatul școlar era compus din învățătorul pensionar Zaharia Catarig și gospodarii Condrate Nedelea, Dumitru Rus, Vasile Pavelea, Luca Danci, Iacob Pop, Ion D. Gavriloiu, George Flore și Ștefan Nedelea;
- dascălul Costan avea 24 de ani, era căsătorit din anul 1885 cu Ana, fata fostului primar Ion Georgiță, și avea 2 copii, absolvise Preparandia din Gherla și trecuse examenul de calificare, era învățător definitiv cu vechime de 4 ani, avea salariu de 200 florini, era membru al „*Reuniunii Învățătoresți Mariana*”, mergea regulat la biserică cu școlarii și cânta în strună, avea purtare foarte bună;
- în sat existau 153 copii de vârstă școlară din care 115 între 6–12 ani, obligați să frecventeze „*școala de toate zilele*” și 43 între 13–15 ani, obligați să frecventeze „*școala de repetiție*” duminică și în sărbători. Frecventau școala în total 117 elevi – 63 băieți și 54 fete;
- localul școlii era închiriat, avea 30 m², 7 bănci, masă și scaun pentru învățător, un coaștan (dulap n.n.) și era cu pământ pe jos;
- ca materiale școlare existau o tablă mare, 20 de tablite de scris, 2 hărți – una a Comitatului Bistrița-Năsăud și una a Ungariei, și o mașină de comput (socotit n.n.);
- manualele din dotarea școlii erau: 10 catehisme pentru predarea religiei – autor Ion Alexi, 19 abecedare și 12 legendarie – autor Vasile Petri, 10 abecedare maghiare – autor Pudnaki. Se predau fără manuale: Istoria Biblică, Aritmetica, Geografia, Istoria Patriei și Științele Naturii;
- gradina școlii avea 50 de pomi²⁹.

Dat fiind numărul mare de elevi imposibil de învățat de către un singur învățător, în același an, la 10 iunie 1888, s-a propus înființarea unui al doilea post de învățător, dotarea școlii cu mobilierul necesar unei a doua săli de clasă și construirea unei noi școli³⁰. Postul al doilea de învățător a fost aprobat de către Consistoriul Scolastic al Episcopiei din Gherla începând cu anul școlar 1888–1889, iar primul învățător numit pe post la 28 octombrie a fost Ioan Mureșan, originar din Mocod, calificat la Preparandia din Gherla, care la sfârșitul anului școlar următor s-a transferat la Zagra.

În august 1889, când învățător era Constantin Suci, au început lucrările construirii noului local de școală cu trei săli de clasă, care au fost încheiate la începerea anului școlar 1890–1891. Construcția s-a făcut pe baza unui împrumut de 2.000 de florini aprobat de Comisia Administrativă a Fondurilor

²⁹ *Ibidem*, d. 607/1888, f. 216–217.

³⁰ *Ibidem*, f. 222.

Școlare Confesionale din Năsăud, condusă de vicarul Grigore Moisil, avizat de Consistoriul Scolastic Episcopal³¹.

După plecarea prin transfer a învățătorului Ioan Mureșan, senatul școlar a ales, la 18 august 1890, ca învățător pentru postul al doilea pe Timoftei Nedelea, născut la 24 aprilie 1870, fiu natural al lui Todor Scurtu din Parva, înfiat de către gospodarul rebrean Condrate Nedelea, absolvent de preparandie, premiant în fiecare an de studii. Timoftei Nedelea a fost învățător în Rebra până în anul 1902, când, îmbolnăvinduse, a murit subit în spital, la Cluj. Era căsătorit din anul 1891 cu Laura Man I. Macedon din Zagra și a avut doi copii: Floarea născută în anul 1892, căsătorită în 1909 cu Vasile Rus a lui Iacob – viitor primar și Aurel – notar, născut în anul 1896, căsătorit în 1922 cu Maria Ștefănuțiu – învățătoare, fiica profesorului Emil Ștefănuțiu din Năsăud³².

Cu Timoftei Nedelea se încheia primul secol de învățământ rebrean. În secolul următor, în condițiile unor transformări social-politice radicale, școala rebreană avea să înregistreze treptat mari progrese, prin efortul a noi generații de dascăli dedicați menirii de luminători ai satului.

THE TEACHERS AND THE SCHOOL OF GREAT REBRA WITHIN THE 19TH CENTURY

Abstract

The Romanian communities who founded the Second Borderline Regiment sheltered in Năsăud gained, along with militarization, rights and freedoms they had barely dreamt of beforehand. Among these there was an educational system of the same rank as those of the old privileged German, Austrian and Hungarian nations.

The study presents the teachers from Rebra County and their scholar activity all along the 19th century, based on information and documents found in the database of the Bistrița-Năsăud District Service of the National Archives.

There are approached essential aspects of the educational activity such as logistics, study books, curricula, development of educational process and graduation exams, practical activities and results listed in the inspection records.

The value of the material is also given its character of exemplarity – as educational system – for every rural school within the area of the former borderline regiment that contributed to the shaping of certain remarkable intellectuals on both local and national scale.

³¹ *Ibidem*, d. 620, f. 30, d. 636, f. 127. Localul dăinuiește și în prezent, renovat și etajat, fiind sediul Căminului Cultural din Rebra.

³² VioREL Rus, *Neanuri și Familii Rebrene...*, vol. II, pp. 59–60.

SINUCIDEREA IOANEI SEKIRA. O TRAGEDIE LA NĂSĂUD ÎN ANUL 1872

Claudia Septimia SABĂU

Motto:

„Sinuciderile filosofice duc în neant, sinuciderile romantice în ceruri, sinuciderile populare în iad”¹.

Din cele mai vechi timpuri, oamenii au încercat să-și exercite „dreptul” de viață sau de moarte privitor la propria existență, și astfel, în diferitele epoci istorice, pe arii geografice diverse, concepțiile despre sinucidere au fost influențate de o diversitate de factori: culturali, spirituali, psihologici. Dacă în zilele noastre există o intensă dezbateră teoretică care urmărește explicarea fenomenelor psihopatologice sau psihologice ce conduc persoana înspre acțiunea fatală sau nonfatală de autovătămare deliberată², este interesant să aflăm cum era percepută sinuciderea în spațiul transilvănean acum aproximativ 150 de ani.

Din păcate, răspunsurile sunt greu de aflat deoarece, cu toate că moartea voluntară reprezintă un fenomen întâlnit în rândul tuturor categoriilor sociale, ea a rămas oarecum la „periferia” cercetării istorice românești, o posibilă explicație fiind dată de raritatea surselor care fac referire la acest gest. Totuși, o excepție o reprezintă cercetările istoricului Marius Rotar axate pe problematica morții în Transilvania în veacul al XIX-lea. Referindu-se la sinucidere, acesta consideră că, în intervalul de timp menționat, în arealul geografic intracarpatic, are loc o creștere a numărului cazurilor de sinucidere – mai pronunțată în rândul etniei maghiare – și totodată, o diversificare a metodelor folosite în scopul curmării voluntare a vieții, deși gestul prin spânzurare rămâne pe primul loc³.

În societatea franceză a secolului al XIX-lea, sinuciderile aveau loc îndeosebi dimineața sau după-amiază, uneori seara, rareori noaptea; „numărul lor descrește de vineri până sâmbătă; crește din ianuarie până în iunie, apoi scade din iulie până în decembrie. Pe scurt, se pare că lungimea zilei, prezența

¹ Georges Minois, *Istoria sinuciderii. Societatea occidentală în fața morții voluntare*, Ed. Humanitas, București, 2002, p. 292.

² Doina Cosman, *Compendiu de suicidologie*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006, p. 16.

³ Marius Rotar, *Moartea în Transilvania în secolul al XIX-lea*, vol. II, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2007, pp. 282-335; Idem, *La limită sau moartea care iese din schemă: sinuciderea în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, în „Caiete de antropologie istorică”, an III, nr. 1-2 (5-6), Ed. Accent, Cluj-Napoca, ianuarie-decembrie 2004, pp. 159-201.

soarelui, spectacolul activității, frumusețea naturii incită mai mult la sinucidere decât intimitatea vespérală, chinurile nopții sau frigul iernii”⁴.

Pe lângă izvoarele documentare analizate de istoricul Marius Rotar (statistici oficiale, presă, literatură etc.) pentru a ilustra diferitele tipuri de discurs dezvoltate în epocă în legătură cu sinuciderea, o altă categorie de surse inedite care pot oferi informații relevante despre „cei care seucid pe sine” o reprezintă arhivele judiciare. Din acest punct de vedere, un caz fericit este cel al arhivei juridice a Districtului Năsăud⁵, în cuprinsul căreia s-au păstrat câteva anchete întreprinse cu scopul elucidării cazurilor de moarte voluntară, iar dintre acestea, cea mai interesantă și bine documentată este cea a sinuciderii Ioanei Sekira⁶. Astfel, scopul acestui studiu este descrierea și analizarea acestui caz, pe care îl publicăm integral în anexă cu precizarea că limbajul din epocă a fost adaptat normelor ortografice actuale. Conștientizând faptul că nu putem emite teorii exhaustive, pe baza unui singur exemplu, totuși publicarea acestui document inedit, oferă indicii importante – care pe viitor se impun verificate – privind atitudinea față de sinucidere în spațiul năsăudean în cea de-a doua parte a secolului al XIX-lea.

Moartea voluntară a Ioanei Sekira și ancheta aferentă ilustrează pașii urmați de către instituțiile juridice ale Districtului Năsăud pentru a elucida acest caz, care în mod cert a zguduit din temelii liniștea micului opid de pe malul Someșului. Astfel, primul act la dosar este reprezentat de înștiințarea adresată de către medicul districtual Ștefan Pop, oficiului cercual din localitate, din cuprinsul căreia aflăm că în data de 12 aprilie 1872, la ora 12³⁰ a. m., Ioana Sekira, intoxicată cu vitriol, a decedat.

În aceeași zi, judele cercual retrimite această înștiințare Judecătoriei cercuale regești cu cererea de a dispune începerea anchetei penale. În consecință, a doua zi, are loc interogatoriul soțului Ioanei, Gottfried Sekira, din a cărui depoziție identificăm motivul și mijlocul prin care nefericita femeie și-a pus capăt zilelor. Motivul femeii se pare că a fost moartea unicei fiice petrecute cu o lună înainte: „De atunci dânsa a căzut într-o melancolie și disperațiune grozavă și de atunci pot zice că dânsa și-a petrecut zilele mai mult în plâns. Întotdeauna am încercat a o îmbărbăta. Cuvintele mele de consolațiuni însă nu au avut nici un efect asupra-i. Ea a rămas tot așa disperată în gradul cel mai mare, însă și pentru aceea nu am putut a-mi aduce aminte că dânsa va cugeta și la mijlocul de sinucidere”⁷. Pentru a-și duce la îndeplinire planul, în 11 aprilie 1872, Ioana a cumpărat din farmacie „vitriol”, justificându-se în fața farmacistului cum că soțul ei, tâmplar de meserie, are nevoie de respectiva substanță pentru a-și prepara vopsele. După

⁴ Philippe Ariès și Georges Duby (coordonatori), *Istoria vieții private*, Ed. Meridiane, București, vol. VIII, p. 229.

⁵ Districtul Năsăud (1861–1876) a fost o unitate administrativ-teritorială și politică care s-a suprapus peste teritoriul Regiment II românesc de graniță de la Năsăud, după desființarea acestuia.

⁶ Arhivele Naționale Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, (în continuare ANSJB), fond *Sedrin Generală a Districtului Năsăud*, II/dos. 41 și II/dos. 42.

⁷ Idem, fond *Sedrin Generală a Districtului Năsăud*, II/dos. 42, f. 3–5.

achiziționarea substanței toxice, femeia „s-a înveninat cu mâna ei” și a doua zi, cu toate eforturile depuse de medicul din localitate, chemat de soțul disperat, la „ $\frac{1}{2}$ pre 12 ore a răposat sinucisă cu mâna ei”.

De la judecătorie, protocolul cuprinzând ancheta lui Gottfried Sekira este trimis Procuraturii de stat regești din Năsăud, singura instituție abilitată pentru a cere realizarea autopsiei cadavrului femeii. Pentru înfăptuirea acesteia, vice-fiscalul F. Mikeș cere să se numească o comisie judecătorească investigatoare din care să facă parte și doi medici, respectiv Ștefan Pop, medic districtual, și Ioan Neagoș, chirurgul districtual⁸.

Comisia s-a reunit, acasă la familia Sekira, în data de 14 aprilie 1872, la ora 7 dimineața, și după ce s-a constatat identitatea cadavrului „în persoana Ioanei Gottfried Sekira” s-a trecut la efectuarea autopsiei. Rezultate acesteia confirmă otrăvirea voluntară a sus numitei cu o substanță pe bază de acid sulfuric care i-a distrus „organele de consumațiune și mai vârtos [...] stomacul”, fără posibilitatea de a se evita decesul⁹. Datele oferite de „obducțiunea cadavru-lui” sunt deosebit de interesante și inedite, în egală măsură, deoarece ne oferă posibilitatea de a cunoaște care era nivelul cunoștințelor medicale în epocă.

Pentru completarea informațiilor anchetei, în data de 17 aprilie 1872, și doctorul Ștefan Pop a fost interogat în legătură cu circumstanțele morții Ioanei Sekira. „Fizicul districtual” confirmă declarația soțului Ioanei și, în plus, predă judecătoriei sticla cu vitriol pentru a servi drept „corpus delicti”. Drept urmare, prin sentința Tribunalului pronunțată în data de 1 mai 1872, cercetarea în acest caz „se curmă”, actele atașate la dosar dovedind, fără nici o îndoială, sinuciderea Ioanei Sekira, „cu propria mână”, fără implicarea altor persoane.

Cu toate acestea, procesul nu se încheie, deoarece în conformitate cu §365 și §366 din Codul penal austriac¹⁰, instanța decide, în continuare, inițierea urmăririi penale contra lui Friedrich Müller, proprietarul „apotecii” din Năsăud de unde nefericita femeie și-a procurat otrava. Dar, din cuprinsul „protocolului” încheiat în data de 24 august 1872, la judecătoria din Năsăud, descoperim că de fapt cel care i-a vândut vitriolul Ioanei era asistentul de farmacie Fridolin Dombrovsky. În consecință, în conformitate cu prevederile Codului penal amintite mai sus, pedeapsa pronunțată contra acestuia a constat în plata a cinci florini v. a. către Gimnaziul din localitate pentru a se „administra la fondul studenților săraci în caz de morb”¹¹.

⁸ *Ibidem*, f. 4.

⁹ *Ibidem*, f. 9–12.

¹⁰ *Codicele penal despre crimini, delicta și abateri. Ordinăciunile despre competența județelor penali și regulamentul de tipar*, din 27 mai 1852 pentru Imperiul Austriei (ediție oficială), (în continuare *Codicele penal...*), Tipografia c. r. de curte și de stat, Viena, 1853, p. 133 – §365: „Neobservarea precauțiunilor prescrise prin ordinațiunile despre vinderea veninului din partea apotecarului și a neguțătorilor care au concesiune legală de a negoțire cu marfă veninoasă, precum și ver ce neglijență din cele însemnate în §366–368, se vor pedepsi ca abateri”; §366: „Vinderea de toxice la unul ce nu are prescrișă dezlegare”: „Anume, cel ce va vinde venin la unul care nu s-a legitimat după regulă cu dezlegare din partea autorității competente, se va mulpta întâia dată cu cinci până la cincizeci de florini, iar a doua oară va pierde meseria”.

¹¹ ANSJB, fond *Sedria Generală a Districtului Năsăud*, II/dos. 41, f. 1–3.

Și astfel cazul este rezolvat și închis. Dar oare care a fost reacția comunității? Cum s-a desfășurat ceremonia înmormântării Ioanei? Din păcate aceste întrebări rămân fără răspuns și singurele speculații pe care le putem face pe baza documentelor sunt cele legate de motivele alegerii acestui gest de către tânăra femeie din Năsăud. Sinuciderea Ioanei Sekira se încadrează categoriei de suicid rațional, deoarece actul său premeditat a urmărit evitarea suferinței provocate de moartea unicului copil, iar în ceea ce privește procedeul ales – otrăvirea cu vitriol – acesta demonstrează faptul că femeia a utilizat ceea ce era cel mai ușor de procurat, în contextul în care soțul ei folosea în munca lui astfel de substanțe. Discutând despre cele zece definiții ale sinuciderii, comune tuturor persoanelor care recurg la acest gest, Doina Cosman consideră că prima dintre ele este cea care spune că: „Scopul comun al suicidului este un act de a căuta o soluție”. Sau altfel spus, suicidul nu este un act întâmplător, inutil sau lipsit de scop; prin el se caută rezolvarea unei probleme, a unei situații de criză, este unicul răspuns la întrebarea: „Cum să scap de această stare insuportabilă?”¹². Și astfel, asumându-și riscul de a suferi chinuri groaznice și de a fi judecată de întreaga comunitate, personajul nostru decide să își încheie voluntar viața, ancheta morții sale oferindu-ne o perspectivă mai puțin cunoscută, și în același timp inedită, a vieții de zi cu zi în opidul de pe malul Someșului de acum 140 de ani.

ANEXĂ

„Diuarium [desfășurătorul procesului, n.n].

despre cercetarea întreprinsă la judecătoria cercuală regească din Năsăud în cauza penală în contra [spațiu gol, n.n.] pentru sinuciderea Ioanei Gottfried Sekira din Năsăud.

1. 12/4 1872 – Arătarea Dr. Ștefan Pop.

2. 13/4 1872 – Protocol cu Gottfried Sekira.

3. 14/4 1872 – Protocol cu obducțiunea [autopsia, n.n.] și părerea medicală ca aclus.

4. 17/4 1872 – Protocol cu Dr. Ștefan Pop.

5. 19/4 1872 – Raportul judecătoriei, cu care așterne cercetarea finită.

Năsăud în 19 aprilie 1872, G. Vertic m.p.

Onoratului oficiu procesual în loco

Subscrisul am onoarea a încunoștiința¹³ cum că Ioana Gottfried Sekira intoxicându-se astă dimineață cu vitriol a răposat la ½ 12 ore antemeridian, onoratul oficiu să răspundă pe 14 l. c. la obdmotivarea [sesizarea, n.n.] judecătorească.

Cu toată stima fiind Dr. Popu, fizic districtual

Năsăud în 12/4 1872.

Pres. în 12/4 1872, Nr. 661

¹² Doina Cosman, *op. cit.*, pp. 167–168.

¹³ *Codicele penal.* ..., conform §359, pag. 131, medicul avea obligația de a înștiința forurile abilitate despre orice deces suspect: „Medicii, chirurgii, apotecarii, moașele și inspectorii de morți, în toate cazurile unde li se întâmplă câte un morb, vulnerăciune, naștere ver moarte, la care se ridică prepus de vreo crimine ver delict, sau peste tot de vreo vătămăciune violentă cauzată de alții, sunt obligați a dare numaidecât de știre despre aceasta la autorități. Omiterea acestei înștiințări se va pedepsi ca abatere cu mulptă de la zece până la o sută de florini”.

Se transpune onoratei judecătorii cercuale reg. în loco spre plăcută competență pertractare.

Oficiul cercual Năsăud în 12 aprilie 1872, Marian jude.

Se transpune cu protocolul susceput cu Gottfried Sekira procuraturii de stat regești în loco spre a se face propunerea în privința obducțiunii.

13/4 1872 G. Vertic.

Nr. 132 fiscal int. în 13 aprilie 1872

S-a văzut și adnotat și se retrimite cu propunerea ca numaidecât să se esmită una comisiune judecătorească investigatorie fața locului care atrăgând cu sine și pe doi medici districtuali să facă oclauțiunea-obducțiunea și investigațiunea preliminară la care va întreiea și subscrisul.

Procuratura de stat regie, Năsăud, 13 aprilie 1872, vice fiscal F. Mikeș.

I

Conclus

Judele inquisitoriu a judecătoriei cercuale regie la propunerea procuraturii regie de stat a decis: din propunerea Judec. Cercuale regia, Năsăud în 13/4 1872 G. Vertic.

Verso II

1. Pentru prea Onoratul domn dr. Ștefan Pop fizic districtual.

2. Pentru domnul Petru Neagoșiu chirurg districtual în loco.

Spre a vizita extern și obduce cadavrul Ioanei Gottfried Sekira din Năsăud care a murit în urma unei înveninări prin vitriol – sunteți recercați cu stimă oficioasă pe mâine la 7 ore ante meridian a vă înfățioșa la casa și locuința din Năsăud a mesariului [tâmplar, n.n.] Gottfried Sekira unde se află cadavrul și unde sub conducerea subscrisului se va suscepe actul judecătoresc.

Judecătorie cerc. regească ca inquisitoriu, Năsăud în 13/4 1872, G. Vertic.

III

Onoratului tribunal regesc în loco. La această judecătorie a intrat o arătare a domnului Dr. Ștefan Pop, fizic districtual despre înveninarea și răposarea Ioanei Gottfried Sekira din Năsăud în urma unei înveninări prin vitriol.

Despre aceasta se face Onoratului tribunal regesc conf. §62 p.p. prescrisă arătare cu aceea adăugare că această arătare s-a înferat sub N. C. 73 ex. 1872.

Judec. Cerc. regească ca inquisitoriu, Năsăud în 13/4 G. Vertic.

Protocolul din 13 aprilie 1872

susceput la judecătorie regească din Năsăud în cauza penală în contra făptori necunoscuți pentru sinucidere.

De față

subscriși

Deponentele s-a provocat în sensul §122 p. pen. la mărturisirea adevărului și s-a examinat

Ad generalia.

Ad. 1 – Mă cheamă Gottfried Sekira, născut din Bistrița, mesariu în Năsăud, catolic, de 51 de ani, vădov, căci muierea mea legitimă Ioana a murit ieri la ½ pre 12 ore în urma înveninării prin vitriol.

Ad. specialia – Ce știi D-ta în privința sinuciderii muierii D-tale?

Ad. 2 – În 3 martie 1872 mi-am îngropat unica băetă ce am avut în viața noastră conjugală cu muierea mea Ioana. De atunci dânsa a căzut într-o melancolie și deserațiune grozavă și de atunci pot zice că dânsa și-a petrecut zilele mai mult în plâns. Întotdeauna am încercat a o îmbărbăta. Cuvintele mele de consolațiune însă nu au avut nici un efect asupră-i. Ea a rămas tot așa disperată în gradul cel mai mare, însă și pentru aceea nu am putut a-mi

aduce aminte că dânsa va cugeta și la mijlocul de sinucidere.

Eram și îs supărat pentru pierderea băteii, eram și mai tare supărat pentru deserațiunea muerii mele Ioana.

Joi toată ziua am fost în târg, pentru că sunt arendaș a târgului dimpreună cu alți cosăteni. Muierea mea Ioana a fost acasă și a venit și la mine la târg.

Joi seara ne-am culcat ambii într-un pat și muierea mea Ioana era sănătoasă.

Ieri, adică vineri dimineața în 12 aprilie 1872, muierea mea s-a sculat tare dimineață căci ave să facă pâine. Eu am rămas în pat fără de a mă teme de ceva.

Dânsa, adică muierea mea Ioana, după ce a petrecut câțva timp pe afară și în casă de lucru, a intrat în casă, în care eu mă aflam încă în pat și a început a se văieta de dureri groaznice.

Eu m-am sculat repede din pat și apoi în locul meu s-a pus dânsa în pat. Eu nu știam încă ce-i lipsește, pentru că nu voia să-mi spună. Astfel am aflat cu cale a alerga iute la cumnatul meu Gustav Geiger, căruia spunându-i întâmplarea l-am rugat să vină la mine și să aibă grijă de muierea mea. Eu am alergat la fizicul districtual Dr. Ștefan Pop și l-am rugat să vină la muierea mea să vadă ce-i lipsește.

Am mers a doua oară și a treia oară și atunci am venit cu Dr. Ștefan Pop, căruia i-a spus apoi muierea mea, cum că dânsa cu mâna ei proprie s-a înveninat cu vitriol care l-a cumpărat din apoteca din Năsăud sub cuvânt că-mi trebuie la lacu (Lunk) în lucrul de mesariu.

Cauza pentru care s-a înveninat nu i-a spus-o și eu nu pot zice că a fost altă cauză decât disperațiunea pentru pierderea băteii sale, căci io cu dânsa n-am avut nimic și am trăit în căsătorie laolaltă 21 de ani.

Atâta e tot ce știu.

Ad. 3

După citire, Gottfried Sekira.

Spusele mele sunt bine scrise la protocol și le întăresc cu adăugarea că muierea mea Ioana a zis Dr. Ștefan Pop că vitriolul i l-a dat învățăcelul din apotecă.

Gottfried Sekira.

Protocol din 14 aprilie 1872

Susceput prin comisiunea judecătorească a judecătoriei cercuale regești din Năsăud despre vizitațiunea externă și abducțiunea cadavrului Ioanei Gottfried Sekira din Năsăud sinucisă prin înveninarea cu vitriol.

De față

Gabriel Vârtic, Pricepători de lucru:

Jude îngrijitoriu Dr. Ștefan Pop, fizic districtual

Grigore Verzariu, Peter Neagoș, chirurg districtual

cancelist ca actuant

Florian Mikeșiu, vicefiscal regesc

Martori judecătorești:

Dr. Leontin Lucchi

Basilu Raglean

Ieșind comisiunea medico-judecătorească regia conf. concludului dtto. 13 aprilie 1872 Nr. 458 crim. în fața locului în casa și locuința mesarului Gottfried Sekira din Năsăud după ce s-au adus aminte pricepătorilor de lucru despre susținerea jurământului ce a depus ca atari și s-a făcut martoriilor judecătorești învățătura cuvenită și s-a luat de la aceia apromisiunea prescristă și s-a constatat identitatea cadavrului în persoana Ioanei Gottfried Sekira care cadavru s-a aflat de sexul muieresc așezat într-un copârșău pentru scopul înmormântării îmbrăcată în veșminte negre și cu ciorapi albi în picioare.

Dezbrăcându-se de acele veșminte s-a așezat cadavrul Ioanei Gottfried Sekira pe un stălaj de scânduri întocmit pentru scopul obducțiunii și s-a purces la executarea actului judecătoresc precum urmează:

A. Inspecțiunea externă a cadavrului

Cadavrul a unui individ de sexul muieresc /Ioana Gottfried Sekira/ în etate ca de 32-40 de ani, mărime de mijloc, formațiune peste tot bună trupească și bine nutrită în specia:

a. Capul bine format, învescut [prevăzut, n.n.] cu păr lung și des, de culoare frumos brunetă, fruntea proporționată, culoarea ochilor ștearsă, fața peste tot dimpreună cu nasul și gura proporționată, dinții în număr deplin, din gură curge un fluid cărbunos, fără miros conținând substanțe animale însă cărbunate.

b. Grumazul bine format, pe dânsul nimic demn de însemnat.

c. Pieptul dimpreună cu mamelele bine dezvoltat, de partea dreaptă corespunzător arcu mamal al coastelor se văd unele beșici de culoare vânat-negru (brand-blashen) tot asemenea și de partea stângă, în jurul acestor beșici este pielea în pete extinse de culoare intensivă vânată.

d. Pânțele tare umflate așa încât pielea nici că se poate ridica și creți, atât în jurul cercului ombilical, cât și de ambele părți laterale, pete intensiv vinete-negre sub forma de petece pregnante de moarte.

e. Părțile genitale întru totul normale învescute cu peri deși de culoare brunetă, de partea dreaptă, una hernie inghinală, de mărimea unui ou de găină, mai în jos de această hernie în glandulele inghinale 2 rane vindecate (marben) care sunt rămășițele a două tăieturi operative.

f. Atât extremitățile exterioare, cât și inferioare întru totul normale, pe dânsle nimic demn de însemnat.

g. Pe spate afară de petecele de moarte care sunt în cazul acesta foarte pregnante, nimic altceva demn de însemnat.

După acestea s-a purces la obducțiunea cadavrului în modul următor:

B.

I, (F, J) inueutul obducțiunei:

1. Desfăcându-se pielea capului s-a aflat aceia întru tote de formațiune normală și în totalitatea sa nicăieri întreruptă, desfăcându-se *cavalia oseia* prin firez s-a aflat aceia întru toate de formațiune normală și nicăieri atacată; *tabula vitrae* s-a aflat în impresiunele digitate adherendu cu dura mater astfel încât numai prin cuțit s-a putut desface. Dura mater s-a aflat hyperemica, peilele cele moi ale creierilor asemenea hyperemiae și tare muete, atât creierii cei mari, cât și cei mici impregnați cu un fluid sancrino apetos, din care cauză substanța lor muietă, în camerele laterale ale creierilor celor mari mai cu seamă de partea dreaptă s-a aflat pe lângă fluid normal și un extravasat de sânge.

2. Desfăcându-se pieptul s-au aflat organele aceluia în modul următor: ambii plămâni de consistență deplin sănătoasă în afară de una hyperemia de grad neînsemnat peste tot normal.

3. Inima de formațiune normală asemenea și pericardul conținând pe lângă fluidul natural s-a aflat și puțin extravasu de sânge, ambe camerele inimii conținând couagele de sânge.

4. Începând din gură unde s-a aflat limba tare umflată s-a continuat prepararea esofagului până în stomac, acesta s-a aflat carbunificat mai vârtos în partea dinăuntru a lui, unde fiind membrana mucoasa toată destruată și prefăcută într-un cir negru se afla chiar și pereții esofagului în extensiune mare corodați dimpreună cu partea traheei încât e aceasta lângă esofag sunt ambele canalele acestea și dinafară tare inflamate dimpreună cu celuloza dimprejurul lor.

5. Continuându-se prepararea esofagului până în stomac s-a aflat tot în modul de sub 2. acesta destruet - desfăcându-se pânțele s-a aflat stomacul peste tot umflat și păreții

lui rumpecioși și carbunificați în internul stomacului s-a aflat un cir negru în greutate ca de 3 fonți, curățindu-se acest cir, care e rezidul umezelor stomacului și a altor rămășițe din consumațiune toate carbunificate, s-a aflat sub dânsul membrana mucoasă, toată distrusă și în unele locuri mai cu samă în partea pylorică peste tot penetrați din fluinția arzătoare și așa carbonificați și de tot distruși. Intestinul duoden s-a aflat asemenea distrus și carbonizat de sine, înțelegându-se că toate ligamentele stomacului și a intestinului numit dimpreună cu interitiile decelulose precum și omeutele tare inflamate.

6. Continuându-se prepararea intestinelor s-a aflat distrucțiunea de mai sus continuându-se în mod scăzând până peste intestiniile subțiri în grad neînsemnat și în intestinul gros numit colon ascendas.

7. Ficatul hyperemic de altminteri de configurație sănătoasă, asemenea splina.

8. Ambii rărunchi inflamați și tare înțiați cu sânge – beșica de urină goală.

9. Uterul deschizându-se s-a aflat în dânsul rezidue de menstrua.

Nefiind altceva de uruat, protocolul după citire s-a încheiat și subscriș.

D.u.s.

G. Vertic, jude inquisitoriu; Verzariu, cancelist reg.; Dr. Ioan Pop, fizic districtual; Petre Neagoș, chirurg distr.; F. Mekeșiu, vicefiscal; Leontin Luchi, martor judecătoresc; Basiliu Raglean, martor judecătoresc.

Păreră medică

la Protocolul de obducțiune luat în 14 aprilie 1872 asupra cadavrului Ioanei Gottfried Sekira din Năsăud în urma ordinațiunii Tribunalului reg. d. d. 13 aprilie 1872 nr. 458/crim.

Pe baza inventului obducțiunii peste tot și în special a punctelor 4, 5 și 6 B ne dăm subscrișii păreră, cum că morba Ioana Gottfried Sekira nu a urmat pe cale naturală, ci s-a cauzat prin otrăvire bând dânsa încă în viață fiind una cantitate însemnată de oareșcare fluid prin influență corozivă înarzătoare veninos lucrător pe probabil una cantitate de acid sulfur concentrat. Pe baza inventului ne dăm subscrișii cum că influența mijlocului întrebuințat a fost atât de distructivă asupra organelor de consumațiune și mai vartos asupra stomacului încât moartea nu s-ar fi putut nici prin una influență medicamentoasă evita.

Toate acestea le aducem la cunoștința Inclitei Judecătorii după cea mai bună știință și cunoștință.

Năsăud în 14 aprilie 1872, Dr. Ioan Pop fizic districtual și Petru Neagoșiu, chirurg distr.

Protocol din 17 aprilie 1872

susceput la judecătoria cercuală regească din Năsăud în cauza penală în contra – pentru sinuciderea Ioanei Gottfried, de față subscrișii

Deponenții s-au provocat în sensul §122 pro. pen. la mărturisirea adevărului și s-au examinat

Ad. generalia Nat. Ad. 1

Mă cheamă Ștefan Pop doctor de medicină și fizic districtual cu rezidența în Năsăud necontestat.

Ad. specialia Ad. 2.

Vineri în 12 aprilie 1872 a venit dis de dimineață Gottfried Sekira din Năsăud la mine și m-a rugat să grăbesc la muieră sa și să văd ce-i lipsește că se vaetă de dureri groaznice și dânsul se teme să nu fi luat ceva.

Eu m-am îmbrăcat și dus acolo și am aflat pe Ioana Gottfried Sekira așezată în pat și luptându-se cu dureri grozave. Am căutat-o în gură și examinat-o despre cauza durerilor. Dânsa m-a rugat să-i dau ceva să moară mai iute, căci dânsa a luat o cantitate însemnată de

vitriol, ce se cunoștea și din gura ei și apoi la remisițiunea [cererea, n.n.] mea și-a îndreptat împreună cu pe mâna sa să aflăm sticla cu vitriol în casa de lucrare (werkstest). Unde a zis dânsa am aflat o sticlă cu vreo 20 picuri de vitriol care o predau judecătoriei ca corpus delicti. Celalaltă l-a luat dânsa mărturisind totodată că vitriolul l-a cumpărat din apotecă.

După aceste descoperiri am făcut și folosit probe de paralizare, dar au fost toate fără efect, iar la ½ pe 12 ore a răposat sinucisă cu mâna ei.

Cauza pentru care a băut vitriolul nu mi-a spus-o, căci nici n-am întrebat-o.

Acestea toate le spun pre jurământul meu depus ca dovadă.

După aceea – final Ad. 3

Spusele mele sunt bine scrise la protocol și le întăresc, Dr. Ioan Pop fizic distr.

Dr. s-a jurat și protocolul s-a încheiat și subscris. Vârtic, Verzariu

Onorată Judecătorie reg. cercuală în Loco!

Tribunalul regesc din Năsăud în ședința de astăzi la propunerea procuraturii de stat regești a decis: inquirarea mai departe pentru sinucidere a Ioanei Gottfried Sekira din Năsăud se curmă conf. §197 p. 1 și 5 a pr. pen. lipsind în faptă criteriile unei crime ver delictu, apoi nici că s-a ivit ver un prepus legal în contra cuiva – ai fi dat venin vitriol – ci dânsa propriu motu rezolută fiind la aceasta a băut vitriol, apoi tot actul cu corpus delicti se transpune sub / onoratei Judecătorii cercuale regești in loco spre ulterioară competență pertractare conf. §366 a Cod. pen. pentru abatere în contra apotecarului din loco Năsăud.

Pentru Domnul Președinte M. Lica

Din Ședința Tribunalului Regesc Năsăud în 1 mai 1872, Gabriel Manu.

Nr. 620/crim. 1872.

ANSJBN, fond Sedria Generală a Districtului Năsăud, II/ dos. 42.

„Diariu

despre cercetarea întreprinsă la judecătoria cercuală regească din Năsăud în cauza penală în contra apotecarului Müller din Năsăud pentru abaterea din §366 C. P.

1. 9/5 1872 Nota Tribunalului reg. cu care transmite actul penal pentru sinuciderea Ioanei G. Sekira spre competență pertractare cu apotecarul.

2. 24/8 1872 Protocol de pertractare cu sentință.

3. 28/8 1872 Adnotare oficioasă cu referat.

4. 9/10 1872 Chitanța respectiv nota despre depunerea mulp/ctei [amendă în bani, pedeapsă, n.n.].

Năsăud în 10/10 1872, G. Vertich.

Protocol de pertractare penală din 24 august 1872

susceptut la judecătoria cercuală regească în cauza penală în contra apotecarului Friederich Müller din Năsăud pentru abaterea din §366 cod. pen.

I

Ansa la această pertractare a dat-o scrisoarea tribunalului regesc dto. 1 mai 1872 nr. 570 crim. cu actele în privința sinuciderii Ioanei Sekira.

II Obiect

Ioana Sekira conform actelor suscepute a cumpărat din apoteca din Năsăud vitriol de 10 cr. v.a. și cu acela s-a înveninat. Apotecarii n-au observat ordinațiunile sustatoriei în privința estrădării acestui venin.

III

Cercetarea se face fiind inculpatul pe picior liber.

IV

Abaterea din §365 și 366 cod. pen.¹⁴.

V

Actele susceptibile în privința sinuciderii Ioanei Sekira prin înveninare cu vitriol.

Domnul Dr. Ștefan Pop fizic districtual ca pricepător de lucru află în modul estrădării vitriolului la Ioana Sekira oarecare neobservație și greșeală, pentru că vitriolul nu trebuia să i se dea muierei Ioana Sekira, fără numai bărbatului ei, care este mesariu concesionat [tâmplar cu autorizație, n.n.] și nu trebuia să i se dea fără oarecare concesieune tocmai la muiere.

VI

1. Domnul apotecar Freideric Müller se justifică că nu dânsul a estrădat vitriolul la Ioana Sekira, care s-a sinucis cu vitriolul, fără asistentul său de farmacie Fridolin Dombrovsky care a făcut rigorosul [examenul, n.n.] în 1 septembrie 1871 și așa e singur răspunzător, i-a dat vitriolul în 11/4 1872. Se roagă așadar să se tragă acela la răspundere.

2. Asistentul de farmacie Fridolin Dombrovsky născut în Neurath, în Banat, 19 ani, de relig. romano-catolică recunoaște că singur a dat la Ioana Gottfried Sekira în 11/4 1872 vitriolul cu care s-a înveninat. Recunoaște că n-a observat toată îngrijirea cu estrădarea acestui vitriol, pentru că nu trebuia să-i dea ei fără numai bărbatului ei Gottfried Sekira, care este mesariu concesionat și care trebuia să se justifice cu una carte de concesieune.

Aduce de împrejurare ușurătoare însă neexperiența sa și tinerețile apoi ocaziunea înșelătorie că Ioana Sekira a fost muierea unui mesariu concesionat, care are lipsă de vitriol la compunerea colorilor.

Fridolin Dombrovsky, asistent.

VII

Sentința

În numele Majestății Sale a Regelui

Judecătoria cercuală regească în cauza penală în contra asistentului de farmacie Fridolin Dombrovsky pentru abaterea din §365 și 366 cod. pen. în urma pertractării verbale ținute în ziua de astăzi a recunoscut de drept:

Asistentul Fridolin Dombrovsky din Neurath, în vârstă de 19 ani, romano-catolic se recunoaște de vinovat la abaterea din §365 și 366 cod. pen. și pentru aceasta se dejudecă la o mulptă [amendă, n.n.] banală de 5 fl. v.a. (cinci) și la purtarea speșelor judecătorești în sensul §341 p. p., care însă se declară de neeligibil în sensul §343 p.p.

VIII

Motive

Obiectivitatea și subiectivitatea acestei abateri este dovedită în sensul §264 p. p. prin propria recunoaștere a inculpatului.

Cealaltă în sentință.

IX

S-a publicat, și partea, învățată despre dreptul de apelațiune, se află mulțumit cu sentința adusă.

D.u.s.

C. Vertich, Verzariu.

¹⁴ Codicele penal..., p. 133, §366: „Vinderea de toxice la unul ce nu are prescrișă dezlegare”: „Asume, cel ce va vinde venin la unul care nu s-a legitimat după regulă cu dezlegare din partea autorității competente, ce va mulpta întâia dată cu cinci până la cincizeci de florini, iar a doua oară va pierde meseria”.

Adnotare oficială

Asistentul de farmacie Fridolin Dombrovski depune suma de 5 fl. v.a. la care s-a judecat ca pedeapsă cu sentința dto. 24 august 1872 pentru abaterea din § 365 și 366 cod. pen.

Năsăud în 28/8 1872, G. Vertich.

Onoratei direcțiuni a gimnaziului romano gr. catolic în loco

Mulțta banală de 5 fl. (cinci) florini valută austriacă, la care s-a judecat asistentul de farmacie Fridolin Dombrovski din Năsăud pentru abaterea normată în §365 și 366 cod. pen., am onoarea a vă trimite sub / Onoratei direcțiuni gimnaziale cu aceea oficială recercare a o administra la fondul studenților săraci în caz de morb și a o folosi pentru aceea fără deosebire de naționalitate și confesiune.

Totodată roagă Onorata direcțiune a certifica această primire.

Judecătoria cercuală regească, Năsăud în 2 octombrie 1872, G. Vertich.

Nr. 267-1872

Inclită Judecătoria regească!

Prin aceasta se adeverește din partea subscrisului, cum că în urma prea stimatei scrisori din 2 octombrie 1872, Nr. 1022/crim. a inclitei judecătorii cercuale regești din Năsăud, a susceput 5 fl. v.a., zi cinci fl. v.a și s-au și administrat cu toată fidelitatea la fondul studenților mesari în caz de morb aducându-se din partea subscrisei direcțiuni gimnaziale Inclitei Judecătorii cea mai vie mulțumită pentru atențiunea binevoitoare arătată și cu astă ocaziune față cu institutul gimnazial din loc.

De la Direcțiunea gimnaziului superior românesc gr. c. din Năsăud,
Năsăud în 7 octombrie 1872, Dr. Ioan M. Lazaru, director și prof. gim.

ANSJBN, fond Sedria Generală a Districtului Năsăud, II/ dos. 41.

LE SUICIDE IOANA SEKIRA.

UNE TRAGEDIE DANS LA VILLE DE NASAUD, EN 1872

Résumé

Depuis les temps anciens, les gens ont essayé d'exercer leur „droit” de vie ou de mort sur leur existence, et donc, dans les différentes époques historiques, sur des zones géographiques, les conceptions sur le suicide ont été influencées par une variété de facteurs: culturels, spirituels, psychologiques. Par conséquent, à partir de ces considérations générales, tout au long de cette étude, nous nous sommes proposés de décrire et d'analyser l'enquête sur le suicide d'Ioana Sekira, de Năsăud, en 1872. En même temps, la publication de ce document original, conservé dans les archives judiciaires du district Năsăud (1861-1876), nous donne des indices importants concernant l'attitude envers le geste de la mort volontaire dans l'espace de Năsăud dans la seconde moitié du XIX-ème siècle.

GESTIONAREA PATRIMONIULUI FONDURILOR GRĂNICEREȘTI ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Cornelia VLAȘIN

Șirul de acțiuni întreprinse de grăniceri în apărarea și recunoașterea drepturilor asupra pădurilor, munților, fondurilor bănești și a celorlalte bunuri grănicerești, după desființarea Regimentului II de Graniță, este impresionant.

Deși „Comisia separatoare” s-a constituit încă din 1854, pentru a stabili proprietățile ce le reveneau grănicerilor, de abia în 27 august 1861, s-a emis **Rezoluția Împărătească**, prin care se elibera pământul foștilor grăniceri de consecințele principiului de uzufruct militar. Toate moșiile familiilor foste grănicerești, porțiunile bisericesti și preoțești le rămăneau „actualilor posesori drept de proprietate fără nici o despăgubire”. Drepturile regaliene s-au restituit doar celor 27 de comune din Valea Rodnei și comunelor Nușfalău (Mărișelu) și Sântioana din Valea Șieului, acestea fiind considerate comune libere, pentru celelalte 15 comune, considerate iobage, drepturile regaliene intrau în proprietatea statului¹. Tot în proprietatea fiscului intrau și clădirile ridicate în Năsăud din fondul de provente, cu excepția celor ce serveau în scop școlar, precum și toate locurile de casă, ogrăzile și grădinile minerilor din Rodna. Comunelor considerate iobage le rămăneau ca proprietate doar terenurile comunale, considerate în conscripții ca atare. Munții, cu excepția celor revendicați, rămăneau în proprietatea comunelor. Cele mai importante prevederi se refereau la faptul că toate obligațiile fondurilor școlare comunale se restituiau comunelor, iar fondul de „mondire” rămânea proprietatea comună a comunelor grănicerești.

Reprezentanții grănicerilor s-au întrunit la Năsăud în 27-28 septembrie și 5-6 octombrie 1861 și apoi în 13-14 septembrie 1862 și au adoptat „**Învoirea**” prin care s-a decis ca „toate izvoarele fondurilor acestora de stipendii și scolastice precum și regalile adică dreptul de cârciumărit dimpreună cu cârciumăritul așa numit de trei luni de toamnă, apoi munții și pădurile care până acum au fost destinate exclusiv spre sporirea acestor fonduri și apoi oricare alte izvoare [...] să se cumuleze așa cât acelea să formeze una complexă de bunuri foștilor comunități”², iar fondurile să nu se împartă între localități, ci să se administreze în comun pentru scopuri școlare.

¹ Florian Porcius, *Istoricul Districtului Năsăudean*, în „Arhiva Someșeană”, nr. 9, Năsăud, 1928, p. 50.

² Arhivele Naționale Serviciul Județean Bistrița-Năsăud (în continuare ANSJB), colecția Iulian Marțian, dosar 326.

Potrivit „Învoirii” semnate de aceștia „Fondul de provențe” lua denumirea oficială de „Fondul Școlar Central”, în el fiind incluse $\frac{3}{4}$ din dreptul regaliene ($\frac{1}{4}$ rămânea în casele comunale pentru alimentarea fondurilor locale). El era atribuit întreținerii „de institute de învățământ și educative”, menționându-se cele 5 școli foste triviale, Școala Normală, pentru care se dorea reorganizarea „după planurile cele noi de învățământ din deceniul nostru și salariul docenților să se îmbunătățească”³ și cea de fete din Năsăud⁴. Se mai cerea, „să se fundeze și să se ridice un gimnaziu complet național român [...] Acest gimnaziu să fie institut public și să se numere între celelalte gimnazii complete ale patriei”⁵ precum și un internat.

„Fondul de monture” își schimba și el denumirea în „Fond de Stipendii”, urmând să fie folosit pentru acordarea de burse și ajutoare pentru fiii și urmașii grănicerilor ce urmau „studii înalte”.

Începând cu sfârșitul anului 1861, după numeroase vexațiuni ale erariului financiar, averile grănicerești au intrat treptat în administrarea proprietarilor de drept. Pentru aplicarea pe teren a rezoluției imperiale s-a instituit de către Ministerul de Finanțe, o comisie formată din Johann Pöck, președinte, Iosef Schweiger și Michael Traugott Suchanegg, membri. Ea și-a început lucrările la 1 noiembrie 1861 și a activat până la instaurarea dualismului, în 1867⁶.

În ședința din 20 martie 1862, a Comitetului Administrator, s-a propus alegerea unor „bărbați pe lângă comisiune care să deie” explicațiile necesare în privința pădurilor, munților și moșiilor, „când va cere comisia”. Au fost aleși Simion Tanco, Grigore, cavaler de Botta și Ioan Moldovan, din partea „borgovenilor” – Iacob Rânziși, Vasile Buzdugan, căpitanul Purcilea și Vasile Nașcu, din partea „someșenilor” – căpitanul Teodor Anton, Florian Porcius și Maximilian Lica, iar Ioachim Mureșanu era chemat „a apăra averea publică a foștilor grăniceri, cât și a celor privați”, votându-i-se 800 de fl.⁷

Protestele grănicerilor față de deciziile „comisiei separatoare” au apărut chiar de la început, la 1 noiembrie 1861, cu prilejul restituirii drepturilor regaliene pentru cele 29 de comune considerate libere înainte de militarizare. Printre alte multe obiecții, reprezentanții acestor comune au protestat contra „neprimirii taxelor de moară”, a veniturilor din păduri, a clădirilor fondului de provențe și au cerut restituirea terenului „cu caldele” și localul de crăsmărit de la Anieș, proprietate a lor, vândută fără nici un drept de către administrația militară. În același timp revendicau „regalele” și pădurile de la Coșna, precum și unele edificii pentru practicarea crăsmăritului în această localitate sau cele de la Rodna și Năsăud⁸.

La începutul anului următor, s-a luat în dezbatere arendarea dreptului de cârciumărit în diferite comune, astfel în comuna Zagra, Poieni și Suplai, dreptul a fost a arendat lui Andreas Popp⁹.

³ Ibidem.

⁴ ANSJB, fond *Administrația fondurilor grănicerești* (în continuare fond AFG), d. 52, f. 184.

⁵ Idem, colecția *Iulian Marțian*, d. 326.

⁶ Lazăr Ureche, *Fondurile Grănicerești Năsăudene*, Cluj-Napoca, 2001 p. 37.

⁷ ANSJB, fond AFG, d. 22, f. 54.

⁸ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 38.

⁹ ANSJB, fond AFG, d. 88, f. 24.

În ședința din 19 iunie 1862, la care au participat reprezentanții districtuali, reprezentanții preoțimii, juzii comunali, câte doi reprezentanți ai fiecărei comune s-a luat în discuție asigurarea pădurilor predate împotriva tăierilor abuzive. S-a decis ca pădurile care până atunci au fost date, prin Comisia Regulatoare, în proprietatea comunelor să nu mai fie administrate prin Oficiul Silvanal, „vigilii silvanali de până acum” să nu mai fie plătiți din fondul de provente, „și să nu mai aibă nici o influență asupra acelor păduri”, iar comunele să-și aleagă „vigilii energici silvanali energici, cum au avut înainte de desființarea Regimentului”, iar „Înclinatul Oficiu Districtual să binevoiască a lua măsuri aspre și până atunci până când prin mișcări statute, scopului acomodate s-ar regula acela”. Pentru „înființarea statutelor”, se cerea reprezentanților comunali și juzilor „să-și dea cu părerea în scris, iar aceste păreri să se întrebuițeze de Înaltul Oficiu Districtual”.

De asemenea s-a mai stabilit ca în cazul în care „cuiva dintre proprietarii districtuali căzând pe datorii”, proprietatea va cădea sub execuție și „vinde-re parentală”, fondurile urmau să le răscumpere¹⁰.

În 26 iunie 1862, pe baza deciziei comisiei reguloare¹¹ s-a transpus în favoarea Școlii normale și de fetețe din Năsăud, două edificii de piatră împreună cu grădinile lor și un edificiu de lemn în mărime de 155 m², împreună cu grădina de 732 m². În baza deciziei Cancelariei Aulice de la Viena în 26 iunie 1863 s-au transpus pentru învățătorii Școlii Normale, patru edificii din lemn în Năsăud¹².

Comitetul Administrativ, în ședința din 15 noiembrie 1863, cere să se mandateze „pe unii iluștri bărbați ai națiunii și ai ruga să dea osteneală a solici-ta în numele foștilor grăniceri din District [...] predarea tuturor cartelor de provente cu apartenențele și grădinile lor, apoi locurile pe care toate Comisia Regulatoare de posesiune le-au rezervat pe seama erariului.” Pentru aceasta „toți membrii comitetului într-un vot în acceptarea și executarea acestei idei „au ales să-i reprezinte pe mitropolitul Al. Șt. Șuluțiu, căpitanul districtual Al. Bohățel și pe Vasile Nașcu”¹³.

La presiunile fostelor comune grănicerești, la 7 mai 1864, Cancelaria Aulică transilvană trimite așa numitele „Principii Îndrumătoare” prin care impunea o schimbare radicală a proprietății în Valea Rodnei – diminuându-o cu scopul compensării parțiale a celor 15 comune considerate iobage, pentru pierderea celor 95.835 iugăre luate pentru fisc și a familiei Kemeny. La protestul fulminant al comunelor din 23 iunie 1864, convocați de către „comisia separatoare de proprietăți” la „Sângeorzul Român”, se anulează unele decizii ale comisiei, restituind, comunelor o parte din clădirile fondului de provente și din terenurile vacante¹⁴.

În ședința din 21 mai 1865 s-a adus la cunoștința Comitetului, **Decretul Înaltei Cancelarii regești din 24 noiembrie 1864 privind ridicarea sechestrului**

¹⁰ *Ibidem*, f. 48.

¹¹ *Ibidem*, d. 47, f. 44.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, d. 88, f. 155.

¹⁴ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 39.

asupra pădurilor precum și Ordinațiunea Guvernului din 23 ianuarie 1865 și nota Comisiei Regulatorie a posesiunilor din 22 decembrie 1864 în privința modalității de transpunere a pădurilor din fostul Regiment în posesiunea foștilor proprietari și plata unei sume de 91.444 din partea comunelor statului, precum și angajarea unui nou personal pentru paza pădurilor de pe Valea Bârgăului și cercul Monorului. Acest fapt a nemulțumit din nou comunele, iar la 5 octombrie 1865, o delegație formată din prepozitul de Gherla, Macedon Pop, Florian Porcius, Maxim Lica, Vasile Nașcu și Vasile Buzdug, a înmănat o petiție împăratului, care a fost respinsă, ba mai mult, s-a ordonat aplicarea deciziilor comisiei separatoare sub presiunea armată. Un nou memoriu, prezentat guvernului transilvan a avut însă darul să amâne execuția, astfel că instaurarea dualismului austro-ungar găsește problema proprietăților încă nerezolvată¹⁵.

Din anul 1867, soluționarea chestiunii în discuție este preluată de către Ministerul de Interne de la Pesta, căruia Guvernul de la Sibiu îi transmite toate actele. Pentru susținerea cererilor sale, o delegație năsăudeană, compusă din Florian Porcius, vicecăpitanul Districtului și Vasile Buzdug, senator de Năsăud, se afla în toamna anului 1867 în capitala ungară, unde prezenta un memoriu Ministerului. „Rugarea districtului Năsăud” a fost dezbătută și în Dieta de la Pesta, care a decis transferarea rezolvării problemei ministerelor de interne, justiție și finanțe. Dorind a câștiga simpatia românilor, guvernul din Pesta a tratat cererile năsăudenilor cu multă bunăvoință. Prin urmare, fără a-și fi terminat lucrările, comisia separatoare de proprietăți este desființată, instituindu-se alta, în componența căreia intrau reprezentanți ai ministerelor de interne, finanțe și justiție¹⁶.

Raportul, finalizat de către consilierul Iosif Hossu, a fost luat în dezbatere de către comisia ministerială, care, convinsă de defectuozitatea lucrărilor comisiei anterioare și de inechitatea aplicării deciziilor ei, a apreciat ca îndreptățite majoritatea cererilor foștilor grăniceri. De aceea s-a hotărât lăsarea „neatinasă” a proprietăților grănicerești în starea anterioară desființării regimentului și trecerea acestora în posesia fostelor comune confiniare. Pentru a nu ignora însă interesele fiscului și pe cele ale familiei Kemeny, comisia indica rezolvarea proprietății pe „cale amicală”, idee acceptată de către cele 3 ministere¹⁷.

Pertractările dintre reprezentanții năsăudenilor și comisie s-au concretizat printr-un acord, sub formă de contract, Buda în 30 iunie 1871. Semnat de ambele părți, el a fost înaintat Ministerului de Interne, care-l aprobă fără modificări, fiind înmănat apoi Ministerului de Finanțe. Acesta l-a supus unei revizui și după impunerea unor condiții comunelor și comitetului fondurilor, a fost semnat de către reprezentanții acestora, Florian Porcius – vicecăpitanul Districtului și Ioan Florian – președintele Tribunalului Năsăud, la 12 martie 1872¹⁸.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 40.

¹⁷ *Ibidem*, p. 41.

¹⁸ *Ibidem*, p. 41.

Prin Contractul din 1872, munții revendicați au fost lăsați în folosința comunelor grănicerești, iar Fondul de burse devenea proprietar pe terenul montan de la Rodna, teren care urma să fie arendat pentru o sumă moderată (25 de creițari pe iugăr) și „Dosul Poienii Rotunde”. Toate edificiile cu toate sesiunile intra și extravilane, care au fost adjudecate statului și care până atunci au fost în posesia acestuia și drepturile regale din comunele de pe Valea Bârgăului, Valea Șieului și a Mureșului, reveneau Fondului Școlar, cu rezerva că dacă puterea legiuitoare „ar ordona răscumpărarea sau desființarea lor”, fondul va fi despăgubit. Acest contract stipula și unele sarcini „comunele grănicerești sunt individual și în mod solidar considerate responsabile de toate daunele și urmările unui proces pe care l-ar putea intenta familia Kemeny împotriva statului”. În acest timp comunele se declarau solidare, responsabile la plățirea unei sume de 100.000 fl. cu dobândă de 5%, pentru bunurile și proprietățile menționate în contract, sumă care ar fi trebuit plătită într-o perioadă de 20 de ani¹⁹. Dacă obligațiile asumate nu ar fi fost satisfăcute, statul putea oricând să înscrie în cărțile funciare, fără ascultarea comunelor, dreptul de ipotecă în favoarea sa, asupra posesiunilor indivize ale comunelor²⁰.

În ședința din 14 iunie 1872, Comitetul a recunoscut dreptul de proprietate al comunelor respective asupra acelor părți din terenul montan de la Rodna, din care s-au despărțit părțile din terenul minier de la Rodna și „Dosul Poienii Rotunde”. În afară de edificiile aflate în Năsăud, Rodna Veche și Prundu Bârgăului, care s-au rezervat fondului școlar, toate celelalte terenuri se cedau pentru scopuri școlare și bisericești la comunele de pe Valea Bârgăului. Din veniturile rezultate din dreptul de cârciumărit de la 15 comune din Valea Bârgăului, Șieu și Mureș, după ce se cumula dreptul de cârciumărit de trei luni pe an cu cel de peste an, $\frac{3}{4}$ să intre în fondul școlar și $\frac{1}{4}$ la comune²¹.

Imediat s-a constituit o comisie alcătuită din consilierul ministerului de interne Gustav Groiss, iar din partea erariului Gustav Bohme²².

În baza contractului din 1872 și conform protocolului din 27 iunie 1872, s-au transpus în proprietatea fondului 8 edificii, 7 din piatră și unul din lemn, biserica și cimitirul romano-catolic. Trei dintre imobile beneficiau de dreptul de cârciumărit, fiind folosite drept birt, veniturile obținute intrau: $\frac{3}{4}$ în conturile fondului școlar și $\frac{1}{4}$ la comuna Năsăud.

În anul 1872, se încheia protocolul de transfer prin răscumpărare a unei suprafețe de 562 de iug. și 382 orgi din proprietatea fondurilor, în proprietatea comunei Cârlibaba, fiind prezenți Florian Porcius- vicecăpitan districtual, Ioan Bodescu „protocolist”²³ districtual și Iacob Ilieșiu – magistrat silvanal districtual, Elia Burduhos – din partea fondurilor și Johann Spisak – jude comunal, Josif Ardelean, Heinrich Schirofski și George Schukan din partea comunei

¹⁹ ANSJB, fond AFG, d. 47, f. 36.

²⁰ Victor Onișor, *Legile granițelor năsăudeni despre administrarea pădurilor, regularea proprietății, contractul din 1872 și pacea judecătorească din 1890*, Bistrița, 1905, pp. 53-56.

²¹ ANSJB, fond AFG, d. 47, f. 36.

²² *Ibidem*, f. 43.

²³ protocolist = secretar

Cârlibaba. Terenul era răscumpărat cu 8.191 fl. și 35 de cr., plătiți în 20 de ani²⁴. Protocolul era denunțat de coloniști, care de altfel intentează proces în același an, conflict încheiat prin Protocolul din 9 iunie 1901 între reprezentantul fondului, avocatul Dumitru Ciuta și coloniștii din Cârlibaba, prin care coloniștii se obligau a plăti în decurs de 10 ani o taxă de răscumpărare pe un jugăr de 45 de fl., plătiți în 10 rate egale, în total trebuiau răscumpărați 596 de iugăre și 1.009 orgi în sumă totală de 50.792 coroane, începând cu 1 ianuarie 1902. Dreptul de proprietate se transcria după ce toată suma era plătită, fiecare colonist fiind obligat a semna un protocol. În anul 1903 s-au încasat 11.262 de coroane²⁵.

Contractul din 1872 n-a rezolvat nici el în mod definitiv și satisfăcător raporturile de proprietate ale comunelor grănicerești, trebuind să mai treacă încă două decenii până la rezolvarea definitivă.

În Circularul din 16 aprilie 1881, se informa Comitetul Administrativ despre întocmirea unui memorandum în cauzele grănicerești care urma să fie prezentat comitelui suprem, iar Ioan Ciocan și Ioachim Mureșanu urmau să-l prezinte forurilor de la Budapesta pe 18 aprilie. Memorandumul conținea următoarele doleanțe: titlurile grănicerești să fie trecute în Cartea Funciară, proiectul pentru întăbularea celor 100.000 de fl. ai erariului, problema Kemeny, salarizarea preotului romano-catolic din Rodna, devalorizarea obligațiunilor de stat ale fondurilor școlare comunale, aprobarea proiectului de statut²⁶.

La 30 iulie 1883, familia Kemeny a intentat un proces comunelor grănicerești, prin care cerea recunoașterea drepturilor de proprietate asupra respectivilor munți și despăgubiri în valoare de 3.110.490 fl. pentru folosirea munților de către grăniceri. Acțiunea judecătorească nu avea nici un temei, deoarece familia Kemeny nu și-a dovedit niciodată dreptul de proprietate.

Foarte multe negocieri s-au purtat pentru rezolvarea acestei situații și nu numai, astfel la 3 ianuarie 1885, Ioachim Mureșanu, cel care reprezenta fondurile la Budapesta, cerea ca să se trimită la „Maiestatea sa o deputățiune de vreo 7 inși, ofițeri, preoți, laici și să ceară ca să se îndrume regimul înainte de a subșterne proiectul de lege la Dietă să le comunice cu grănicerii și să considere părerea și dorințele lor în acel proiect”, atenționa „nu e de pierdut orele căci e pericol și numai Maiestatea sa împăratul, dacă se va desdura, ne poate ajuta”. În regim de urgență s-a reunit Comisia Administratoare, la ședința căreia din 7 aprilie, au participat și mulți membri ai Comitetului Administrator, fiind însărcinați Grigore Moisil și Ioan Ciocan să meargă la Gherla să discute cu Episcopul Ioan Szabo.

În ședința Comisiei din 16 ianuarie 1885, s-a ales o „deputățiune” care să meargă la Budapesta să ceară proiectul de lege privind regularea bunurilor grănicerești, formată din Florian Porcius, Maximilian Lica, Ioan Ciocan și Ioachim Mureșan care era deja prezent la Budapesta, fiind mandatați în ședința din 19 ianuarie 1885, să călătorească numaidecât la „locurile competente, de-a face toți pașii posibili ca proiectul de lege despre regularea bunurilor

²⁴ ANSJB, fond AFG, d. 56, f. 244.

²⁵ *Ibidem*, d. 794.

²⁶ *Ibidem*, d. 208, f. 33.

grănicerești să se delătore sau cel puțin să se exopere modificarea lui în acele puncte ce ar fi dăunose pentru foștii grăniceri”²⁷.

Pentru a pune capăt acestei situații, la Tribunalul Bistrița s-a încheiat pacea judecătorească, familia Kemeny primea 315.000 fl. în schimbul retragerii acțiunii de revendicare. Suma trebuia plătită familiei Kemeny în trei etape. Prima rată în sumă de 105.000 fl. devenea scadentă după 30 de zile de la primirea deciziei, iar celelalte două în rate egale trebuiau achitate până la 1 februarie 1891 și respectiv 1 februarie 1892. La acestea se mai adăugau cheltuieli de judecată de 22.000 fl., așa încât comunele aveau de plată 337.000 fl. Deoarece comunele nu dispuneau de aceste sume de bani, statul avansa sumele în contul comunelor urmând ca acestea să se amortizeze din veniturile pădurilor ce urmau a se administra cumulativ în baza unor legi speciale, în maxim 10 ani²⁸.

Prin pacea judecătorească se reglementa și problema teritoriului minier de la Rodna ce avea o întindere de 3.701 iugăre și care fusese adjudecat în baza contractului din 1872, cu titlu de proprietate Fondului de Stipendii, acum urma să treacă în proprietatea statului pentru exploatare minieră.

Statul permitea comunelor interesate să folosească fără plată drumurile, izvoarele, fântânile și să întrebuințeze lemnul necesar construirii colibelor ciobanilor.

Legea XVII publicată la 10 iunie 1890, a confirmat contractul încheiat la 12 martie 1872 și pacea judecătorească, Legea XVIII/1890 stabilea că realitățile nemișcătoare, care la desființarea așezământului de graniță au fost în posesia familiilor de grăniceri, indiferent de natura lor de drept, rămân fără despăgubire în proprietatea acestora ori a urmașilor lor de drept care au fost în posesiunea lor la 22 ianuarie 1851. Toate proprietățile ajunse în posesia comunelor formau averea comunală.

Realitățile, care înainte de 12 martie 1872 au fost în posesiunea fondurilor, fundațiilor, bisericilor rămăneau în posesiunea acestora pentru „scopul respectiv”²⁹.

Legea XIX din 1890, completată de Instrucțiunile 49.272 din 30 august 1890, prevedea că pădurile din fostul District al Năsăudului, cu excepția celor din Rușii Munți și Morăreni erau declarate avere comunală și împărțite în două categorii:

- pădurile destinate să satisfacă trebuințele locuitorilor și ale comunei cu lemne de foc, construcție și pentru necesitățile casnice, adică porțiuni de pădure în întindere suficientă, în părțile cele mai accesibile;
- pădurile administrate cumulativ, reprezentând părțile de păduri ale fiecărei comune care rămân după despărțirea teritoriilor pentru necesitățile casnice, împreună cu munții comunali, aici încadrându-se pădurile fondurilor grănicerești³⁰.

Acest sistem de exploatare cumulativă era mai rațional din punct de vedere economic și financiar deoarece se putea oferi o suprafață mai mare

²⁷ *Ibidem*, d. 209, f. 31.

²⁸ ***, *Pădurile județului Bistrița-Năsăud din cele mai vechi timpuri până astăzi* (ediția a II-a revizuită și întregită), Bistrița, 2005.

²⁹ Victor Onișor, *op. cit.*, pp. 4–5.

³⁰ ***, *Monografia pădurilor grănicerești din fostul District al Năsăudului*, Cluj, 1921.

de exploatat. Veniturile realizate, după scăderea cheltuielilor colective, se împărțeau pe comune după o anumită cheie, stabilită după întinderea, productivitatea și valoarea capitalului lemnos.

Pentru realizarea tuturor acțiunilor cu caracter forestier și economic, s-a înființat la Bistrița „Direcția de păduri”, iar atribuțiile i-au fost stabilite prin Instrucțiunea din 1890 a Ministerului Agriculturii, și acestea erau:

- defalcarea pădurilor pentru folosință proprie a comunelor;
- delimitarea perimetrului pădurilor ce urmează a fi exploatat cumulativ;
- fixarea și întreținerea granițelor comunale;
- pregătirea cheii de aplicat la repartizarea veniturilor din pădurile administrate cumulativ;
- pregătirea amenajamentelor;
- delimitarea parchetelor ce urmau a fi exploatate³¹.

Direcția Silvică administra următoarele suprafețe de pădure³²:

Păduri comunale pentru folosința locuitorilor	58.769 iug. 98 st.
Păduri administrate cumulativ	204.334 iug. 98 st.
Păduri ale fondurilor școlare nășăudene	9.020 iug. 47 st.
Păduri aparținând fiscoi minier	3.745 iug.
Păduri comunale din alte districte	4.079 iug. 57 st.
Păduri bisericești	248 iug. 87 st.
Total păduri	280.198 iug. 87 st.
Pășuni alpine	56.931 iug. 87 st.
Total general	337.130 iug. 74 st.

Organul decisiv era Comisia Silvică sau Comisia de opt, formată din 10 membri, doi aleși din partea Congregației Comitatului și opt de către reprezentanții comunelor grănicerești. Președintele Comisiei era vicecomitele sau locțiitorul legal al acestuia, iar notarul și raportorul erau numiți de comite dintre funcționarii comitatului. Toate hotărârile erau înaintate adunării comitatense, iar recursul trebuia înaintat ministrului de interne, care hotăra împreună cu ministrul de interne³³.

Perioada Districtului reprezintă o perioadă prolifică pentru fonduri, acum achiziționându-se cele mai multe proprietăți, cele mai importante fiind domeniile de la Ceanu Mare și Ciceu Cristur.

Domeniul de la Ceanu Mare a fost achiziționat contra sumei de 49.500 fl. în anul 1868 de la Todorff Bogdan și Nyegrutz Kristof, contract aprobat de

³¹ ANSJB, fond *Direcția Silvică Bistrița*, d. 9/1924.

³² George Avram, *Pădurile comunității celor 44 comune foste grănicerești din județul Năsăud* – manuscris, păstrat la ANSJB.

³³ *Ibidem*.

Guvern la 2 aprilie 1868. Domeniul era format din locuri de casă și grădini³⁴ în intravilan în suprafață de 4 iug. și 173 m² și 1.031 iug. și 365 m² în extravilan, din care teren arabil 572 de iug., fânaț 363 iug. și 1.300 m², pășune 74 iug. și 924 m², pădure 51 iug. și 596 m², și neproductive 14 iug. și 373 m². Casa era clădită din bârne vechi, lipită cu lut, acoperită cu șindrile, având 3 încăperi, cu 4 uși și 7 ferestre. Ușile erau din lemn moale, colorate în culoare roșie întunecată. Ferestrele erau două duble și 5 simple, înaintea casei se află un coridor, din care se făcea intrarea în pivniță, edificată din piatră³⁵.

Pe parcurs s-au cumpărat mai multe suprafețe de pădure, așa s-a întâmplat în 1872 când s-au cumpărat 48 iug. și 110 st.² sau în anul 1874 când s-au mai achiziționat 69 de iug.³⁶

Din acest domeniu s-a vândut lui Gavrilă Cucu din Ceanul Mare, prin contractul din 31 martie 1874, aprobat de Ministerul de Cult și Învățămint în 3 ianuarie 1875, 4 iug. și 485 m².

Fondurile vor încheia în anul 1869, un contract cu contele Șandor Bethlen privind cumpărarea dreptului de cârciumărit de la Anieș cu 15.000 florini. În baza aceluiași contract s-a mai achiziționat un teren de 1.523 m² în comuna Maieru, de la Ilisie Porcius. Tot la Anieș, fondul era proprietarul terenului numit „a lui Dubalariu”, în extensie de 302 m², teren care încă din anul 1840 era dat în arendă de către Comanda Regimentului proprietarului de scalde de la Anieș, dar care în anul 1877 nu era încă transpus în cărțile funciare pe numele fondurilor³⁷.

În anul 1869, fiii fostului arendaș al „Dosului Stânișoarei”, Anton și Josef Manz, au cumpărat de la fondul de stipendii prin contractul din 6 august 1869, aprobat de Guvernul de la Budapesta la 27 iulie 1870, o parte a terenului din „Dosul Stânișoarei”, și anume „Lunca Măgurei” în suprafață de 59 iug. și 736 m², cu prețul de 200 de florini³⁸. În anul 1877, acest teren împreună cu toate edificiile a fost vândut prin licitație pentru o datorie de 2.000 de florini, Fondurilor Năsăudene.

Pe calea licitației, la 28 aprilie 1870, s-au achiziționat de la Maria Berezovski cu prețul de 160 de fl., două terenuri în Năsăud. În același an, pe baza Emisului din 27 iunie 1870³⁹, s-a transpus în proprietatea fondului școlar central ruinele fostului institut militar în suprafață de 1.293 m², împreună cu grădina de 50 m² și „pomăria” de 1.011 m² și 14 imobile de lemn și 6 parcele de 2.374 m².

În anul 1871, Administrația fondurilor a reușit să achiziționeze de la Samuel de Földvary din Nimigea Ungurească, 68 iug. și 1.359 m² pădure în localitatea Cepari, pentru care s-a plătit 13.100 fl. În anul următor s-au achiziționat

³⁴ ANSJB, fond AFC, d. 47, f. 53.

³⁵ *Ibidem*, d. 68, f. 4.

³⁶ *Ibidem*, d. 372, f. 83.

³⁷ *Ibidem*, d. 47, f. 49.

³⁸ *Ibidem*, f. 23.

³⁹ *Ibidem*, f. 44.

încă 48 iug. de pădure de la Josef de Földvary și Clara de Földvary, contesă de Haller⁴⁰.

Prin contractul din 8 mai 1871⁴¹, aprobat de Ministerul Ungar de Cult și Instrucțiune Publică, încheiat între administratorul fondurilor grănicerești și Grigore, cavaler de Bota din Năsăud, ca vânzător, s-a cumpărat cu prețul de 1.200 fl. un edificiu de piatră cu grădină în mărime de 104 m² și 4 parcele însumând 1 iug. și 1.657 m².

Prin contractul încheiat la Năsăud la 31 ianuarie 1873, între Administrația Fondurilor și Andreas Grozs și Paul Brants din Năsăud, ca vânzători, contract aprobat de către Ministerul de Culte și Învățământ la 12 aprilie 1873, s-au cumpărat cu 1.000 de fl. proprietățile foste ale lui Gottfried Sekira, o casă cu ocol și grădină în Năsăud. În anul următor fondurile au achiziționat 4 parcele de teren în comuna Rodna Veche de la Ștefan și Varvara Steopan, Toderu, Șofronia și Ion Steopan din Rodna Veche, pe care au construit un birt și un grajd. Terenul a fost extins prin cumpărarea în anul 1875 a unei parcele de 1.449 m².

Proprietățile fondurilor au continuat să crească, astfel în anul 1876 s-a cumpărat de la Franz și Tereza Bertel din Prundu-Bârgăului, contra sumei de 8.300 fl., trei edificii de lemn, iar în anul 1879 s-a achiziționat de la Alexandru Gomboș cu 3.050 fl., jumătate de birt în Tihuța și jumătate din dreptul de cârciumărit, cealaltă jumătate fiind proprietatea Johannei Gomboș⁴².

O achiziție importantă a reprezentat-o cumpărarea în anul 1876 a proprietăților contesei Katarina Kuhu, văduva baronului Löventhal, în Jidovița (Entradam), pe hotarul comunei Prislop. Proprietățile erau o casă „nobilă” de 442 m² și dreptul de cârciumărit⁴³.

Cea mai importantă achiziție imobiliară a Fondului de Stipendii a fost fără îndoială, domeniul de la Ciceu Cristur. Decizia cumpărării lui s-a luat în anul 1877 de către comitetul fondurilor, care a și numit comisia (compusă din Ioachim Mureșanu, Toader Anton și Elia Burduhos) care să se ocupe de achiziția și arendarea terenului respectiv⁴⁴. Apreciat de comisie ca rentabil și aducător de venituri sigure, compus din terenuri arabile, fânețe, pășuni și păduri în suprafață de 778 iug. și 904 st.², cu edificii pentru cârciumărit și morărit, el a fost cumpărat cu 61.060 florini. Achiziția a fost aprobată de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunilor Publice și de către împărat la 23 octombrie 1878⁴⁵.

Averea Fondului de burse era formată din 6.849 iug. și 300 m² pădure situată în muntele „Dosul Stânișoarei”, în procent de 2/3 în proprietatea fondului și 1/3 proprietatea comunei Șanț (Rodna Nouă), la care se adăuga o suprafață de 436 iug. și 300 m² folosită de coloniștii din Cărlibaba.

Valorificarea bunurilor și a drepturilor fondului s-a făcut prin administrare proprie, dar mai ales prin arendarea terenurilor agricole, pășunilor și

⁴⁰ *Ibidem*, f. 53.

⁴¹ *Ibidem*, f. 44.

⁴² *Ibidem*, d. 47, f. 46.

⁴³ *Ibidem*, f. 64.

⁴⁴ *Ibidem*, registre 14, f. 10.

⁴⁵ *Ibidem*, registre 15, f. 1.

pădurilor unor persoane private, precum și prin închirierea unor clădiri. O sursă importantă de venituri au constituit-o dobânzile rezultate din capitalizarea în obligațiuni de stat și private sau în active la bănci, care, de regulă, depășeau veniturile obținute din administrarea averilor proprii. Edificator în acest sens este anul 1890, când din cei 75.510 florini cât a reprezentat venitul Fondului Școlar, 37.264 fl. au provenit din dobânzi⁴⁶.

Până în anul 1879 pădurile n-au fost exploatate regulat, iar odată cu apariția „Legii administrative a pădurilor neaparținătoare statului” aceste păduri au trecut sub regim silvic, proprietarii fiind obligați să-și amenajeze pădurile, care erau apoi valorificate prin arendare, în urma unor licitații. Astfel pădurea de la Ceanu Mare a fost arendată în anul 1876 pentru 274 de florini. La licitație au participat patru persoane, Grigore Pop oferind cea mai mare sumă care trebuia plătită înaintea începerii exploatarei⁴⁷.

Pentru aceeași pădure, în anul 1887, s-au stabilit următoarele condiții de licitare:

- prețul de strigare pentru 10 iugăre era de 1.231 fl.;
- fiecare ofertant trebuia să depună 123 fl. „preț calculat după cursul bursei cu 10% mai mic”;
- terenul pe care sunt a „se târâ lemnele se va demarca și preda ofertantului pe baza unui plan de economisire”;
- tăierea și cărarea lemnului se făcea conform „legii silvanale și planului de economisire”⁴⁸.

Licitarea a fost câștigată de Dominic Todorffy și Anton Gajzado care au oferit un preț de 1.240 de florini.

În același mod se exploata și pădurea din „Dosul Stănișoarei”, în anul 1879, s-a încheiat un contract de exploatare între Administrația Fondurilor, prin reprezentanții Theodor Anton, Nicolae Rusu, Iacob Prodan și Dimitrie Soarecu, comerciant din Piatra, pentru 160 de iug. pădure în „Bâtca” și „Pârâul Gresner” din „Dosul Stănișoarei”, pentru 42 fl. pentru fiecare jug. În contract se stipulau condițiile de exploatare ale pădurii, astfel se interzicea solicitarea din partea cumpărătorului de a cere „relaxare fiscală”, demarcarea pădurii să se facă pe baza unui plan, întocmit în două exemplare, din care unul pentru exploatator și unul pentru Administrația Fondurilor, orice neînțelegere trebuia judecată de Judecătoria cercuală din Năsăud. Contractul intra în vigoare după ce era aprobat de către forurile superioare⁴⁹.

Odată cu promulgarea legilor din 1890, exploatarea s-a făcut prin licitație publică, prin antreprenori, doar după aprobarea ei de către Comisia Administratoare, Direcția Silvică fiind cea care organiza licitația. Pentru perioada 1891-1920 au fost exploatate 25.710 iugăre din pădurile foste grănicerești, obținându-se 224.000.371 coroane⁵⁰.

⁴⁶ *Ibidem*, registre 203, 16.

⁴⁷ *Ibidem*, d. 764, f. 3.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 69.

⁴⁹ *Ibidem*, d. 765, f. 3-7.

⁵⁰ George Avram, *op. cit.*

Veniturile fondului au fost în general ascendente până la sfârșitul deceniului 9 al veacului al XIX-lea, dar au crescut proporțional și cheltuielile. Ele vor scădea simțitor odată cu pierderea „regalului de cârciumărit”, când prin Legea nr. XXXVI/1888, statul ungar a răscumpărat acest drept, sursa lui cea mai însemnată de venituri, care în prima jumătate a secolului al XX-lea s-a redus la jumătate, fondurile reușind cu mare greutate să facă față cheltuielilor, numai cu construcția localului gimnaziului nășăudean, între 1887-1889, din veniturile fondului s-au cheltuit 119.966 florini⁵¹, iar pentru întreținerea Gimnaziului, în anii următori, se cheltuiau anual 45.000 de coroane. Cei 15 profesori, din care 12 definitiv, primeau un salariu de 2.200 de coroane, plus adaosurile cincinale (sporuri) de 200 coroane și iar cei 3 supleanți 1.600 coroane, iar pentru profesorii de la școala din Prund și Monor se mai plătea 80 de coroane „cvartir”⁵². Gimnaziul avea și un medic, plătit cu 400 de coroane și doi servitori.

Acestor cheltuieli li se adăugau cele pentru întreținerea Școlii de fetețe și băieți, pentru care se plătea 12.000 coroane, cele pentru întreținerea Școlii din Prund care se ridicau la 7.000 de coroane și pentru Școala din Monor 5.500 de coroane⁵³.

Prin urmare, adunarea generală a comitetului a decis la 21 martie 1890, vinderea realităților din Măgura Calului, Tihuța, Rodna, Prundu Bârgăului și Anieș, căci, „încetând dreptul de cârciumărit”, fondul „nu mai are nevoie de crâșme”. Primele „realități” s-au vândut în 1894 cu 4.800 de florini, iar în 1900 și cea de la Rodna. Fosta „casă a maiorului” din Prundu Bârgăului fost trecută în administrarea cercului Bârgău⁵⁴.

Situația materială a fondului s-a agravat din anul 1902, când, prin articolul V de lege, s-a prevăzut „conversiunea tuturor datoriilor statului pe baza unui împrumut nou în rentă de coroane cu 4%. Cum fondul școlar avea capitalizate în obligațiuni de stat 1.606.500 coroane, reprezentând răscumpărarea regalilor pe care statul maghiar le datora fondului încă din 1888, acesta, împreună cu cel de stipendii, pierdeau încă 35.000 coroane anual, după cum aprecia președintele fondurilor grănicerești, Gherasim Domide, în anul 1903⁵⁵.

Prin urmare, Fondul Școlar n-a mai putut construi „convictul” pentru gimnaziu, și, cu atât mai mult nici să deschidă școala reală proiectată. Dimpotrivă, în anul 1890, școlile primare superioare din Telciu, Zagra și Sângeorz au fost închise, aceiași soartă o vor împărtăși în anul 1909 și școlile similare din Monor și Prundu Bârgăului, reducându-se și numărul învățătorilor de la Școala Fundațională din Nășăud⁵⁶.

Este o perioadă în care pentru susținerea materială a gimnaziului se fac împrumuturi repetate, astfel în anul 1905, s-a luat hotărârea obținerii unui

⁵¹ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 45.

⁵² Cvarțir = chirie, gazdă.

⁵³ ANSJBN, fond AFG, d. 139, f. 31.

⁵⁴ *Ibidem*, registre 381, f. 19.

⁵⁵ *Ibidem*, registre 39/1903, f. 7.

⁵⁶ Lazăr Ureche, *op. cit.*, p. 46.

împrumut de 400.000 de florini, aprobat prin Rescriptul Ministerului Agriculturii. Împrumutul trebuia plătit începând cu 1906, pe o perioadă de 15 ani.

Presiunile asupra Fondurilor au crescut după 1892, când comitetul a luat hotărârea vinderii domeniului Ciceu Cristur. Vânzarea a fost aprobată, în principiu, de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunilor, dar prețul de la care se pleca era de 80.000 de florini, cu 20.000 mai mic decât cel propus de către comitet. Prin urmare, acesta amână vânzarea și, în urma unor dezbateri furtu-noase, ea este anulată la 12 mai 1893⁵⁷. Totuși, în iulie 1893, ministerul decide vinderea forțată a domeniului, cu 80.000 de florini, hotărâre ce nu putea fi atacată, publicându-se licitația de vânzare. Întrucât comitetul fondurilor refuză organizarea licitației, comitele suprem, Bethlen Pál, în calitate de „inspector al fondurilor” (titlu neprevăzut în statute), ordonă Judecătoriei Beclean punerea „la licitație a bunului din Cristur”⁵⁸. În urma unei fructuoase colaborări între fruntașii români, domeniul a fost adjudecat, cu 90.000 florini și 1 creișar, de către Iuliu Coroianu, cu rezerva aprobării împăratului, care după an nu sosisse. În anul următor, același minister încearcă iarăși vânzarea domeniului de la Cristur, precum și alte bunuri ale fondurilor grănicerești din Văile Someșului și Bărgăului, însă comitetul se va opune oricăror tentative.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea, s-a caracterizat prin lupta foștilor grăniceri de a-și obține și păstra averile grănicerești, răpite de o administrație civilă rapace, ca și de preocuparea constantă a administrației fondurilor grănicerești pentru sporirea și consolidarea materială a fondurilor școlare, înlesnind astfel accesul la învățătură pentru copiii de grăniceri.

THE ADMINISTRATION OF THE NĂSĂUD BORDING FUNDS IN THE END OF THE 19TH CENTURY

Abstract

Having a history of almost two centuries, the Năsăud Border Funds had a very interesting development and full of significances.

When the Năsăud Regiment was suppressed, in 1851, the new administration, the civil one, imposed instead of the militar one, tried to accaparate the Border goods and funds. The Kemeny family and, after the Austrian-Hungarian dualist pact was signed, in 1867, the Budapest Government, also tried to get them. So, there followed a harsh fight over them and, finally, the former border-guards and their descendants won, as the officialities recognized their right of the property over the biggest part of the Border goods and funds created by them during the military installation.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 50.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 51.

REDESCOPERIREA UNUI NĂSĂUDEAN - EMIL TIȘCA (1881-1965)

Vasile DOBRESCU, Adrian ONOFREIU

Moto:

„Este o datorie de onoare a fiecărui grănițer a contribui cu tot ce poate la ridicarea acestui nume, din nou la renumele vestit de odinioară”.

(Emil Tișca, *Năsăudul de azi și ce ar trebui să se facă pentru ridicarea lui*, Tipografia G. Matheiu, Bistrița, 1921, p. 24).

Apelul fragmentar de mai sus încheia o conferință publică ținută de Emil Tișca la Năsăud, în 24 aprilie 1920, prin care autorul ei propunea auditoriului o radicală organizare edilitară a localității, atât de necesară pentru o înscriere între viitoarele centre urbane ale țării. El reflecta astfel, în acele momente, sincerul său atașament și implicarea sa profundă în problemele vitale și reale ale năsăudenilor.

Contemporanii, obișnuiți cu alesele tradiții istorice și cu numele prestigioase care s-au ridicat din rândul elitelor Năsăudului, se vor întreba, pe bună dreptate, cine a fost Emil Tișca și care sunt meritele sale, mai ales că numele său nu figurează printre patronimele cunoscute ale locului, deși în perioada dinainte și de după Primul Război Mondial era perceput ca personaj dinamic și actor în peisajul vieții publice năsădene. Desigur, amintirea Iulianei Tișca, soția lui Emil în istoria localității a fost reiterată de istoricii năsădeni, reținând atenția intelectualilor cel mai adesea prin donația casei sale pe seama Academiei Române¹.

¹ Despre personalitatea Iulianei Tișca și modul în care a fost construită vila donată Academiei Române, vezi pe larg: Dan Lucian Vaida, „Despre Iuliana Tișca și clădirea Bibliotecii din Năsăud a Academiei Române”, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, IX, 2010, pp. 149-163.

Mai puțin însă – excepție făcând unele însemnări adiacente și mai recent, descoperirea și publicarea unor notițe autobiografice² – a fost sesizată prezența și implicarea lui Emil Tișca, devenit năsăudean prin căsătorie și mai ales prin activitatea desfășurată, timp de aproape două decenii, în viața istoricelei așezări Năsăud.

Uitarea și prelevarea contribuțiilor sale a fost, din varii motive, amânată, dacă nu ocultată, mai ales că intențiile lui Iuliu Moisil, autorul celor două volume de *Figuri grănițerești năsăudene*³, de a continua proiectul și de a-l cuprinde și pe Emil Tișca într-un nou volum, au fost risipite de vremurile potrivnice ce au urmat rupturilor teritoriale din anul 1940. Dovadă că Iuliu Moisil îl avea în preocupările sale sunt și notițele biografice trimise de Tișca, cu multe referiri la perioada sa năsăudeană⁴.

De profesie economist, funcționar și director de bănci, Emil Tișca a activat în cadrul acestor instituții, care s-au afirmat ca factor activ nu numai în domeniul financiar, ci și în cel al acțiunilor cultural-naționale de rezistență și anvergură ce au pregătit momentul Unirii din 1918 și apoi, au contribuit la integrarea societății românești în statul național unitar al României Mari.

Traseul vieții lui Emil Tișca a fost marcat de mediul rural și de atmosfera unei familii relativ modeste din punct de vedere material, dar cu dragoste de învățătură și o frumoasă moralitate cetățenească.

A văzut lumina zilei la 8/21 septembrie 1881 în localitatea Simon-Bran (județul Făgăraș), ca fiu al preotului Constantin și al Mariei Tișca. După tatăl și mama sa se înrudea cu familii mai înstărite din zonă, Enescu, Moșoiu și Pușcariu. Din acestea s-au ridicat însemnați reprezentanți în viața culturală, economică și bisericească a românilor transilvăneni.

Școala primară a urmat-o în Moeciul de Sus și Bran, apoi a frecventat clasele inferioare la celebrul Gimnaziu ortodox românesc din Brașov și a urmat apoi anii de studiu la Școala Superioară Comercială din aceeași localitate, pe care i-a absolvit în anul 1899⁵.

² Ion Radu Nistor, „Un mare năsăudean: Emil Tișca”, în „Plaiuri Năsăudene”, nr. 2, februarie 2002, p. 2; Vasile Dobrescu, Adrian Onofreiu, *Emil Tișca (1881–1965) – director de bancă și animator al vieții publice și culturale a românilor transilvăneni*, în *Liviu Boar la 60 de ani. Arhivist, istoric, profesor*, coordonator Dr. Ioan Lăcătușu, Ed. Eurocarpatica, Sfântu-Gheorghe, 2011, pp. 339–366.

³ Vol. I, Năsăud, 1937; Vol. II, 1939.

⁴ Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale (în continuare ANSJB), colecția *Iuliu Moisil*, dosar 19, f. 195–196. Intențiile noastre de a așeza personalitatea lui Emil Tișca în istoria modernă a Năsăudului se fundamentează pe sursele arhivistice suplimentare, care rămân însă a fi completate într-un viitor apropiat, pentru a contura cel puțin sintetic și sperăm – în această fază a cercetărilor – sugestiv, contribuțiile sale diverse în viața social-economică și cultural-națională a românilor transilvăneni.

⁵ Andrei Bârseanu, *Istoria școlilor centrale române greco-ortodoxe din Brașov*, Brașov, 1902, pp. 347 și *passim*; Vlaicu Arsenie, *Monographie de l'Ecole Supérieure de Commercial Greco-Orientale de Brașov*, Brașov, 1913. Această instituție de învățământ, înființată în anul 1869 și susținută, ca și gimnaziul, de către biserica ortodoxă română, Eparhia Metropolitană de la Sibiu, era singura de acest profil cu limba de predare română în tot Imperiul Austro-Ungar și se bucura de o reputație deosebită, datorită competenței profesorilor ei, oferind ani de-a rândul, generații de absolvenți, un număr însemnat de specialiști, înecosebi băncilor române, în

Cu o bursă oferită de Fundația „Emanuil Gojdu” a continuat între 1899–1901 studiile economice la Academia Orientală de Comerț din Budapesta. În acești ani și-a perfecționat cunoștințele teoretice prin călătoriile practice de studiu organizate de Academie: în anul I a vizitat localitățile din Boemia, Muntenegru, Herțegovina și Dalmația; în anul II a călătorit prin Serbia, Bulgaria, Turcia și România⁶.

Apreciind calitățile sale, Academia Orientală de Comerț i-a oferit posturi la consultanțele comerciale din Burgas și Varna, pe care le-a refuzat, socotindu-le neconvenabile pentru a îmbrățișa o carieră comercială în Transilvania.

După efectuarea anului de stagiu militar, a preferat să intre ca funcționar particular la banca „Albina” din Sibiu, în dorința de a-și perfecționa cunoștințele în domeniul financiar; a funcționat în această calitate aproape doi ani și jumătate⁷.

Astfel, Emil Tișca, după o perioadă scurtă de 9 luni ca funcționar la banca „Grănicerul” din Dobra, a reușit dintre cei șapte candidați la postul de contabil șef scos la concurs de banca „Mercur” din Năsăud, înființată în 1891⁸.

În octombrie 1906 s-a căsătorit cu Iuliana Mureșan, fiica medicului Liviu Mureșan⁹, înzestrată cu o aleasă pregătire intelectuală și frumoase cunoștințe literare și artistice.

Sosirea lui Emil Tișca la banca „Mercur” coincide și cu schimbarea conducerii acesteia. Josef Ulrich, directorul executiv și unul din principalii fondatori ai băncii s-a retras, locul său fiind ocupat de Iulian Marțian, maior pensionat și proprietarul unei fabrici de spirt și bere, care a fost ales președinte.

Prea puțin cunoscător al problematichilor financiar-bancare – ca de altfel și ceilalți membri ai direcțiunii – Iulian Marțian s-a folosit din plin de calitățile lui Emil Tișca. Acesta a adus nu numai un suflu nou în administrarea băncii, ci și metode moderne noi în politica financiară, deoarece era reprezentantul orientărilor recente ale specialiștilor români din sistemul bancar național, care erau în consens cu progresele financiar-bancare declanșate în imperiul Austro-Ungar.

Nu întâmplător, banca „Mercur” a devenit membră a Uniunii financiar-bancare „Solidaritatea”, înființată în anul 1907. Principala caracteristică a direcției

calitate de funcționari și chiar directori; Vasile Dobrescu, „Rolul Școlii Comerciale Superioare Greco-Orientale din Brașov în pregătirea funcționarilor de bancă între anii 1872–1914”, în „Simpozion”, Ginta (Ungaria), pp. 100–139.

⁶ O parte din timpurile ultimului periplu le-a consemnat, după notițele luate inițial, într-un ziar care a apărut la Bistrița; Emil Tișca, „O excursie în Constantinopol”, în „Revista Bistriței”, Bistrița, anul III, 1907, nr. 12–18; 20–21; 25–28 și în continuare, până la nr. 42/1907.

⁷ De altfel, în sistemul bancar românesc, mai ales în cazul băncilor mai mari, s-a impus, ca regulă pentru noii absolvenți de studii medii sau superioare comerciale, un stagiu minim de funcționare ca practicant, printr-care se consolidau cunoștințele teoretice, dar mai ales abilitățile practice și se verificau calitățile viitorului funcționar de bancă, cu șanse mari de a urca pe scara ierarhică a funcționarilor sau pe grilele salariale.

⁸ A fost încadrat mai întâi provizoriu, din 1 octombrie 1905 – în nota autobiografică redactată în 1944 credem că a trecut greșit anul 1904 – și definitivat pe post după un an, în 1906; puțin timp mai târziu, începând din 1907 a cumulat și postul de secretar al băncii.

⁹ Dan Lucian Vaida, *op. cit.*, nota 3, p. 149.

noi impuse de aceasta a fost modernizarea și uniformizarea procedurilor bancare, în contextul direcției de consolidare și extindere a băncilor românești¹⁰.

Prezența lui Emil Tișca la banca „Mercur”, în calitatea sa de secretar și contabil șef a fost deosebit de benefică, în condițiile în care în micul Năsăud exista o puternică bancă concurentă, „Aurora”¹¹.

Fără a scădea meritele conducerii și ale celorlalți funcționari ai băncii „Mercur”, din studierea documentelor arhivistice create de această instituție, reiese că aportul real al lui Emil Tișca la creșterea puterii economice a acesteia s-a concretizat în diversificarea operațiunilor bancare și folosirea unor noi oportunități de creditare. Aceste direcții au fost realizate prin încurajarea creditelor ipotecare, favorabile îndeosebi țăranimii, dar și băncii, care în acest fel își asigura o mai bună acoperire a sumelor împrumutate debitorilor; de asemenea, a acordat credite pe efecte lombardabile negustorilor care, de regulă, posedau asemenea hârtii de valoare; prin această operațiune banca s-a situat printre puținele instituții de acest fel din Transilvania, până la Primul Război Mondial.

Creșterea activelor băncii a determinat ca aceasta să-și sporească capitalul social, la propunerea lui Emil Tișca, în anul 1910, la suma de 200.000 coroane; în acest fel, capitalul a fost dublat față de cel deținut la înființare și în același timp, a avut ca efect și creșterea valorii fondului de rezervă.

Aceste măsuri au fost resimțite în primul rând prin creșterea continuă a activelor băncii, care au ajuns la 1.518.000 coroane în anul 1913¹².

Continuând o activitate dinamică și stabilă, cu un bun renume, banca „Mercur” a rezistat provocărilor Primului Război Mondial, în ciuda faptului că Emil Tișca a fost mobilizat încă din vara anului 1914, până în 1918.

Reluarea activității lui la bancă se pare că a fost intermitentă, deoarece după înapoierea la Năsăud s-a implicat în constituirea și activitatea „Gărzii Naționale”, iar la începutul anului 1919, în serviciul armatei române, ca șef al postului de cenzură (contrainformații) și comandant al Pieței Bistrița.

După 28 decembrie 1919, când a fost demobilizat, a revenit efectiv în activitatea băncii, unde i-au fost recunoscute meritele anterioare, prin alegerea de către adunarea generală a acționarilor – la propunerea lui Iulian Marțian – în funcția de director executiv.

În această calitate, într-un interval scurt de timp, a reușit să determine direcțiunea băncii să-și schimbe statutele, pentru a-și extinde operațiunile financiare, prin implicarea în afaceri industriale și comerciale.

În urma acestei direcții de acțiune, s-a înființat la 15 martie 1919 consorțiul „Negotul”, sub firma băncii „Mercur”, care și-a propus să dezvolte

¹⁰ Mihai Drecin, „Înființarea Uniunii bancare „Solidaritatea” în sistemul bancar românesc din Transilvania în anii 1892–1907”, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, 1977, XX, pp. 221–238.

¹¹ A fost înființată în anul 1873 și avea privilegiul de a deține lichiditățile unei instituții importante din Năsăud, Administrația Fondurilor Grănicerești Năsăudene; vezi pe larg despre această instituție bancară, Nicolae Drăganu, *Monografia societății de împrumut și păstrare „Aurora” din Năsăud (1873–1923)*, Cluj, 1924.

¹² În acest mod, au fost aproape egale activele băncii „Aurora”, care erau în sumă de 1.534.705 coroane; *ibidem*, p. 177; vezi și „Anuarul băncilor române”, Sibiu, XVI, 1914, p. 103.

„interesele comerciale, economice și industriale pe Valea Someșului”, cu un capital de 100.000 coroane, pe termen nedeterminat, împărțit în 50 de părți, semnate de majoritatea membrilor din conducerea băncii. Pentru a izola „Aurora”, fiecare membru al băncii „Mercur” a participat cu acțiuni în valoare de 1.000–2.000 coroane; însuși Emil Țișca a subscris 5 părți, în valoare de 1.000 coroane fiecare. El a fost ales director, iar președinte, prim-pretorul Ioan Șerban. Consorțiul a derulat de la data înființării afaceri comerciale cu porumb, destinat țăranilor din zonă, pe fondul lipsei acute de cereale. Urmărirea activității ulterioare a acestei societăți este dificilă, din lipsa surselor documentare. Cert a fost faptul că banca „Mercur”, în baza noilor articole statutare, a angajat în cursul anului 1920 însemnate credite la o serie de instituții financiare din țară, precum Marmorosch Blanck, Victoria (Arad), Banca Agrară (Cluj), pentru achiziționarea și comercializarea de cereale, spirt, vin. Numai de la Banca Agrară a luat în anul 1920 un credit de 1.000.000 lei, cu 8% dobândă¹³.

Dar activitatea de organizare a gospodăriilor țărănești din satele din zona Năsăudului era înlesnită și de cooperativele de consum, înființate înainte și după Primul Război Mondial. Nu este exclus faptul ca banca „Mercur”, pe lângă activitățile de acest gen derulate în regie proprie, să fi fost un intermediar în aceste tranzacții comerciale pentru unele din cooperativele de consum existente în epocă.

Sporirea cuantumului valoric al afacerilor bancare a determinat conducerea băncii „Mercur” să hotărască mărirea capitalului social la 1.000.000 lei, printr-o masivă lansare de acțiuni la sfârșitul anului 1920. Nu este exclus ca Emil Țișca să se fi aflat printre principalii susținători ai acestei măsuri, mai ales că devenise unul din cei mai influenți membri din conducerea băncii. Cert este că acțiunea a avut un succes remarcabil, în sensul că acțiunile plasate pe piață s-au subscris și s-au plătit în întregime în anul 1921. Concomitent, s-a acționat spre creșterea fondului de rezervă prin plasarea unor sume însemnate din venitul net al băncii, încât acesta a atins valoarea capitalului social, adică 1.000.000 lei în anul 1923.

Urmărind bilanțurile anuale ale băncii după război, constatăm o creștere spectaculoasă a afacerilor acesteia, exprimată în volumul tot mai mare, dar și al profitului net, până la sfârșitul anului 1923, când a egalat volumul realizat de banca „Aurora”¹⁴.

De la începutul anului următor a apărut însă un regres vizibil, înregistrat de toate capitalele, determinat de fenomenul cunoscut astăzi sub sintagma de credite neperformante. În dorința de a-și extinde afacerile, conducerea băncii „Mercur” a angajat nu numai propriile rezerve financiare, ci a făcut însemnate împrumuturi, de regulă, pe termen scurt, de la alte instituții financiare din țară. Acțiunile de creditare de acest gen corespundeau derulării unor afaceri comerciale profitabile, care n-ar fi blocat returnarea la timp a împrumuturilor angajate de bancă. În lipsa registrelor cu procesele-verbale ale direcțiunii băncii

¹³ ANSJB, fond Banca Mercur, d. 14, chitanța din 2 iulie 1920.

¹⁴ Nicolae Drăganu, *op. cit.*, pp. 65–68.

sau a altor documente de creditare, putem doar presupune – nu departe de adevăr – că banca a plasat o parte din creditele sale, fie cooperativelor de consum, fie micilor proprietari, prin operațiuni de cont-curent, adică pe termen scurt, specific activităților economice comerciale, eventual, industriale. Este semnificativ că în portofoliul bilanțier pe anul 1923, banca a angajat în operațiuni de cont-curent circa 78 % din activele sale¹⁵, și că această situație era înregistrată și în anii anteriori. Dar, pe parcursul evoluției afacerilor băncii, cuantumul debitorilor rău platnici sau în incapacitate de a achita la timp scadențele a crescut și banca a intrat la rândul său în dificultăți financiare, deoarece nu-și putea achita ratele împrumuturilor angajate la terți creditori. La această situație s-au adăugat unele zvonuri răuvoitoare, lansate – după opiniile lui Emil Țișca – din mediile conducerii băncii „Aurora” încă din octombrie 1923, privind integritatea sa profesională, cât și asupra capacității financiare a băncii „Mercur”¹⁶.

Pusă în fața declinului înregistrat în afaceri în primul trimestru al anului 1924, conducerea băncii a luat intempestiv măsura drastică de a-l demite pe Emil Țișca. Nu cunoaștem motivele concrete ale fundamentării acestei decizii, pe care Țișca a socotit-o extrem de nedreaptă și datorată exclusiv președintelui Iulian Marțian, unul din acționarii majoritari ai băncii. Fără a fi subiectivi, în lipsa unei documentații arhivistice oficiale, credem că, în mai mare sau mică măsură, toți membrii direcțiunii erau – și trebuiau să fie – solidari, mai ales în problemele majore de politică financiară a băncii de până atunci. Directorului Emil Țișca puteau să-i reproșeze eventual nereguli în administrarea și controlul operațiunilor bancare, ori, asupra acestui capitol nu existau nici un fel de suspiciuni, la data demiterii sale. Nu întâmplător, Emil Țișca a purtat în anii următori o serie de procese cu fosta conducere a băncii „Mercur”, pe tema imputării unor datorii pe care fostul director le contesta, în afara unui credit personal scadent, în valoare de 60.000 lei. În plus, mult mai târziu, într-o scrisoare din 1933, arăta că „dimpotrivă, banca îmi datorează mie, sume considerabile și despăgubiri importante”¹⁷.

Oricum, episodul demiterii sale de la banca „Mercur”, care a însemnat plecarea definitivă din Năsăud, l-a marcat în mod deosebit pe Emil Țișca și l-a urmărit ca un coșmar, ani de zile, el socotindu-se nu numai nedreptățit, dar și părăsit de mulți dintre cunoscuții săi. Este interesant că deși în scrisorile adresate soției Iuliana și mamei sale își exprima amărăciunea și uneori, cu furie, opinii etrem de dure, care acuzau ingratitudinea năsăudenilor, în nota autobiografică din septembrie 1944 nu amintește neplăcutul episod al plecării de la Năsăud și leagă acest eveniment de actul fuzionării băncii „Mercur” cu banca „Aurora”, pe care greșit, sau intenționat, l-a trecut în anul 1924¹⁸, deoarece banca a avansat propunerea de fuziune cu „Aurora” abia după un an de

¹⁵ Vezi cont-bilanțuri, în „Revista Bistriței”, IV, 1924, nr. 8, p. 4.

¹⁶ Muzeul Grăniceresc Năsăudean, dosar *Emil Țișca*, Scrisoarea lui Emil Țișca către Leon Bancu, director la „Aurora”, în care îi reproșează „lansarea unor zvonuri false, pentru a mă ruina atât pe mine, cât și instituția de sub conducerea mea”.

¹⁷ Idem, fond *Iuliana Țișca*, Scrisoarea lui Emil Țișca către mama sa, din 15 mai 1933, p. 2.

¹⁸ ANSJB, fond *Banca Mercur*, d. 11/a, f. 1-18.

la plecarea sa și după decesul contabilului șef Aurel Belteag, când nu mai avea nici un specialist financiar¹⁹.

După relatarea acestui incident, prin care, după opinia noastră, lui Emil Țișca i s-a reproșat în mod părtinitor, nemeritat și exclusiv regresul afacerilor băncii „Mercur”, se ridică firesc întrebarea dacă mai merită să-i susținem integrarea în rândul bărbaților de seamă ai Nășăudului. E drept, dacă ne-am opri numai la înregistrarea actelor de fază finală a băncii „Mercur”, s-ar ivi serioase îndoieli, dacă n-am evalua îndelungata sa activitate de aproape 15 ani în această localitate, unde am găsi numeroase dovezi menite să-l discolpe. Să amintim că a reușit să satisfacă numeroasele cereri de creditare, în condiții cât mai avantajoase, evitându-se în acest fel implicarea spoliatoare a cămătarilor. Apoi, datorită performanțelor băncii, a reușit să acorde însemnate dividende acționarilor, care anual i-au validat funcția și, prin aceasta, calitatea activității sale bancare. A fost printre cei care au insistat să acorde din profitul net sume însemnate pentru scopuri cultural-naționale și pentru acțiuni de interes public local, de mare anvergură pentru acele timpuri.

Este adevărat că Emil Țișca a fost stimulat de ambianța propice, marcată de tradițiile istorice ale zonei și de climatul cultural național fecund, menținut și dezvoltat de elitele intelectuale nășăudene. Implicarea sa în activitățile publice sub acest aspect a fost firească, neobișnuită a fost însă extensia acțiunilor și volumul de muncă dedicate acestora, capacitatea de a impulsiona și de a convinge elitele epocii spre înfăptuirea unor proiecte ce vizau dezvoltarea întregii comunități nășăudene, cu extinderea asupra întregii văi a Someșului Superior.

Cu siguranță, Emil Țișca a fost marcat de bogatele tradiții naționale ale foștilor grăniceri, bogăția sufletească a locuitorilor, dornici să continue acțiunile unor cunoscute personalități ce au marcat începuturile modernizării în zonă – Macedon Pop, Grigore Moisil, Alexandru Bohățiel, Vasile Nașcu, Ioachim Mureșan, Florian Porcius, Vasile Petri, Paul Tanco, Ioan Florian, Artemiu Publiu Alexi, Maxim Pop – care au început organizarea Fondurilor grănicești, au creat și susținut Districtul Nășăud, au realizat Instrumentul fundațional, Gimnaziul, alte școli. La venirea în Nășăud activau cu succes în viața publică vicarul Ciril Deac, profesorul și apoi vicarul Alexandru Haliță, Grigore Pletosu, Nicolae Drăganu, Virgil Șotropa, Nestor Șimon, Ioan Pecurariu, Leon Bancu, Teofil Tanco, Vasile Bichigean, Iulian Marțian, Emil Precup, Ignat Seni, Victor Motogna. La începutul secolului XX, elitele nășăudene conturează, peste micile și inerentele fricțiuni cotidiene sau orgolii personale, o atmosferă culturală pătrunsă de curate și înălțătoare sentimente naționale, care însoțeau

¹⁹ Fuzionarea băncii „Mercur” cu banca „Aurora” s-a realizat însă în anul 1927, foștii săi acționari fiind sabotați să se pronunțe asupra păstrării sau nu a vechilor acțiuni, care se depreciaseră cu 1/5 din valoarea lor inițială. Astfel că foștii acționari ai băncii „Mercur”, în caz că doreau să-și mențină numărul inițial de acțiuni, trebuiau să achite pentru noile acțiuni emise de „Aurora” suplimentar, câte 100 de lei de fiecare acțiune. Emil Țișca a înștiințat banca „Aurora” că își menține dreptul asupra celor 164 de acțiuni foste ale băncii „Mercur” și că s-a hotărât să avanseze sumele impuse de această operațiune, cu mențiunea că toate acțiunile urmau să fie trecute exclusiv pe numele lui.

numeroasele activități menite a răspândi știința de carte, cultura și tradițiile etnofolclorice, spiritul de solidaritate națională și gradul de civilizație materială a conaționalilor lor.

Întrunirile din cadrul „Casinei Române” – Reuniunea română de lectură, înființată în anul 1857, activitățile desfășurate de către Despărțământul Năsăud al ASTREI (înființat în 1881) și de Reuniunea română de cântări sau de Societatea de lectură a elevilor de la gimnaziu, Virtus Romana Rediviva, ofereau elitelor năsăudene posibilitatea dezvoltării unor numeroase și benefice manifestări culturale, la care participau locuitorii Năsăudului și se împărtășeau locuitorii satelor someșene²⁰. Această atmosferă făcea ca fiecare intelectual să simtă nevoia de a-și etala talentele și să-și aducă contribuția la promovarea culturii românești, ca protagoniști și creatori de încercări literare sau muzicale, de lucrări cu tematică economică sau sanitară, de popularizare. În această atmosferă s-a integrat și Emil Tișca, alături de soția sa Iuliana. Ei au devenit destul de repede cunoscuți, datorită capacităților intelectuale, dar mai ales organizatorice. Înzestrat cu solide cunoștințe culturale, pe lângă cele economice, cunoscător al limbilor maghiară și germană și cu apreciable elemente lingvistice de franceză și engleză, Emil Tișca s-a simțit dator să-și valorifice și să-și amplifice zestrea sa culturală; a devenit membru sau a ocupat funcții de conducere la Casina Română sau Despărțământul Năsăud al ASTREI. Astfel, încă din 1907 a fost ales secretar la Casina Română, unde a rămas până în anul 1914; după terminarea războiului a fost ales președinte al acestei societăți. Aici s-a implicat în numeroase activități care vizau redresarea situației economice și mai ales, de realizarea unui local propriu²¹. În această direcție, a solicitat sprijinul financiar al băncii „Mercur”, Administrației fondurilor grănicerești și al localității Năsăud. Printre acțiunile de strângere de fonduri bănești, amintim că în martie 1922 Emil Tișca a anunțat reprezentanța comunală de terminarea cu succes a unei afaceri cu porumb, menționând că din profitul net de 4.100 coroane au fost donate Casinei Naționale 1.000 coroane, care au fost adăugate la suma de 52.768 coroane, deja existentă pe numele acesteia la banca „Mercur”²². Nu întâmplător, în 23 decembrie 1924, când Tișca se afla deja la Brașov, conducerea Casinei Române îi transmitea un mesaj special, prin care își exprima „cele mai vii mulțumiri pentru activitatea în cadrul Reuniunii”²³.

Tișca a fost prezent și în activitatea Despărțământului Năsăud al ASTREI. A fost ales, în anul 1908, membru al comitetului de conducere și la puțin timp, în anul 1909, secretar; în anul 1919 a devenit membru pe viață al ASTREI Centrale de la Sibiu. Este notabilă implicarea sa în derularea activităților despărțământului, nu numai sub raport organizatoric, ci și prin susținerea unui număr însemnat de conferințe – cele mai multe cu conținut economic – în fața sătenilor din localitățile someșene. Amintim doar succint câteva

²⁰ Traian Pavelea, *Năsăudul – repere istorice și culturale...*

²¹ Vezi discursul public al lui Emil Tișca în prelegerea „Propunere pentru instituirea unei Case Culturale a Națiunii”, ținut la Năsăud în 1912.

²² ANSJB, fond *Primăria orașului Năsăud – administrație*, d. 30, f. 18.

²³ Muzeul Grăniceresc Năsăudean, dosar *Emil Tișca*, f. 17.

dintre ele: „Despre datorii. Folosul și riscurile împrumuturilor” (Mocod, 1901), „Importanța negoțului și meseriilor” (Zagra, Tăure, Rebra, 1910); „Sfaturi pentru păstrarea sănătății” (Năsăud, 1912), „Îndemnuri la muncă” (Mintiu, 1913), „Cruțarea ca mijloc de bunăstare” (Ilva Mică, 1913).

În calitatea sa de secretar al Despărțământului Năsăud al ASTREI, a fost preocupat de sistematizarea și desfășurarea neîntreruptă a acțiunilor culturale în toate localitățile someșene. De aceea, a solicitat conducerii cercurilor și agenturilor existente să-și diversifice și planifice riguros activitățile și să le organizeze cu respectarea politicii culturale transmise periodic de către Comitetul Central al Asociațiunii, chiar dacă membrii conducerii Despărțământului nu puteau fi prezenți întotdeauna. Spre exemplu, într-o circulară din decembrie 1912, Emil Țișca reamintea reprezentanților ASTREI din satele năsăudene că era necesar să se aboneze la lucrările de popularizare ale Asociațiunii destinate bibliotecilor „poporale”, deoarece broșurile editate în această colecție erau „de importanță netăgăduită pentru prosperarea culturală și economică a poporului nostru²⁴” și, din aceste considerente, era necesar să întemeieze biblioteci de acest gen în fiecare localitate.

Apoi, a insistat ca președinții de agenturi să organizeze cursuri de alfabetizare pentru a extinde știința de carte, dar și cu scopul de a putea mări numărul posibil de votanți în cazul promulgării de către guvern a unei eventuale legi electorale, cu prevederea expresă ca dreptul de vot să fie condiționat de cunoașterea scrisului și cititului.

Pentru stimularea cititului și cunoașterea temeinică a realităților era necesară organizarea periodică – cu deosebire în zilele de sărbătoare – a unor șezători și serbări ocazionale, în care trebuia citit din broșurile bibliotecii populare sau din alte lucrări, istorioare morale, snoave, sfaturi economice și educative și se puteau pregăti chiar reprezentări muzicale și teatrale. De asemenea, Țișca insista pentru ca rapoartele periodice către Despărțământ să fie sistematice și corecte, pentru o mai bună evaluare a activităților derulate, incluzând numărul de membri ordinari și ajutători, cărțile din bibliotecile populare și numărul cititorilor, prelegerile și șezătorile populare, titlurile și conținutul conferințelor, reuniunile culturale și economice existente, numărul meseriașilor și negustorilor²⁵.

Adept al asociaționismului economic, propagat și de către conducerea centrală a ASTREI, Emil Țișca, împreună cu o serie de „bărbați de inimă”, a organizat în anul 1912 „Însoțirea de consum și valorizare” din Năsăud. A fost ales aici ca membru în direcțiune și secretar, fără nici un fel de renumerare. După terminarea războiului, se pare că Țișca a contribuit activ și a îndrumat substanțial activitatea de organizare și funcționare a 16 societăți de consum. Acestea aveau ca scop ajutorarea țărănimii pentru procurarea la un preț scăzut a articolelelor de consum necesare. De asemenea, s-a implicat în activitatea de înființare a unei „Federale Someșene” a acestor cooperative și a fost ales în

²⁴ Ibidem.

²⁵ ANSJB, fond ASTRA – Despărțământul Năsăud, d. 118, f. 65.

consiliul de administrație, dar și-a dat demisia din cauza atitudinii defăimătoare a unora din membrii acestuia²⁶.

În ședința Comitetului director al Despărțământului Năsăud al ASTREI din 11 iulie 1911, Emil Tișca a propus – pentru marcarea jubileului de 50 de ani ai asociației și 30 de la înființarea despărțământului – să se scrie o istorie a despărțământului, precizând că proiectul putea fi realizat de Nestor Șimon, secretarul Administrației fondurilor grănicerești năsăudene. Acesta a realizat lucrarea într-un termen scurt și de bună calitate științifică²⁷.

De asemenea, s-a implicat direct și decisiv în proiectul de realizare a unui bust al poetului George Coșbuc. Ideea a fost prezentată în ședința Despărțământului Năsăud din 4 aprilie 1914, ca semn al omagiului concetățenilor săi pentru unul din cei mai mari poeți ai neamului, în viață. Pentru realizarea bustului s-au publicat apeluri și liste de subscriere în „Gazeta Transilvaniei”. Banca „Mercur” a contribuit financiar la realizarea acestui proiect. Dezvelirea a fost programată cu prilejul desfășurării Adunării generale anuale a ASTREI, care urma a avea loc la Năsăud, la 28 august 1914.

Într-un termen extrem de scurt, președintele Despărțământului, Ioan Pecurariu și secretarul Emil Tișca au trebuit să rezolve nu numai obținerea aprobărilor oficiale, ci și găsirea unui artist care să realizeze o lucrare valoroasă, la un preț cât mai redus.

Cu aprobarea vicecomitetului comitatens din 3 aprilie 1914, Despărțământul a lansat un „Apel” în 500 de exemplare, distribuit preoților și învățătorilor din comitat, pentru subscrierea de fonduri, care trebuiau colectate și trimise pe adresa lui Emil Tișca până la 1 iunie 1914.

Rolul lui Emil Tișca a fost deosebit în căutarea și găsirea artistului care să execute o lucrare monumentală, în termen scurt și în schimbul unei sume modeste de bani. Tișca a profitat de faptul că l-a cunoscut pe sculptorul Cornel Medrea în perioada studiilor de la Budapesta și a reușit să-l determine să accepte realizarea lucrării la timp și în bune condiții, pentru un onorariu de 2.500 lei²⁸.

Izbucnirea Primului Război Mondial a amânat realizarea proiectului, deși bustul era finalizat. Acesta a fost adus la Năsăud abia în anul 1919 și instalat provizoriu în sala direcțiunii liceului „George Coșbuc”. Alte evenimente neprevăzute – în special, catastrofa inundație din 1922 – au amânat inaugurarea, până la 20 iunie 1926²⁹.

²⁶ În primă fază, activitatea de coordonare a cooperativelor someșene de către o federală a eșuat; s-au păstrat doar mărturii despre existența Federației cooperativelor de consum „Bistrița” (1911) și apoi, a Federației „Andrei Mureșanu” (1922), pentru cooperativele de creditare, cu reședința la Bistrița; pe larg, în capitolul „Zidirea”, la Adrian Onofreiu, *Istoricul cooperăției de credit din județul Bistrița-Năsăud*, Ed. George Coșbuc, Bistrița, 2004, pp. 64–108.

²⁷ Manuscrisul a fost publicat de Adrian Onofreiu, „Nestor Șimon – manuscrise inedite”, în „Arhiva Someșană”, Năsăud, seria III, III, 2004, pp. 477–494.

²⁸ Corespondența dintre Tișca și sculptorul Cornel Medrea pe această temă în ANSJB, fond ASTRA Despărțământul Năsăud, d. 135, 136, *passim*.

²⁹ Din cuvântările ținute cu această ocazie a fost omisă orice referire la cel care a inițiat și dus la bun sfârșit realizarea bustului, Emil Tișca. Să fi fost de vină incidentul de la banca „Mercur” din

Emil Tișca s-a impus după 1918 ca una dintre cele mai active personalități din viața publică a Năsăudului și din împrejurimi, avansând proiecte concrete de modernizare și relansare economică. A combătut adeseori delăsarea și superficialitatea unora dintre concetățeni. Într-o conferință publică din 24 aprilie 1920 – sinteză a proiectelor sale referitoare la modernizarea Năsăudului – Emil Tișca a enumerat punctual obiectivele care urmau să schimbe statutul așezării de la comună la acela de oraș. Cu acest prilej, nu s-a sfiit să arate că generația contemporană a Năsăudului se mulțumea doar cu gloria trecutului și că, atunci când se punea problema reconstrucției localității, toate acțiunile se împotmolesc în „vorbărie goală”, memorii și procese-verbale, în suficiența unei însuflețiri de moment, ce se stinge mai repede decât s-a pornit și se acoperă apoi totul în „frazе goale, frumos sunătoare”³⁰.

Tișca aprecia că era momentul unor lucrări pe măsura cerințelor acelor vremuri și că elitele, raportându-se tocmai la împlinirile trecutului, trebuiau să înfăptuiască, la rândul lor, acte menite să demonstreze energiile și capacitățile unei administrații naționale pe deplin conștientă de rostul și răspunderea sa pentru viitorime. Trecând în revistă aspectele deplorabile ale gospodăririi localității, Tișca aducea în discuție aplicarea unor măsuri urgente, menite să contribuie efectiv la sistematizarea și regularizarea Năsăudului într-un timp scurt și transformarea lui într-un centru urban, dezvoltat economic și atractiv pentru localitățile învecinate. Administrația localității era chemată să compună și să impună regulamentele necesare pentru igienizare și salubritate, să adopte un sistem unitar de sistematizare privind construcția locuințelor, trasarea și întreținerea străzilor, construirea de trotuare pietonale moderne, plantarea de pomi și crearea de spații verzi, să întreprindă lucrări pentru regularizarea pâraielor ce inundau frecvent localitatea, îndeosebi Valea Caselor, să pregătească proiecte pentru dezvoltarea urbană, în eventualitatea construirii căii ferate Ilva Mică-Vatra-Dornei sau spre Sighetul-Marmației, care puteau transforma localitatea într-un viitor nod feroviar³¹.

Sunt sugerate apoi proiecte economice, care ținneau cont de principalele ocupații ale locuitorilor din zonă și de resursele de materii prime, care printr-o valorificare inteligentă și dinamică puteau transforma Năsăudul într-un centru industrial însemnat, iar localitățile someșene în factori economici activi, cu urmări benefice asupra situației materiale a locuitorilor. În Năsăud se putea construi o fabrică pentru valorificarea produselor agricole, a prelucrării lânii animalelor, iar energia necesară se putea obține relativ ușor și economic, prin

1924, unde s-au înghesuit o serie de frunți nășăudeni sau neglijenți, oricum, impardonabili, a foștilor camarazi de idealuri, preocupați de organizarea evenimentului și elogiarea poetului? Pentru detalii vezi „Arhiva Someșană – omagiu lui George Coșbuc”, nr. 5/1926, *passim*; „Serbarea de dezvelire a bustului poetului Gh. Coșbuc”, în „Anuarul liceului grăniceresc „Gh. Coșbuc” din Năsăud”, anul școlar 1925–1926, pp. 1–114; *Omagiu lui George Coșbuc cu ocazia dezvelirii bustului în Năsăud*, Tipografia Națională „G. Matheiu”, Bistrița, 1926; Traian Pavelea, *Societăți culturale nășăudene. Varia*, Ed. Arcade, Bistrița, 2005, pp. 253–260.

³⁰ Emil Tișca, *Năsăudul de azi și ce ar trebui să se facă pentru înaintarea lui*, Tipografia Gh. Matheiu, Bistrița, 1921.

³¹ *Ibidem*, pp. 8–11.

construirea unei hidrocentrale pe Someș, care putea asigura și iluminatul localității³².

Deoarece ocupația principală a locuitorilor era agricultura, Tișca insista asupra necesității practicării unei agriculturi moderne, prin extinderea folosirii normelor agricole moderne sau prin înființarea unor ferme model, menite să ofere soiuri de plante și rase de vite productive. Concomitent, în unele localități mai importante trebuiau înființate, cu ajutorul asociațiilor economice cooperatiste, întreprinderi de prelucrare a produselor agricole. De asemenea, era necesar să se înființeze în fiecare localitate, *reuniuni cooperative de consum*, iar pentru coordonarea lor, o centrală (federală) a acestora. Exploatarea apelor minerale și modernizarea băilor de la Sângeorzul Românesc puteau aduce beneficii și încuraja practicarea turismului în întreaga zonă³³.

Nu erau uitate obiectivele culturale, printre care se situau împlinirea hotărâririi Despărțământului Năsăud al ASTREI din 1912 de a se realiza o Casă Națională, unde să-și afle rolul și să-și desfășoare activitățile toate societățile năsăudene. În acest sens, trebuia lansat un apel pentru strângerea de fonduri de la membrii societăților și de la cele două instituții bancare naționale³⁴. Pe lângă liceul grăniceresc era necesară înființarea unei școli civile de fete, apoi, înființarea unei tipografii și librării românești, ca și tipărirea unei „foi săptămânale”³⁵.

Dintre obiectivele enumerate, au fost cu precădere în centrul atenției pentru Emil Tișca problemele legate de construirea trotuarelor și regularizarea Văii Caselor. Poziția lui a fost exprimată într-un memoriu special înaintat reprezentanței comunale la 20 ianuarie 1922. Conținutul se referea la măsuri concrete pentru realizarea lor. Reprezentanța comunală era informată că, anterior, din proprie inițiativă, dar și cu sfatul „oamenilor pricepuți” referitor la cele două proiecte, Tișca a ajuns la câteva concluzii concrete, pe care le expunea dezbaterii și aprobării forului decizional local³⁶.

Emil Tișca susținea în memoriu că o întreprindere specializată în blocuri de beton din Dej urma să execute, cu prețul de 50 lei m², lucrarea trotuarelor; cheltuielile totale pentru suprafața proiectată să fie executată inițial se ridicau la 240.000 lei. Suma putea fi strânsă de la banca „Mercur”, care angaja plata a 1/3 din valoare, adică 80.000 lei, iar celelalte două treimi trebuiau să fie acoperite dintr-un fond special, constituit de primărie și din contribuția proprietarilor beneficiari ai trotuarelor. Primăria putea asigura fondurile necesare din licitarea veniturilor târgului de vite³⁷.

Pentru regularizarea Văii Caselor s-a proiectat curățirea firului apei, a tuturor șanțurilor, iar concomitent, pentru întărirea malurilor, plantarea cu

³² *Ibidem*, pp. 22–29.

³³ *Ibidem*, pp. 16–20.

³⁴ *Ibidem*, p. 12.

³⁵ *Ibidem*, pp. 15–16.

³⁶ ANSJB, fond *Primăria orașului Năsăud – editare*, d. 28/1922–1924, f. 2. Tișca era membru al reprezentanței comunale încă din perioada 1921–1924. În această calitate, cât și prin poziția sa la banca „Mercur”, a inițiat, încă din noiembrie 1921, un concurs pentru construirea trotuarelor, banca luând asupra sa toate cheltuielile de selectare și premiere a proiectelor.

³⁷ *Ibidem*, f. 12.

pomi procurați de la Direcția Silvică, urmând ca aceasta să fie făcută și în alte zone ale Năvăudului. De asemenea, se propunea adoptarea unui regulament strict pentru păstrarea curățeniei, iar memoriul se încheia cu exprimarea speranței reluării cererii adresate guvernului pentru ridicarea Năvăudului la statutul de comună urbană³⁸.

După o dezbateră serioasă, în data de 22 ianuarie 1922, reprezentanța comunală a aprobat integral propunerile din memoriu, iar lucrările urmau să se înceapă „în primăvara anului curent”³⁹. Țișca trebuia să se îngrijească de strângerea și administrarea fondurilor, iar lucrările, angajate și urmărite de reprezentanții primăriei⁴⁰.

Primăria trebuia să organizeze pentru lucrarea trotuarelor o licitație publică în iunie 1922. La aceasta au participat firmele lui Victor Gärnter din Dej și Victor Onișor din Cluj. Licitatia a fost adjudecată de firma Gärtner din Dej; Victor Onișor a contestat rezultatul și în acest mod s-a complicat derularea normală a lucrărilor, prin intervenția intempestivă la Ministerul Administrației Publice. Oricum, cu ocazia construirii trotuarelor a fost conturată și o altă lucrare, privind construirea a două poduri, cu o valoare de 650.580 lei⁴¹.

De aceea, pe lângă veniturile preconizate anterior, primăria s-a hotărât să solicite un credit de 200.000 lei de la banca „Aurora”. Această sumă se adăuga la alți 200.000 de lei, necesari pentru regularizarea Văii Caselor. Primăria i-a mandatat pe Ioan Pecurariu și Vasile Meruțiu să solicite guvernului un credit special de 1.000.000 lei, fără dobândă și plătilib în rate, pe timp de 15–20 ani⁴².

Întrucât acțiunea acelor doi parlamentari s-a soldat, se pare, cu acordarea unui credit insuficient, efortul de obținere a creditului a continuat la sfârșitul anului 1922 și pe tot parcursul anului următor⁴³.

Între timp, în 19 iunie 1922 o ploaie torențială a provocat – prin revărsarea Văii Caselor – o catastrofală inundație a Năvăudului, care a blocat lucrările începute la trotuare. Ele au fost realizate mai târziu, o dată cu regularizarea Văii Caselor.

Inundația din 19 iunie 1922 a fost provocată de revărsarea Văii Caselor, a Văii Podului și a Văii Crucii; s-a soldat cu morți, răniți și importante pagube

³⁸ *Ibidem*. Prin Decretul regal nr. 2.465 din 25 septembrie 1925, localitatea Năvăud – care până atunci a avut statut de comună mare – a fost declarată *comună urbană nereședință* (echivalentul orașului de astăzi); *Monitorul Oficial*, nr. 220/ 7 octombrie 1925, p. 11.049.

³⁹ ANSJB, fond *Primăria orașului Năvăud – administrație*, d. 30/1921–1924, f. 48.

⁴⁰ Menționăm că o primă încercare de construire a trotuarelor în Năvăud s-a făcut în anul 1914, când a fost angajată o firmă din Budapesta; izbucnirea războiului a stopat însă orice activitate în această direcție.

⁴¹ *Ibidem* – *edilitare*, d. 28/1922–1924, f. 6.

⁴² *Ibidem*. Vezi și dosar nr. 30, f. 16–17.

⁴³ Încă la 2 mai 1922, banca „Aurora” înștiința primăria că va dona pentru construirea trotuarelor suma de 15.000 lei, alături de oferta băncii „Mercur”, care angaja suma de 80.000 lei, din fondul special creat încă în 1920, din care fuseseră plătite 5 vagoane de ciment și urmau încă alte 10 la plată; *Ibidem*, d. 28/1922–1924, f. 46. La 30 iunie 1923, primăria a primit de la Creditul județean și comunal și de la Creditul Viticol acordul unui credit de 1.000.000 lei, prin emiterea de acțiuni proprii pentru 200.000 lei, iar suma trimisă imediat a fost de 600.000 lei; *Ibidem*, f. 42.

materiale⁴⁴. În operațiunile de ajutorare a sinistraților s-a implicat și Emil Tișca. Comisia județeană întrunită sub conducerea subprefectului la 24 iunie 1922 a stabilit că au fost distruse total 32 de case, avariate grav 42 și foarte multe anexe gospodărești și au decedat 18 persoane, iar pagubele erau cuantificate la „enorma sumă de 20.000.000 lei”⁴⁵. Încă din 23 iunie 1922 a fost constituit un comitet general, format din 11 intelectuali, care a lansat apeluri în presa timpului pentru ajutorarea cât mai urgentă a sinistraților și a efectuat – în paralel cu autoritățile guvernamentale – evaluarea pagubelor.

Președintele comitetului a fost Solomon Haliță, iar vicepreședintele și casierul, Emil Tișca. Comitetul a reușit ca distribuirea ajutoarelor să fie făcută ordonat și numai pe cale oficială, pentru a se evita orice fel de nereguli sau eventuale deturnări de fonduri. Listele de colecte au fost trimise în toate localitățile județului Bistrița-Năsăud, iar apelurile s-au publicat în multe periodice din țară. Din primele momente au răspuns prin donații apreciable personalități publice de seamă, precum primul ministru – Ion I. C. Brătianu (5.000 lei), generalii Arthur Văitoianu, Traian Moșoiu, ministrul învățământului – C. Angelescu, cu donații de 2.000 de lei fiecare⁴⁶.

Banca „Mercur” a donat suma de 10.000 lei, iar Emil Tișca, în nume propriu, 500 de lei⁴⁷. Au strâns bani parohiile din județ, instituțiile culturale din țară, prefecturile și orașele din Transilvania, o serie de români din SUA⁴⁸.

Emil Tișca anunța primăria că au fost strânși 63.331 lei⁴⁹. Întrucât membrii comitetului au concluzionat că acțiunea de distribuire a ajutoarelor trebuia să fie realizată de autoritățile oficiale, s-a hotărât încetarea activității acestuia, la 9 octombrie 1922, mai ales că, după ce au lucrat „frumos și dezinteresat”, au primit numeroase insinuări și defăimări, deși „fără această inițiativă, nu s-ar fi adunat ajutoare frumoase”⁵⁰.

Emil Tișca a predat tabelele cu sumele încasate și plățile făcute sinistraților de către comitet și a solicitat primăriei să facă „cenzurarea socotelilor și descărcarea de gestiune”, adăugând că era gata oricând „la ori și ce nevoi publice care ar aduce vreun folos, vreo ușurare în înaintarea și consolidarea comunei dumneavoastră”⁵¹.

Problema regularizării Văii Caselor a fost dezbătută în cadrul reprezentanței comunale, care a solicitat sprijinul pentru efectuarea documentației tehnice Oficiului Hidraulic din Cluj, iar guvernului pentru finanțarea lucrărilor.

Acțiunea de regularizare a Văii Caselor a fost demarată în a doua parte a anului 1922. Oficiul Hidraulic a întocmit proiectele, primăria a expropriat

⁴⁴ *Ibidem*, f. 57–58. Vezi și „Gazeta Bistriței”, II, 1922, nr. 12, p. 1.

⁴⁵ ANSJB, fond *Primăria orașului Năsăud-edilitare*, d. 26/1920–1931, f. 42–43.

⁴⁶ Alături de primul ministru Brătianu, generalul Moșoiu a primit, la data de 4 martie 1924, titlul de cetățean de onoare al Năsăudului; apud. Vasile Tutuła, *Generalul Traian Moșoiu*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2011, p. 37.

⁴⁷ ANSJB, fond *Primăria orașului Năsăud – edilitare*, d. 33/1922–1924, f. 70.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 31–35; 38–39.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 20.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 118.

⁵¹ *Ibidem*, f. 30. Suma totală la 31 ianuarie 1924 a fost de 95.414,75 lei; *Ibidem*, f. 71.

terenurile necesare, iar județul a aprobat suma de 300.000 lei pentru începerea lucrărilor; suma a fost depusă la banca „Mercur”⁵².

Emil Țișca s-a numărat printre inițiatorii introducerii cinematografului la Năsăud. El a fost un acționar important al societății „Cinema Omnia”; în această calitate a solicitat primăriei, în 28 ianuarie 1923, închirierea sălii de spectacole pentru proiecții de filme⁵³.

Emil Țișca a fost prezent și în activitatea Comitetului Parohial și a Protopopiatului ortodox din Năsăud. Alături de protopopul Grigore Pletosu, a inițiat proiectul de construire a unei biserici ortodoxe în Năsăud și s-a angrenat în acțiunea de colectare a fondurilor bănești⁵⁴.

A susținut ideea înființării unei școli civile de fete încă din 1920 și a școlii secundare de fete „Principesa Elena”; aici a fost ales președinte al Eforiei școlare.

Deoarece a fost cunoscut pentru activitățile sale economice, în care a dovedit onestitate și corectitudine, s-a aflat printre acționarii societății „Struniorul” pentru exploatarea lemnului, încă din 1920, cu un număr de 50 acțiuni subscrise, în valoare de 1.000 coroane fiecare. A fost ales ca membru din partea comunei Găureni în Comisia de administrare a Fondului școlar și de stipendii. A declinat însă ofertele de cenzor la Societatea cooperativă „Grănicerul” din Ilva Mare, motivând aceasta prin necesitatea unor cunoștințe tehnice de specialitate. A fost în schimb membru al Reuniunii meseriașilor și al Societății vânătorilor, patronată de Solomon Haliță.

În perioada nășăudeană Emil Țișca a fost un activ și constant colaborator la periodicele vremii din Transilvania, mai ales datorită faptului că a dovedit un talent publicistic înăscut, scriind – după propriile mărturisiri – articole de specialitate, schițe și nuvele, traduceri din maghiară și engleză. A colaborat la „Revista economică”, „Tribuna”, „Tribuna Poporului”, „Românul”, „Familia”, „Libertatea”, „Revista Bistriței”, „Căldarul nostru”, scos de Emil Chiffa și, împreună cu acesta, a publicat „Povește și îndemuri pentru țărani”.

Un rol aparte în publicistica sa l-a avut implicarea în redactarea „Calendarului funcționarilor români de bancă”, publicație inițiată de colegul său de la Școala Comercială Superioară din Brașov, Vasile Babi⁵⁵. Și după decesul acestuia, în anul 1910, împreună cu alți funcționari, sub coordonarea lui

⁵² *Ibidem*, d. 26/1920–1931, f. 68, 87, 104. Acțiunea propriu-zisă a început în anul 1923 și s-a derulat până în 1925; a fost finalizată abia în anii '70 ai secolului XX.

⁵³ *Ibidem* – administrație, d. 30, f. 37–38. În scrisoarea din 22 iulie 1924 către Octavian Ruleanu, Țișca confirmă participarea ca acționar la această societate, iar mai târziu, o sfătuia pe soția sa Iuliana să vândă părțile pe care încă le deținea la aceasta; apud. Muzeul Grăniceresc Năsăudean, fond *Iuliana Țișca*, scrisoarea din 28 iulie 1924. Emil Țișca a fost și un pasionat fotograf.

⁵⁴ A făcut și o donație în acest scop, prin fundația „Emil și Iuliana Țișca”, în valoare de 2.142,60 lei; apud *Ibidem*, f. 74. Aceasta, după ce la 4 martie 1924, în calitate de președinte a Comitetului parohial Greco-oriental din Năsăud, a solicitat Comisiei administratoare a Fondurilor grănicerești adaptarea localului de rugăciune al elevilor ortodocși din Năsăud; Idem, fond *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene*, d. 870/1897–1931, f. 31.

⁵⁵ Mihai Drecin, „Orădeanul Vasile Babi – redactor al Calendarului portativ al funcționarului de bancă român (1909, 1910)”, în „Crisia”, Oradea, XVIII, 1988, pp. 422–426.

Simion Popescu, directorul băncii „Aurora” din Găteia, anuarul a mai apărut până în 1912. Publicația susținea ideea formării unei organizații profesionale reprezentative a funcționarilor români de la băncile din Transilvania, cu scopul de a le apăra interesele, pregătirea și perfecționarea acestora, pentru modernizarea sistemului bancar național la standardele politicii financiare europene⁵⁶.

Revenind la episodul plecării lui Emil Tișca din Năsăud, descris ulterior în culori deosebit de sumbre, marcate inevitabil și de unele accente subiective, amintim că a manifestat o deosebită grațitudine, exprimată prin cuvinte tuturor membrilor societăților culturale sau publice, cu excepția celor de la banca „Mercur”, pe care i-a considerat, aproape în totalitate, ca pe niște oameni înguști și de slabă calitate. Printre altele, în conceptul scrisorii adresate Primăriei Năsăud, în care anunța depunerea mandatului ca membru al reprezentanței acesteia, Emil Tișca mulțumea tuturor membrilor pentru „conlucrarea armonioasă în lucrarea de înfrumusețare a Năsăudului” și în mod deosebit, sprijinului parlamentarului Ioan Pecurariu, și încheia cu mențiunea că simte „o neimaginabilă bucurie că, între mulți anonimi, cu o foarte modestă și neînsemnată parte, la ridicarea acestui focar de cultură, am fost și eu”⁵⁷.

Evoluția lui Emil Tișca în plan profesional după părăsirea Năsăudului, cât și a activității publice întreprinse a stat sub semnul coorodonatelor și principiilor fixate în perioada năsăudeană, cu extensii și preocupări mai ample în cei peste 15 ani de carieră desfășurată la Satu-Mare.

Astfel, după părăsirea Năsăudului – se pare, la sfârșitul lunii mai 1924, spre locurile natale de la Bran – s-a deplasat la Brașov și București, pentru a obține un post într-o instituție de credit din orașul de sub poalele Tâmppei. După îndelungate demersuri, cu sprijinul unor cunoscuți oameni politici liberali, a reușit să obțină de la Centrala Băncii Românești un post de funcționar public la sucursala din Brașov, la data de 26 iunie 1924. În scrisoarea de recomandare a Centralei se aducea la cunoștința membrilor că „numitul Emil Tișca să fie angajat ca diurnist, cu 200 de lei pe zi” și urma să fie „trecut prin serviciile băncii, pentru a se pune la curent și a se iniția cu modul nostru de a lucra”⁵⁸.

În parte mulțumit de această situație, Tișca deplângea starea financiară extrem de modestă, în comparație cu cheltuielile ce a trebuit să le suporte pentru chirie și produsele de strică necesitate, apreciate ca foarte scumpe pe piața Brașovului. Scrisorile adresate soției sale Iuliana sunt relevante, încât pentru economisirea nevoilor sale financiare îi solicita acesteia să-i trimită urgent obiectele personale. O parte din produsele alimentare și le-a procurat de la familia sa din Bran.

Era, în fapt, atât de disperată starea lui materială? Desigur, față de salariul, ajutorul de scumpete și chirie pe care le primea de la banca „Mercur” – în jur

⁵⁶ Vasile Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit din Transilvania până la primul război mondial*, Ed. Universității „Petru Maior” Târgu-Mureș, 2006, pp. 74–77. A mai publicat până în 1920, traduceri după I. I. Csermelly, *Trandafirii Sfântului Dumitru*, un roman ce oglindește viața românilor din stepa calmică și scrierea economică a englezului George Bonderal, *Bancherul din provincie*.

⁵⁷ Muzeul Grăniceresc Năsăudean, dosar Emil Tișca, f. 75.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 24.

de 13.000 lei lunar – plus jetoanele primite în calitate de membru al direcțiunii, dividendele de la băncile „Mercur” și „Aurora” din Năsăud, cât și „Albina” din Sibiu, indemnizația de funcționar de la Brașov era extrem de firavă. Cu mijloacele financiare câștigate la banca „Mercur” din Năsăud, dar și cu unele credite luate de la diferite bănci, Țișca și-a contruit o frumoasă vilă la Năsăud. Este adevărat că în perioada de la Brașov (iunie-decembrie 1924), nu a dispus de mijloace financiare lichide. Mai mult, pentru a-și acoperi unele datorii de la băncile „Mercur” și „Albina”, Țișca a fost obligat să-și vândă acțiunile de la cinematograf, de la banca „Albina” și de la Întreprinderea de petrol din București⁵⁹.

Țișca a fost nemulțumit că era obligat să-și vândă la prețuri reduse acțiunile respective, întrucât piața financiară nu era favorabilă. Dar starea lui psihică a fost bulversată de o scrisoare a lui Iulian Marțian, adresată conducerii Băncii Românești la sfârșitul lunii iulie 1924, cu un conținut extrem de denigrator. „Mi-am pierdut toată puterea și curajul”, menționează el și se gândea chiar la sinucidere, iar pentru soția sa, dorea să-i facă, în prealabil, o asigurare⁶⁰.

Oricum, informațiile lui Marțian – poreclit de Țișca „berarul” – nu au avut efectul scontat, deoarece directorul sucursalei din Brașov i-a încredințat misiunea de a controla „Fabrica de locomotive și vagoane” din oraș, afiliată, prin acționariat, Băncii Românești din Brașov. Pentru că a remarcat calitățile desoebite ale lui Țișca, directorul acestei întreprinderi l-a recomandat pentru un post de răspundere și conducere în activitatea bancară⁶¹.

Conducerea centrală a Băncii Românești – convinsă de calitățile lui Emil Țișca – l-a numit director adjunct la sucursala din Satu-Mare, la sfârșitul lunii decembrie 1924⁶². A ocupat oficial postul la data de 17 ianuarie 1925⁶³.

Deși avea un salariu mai mare – 7.200 lei – față de Brașov, Țișca se plângea de scumpetea vieții și cuantumului extrem de mare al volumului de muncă, în lipsa unui număr suficient al funcționarilor. În același timp, era marcat de reducerea salariului și a numărului funcționarilor de la sucursală. Apoi, a pierdut sume de bani investite în acțiuni la banca Marmorosch-Blank și Banca Română – care au falimentat – cât și datorită cursului scăzut al acțiunilor de la Banca Națională.

Datorită acestei situații, Țișca avea motive să clameze – la fel ca și în perioada de la Brașov – nedreptățile soartei; nu trebuie însă să desprindem de aici că a dovedit reale fragilități psihice, întrucât nu numai că a depășit această situație dificilă, ci a reușit să treacă peste aceste sincope financiare și a continuat o carieră de succes profesional.

În același timp, s-a implicat – potrivit caracterului său – în numeroase activități publice de largă anvergură, așa cum rezultă și din notele autobiografice.

⁵⁹ Idem, fond *Iuliana Țișca*, scrisorile din 28 iulie și 3 noiembrie 1924.

⁶⁰ *Ibidem*, scrisoarea din 25 iulie 1924.

⁶¹ Idem, dosar *Emil Țișca*, f. 25.

⁶² Idem, fond *Iuliana Țișca*, scrisoarea din 7 ianuarie 1925.

⁶³ Hotărârea Consiliului de Administrație a fost publicată în „Monitorul Oficial” nr. 12/1925; prin aceasta era autorizat cu „dreptul deplin de semnătură, împreună cu una din persoanele autorizate pentru această sucursală; Idem, dosar *Emil Țișca*, f. 91.

Este interesant că în această scriere, e drept, târzie, de la sfârșitul carierei sale profesionale, Tișca nu a făcut nici o trimitere la incidentele suferite. Probabil împăcat cu sine însuși, a reușit să evite, cu indiferență și seninătate aspectele mai puțin plăcute care i-au marcat existența, socotindu-le, pentru ansamblul vieții sale, prea puțin demne pentru atenția contemporanilor sau a urmașilor în idei și credința națională.

Trecutul vieții personale și profesionale a lui Emil Tișca la Satu-Mare poate fi reconstituit parțial din conținutul corespondenței cu soția și mama sa și mai complet, din notele autobiografice încheiate la 8 septembrie 1944. Astfel, aflăm că treptat relațiile sale cu soția Iuliana s-au deteriorat, întrucât aceasta nu a agreat, inițial, ideea de a se muta la Satu-Mare. Emil Tișca nu mai dorea, la rândul său, să revină sau măcar să viziteze, în concedii, Năsăudul. Pe de altă parte, a întâlnit-o la Satu-Mare pe Lya Bogatháy, de care s-a atașat, în ciuda imputărilor și reproșurilor mamei lui. Relațiile cu Iuliana se întrerup, practic, în anii 1927–1928; „idila” a continuat până în 1940, când a divorțat de Iuliana și s-a căsătorit în grabă cu Lya, înaintea expulzării de la Satu-Mare. Acest act a determinat și finalizarea partajării averii din Năsăud; Iuliana a primit în întregime casa de aici⁶⁴. Este însă, tot atât de adevărat, că Emil Tișca i-a trimis Iulianei, în perioada 1926–1940, diferite sume de bani, în funcție și de starea lui materială.

Profesional, Emil Tișca a avansat, la începutul anilor 30 ai secolului XX, în funcția de director al sucursalei din Satu-Mare, funcție pe care a deținut-o până în septembrie 1940.

În același timp, aici și-a intersectat activitatea cu o serie de intelectuali proveniți din zona Năsăudului: Vasile Scurtu, Octavian Ruleanu, Ioan Mălăiu⁶⁵.

Perioada sătmăreană a lui Emil Tișca a fost marcată de înfăptuiri incontestabile în plan economic, cultural, educațional sau bisericesc, desigur, în colaborare cu elita intelectuală românească de aici. Din autobiografia lui rezultă că – la fel ca la Năsăud – Emil Tișca s-a manifestat ca o personalitate extrem de activă în viața publică. A contribuit la înființarea, organizarea și conducerea a numeroase instituții de interes economic, social sau cultural. Astfel, în domeniul socio-economic a susținut înființarea Camerei de Comerț și Industrie, Bursei de Mărfuri pentru județele Satu-Mare și Sălaj, Camerei de Muncă, Casei Cercuale de Asigurări Sociale, Sfatului Negustorilor⁶⁶. A înființat Sindicatul exportatorilor de vite și Corpul experților contabili, a inițiat realizarea unui spital pentru muncitori la Baia-Mare și a proiectat realizarea unui Palat al Asigurărilor Sociale, nefinalizat din cauza evenimentelor din august 1940.

În plan educațional, a fost președintele comitetelor școlare de la Liceul de comerț, de Băieți și de Fete, cel din urmă înființat la inițiativa sa. A fost cenzor, numit de Ministerul Educației Naționale, la Liceul industrial de Băieți și de Fete și la Liceul de fete „Doamna Stanca”.

⁶⁴ Dan Lucian Vaida, *op. cit.*, p. 156–157. Documentul prin care Emil Tișca îi face „cadou” fostei soții casa din Năsăud a fost redactat în 31 octombrie 1940, la Satu-Mare.

⁶⁵ Împreună cu aceștia, a colaborat la ziatul „Afirmarea”; vezi Mircea Daroși, *Pe urmele lui Vasile Scurtu*, Ed. Răsunetul, Bistrița, 2006, p. 31.

⁶⁶ la aceste instituții a îndeplinit funcția de președinte încă de la înființarea lor.

În domeniul cultural a fost implicat în activitatea corului „Vasile Lucaciu”, a militat pentru înființarea Conservatorului de Muzică „Vasile Lucaciu”, a fost secretar al Uniunii societăților culturale și patriotice și al Casinei militaro-civile, a activat în Cercul Cultural C.F.R și Asociația foștilor luptători din zona Satu-Mare.

A fost ales membru în Comitetul Central Bisericesc din București și epitrop al Bisericii ortodoxe din Satu-Mare. Împreună cu protopopul ortodox a proiectat construirea catedralei ortodoxe, care a și fost realizată până în 1940⁶⁷.

Asemenea acțiuni de mare anvergură socio-economică, culturală și cu pronunțată tentă națională, care l-au impus ca pe unul din liderii marcant ai românilor din zona Sătmăruului, au reprezentat tot atâtea motive pentru autoritățile horthyste de a-l expulza. încă în luna septembrie 1940⁶⁸.

S-a reîntors la Brașov, alături de a doua sa soție, unde avea cumpărate două impozante imobile. Deoarece nu a avut urmași, în 3 septembrie 1943 și-a scris testamentul, prin care principalul legat era acela că întreg patrimoniul din care urma să fie constituită fundația „Emil și Lya Țișca”, trebuia să fie administrat sub patronajul ASTREI-Despărțământul Brașov, iar în cazul încetării activității acestei asociații, bunurile urmau să treacă sub administrarea Academiei Române. Scopul fundației era definit acela ca, din veniturile realizate, să acorde burse copiilor de țărani săraci din zona Brașovului, care urmau cariere comerciale sau de meserii⁶⁹.

Emil Țișca a supraviețuit evenimentelor tulburi de după 1944 și a decedat la Satu-Mare în iunie 1965, unde a și fost înmormântat, în cimitirul de lângă gara orașului.

Nu cunoaștem – în momentul documentării noastre – motivele revenirii lui la Satu-Mare și nici condițiile în care și-a petrecut aici ultimii ani din viață. Putem însă exprima părerea că nu a fost scutit de vexațiile reprezentanților noului regim politic, având în vedere că era socotit, alături de alți lideri intelectuali și naționali, ca element burghez și naționalist.

Surprinzător este însă faptul că cele două documente, autobiografia și testamentul scris la Brașov au fost depistate în arhiva fostului Sfat Popular al orașului Satu-Mare (1950–1968), de unde putem doar bănuși că însuși autorul le-ar fi predat autorităților de atunci.

În încheierea demersului nostru întreprins pentru a înfățișa, într-o formă primară, aspecte din activitatea directorului de bancă Emil Țișca, cu

⁶⁷ Pentru construirea catedralei a donat o sumă de 500.000 lei, echivalentă, după părerea sa cu „valoarea unei frumoase case”. Vezi pe larg implicarea și funcțiile deținute în nota autobiografică, la Vasile Dobrescu, Adrian Onofreiu, *Emil Țișca (1881–1965) – director de bancă și animator...*, pp. 352–357.

⁶⁸ În biografia sa, Țișca menționează luna septembrie, dar în 31 octombrie semnează la Satu-Mare declarația prin care a cedat primei sale soții, Iuliana, casa din Năsăud. Probabil că în septembrie a fost provocat de autoritățile horthyste să părăsească orașul, dar a primit un răgaz pentru rezolvarea problemelor profesionale.

⁶⁹ Pe larg, în *Ibidem*, pp. 363–366. Prevederile testamentare cu siguranță nu au fost cunoscute de instituțiile beneficiare, deoarece după ce imobilele au fost naționalizate în anii '50 ai secolului XX, au fost cumpărate după 1990 de chiriași sau alte persoane „interesate”.

preponderență din perioada lui născădeană, considerăm că am readus în atenție o personalitate deosebită din istoria Năsăudului și, în general, a românilor transilvăneni.

Emil Tișca a dăruit atât din multiplele sale calități intelectuale, cât și mulți ani de muncă și sume financiare însemnate în beneficiul comunităților românești în care a trăit⁷⁰, cu gesturi de rară distincție și onestitate, cu sentimentul că trecerea sa prin viață a fost cu rostul împlinirii unor deziderate încredințate generației sale de înaintași și că, la rândul său, a reușit, pe măsura puterilor și talentului, să continue ctitorirea noii societăți românești moderne.

LE REDÉCOUVERTE D'UNE PERSONNALITÉ DE LA VILLE DE NĂSĂUD - EMIL TIȘCA (1881-1965)

Résumé

Les auteurs continuent leur approche précédente de redécouvrir la personnalité de Emil Tișca.

Dans cette étude sont soulignées les actions d' Emil Tișca pendant la période où il a travaillé comme employé de banque « Mercur » de Năsăud.

Bref, esprit dynamique, il a été impliqué socialement, économiquement et culturellement dans la vie quotidienne de la ville de Năsăud.

⁷⁰ Pilduitor și, în același timp, emblematic pentru spiritul de dăruire manifestat de acesta este faptul că imobilul din Năsăud, donat de Iuliana Tișca Academiei Române în anul 1958, este cunoscut în memoria localnicilor sub denumirea de „Vila Tișca”.

EMIL TIȘCA - CORRESPONDENȚĂ ILUSTRATĂ DE PE FRONT (1915-1918)

Dan Lucian VAIDA

Dacă în numărul precedent al anuarului „Arhiva Someșană” am încercat o creionare a vieții Iulianei Tișca (1881-1968), al cărei nume este legat, în calitate de donatoare, de clădirea din Năsăud a Bibliotecii Academiei Române - Filiala Cluj-Napoca¹, de această dată ne-am propus să prezentăm cititorilor o serie de cărți poștale ilustrate, păstrate în arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean, pe care același personaj le-a primit de la soțul său, Emil Tișca, pe când acesta se afla pe frontul balcanic, în timpul Primului Război Mondial².

În privința participării lui Emil Tișca la prima conflagrație mondială, alte documente, în afară de cele care fac subiectul paginilor de față, nu am reușit să consultăm, neexistând în arhiva Muzeului năsăudean și, se pare, nici la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale. Excepție fac două pasaje desprinse dintr-o autobiografie a lui Emil Tișca, publicată recent de către cercetătorii Vasile Dobrescu și Adrian Onofreiu, rânduri pe care le reproducem și noi în continuare:

„La izbucnirea Primului Război Mondial am fost concentrat imediat la început (1 august 1914) în Batalionul II al Regimentului 32 honvezi la Bistrița, cu rangul de atunci de sublocotenent. Am luat parte activă la prima și a doua ofensivă contra Serbiei, precum și la ocuparea Serbiei și Albaniei, până la data de 2 decembrie 1918, când am fost desconcentrat.

În timpul acestui război, fiind tot timpul de 4 ani la front ca ofițer combatant, am fost decorat cu „Signum laudis” cu săbiile, „Karl Truppen-Kreuz” și în fine, cu „Crucea de cavalerie a ordinului Francisc Iosif I” cu săbiile”³.

Aceeași autobiografie rememorează pe scurt și perioada de după întoarcerea lui Emil Tișca acasă, pe când încă făcea parte din structurile militare, implicarea sa în evenimentele legate de Marea Unire și trecerea în cadrul armatei române:

¹ Dan Lucian Vaida, *Despre Iuliana Tișca și clădirea Bibliotecii din Năsăud a Academiei Române*, în „Arhiva Someșană”, nr. IX, Năsăud, 2010, p. 149-162.

² Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean, fond Iuliana Tișca.

³ Vasile Dobrescu, Adrian Onofreiu, *Emil Tișca (1881-1965) - director de bancă și animator al vieții publice și culturale a românilor transilvăneni*, în „Liviu Boar, arhivist, istoric, profesor” (coordonator dr. Ioan Lăcătușu), Sf. Gheorghe, 2011, p. 351; *Despre viața și activitatea lui Emil Tișca*, vezi și: Vasile Dobrescu, Adrian Onofreiu, *Redescoperirea unui năsăudean - Emil Tișca (1881-1965)*, în prezentul volum.

„La înapoierea de la front, găsim în regiunea Năsăudului anarhie, și lumea frământată de idei republicane, am completat „garda națională” deja înființată, dar dezorganizată, cu soldați credincioși de sub comanda mea, bine disciplinați și am căutat să readuc ordinea și disciplina și siguranța publică în toate sufletele surescitate, lucrând mai mult cu seamă pentru apărarea bunurilor locuitorilor pașnici și pentru introducerea ordinii și a disciplinei față de autoritățile românești nou înființate, în această calitate, de președinte și comandant al „gărzii naționale”. Pentru serviciile aduse neamului în această calitate am fost decorat mai târziu cu ordinul „Ferdinand I” cu spade și panglică.

După trecerea acestui scurt interval de tranziție și după intrarea armatei române în județul Năsăud, am trecut în cadrul armatei române, cu același grad de căpitan, fiind numit de șef al postului de cenzură și de comandant al Pieței Bistrița. În armata română am servit întreg anul 1919. Adică până la 28 decembrie 1919”⁴.

Cărțile poștale de care ne ocupăm au fost trimise din localități situate astăzi în Serbia și nordul Albaniei, incluzând și provincia Kosovo, teritoriu revendicat atât de sârbi cât și de albanezi. În timpul Primului Război Mondial aceste regiuni devin câmp de luptă pentru soldații italieni, austro-ungari, francezi, muntenegreni, sârbi și greci, cu mari pierderi de vieți omenești, dar și cu suferințe cumplite la nivelul populației civile.

Chiar dacă acest tip de corespondență nu oferă foarte multă informație scrisă, valoarea documentară este compensată, în cazul nostru, prin imaginile fotografice din zonele de conflict, redată pe partea din față a ilustratelor. Instantaneele, una sau două pentru fiecare exemplar, au fost surprinse de către Emil Tișca⁵ sau unii dintre camarazii săi, iar apoi transpuse pe coli de hârtie fotografică, achiziționate de la magazinele specializate, fabricate anume pentru a fi transformate în cărți poștale. În afara celor lucrate în laborator, același lot mai conține și câteva cărți poștale obținute prin mijloace de multiplicare tipografică, procurate direct din comerț, pe care sunt redată imagini reprezentative pentru Albania acelor vremuri (nr. XXXI-XXXIII, XXXV).

Cele mai vechi și totodată cele mai numeroase ilustrate din colecția pe care o deținem sunt datate din primăvara și până la începutul toamnei anului 1915, mai exact 25 (trimise de pe teritoriul Serbiei), pentru ca pentru anul 1916 să se păstreze 9 exemplare (Serbia, Kosovo, Albania), în vreme ce ultimii doi ani de război, 1917 și 1918, să fie reprezentați doar prin câte un exemplar (Albania).

Trebuie menționat că numărul cărților poștale înfățișate aici (35) este foarte mic raportat la totalul celor trimise de pe front de Emil Tișca către soția sa. O parte dintre ele poartă și un număr de ordine, înscris de expeditor pe unul dintre colțuri, ajuns la un moment dat la 984, pentru o vedere de la mijlocul

⁴ Ibidem.

⁵ Emil Tișca a rămas și după întoarcerea de pe front un fotograf pasionat, deținând la Năsăud aparatura necesară captării și prelucrării imaginilor foto (Arhiva Muzeului Grăniceresc Năsăudean, fond *Iuliana Tișca*, scrisoare adresată de Emil Tișca către mama sa, Maria Tișca, datată 15 mai 1933).

lunii august 1916. Nu e de mirare, ținând cont de faptul că, referindu-ne doar la cele păstrate în arhiva noastră, în câteva rânduri au fost înregistrate chiar și câte două ilustrate trimise în aceeași zi. Pe lângă acestea au fost trimise și scrisori propriu-zise (epistole), cum pare să rezulte din cele publicate în continuare, care nu au ajuns la noi și care, foarte probabil, erau la rândul lor cuprinse în numerotarea amintită, împreună cu genurile de corespondență adresată altor persoane.

În ce privește puținele rânduri scrise, acestea ne dezvăluie în primul rând, în cuvinte dulci, dragostea, pasiunea și dorul lui Emil Țișca față de soția sa, rămasă la Năsăud, căreia i se adresează cu diminutivele Ană, Anucă sau Anucuță. Pe de altă parte, expeditorul, pe care-l regăsim peste tot cu gradul de locotenent major (Föhadnagy), semnează corespondența fie cu numele mic – Emil, fie folosind un nume de alint – Ipi. Nimic nu lăsa să se întrevadă la acel moment ruptura dintre cei doi produsă un deceniu și jumătate mai târziu, după plecarea lui Emil Țișca din Năsăud, în urma falimentului băncii „Mercur”, unde deținuse funcția de director executiv.

Nu lipsite de interes și uneori de farmec se dovedesc informațiile, deși reduse, privind viața sub arme, trăită chiar în timpul marelui conflict. Printre altele, pot fi desprinse unele lămuriri asupra personajelor reprezentate în poze dar și despre locul sau împrejurările în care au fost făcute fotografiile. Se poate observa că pe lângă clipele grele, specifice războiului, au existat și intervale de timp mai puțin tensionate, presărate uneori și cu momente plăcute sau chiar hazlii. Într-o astfel de perioadă mai liniștită, în toamna anului 1914 sau la începutul anului 1915, se pare că Iuliana Țișca și-a vizitat soțul pe front⁶.

Cărțile poștale se diferențiază între ele în ceea ce privește poziționarea atât a imaginilor foto cât și a textului scris. Tocmai de aceea, am ales ca pentru fiecare exemplar în parte să redăm mai întâi ilustrația, iar în continuare mesajul adresat soției de către Emil Țișca, pentru care am păstrat, cu foarte mici intervenții, exprimarea și ortografia timpului. În multe cazuri calitatea slabă a fotografiilor originale s-a răsfrânt în mod negativ și asupra reproducerilor pe care le oferim.

În continuarea ilustratelor circulate, adresate Iulianeii, considerăm oportun să publicăm încă o serie de imagini-document din perioada în care Emil Țișca se afla pe front, a cărui figură se poate ușor identifica, selectate dintr-un album de fotografii ce a aparținut celor doi soți, sau de pe alte cărți poștale, de această dată necirculate, aflate, de asemenea, în colecțiile Muzeului Grăniceresc Năsăudean. Nefiind date, în acest caz ordonarea s-a făcut aproape aleatoriu, singurele criterii pentru succedea ținând de aranjarea în pagină.

⁶ Vizita Iulianeii Țișca pe front se poate deduce din textul ilustratelor notate pentru publicare cu nr. I, VI, XI, XXI și, de asemenea, din fotografiile 7 și 8.

I.

Trescutin f.h.

Puskas h.

Anca f.h.

Tisca f.h.

Demetriovici h.

Wenzel f.h.

Botcheld h.

Scoffa vicecolonel

Wegel h.

Majoros f.h.

Petez f.h.

Dr. Ember h.

Dr. Andronowsky

Ballo.

O parte a ofierilor Bat. II Reg. 32.

„Etappenpost“ 188
15/IV '915

Îngerașule scump!

Asară ți-am scris o scrisoare și azi îți trimet corespondența asta cu un grup din ofierii pe cari și tu îi cunoști. Scrie-mi îngerașule să mă liniștești că cum te mai simțești.

Te sărută dulce și de multe, multe ori al tău Emil”.

⁷ Etappenpostamt - Poșta de front austriacă.

II.

„Etappenpost 188
11/V '915

Îngerașule Scump!

Îți trimet No. 3 din seria de corespondențe ilustrate, căci cred că te interesează. La aceste corespondențe am ajuns astfel, că mi-am cumpărat cu corespondențe de fotografiat și ape din Pancsova⁸ și dimineața de dimineață înainte de a pleca le lucrez, predându-le apoi servitorului ca să le spele în ape. Vor mai urma. Te sărută mult și te dorește și mai mult, al tău

Emil”.

⁸ Pancsova (Pancevo) – oraș aflat în partea de sud a provinciei sârbe Vojvodina, la cca 15 km nord-est de Belgrad.

„Etappenpost 188
1915 Május 13

Îngerașule Drag!

Aici îți trimet una din fotografiile luate cu ocazia excursiunii de la 1 Maiu, făcută pentru studiarea terenului. Tocmai acum se pune carnea la frigare. Nu cumva te gâdilă și pe tine năsucu. Hai că ți-am reținut și pe seama ta o bucățică.

Te sărută mult și cu dor
al tău

Ipi”.

„Etappenpost 188
15 Maiu 1915

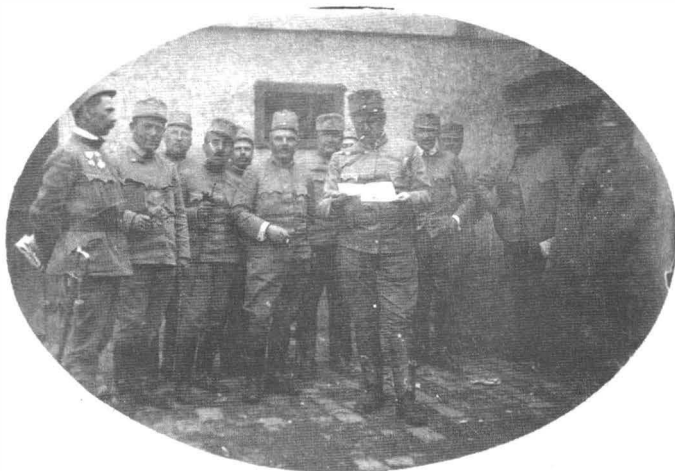
Anucă scumpă!

Aici ai iarăși o fotografie foarte interesantă, dar totodată cam crudă și cam grețoasă. E împușcarea unui comitagiu sârb prins de ai noștri. În bătaie de altcum așa ceva e un lucru de toate zilele.

Te sărută mult și cu dor al tău

Ipi”.

V.

„Etappenpost 188
17 Maiu 1915

Îngerașule Drag!

Correspondența aceasta reprezintă oficerimea Batalionului I, este însă foarte slab succesă. Între ei cunoscut vei afla numai pe Artene. Ghicește-l și tu! Te sărută mult și cu dor al tău

Emil”.

VI.

„Etappenpost 188
17 Maiu 1915

Îngerașule Scump!

O reminescență din vechea stație pe care o cunoști și tu. Căpitănița în mijlocul oficerilor înaintea casei masei oficerilor. Păcat că nu se văd capurile la toți.

Te sărută mult și cu dor

al tău

Emil”.

VII.

„Etappenpost 188
18/V '915

Îngerașule Scump!

Aici îți trimet cel mai nou chip al corpului oficerilor de aici. Cred că îți va conveni. Eri am trimis un pachet, scrie-mi îngerașule primitul' ai și când? Ce noroc că ți l-am trimes căci azi trebuie să plecăm de aici, încătrări nu știu, dar așa cred că lângă locul unde a fost Artene pe o insulă, care o vei afla pe hartă. Acolo serviciul e cu mult mai greu și pericolul e cu mult mai mare ca în [...]. Eu, mulțămită lui D-zeu sunt bine până acuma, numai praful mă mai chinuie și mă'nădușe.

Te sărută de mii și mii de ori

al tău

Emil".

VIII.

„Etappenpost 188

Îngerașule Scump.

Am ajuns acum stăpânul comunei. Sunt și cel mai mare și mai mic, căci sunt singurul. Tocmai din motivul acesta acum am foarte mult de lucru, și pe lângă aceea și o răspundere foarte mare, neavând nici oficer care să mi stea întruajutor. Sper însă că vor trece iute aceste 10 zile și iarăși va fi starea cea veche. Pe timpul acesta mi s-a pus în cărcă și censuratul scrisorilor. Te pupă mult

Emil”.

IX.

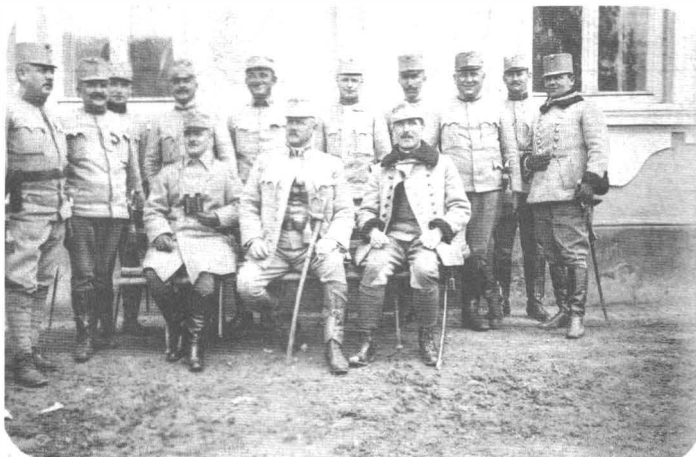
„Etappenpost 188
22/V '915

Îngerașule Scump!

Tot întrebi de m’am fotografat călare. Nu îngerașule, deoarece D. (Dembitz, n. n.) s’a săturat de fotografat și pe lângă aceea îl costă grozav de mult. Și chipurile astea le-am făcut eu, din materialul cumpărat de mine și lucrat de mine, în speranță că îngerașului meu, prin chipurile trimise de aici îi voiu face bucurie și plăcere și puțină distracție. Te sărută mult, mult Anucuța scumpă și dragă și cu mult dor, al tău

Ipi”.

X.

„Etappenpost 188
22/V '915

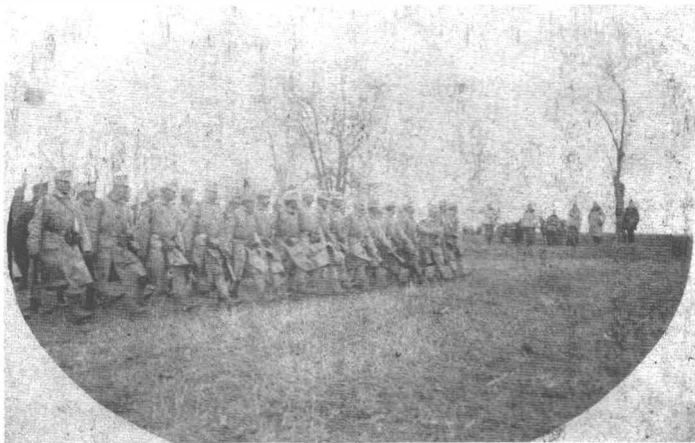
Anucută dragă și scumpă!

Azi deodată cu corespondența asta îți mai trimet prin călărețul express și o scrisoare – ca de regulă. De două zile nu am primit nici o veste de la Anuca mea scumpă, deși am trimis la K. și ieri și azi călăreț expres, anume numai pentru scrisori. Așa cred însă că cu mutatul acesta s'a făcut întreagă tulburarea. Eu sunt bine și de mine nu duce nici o grijă. Te doresc mult, mult, nespus de mult, și afară de aceia acum a început a'mi fi dor și de căsuca noastră. Te sărută mult și cu dor,

al tău

Emil”.

XI.

„Etappenpost 188
24/V '915

Îngerașule scump!

Aici îți trimet și o grupă din cătanele noastre, în Defilierung, care să'ți amintească de vremea petrecută în bătaie. Fotografia însă este cam slăbuț reușită. Te sărută mult, mult, de mii de ori și cu mult dor al tău

Emil”.

XII.

„Etappenpost 188
25/V '915

Anucută dragă și scumpă!

Îmi pare că Țe-am mai trimis odată fotografia asta. Este luată de căpitanul în fugă, și vrea să reprezinte mai cu seamă pe Dembitz, cum cu ocazia ultimei excursiuni la pădure, frige slănină – Huser⁹ –. Păcat că chipurile sunt atât de mici, altcum fotografia e foarte bună. Te sărută îngerașule drag și scump de mii și milioane de ori al tău

Emil”.

⁹ Huser (lb. maghiară) = carne.

„Etappenpost 188
25/V '915

Îngerașule scump, te sărută
Ipi”.

XIV.

„Etappenpost 188
26/V '915

Îngerașule scump!

Nici azi nu am primit de la Anuca mea cea dragă nici o știre. Încep a fi îngrijorat, oare ce să fie cauza? Doar nu ai iarăși ceva? Scrie-mi îngerașule scump. Te pupă de mii de ori al tău

Ipi”.

XV.

„Etappenpost 188
28/V '915

Îngerașule scump!

Nici azi nu am primit de la tine nici o știre, și sunt tare îngrijat și indispos. Că ce va fi cu noi, unde și cum ne vom așeza sau încătrure vom merge, încă nu se știe până în momentul de față. Probabil însă că până cel mult Duminecă vom ști. Te sărută mult, mult și cu dor, al tău

Ipi”.

XVI.

„Etappenpost 188
30/V '915

Anucuță drăguță!

Îți mai trimet un chip, care este destul de scandalos, căci reprezintă părțile nu prea apetitoare ale corpului ofițerilor noștri. Povestea e că societatea s'a ofensat pe fotograf, deoarece acesta a cam făcut la mofturi și astfel când acesta a comandat: „Bitte ein freundliches gesicht”¹⁰, toți cei cu musca pe căciulă i-au întors aialaltă față „nu prea freundlich”. De altcum aceste chipuri sunt cu mult mai puțin reușite ca celelalte. Te sărută mult, mult și de mii de ori al tău Emil”.

XVII.

„Etappenpost 188
31/V '915

Anucuță scumpă!

Acum nu'mi încap în piele de fericit ce sunt, căci deodată am primit dela Anuca mea cea dragă și scumpă 10 scrisori, cari au recompensat din destul așteptarea cea chinuitoare și lungă. Știam eu de altcum, că Anuca mea cea scumpă și dragă tot mereu să gândește la mine și nu mă lasă, ca să aștept. Nu știu că oare și îngerașul meu va fi trebuit să aștepte atâta după scrisorile mele, căci am auzit că s'a dat o ordinațiune, ca fiecare epistolă să fie oprită 4 zile și numai apoi espediată. Te sărută mult, mult și cu dor al tău

Emil”.

¹⁰ În traducere liberă „zâmbiți vă rog!” (din lb. germană).

XVIII.

„Etappenpost 188
1/VI '915

Anucuță scumpă!

Iată că ne-a ajutat bunul D-zeu, ca să scriem și prima lunie, și tot așa mai înainte și celelalte până ce ne vom revedea iar în pace la căsuca noastră. Vai Anucă scumpă, de-ai ști cât mi-e de dor de tine și de căsucă și cât de îndepărtat mi se pare visul revederei. Dar n'avem ce facem, trebuie să ne mângăiem cu speranțe. Aici se pregătesc acum lucruri foarte mari. Te pupă de mii de ori al tău și numai al tău

Emil”.

XIX.

„Etappenpost 188
2/VI '915

Îngerașule scump!

Îți scriu pe fugă, cauza o vei afla din scrisoarea de azi. Aici îți trimet D. în ziua primă de Rusale. Așa se poartă pe aici țăranii și țărancile. Nu'i poți deosebi din Domni și Domnișoare. Te sărută mult și cu mult dor

al tău

lpi”.

XX.

„Etappenpost 188
3/VI '915

Îngerașule scump!

Iată că scriem și data de 3 Iunie și încă în deplină sănătate și tot de aici. Aici îți trimet al doilea chip din ziua de Rusale, ca să vezi cum se poartă de lucos țărancile de aici. Pe mâne ți'l voi trimite al treilea. Te sărută și îmbrățișează de mii de ori

al tău
Ipi”.

XXI.

„Etappenpost 188
4/VI '915

Anucuță scumpă!

Al treilea chip, care reprezintă corzoul de țărani de aici. Cel puțin dacă n'ai putut veni tu în persoană aici, să aibi baremi o slabă imaginație despre comuna în care mi-am petrecut 2 ½ luni, ceea ce n'ași fi crezut nici când. Și Doamne cât de încet și de greu trece vremea altădată; și cât de iute a trecut acum. Că ieri mi se pare că a fost Anucuța mea cea scumpă la mine. Te pupă de mii de ori al tău

Emil”.

XXII.

„Etappenpost 188
5/VI '915

Îngerașule drag!

Aici îți mai trimet un Bild mai puțin reușit, care reprezintă o vizită de cai militară. Eu nu m'am putut fotografa călare deoarece Dembitz și-a vândut aparatul și altul nu are cine mă fotografa. În Kevevára¹¹ e fotograf, dar nu mă pot duce acolo neavând un ajutor, oficer lângă mine. Te sărută mult

Emil”.

XXIII.

„Etappenpost 188
6/VI '915

Îngerașule drag!

Acum se gată cu fotografiile, deoarece Dembitz și le-a trimes sticlele la Pesta și astfel nu mai pot lucra, deși material ași mai avea încă. Aici îți mai trimet o fotografie înainte de plecare. Mai detaliat în epistolă. Mi-e dor Anucă dragă, mi-e tare dor de tine puiușule scump și de căsucă. Te sărută de mii și mii de ori al tău

lpi”.

¹¹ Kevevára (Kovin) – localitate în Serbia, situată la cca. 50 km est de Belgrad (în provincia Vojvodina).

XXIV.

„Etappenpost 188
7/VI '915

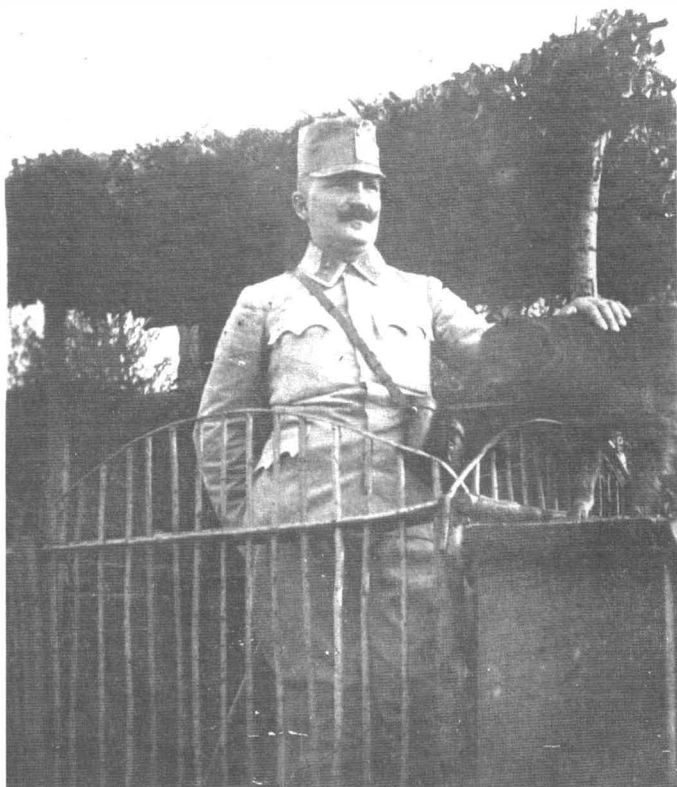
Anucuță scumpă!

Îți mai trimis un „cip” care reprezintă pe Dembitz în fruntea „gazdașág hiva-
tal-ului”¹². Despre celelalte mai pe larg în epistolă. Te pupă de mii și mii de ori și te dorește
nespus de mult al tău

Emil”.

¹² Probabil, expresia se referă la sediul administrativ (în traducere din lb. maghiară „biroul economic”).

XXV.

(față)

„Etappenpost 188
17/IX '915

Anucută scumpă!

Îți trimet aci o amintire din Temessziget¹³. Fotografia este făcută de un cadet, care și-a cumpărat acum un aparat proaspăt și este binișor succasă, ca prima fotografie. Ți-o trimet ca să ai o amintire mai pipăibilă și de aici. Cât ce se va deschide poșta civilă îți voi trimete și hainele de vară și celelalte halube. Pa îngerașule scump, te sărută și îmbrățișează cu dor

Emil”.

(verso)

„Mi-a mai rămas și pe partea asta puțin loc ca să ți mai scriu, că cât ce vei primi scrisorile mele să mi espediezi la adresa de aici, pe poșta civilă hainele. Eu încă cât ce se va deschide poșta le voi espedia pe cele de aici. De mine nu fii îngrijată căci sunt bine. Te pupă de mii de ori

Emil”.

¹³ Temessziget (Ostrovo) – localitate în Serbia, aflată lângă Dunăre, la granița cu România.

XXVI.

„Scriș. 669.

Prizren¹⁴ la 31/III '916

Etappenpost 273

Îngerașule scump!

De azi încep a'ți trimete din fotografiile suscepute și lucrute de mine. Din acestea ți-am mai trimes 4. Aceasta reprezintă piața Prizrenului cu cofetăria. Casele cele mai multe sunt cu gratii turcești. Sunt bine și te sărut și îmbrățișez cu mult dor și drag

Emil".

¹⁴ Prizren – oraș situat în sudul provinciei Kosovo.

XXVII.

„S. 674

Prizren la 2/IV '916

Etappenpost 273

Îngerașule scump!

Sper că ca ieri ai mers în Cluj și azi ești încă tot acolo și că-ți faci haine și te simțești bine. M'ași supăra mult dacă ar fi altcum. Am un plan, pe care ți'l voi comunica în vreo scrisoare, ne fiind tocmai actual, și care de vom rămânea tot aici mi se va și îndeplini. Sunt bine și te sărută cu mult dor

Emil”.

XXVIII.

„Scriș. 745

Etappenpost 273

Paracin¹⁵ la 5/IV '916

Îngerașule scump!

Iarăși am avut o noapte bună. Am durmit foarte bine, deși eu de altă dată nici când nu puteam dormi pe tren. Aseară la 10 ceasuri am cinat mâncare caldă în Leskovac¹⁶, iar acum este 6 ceasuri dimineața, abia ne-am sculat din culcuș și ne pregătim de spălat. Te sărută cu dor

Emil".

XXIX.

„Scriș. 738

Mitrovita¹⁷ la Kossovo în 2/V '916

Etappenpost 273

Îngerașule scump!

În fine cu mare greu am ajuns la o copie de fotografie, pe care ți-o trimet puiișule scump. Mult însă nu te vei putea desluși din ea. Am primit ieri de la puiișul meu scrisori din 21 și 22 precum și din 15 Aprilie. Cât de scumpă ești tu! Te sărută și îmbrățișează cu dor

Emil".

¹⁵ Paracin – localitate aflată în partea centrală a Serbiei (Districtul Pomoravlje).

¹⁶ Leskovac – oraș situat în sud-estul Serbiei (Districtul Jablanica).

¹⁷ Mitrovița – oraș și centru administrativ în nordul provinciei Kosovo.

XXX.

„Anuțuței mele scumpe și dragi, ca amintire din fundul Albaniei.
Gjormi¹⁸ la 24/VII '916”.

XXXI.

„Scriș. 952

29/VII '916

Táboriposta 9¹⁹

Anuțuță scumpă!

Azi am primit de la puiul meu scump o coresp. din 21 și una din 22. Pe cât de regulat capăt eu aici scrisorile, pe atât de neregulat le capătă Anuțuța mea scumpă, adecă după cum văd până acum nu a căpătat chiar nimic, deși eu și de pe drum și de aicea cât ce numai am avut o clipită liberă ți-am scris. Văd că îngerașul meu scump e tare supărată pe mine, dar te vei convinge că eu nu port nici o vină. Te sărută mult și cu mult dor

Emil”.

¹⁸ Gjormi – oraș situat în nord-vestul Albaniei (Districtul Shkoder).

¹⁹ Táboripostamt – Poșta de front maghiară.

XXXII.

„Scriș. 959

2/VIII '916

Tăboriposta 9

Anucuță scumpă!

Azi având nițel timp de răsuflat ți-am scris și o scrisoare. Acuma iarăși se încep zădufurile și căldurile. E drept că acum nu avem decât numai 48°Celsius, dar sunt presemne, că iar se va urca temperatura la 60°, cât ce va înceta vântul de mare. Te sărută mult

Emil”.

XXXIII.

„Scriș. 963

5/VIII '916²⁰

Tăboriposta 9

Îngerașule scump!

După atâta așteptare am primit în fine și eu azi de la Anucuța mea scumpă o scrisoare și 2 corespondențe. Scrisoarea este din 24 și este afară din cale desperată, ceea ce m'a alterat neșpus de mult. Din ea cetesc mult, foarte mult, dar ești destul de amărâtă nu vreau să te mai amărăsc și eu. Te sărută Emil”.

²⁰ Pe ilustrată este trecută data 5/VII '916, înscrisă în mod greșit de către expeditor.

XXXIV.

*Te saruta - Anueta - scumpa -
din intinarea Albaniilor al
tata Emil - —*

„Scriș. 984

Tăboriposta 9

Îngerașule scump!

Și azi având puțin timp liber, de răsuflat, ți-am scris o scrisoare, pe lângă corespondența aceasta. Mă bucur nespus de mult, când mai pot căpăta și de la Anuța mea scumpă câte ceva știre, căci numai acelea mă mai țin și pe mine. Mă bucur și de scrisoarea ce zici că mi-ai scris-o înaintea corespondenței pe care cu nerăbdare o aștept. Te sărută

Emil”.

XXXV.

„Táboriposta 429,

la 17/IX '917

Anucă dragă!

Acuma am căpătat o știre, că concediile până la alte dispoziții se sistează de tot, ba încă și cei din concediu vor fi citați înlăuntru. Probabil însă că această ordinație nu va ținia decât scurtă vreme. Te sărută mult și cu dor Emil”.

XXXVI.

„Skutari²¹ la 2/I '918

Táboriposta 639

Anucuța scumpă!

Îți trimit iară o cătănuță din Albania, care atât de bucuros ar vrea să fie mai bine în persoană acăsucă, dar de nu se poate așa, cel puțin pe hârtie, se duce să o cerceteze pe Anucuța mea scumpă. Oare câtă vreme va trebui să'mi mai târăi oasele trudite prin hăle pustiuri străine departe de puiul meu drag? Te dorește nespus de mult al tău

Emil”.

²¹ Scutari (Shkoder) – oraș situat în nord-vestul Albaniei, pe malul lacului Shkoder și capitala Districtului cu același nume.

**Emil Tișca – fotografii de pe front
(1914–1918)**

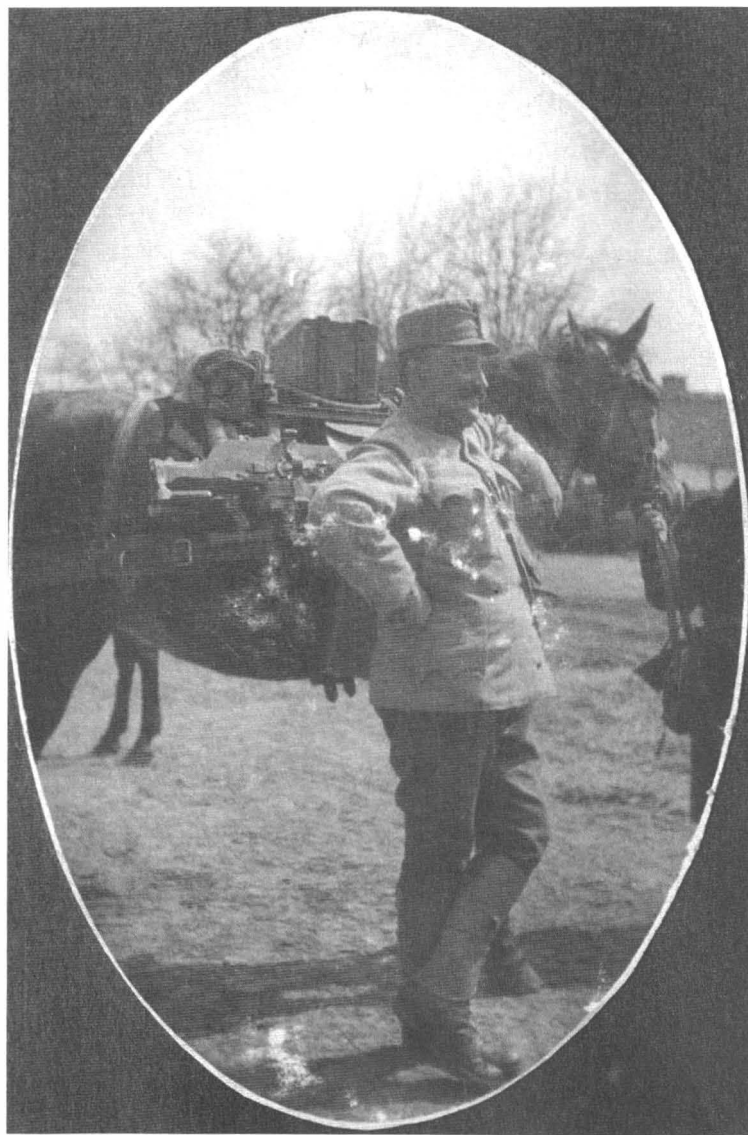

Foto 1.

Foto 2.

Foto 3.

Foto 4.

Foto 5.

Foto 6.

Foto 7.

Foto 8.

Foto 9.

Foto 10.

Foto 11.

Foto 12.

Foto 13.

Foto 14.

Foto 15.

Foto 16.

Foto 17.

Foto 18.

EMIL TIȘCA - CORRESPONDANCE ILLUSTRÉE DU FRONT (1915-1918)

Résumé

Si dans le numéro antérieur de l'annuaire „Arhiva Someșană” nous avons essayé d'esquisser la vie de Iuliana Tișca (1881-1968), dont le nom est lié, en qualité de donateur, du bâtiment de Năsăud de la bibliothèque de l'Académie Romaine – la Filiale Cluj-Napoca, cette fois-ci nous nous sommes proposé de présenter aux lecteurs une série de cartes postales illustrées, gardées dans l'archive du Musée Grăniceresc de Năsăud, que le même personnage a reçues de son mari, Emil Tișca, quand celui-ci se trouvait sur le front balkanique, pendant la Première Guerre Mondiale. Même si ce type de correspondance n'offre pas trop d'information écrite, la valeur documentaire est compensée par les images photo du front, représentées sur chaque carte postale illustrée, surprises même par Emil Tișca ou par certains de ses camarades.

CONSIDERAȚII PRIVIND ARHIVA VECHIE A ORĂȘULUI NĂSĂUD

Adrian ONOFREIU

Istoric

Evoluția istorică a localității a avut un traiect aparte față de altele asemănătoare din Transilvania. Au contribuit la aceasta, atât tradiția unei zone cu un trecut aparte, bine individualizat, cât și interesele autorităților politico-administrative aflate la conducere de-a lungul timpului. Apoi, statutul special asumat de localitate odată cu înființarea regimentului de graniță și poziția de *centru* pe care a dobândit-o. De aceea, ne propunem în continuare, pentru început, să arătăm modul în care reglementările administrative cu caracter general s-au regăsit în mecanismul de funcționare a comunității năsăudene, cât și modul în care l-au influențat¹.

Apoi, ca un element de noutate, să prezentăm principalele grupe de documente create în exercitarea actului de administrație la nivelul comunității locale, cât și valoarea informațiilor pentru varii domenii de cercetare a trecutului localității Năsăud.

Referitor la atestarea documentară, istoriografia a reținut mai multe date ipotetice. O primă opinie – afirmată atât de Sandu Manoliu², cât și de Virgil Șotropa și Alexandru Ciplea³, susține că prima dată de atestare a orașului Năsăud ar putea fi cea dintr-un act de donație din anul 1264 în care Ștefan, voievodul Transilvaniei, dăruiește ținutul Năsăudului (*terram Nazwod*) contelui Hazos pentru serviciile făcute de acesta și de familia sa – „adesea cu periclitarea vieții sale și alor săi” – în serviciul voievodului și a țării. Această dată nu a putut fi confirmată de cercetările ulterioare, editorii documentului consemnând însă faptul că *terram Nazwod* a fost greșit identificată ca fiind Ținutul Năsăudului. În realitate era o localitate din comitatul Komárom, în fosta Cehoslovacie⁴.

¹ Vezi și Dumitru Mureșan, „Evoluția administrativă a orașului Năsăud (a doua jumătate a secolului XIX – sfârșitul secolului XX), în *Monografia orașului Năsăud (1245–2008)*, (în continuare *Monografia orașului Năsăud...*), Vol. I, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca, 2009, pp. 629–648.

² Năsăudul și viața lui, în „Icoana unei școli dintr-un colț de țară românească” – „Anuarul Școlii Normale din Năsăud”, 1929, p. 19.

³ Virgil Șotropa, Dr. Al. Ciplea, *Năsăudul*, Cultura Națională, București, 1924, p. 11.

⁴ Documente privind istoria României. Veacul XIII. C. Transilvania. Vol. II. (1251–1300), Ed. Academiei Republicii Populare Române, București, 1952, p. 56.

O altă mențiune, de această dată cu referire certă la localitatea Năsăud este cea din 21 ianuarie 1440. Acum, Năsăudul apare alături de alte localități din Valea Someșului, într-un document de zălogire al reginei Elisabeta a Ungariei, sub forma Nazod⁵. În evul mediu aceste așezări rurale erau conduse de cnezi care aveau atribuții administrative, judecătorești și militare asupra locuitorilor, dovadă fiind un document emis de bistrițeni în anul 1523 în care se spune că s-au prezentat în fața lor 3 preoți, toți cnezi în valea Rodnei (*cum omnibus Knesiis Vallis Rodnensis*) pentru a cere loc de mănăstire între satele Hordo și Telciu⁶.

Dacă în această perioadă Năsăudul a jucat un rol secundar în zonă, după Rodna, vestit centru minier, treptat localitatea a prosperat, iar după înființarea Regimentului II românesc de graniță a devenit localitatea de reședință a noii instituții militare și în consecință, cea mai importantă așezare din perimetrul geografic grăniceresc.

Instituția confinară a inaugurat o organizare administrativă radical diferită de cea existentă în perioada anterioară. Teritoriul graniței militare năsăudene a fost scos de sub autoritatea unităților administrativ-teritoriale transilvănene de drept comun și așezat sub raport administrativ și jurisdicțional sub conducerea unității militare respective. Unitățile de bază ale regimentului au fost comunele organizate ca stațiuni militare, acestea fiind simultan, unități administrative și persoane juridice. În fruntea comunei se afla primarul – care, în unele localități era numit direct de comandantul regimentului, în altele era ales de populația locală, dar cu acordul autorităților superioare – ajutat de trei jurați și având doar rol executiv. Primarul și jurații nu puteau emite nici un fel de acte normative limitând-se la executarea ordinelor primite de la autoritățile militare. În afară de aceste organe ale administrației generale, moștenite din epoca anterioară și menținute de administrația militară, mai activau în comună câțiva funcționari speciali de diferite grade (arendatorul, paznicul de drum etc.). Din punct de vedere administrativ, cele nouă decenii de funcționare a graniței militare au însemnat un progres remarcabil, întreg sistemul administrativ devenind mult mai bine organizat și mai eficient în comparație cu perioada anterioară militarizării⁷.

⁵ Documentul este citat după „Transilvania”, 1873, p. 65, ca provenind din colecția contelui Josef Kemény; *apud* Eudoxiu de Hurmuzaki, Nicolae Densușianu, *documente privitoare la istoria românilor, volumul I, Partea 2, 1345–1450*, București, 1890, p. 669. Pentru valoarea colecției lui Kemény, menționăm opinia avizată a lui Nestor Șimon: „Această colecțiune a lui Kemény – scrie Nestor Șimon la 26 aprilie 1893 – poartă numirea de „Transilvania posesionaria”, subîmpărțită în sute de volume toate manuscrisele. Comunele noastre se află în volumul intitulat Terra Saxonum, în care după alfabet sunt puse toate comunele și la fiecare sunt puse documentele cele mai vechi (s.n.), culese din toate părțile Transilvaniei și de prin arhive private, care astăzi nu mai există multe”; *apud* Nestor Șimon. 1915–2005. *Correspondență*, volum îngrijit de Adrian Onofreiu, Ed. Supergraph, Cluj-Napoca, 2005, pp. 74–75. Pentru mențiunea documentară a Năsăudului, vezi și Dan Lucian Vaida, Claudia Septimia Peteanu, Ioan Seni, „Repere istorice din cele mai vechi timpuri până la desființarea Regimentului II de graniță”, în *Monografia orașului Năsăud...*, pp. 83–92.

⁶ Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 30.

⁷ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, *Contribuții documentare privind istoria regimentului grăniceresc năsăudean*, Ed. Enciclopedică, București, 2006, pp. 15–16.

În această perioadă, în anul 1785, prin acordarea dreptului de târg săptămânal, localitatea a dobândit statutul de *opidum* – *Marktfleken*. În 1832, a dobândit dreptul de a ține alte două târguri provinciale, la 27 mai și 15 octombrie.

Evoluția administrativă a Năsăudului între momentul desființării Regimentului de graniță (1851) și Unirea din 1918 a fost marcată de numeroase modificări, datorită complexității epocii și a transformărilor repetate intervenite în structura instituțiilor politico-administrative.

Din 1851, vreme de 10 ani, în timpul neoabsolutismului, Năsăudul a făcut parte din mai multe structuri administrative. După împărțirile administrative provizorii din 1850, 1851, 1852, legea administrativă din 17 februarie 1854 a consacrat existența a 10 prefecturi, subîmpărțite în 79 preturi (subcercuri). Prefectura Bistrița cuprindea 10 preturi, una din ele era Năsăudul, cu centrul în aceeași localitate. Năsăudul își păstra pe mai departe denumirea de comună și a fost condusă în conformitate cu legile aprobate pentru acestea. Cea mai importantă reglementare a fost Ordinațiunea emisă de guvernatorul civil și militar al Transilvaniei, Ludwig von Wohlgemuth, în 7 decembrie 1849. Conform acestui act, fiecare comunitate era condusă de un jude ajutat de jurați (se preciza alegerea unui jurat la 25 de case, dar nu mai mulți de 12). Pe lângă jude și jurați, fiecare comunitate trebuia să aibă și un notar, un individ care să știe scrie, precum și un anumit număr de servitori comunali, dar să nu depășească 12. Alegerea juzilor se făcea de către toți locuitorii care posedau pământ și casă în localitatea respectivă. La postul de jude trebuiau să candideze trei persoane din rândul comunității, iar după alegere proaspătul jude era confirmat în funcție de comisarul de subcerc. După confirmarea judeului, acesta împreună cu comunitatea proceda la alegerea juraților. Notarul era numit de către comisarul subcercual⁸.

Patenta imperială din 24 martie 1861 a dispus organizarea teritoriului fostului Regiment II românesc de graniță într-o structură aparte, începând cu data de 15 aprilie 1861⁹. Teritoriul districtului a fost împărțit în șase cercuri. Unul dintre ele era cercul Năsăud cu reședința în *opidul Năsăud*, cuprinzând localitățile Salva, Coșbuc, Bichigiu, Romuli, Rebrisoara, Rebra, Telciu și Parva. Districtul Năsăud a existat ca structură politico-administrativă până în anul 1876¹⁰.

În privința alegerii funcționarilor comunităților locale și atribuțiile lor, au rămas în vigoare reglementările din 1849, completate cu actele normative ale organelor conducătoare ale districtului. Atribuțiile judeului erau variate și cuprindeau toate domeniile de interes ale comunității, materializate sub

⁸ „Ordinațiunea nr. 40 a c.r. guvernator civil și militar din 7 decembrie 1849 către c.r. comandanți militari de districte de la Cluj, Alba-Iulia, Reteag, Odorhei, Făgăraș și către comitele națiunii săsești pentru activitatea funcționară a aleșilor sătești”, Adăugământul nr. 1 – „Instrucțiune pentru antistii comunității (mai marii satului)”, în „Culegere de prea înalte patente imperiale de la 19 iulie 1849 până în mijlocul lui februarie 1850”, pp. 105–111.

⁹ Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsăud, 1911, pp. 306–307.

¹⁰ Pe larg, la Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud 1861–1876* (în continuare *Districtul Năsăud...*), Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.

aspectul „legislativ” al unor „porunci” transmise de jude comunității după slujba religioasă de duminică¹¹. Pentru a-și desfășura activitatea, judele era ajutat de către jurați. Aceștia erau aleși de comunitatea locală și confirmați de organele districtuale pe baza recomandărilor făcute de juzii de cerc. Începută în cursul anului 1861, alegerea juzilor și a notarilor comunali s-a finalizat abia la sfârșitul anului 1863¹².

Ca urmare a *Außgleich*-ului/Dualismul din anul 1867, Transilvania a fost înglobată din punct de vedere politic și administrativ Ungariei și a pierdut orice formă de autonomie politică. Spre deosebire de perioada anterioară, legislația administrativă maghiară care a urmat în prima fază a dualismului s-a bazat pe un sistem administrativ descentralizat în care rolul cel mai important l-au avut organele comunale și cele ale municipalităților (comitate și orașe cu drept de municipiu).

Acum a fost inaugurat procesul de înlocuire a tuturor instituțiilor și legislației habsburgice, proces care s-a desfășurat pe parcursul mai multor ani. În acest fel, legile statului maghiar au fost aplicate, treptat, în toate domeniile vieții social-economice din Transilvania.

Comunele – a căror reglementare și funcționare s-a făcut prin Legea XVIII/1871¹³, cu întregirile din anul 1876 – se împărțeau în 3 categorii, în funcție de rangul lor: orașe cu consiliu (magistrat), comune mari (târguri și sate mari), comune mici, care nu puteau să suporte singure sarcinile administrative și de aceea se asociau cu alte comune similare. Organul de exercitare a dreptului de autonomie locală era *reprezentanța comunală*.

Constituită pe aceleași principii ca și la nivelul comitatelor/municipii, diferea doar prin durata mandatului membrilor săi, care era de 3 ani. Hotărârile adunării reprezentanților comunali, ca și cele sosite din partea municipiului erau duse la îndeplinire de *antistia comunală- aparatul de execuție*, alcătuit din jude, jurați, notarul cercual. Cu excepția notarului, funcționarii erau aleși, și îndepărtarea lor din serviciu se putea face doar dacă se constatau abuzuri sau neglijențe în serviciu¹⁴.

În sensul legii de organizare comunală menționată mai sus, în 29 august 1872 Comitetul administrativ al Districtului Năsăud a redactat și aprobat un statut general pentru organizarea comunelor de pe cuprinsul său. Paragraful 1

¹¹ Pentru Năsăud aceste reglementări s-au păstrat și au fost publicate, *Poruncile Primăriei Năsăud (1863–1867)*, studiu introductiv, note și text de Simion Lupșan și Adrian Onofreiu, ed. a II-a, Ed. George Coșbuc, Năsăud, 2006.

¹² Vezi tabelul acestora la Adrian Onofreiu, „Organizarea administrativă a Districtului Năsăud (1861–1876)”, în *Centru și periferie. Lucrările colocviului național, Bistrița, 23–25 aprilie 2004*, Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2004, pp. 265–271. Pentru Năsăud, jude era Grigore Mihăilaș, de 50 de ani, locotenent primar pensionat, care știa scrie și citi în germană și română și care nu a depus jurământul, deoarece era ofițer; notar era Macedon Grigoriță, de 24 de ani, care știa scrie și citi în germană și română, era absolvent de preparandie, cu un salariu anual de 200 florini, și totodată, îndeplinea și funcția de collector de dare.

¹³ Az 1871. Évi Törvények Gyűjteménye (Colecție de legi din 1871), Budapeșt, 1908, pp. 176–219.

¹⁴ Pe larg la Anton Dörner, *Administrația Transilvaniei în perioada anilor 1867–1876*, în „Anuarul Institutului de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca”, Cluj-Napoca, XL, 2001, pp. 105–116.

al acestei legi prevedea că „organele legalmente îndreptățite spre administrarea independente a afacerilor interne comunale și spre ducerea la îndeplinire a dispozițiilor legilor în afacerile administrațiunii statului și ale municipiului, sunt în fiecare comunitate, reprezentanța comunală și oficiul (primăria) comunale”.

Reprezentanța comunală formată din membrii de seamă ai comunității – aleși prin vot direct – susținea comunitatea în toate problemele interne și externe, în limitele legislației în vigoare. Între atribuțiile acesteia se numărau elaborarea de statute în diverse probleme de interes local, conservarea și sporirea averii comunale, stabilirea numărului și a atribuțiilor personalului primăriei, verificarea bilanțului anual, preocuparea pentru repararea edificiilor comunale, înființarea și susținerea de fonduri publice comunale, supravegherea cultivării pământului, activitățile culturale și școlare și alte „afaceri de interes public local”.

Oficiul comunal (primăria) era compus din mai mulți membrii în funcție de mărimea comunei. În comunele mari, cum era și Năsăudul, personalul primăriei era format dintr-un jude, un sub-jude, patru până la opt senatori (jurați), un notar, un casier, un colector de dare, un controlor și un tutore public. Statutul din 1872 prevedea și atribuțiile acestora.

Judele (primarul) era conducătorul comunității căruia toți locuitorii comunei îi datorau ascultare și respect. Atribuțiile sale erau variate, de la a convoca și prezida ședințele reprezentanței comunale, până la a asigura funcționarea aparatului administrativ, a ordinii publice, verificarea bugetului comunal, cultivarea adecvată a pământului, exploatarea rațională a pădurilor și pășunilor; asigurarea sănătății populației și animalelor, controlul și evidența străinilor, publicarea și verificarea executării legilor, aplicarea de pedepse pentru încălcarea ordinii de către membrii comunității.

Sub-judele (viceprimarul) îl înlocuia pe primar în caz de absență și împreună cu jurații era dator să îndeplinească toate sarcinile hotărâte de reprezentanța comunală și de primar.

Notarul comunal avea ca principale atribuții întocmirea actelor, înregistrarea dezbatelor reprezentanței comunale, redactarea actelor de evidență militară, efectuarea recensământului bunurilor comunale și înregistrarea lor anuală, respectarea legilor. Casierul manipula banii primăriei, înregistra și verifica cheltuielile comunei, activitatea sa fiind completată de atribuțiile collectorului de dare și a controlorului comunal.

Tutorele comunal avea îndatorirea de a se ocupa de problemele ridicate de îngrijirea orfanilor și a persoanelor puse sub tutelă.

Aceste norme care vizau organizarea și funcționarea instituțiilor administrative de la nivel local, demonstau tendințele de modernizare și de perfecționare a structurilor administrative locale, care erau compuse acum din funcționari capabili să acționeze în sensul legislației în vigoare și, totodată, să garanteze interesele comunității¹⁵.

¹⁵ Vezi prevederile statutului pe larg în *Districul Năsăud 1861–1876. Contribuții documentare*, volum îngrijit de Simion Lupșan și Adrian Onofreiu, Ed. Mesagerul, Bistrița, 2007, pp. 417–433.

Cu scopul uniformizării diferitelor structuri teritorial-administrative existente pe teritoriul Transilvaniei, guvernul central de la Budapesta a dispus reorganizarea juridicțional-administrativă a acestuia în temeiul legii XXXIII/1876. Potrivit actului normativ, vechile unități administrative, districtele și scaunele au fost desființate, locul lor fiind luat de un număr de 16 comitate. Districtul Năsăud – cu excepția părții anexate comitatului Turda – a devenit, până în anul 1918, parte componentă a comitatului Bistrița-Năsăud. Reședința comitatului a fost stabilită la Bistrița, iar teritoriul era subîmpărțit în patru plase. Una dintre aceste a fost plasa Năsăud, care avea în componență localitățile: Bichigiu, Găureni, Coșbuc, Mocod, Mititei, Năsăud, Nepos, Poienile Zăgrii, Rebra, Rebrîșoara, Romuli, Runcu Salvei, Salva, Suplai, Telciu, Zagra¹⁶.

Din acest moment, și până în prezent, localitatea a pierdut statutul de centru administrativ principal și a gravitat mereu în orbita localității aleasă ca reședință a noului comitat, Bistrița.

Legea XXII/1886 a adus noi reglementări legate de statutul comunelor de pe cuprinsul Transilvaniei, îngrădind mult autonomia acestora deoarece hotărârile cele mai importante ale adunării generale a reprezentanței comunale trebuiau confirmate de municipiu (comitat)¹⁷.

Folosind principiile expuse în această lege, dar și cele cuprinse în actul normativ privind organizarea comunelor din 1871, în anii 1887¹⁸ și 1889¹⁹ reprezentanța locală a elaborat statute de organizare a comunității opidane Năsăud. Conform acestor statute, Năsăudul era considerat comună mare și avea ca principală obligație conducerea afacerilor interne, a executării dispozițiilor legii, guvernului și municipiului referitoare la administrația de stat și municipală. Sfera de activitate ce rezulta din aceasta era exercitată și executată de reprezentanța comunală. Reprezentanța era formată din 24 de membri, jumătate viriliști (erau cei care plăteau „dare mai multă”), iar cealaltă jumătate, aleși. Membrii primăriei – primarul, subprimarul, senatorii, casarul, controlorul, tutorele public, medicul – erau parte a reprezentanței comunale.

Ședințele ordinare ale reprezentanței se desfășurau de două ori pe an, în luna februarie, pentru a cenzura bugetul din anul trecut și în luna septembrie, pentru a vota bugetul pe anul următor. Dar statutul prevedea că reprezentanța comunală se putea întruni în ședință extraordinară de câte ori era nevoie. Atribuțiile acesteia erau variate și acopereau întreaga sferă de interes a comunei. În fruntea reprezentanței se afla primarul comunei căruia toți locuitorii îi

¹⁶ Az 1876. Évi Törvények Gyűjteménze, Budapest, 1908, p. 456. Prin noua denumire oficială de comitat unit sau împreună – conform protocoalelor de ședințe ale congregațiilor comitatense din anii 1876–1877 – era pus în evidență modul forțat în care s-a făcut noua arondare administrativă și coexistența celor două foste unități autonome, Bistrița și Năsăudul. Rivalitatea dintre acestea s-a perpetuat și s-a manifestat în forme specifice până în perioada contemporană; *apud* Adrian Onofreiu, *Districtul Năsăud...*, nota 84, p. 135.

¹⁷ Anton Drăgoescu (coord.), *Istoria României. Transilvania*, vol. II (1867–1947), Cluj-Napoca, 1999, pp. 159–162; textul în Az 1886. Évi Törvények Gyűjteménye, Budapest, 1908, pp. 330–404.

¹⁸ ANSJB, fond Primăria orașului Năsăud – administrație, d. 37/1887, 34 file; concepte ale acestuia, în *Ibidem*, d. 39/1887, 225 file.

¹⁹ *Ibidem*, d. 43/1888–1897, 118 file.

datorau supunere și ascultare. Competențele sale erau vaste, dar, în esență, controla guvernarea comunei, supraveghea toate instituțiile comunale și acționa pentru protejarea intereselor publice ale acesteia.

Al doilea membru ca importanță din cadrul primăriei era subprimarul. Era șeful poliției locale, îngrijea de morală publică, de afacerile sanitare și de economiile publice. În cazul absenței primarului, îl înlocuia și îi prelua atribuțiile.

Notarul comunal era și secretar ordinar al adunărilor generale ale corpului reprezentativ. El prelucra documentele, corespondența și întocmea protocoalele de ședință.

Din deceniul nouă al secolului al XIX-lea și până în 1918 legislația administrativă maghiară a rămas în vigoare, neschimbată, atât în privința arondării teritorial-administrative, cât și a componenței și atribuțiilor membrilor primăriilor comunale.

Noul context social-economic și politic creat prin Unirea de la 1918 a impus reconsiderarea modalităților de organizare administrativ-teritorială a țării. Uniformizarea instituțională și administrativă nu se putea realiza decât treptat, pe teritoriul tuturor provinciilor, și după căutarea soluțiilor celor mai viabile pentru a putea fi aplicate la scara întregii țări. Acesta a fost motivul pentru care în provinciile nou alipite României și-au desfășurat activitatea organisme regionale, sfera lor de activitate fiind subordonată obiectivelor fixate de puterea centrală.

În Transilvania, între 2 decembrie 1918 și 10 aprilie 1920 a funcționat Consiliul Dirigent, un organism regional cu atribuții legislative și executive limitate, stabilite de guvernul țării. Prin Decretul nr. II al acestui organism, din 24 ianuarie 1919, referitor la funcționarea în mod provizoriu a serviciilor publice administrative, se stipula organizarea provizorie a administrației publice pe baza legilor maghiare din 1886 (legea XXII). Astfel, teritoriul Transilvaniei era structurat în comune (mari și mici), orașe cu magistrat și orașe municipii (era o diviziune similară județului)²⁰. Prin Decretul nr. IV din februarie 1919, se stabilea utilizarea denumirilor românești în justiție și administrație. La art. 1 se prevedea ca în administrație, pentru circumscripțiile administrative să se utilizeze în loc de „comitat”, „județ”; în loc de „cerc”, „plasă”; în loc de „oraș cu magistrat”, „oraș cu consiliu”. S-au schimbat și denumirile funcționarilor administrativi: comitele suprem a devenit prefect, vice comitele, subprefect, iar notarul comunal (cercual), secretar²¹. Drept urmare, comitatul Bistrița-Năsăud a fost transformat în județul Bistrița-Năsăud, dar numai ca denumire, pentru că teritorial și structural acesta a rămas neschimbat până la 1925 și a păstrat în componență cele 4 plase (Iad, Năsăud, Beșineu și Rodna-Veche), cu comunele subordonate. Bistrița, oraș cu magistrat, a devenit oraș cu consiliu.

În perioada interbelică, schimbările intervenite în legislația administrativă au fost mai dese și mai de esență decât în alte domenii ale vieții social-economice, politice sau culturale, ele fiind determinate de stadiul de dezvoltare al țării, de contextul intern și extern, de rezistența democrației parlamentare în

²⁰ „Gazeta Oficială a Consiliului Dirigent”, nr. 6, 14/27 ianuarie 1919, pp. 56-58.

²¹ *Dezbaterile Senatului*, 1925, Ședința din 22 martie 1925, pp. 711-776. Textul în „Gazeta Oficială...”, nr. 10, 30 ianuarie (12 februarie) 1919, pp. 102-103.

fața primelor tendințe totalitare. Cadrul legislativ pentru perioada interbelică a fost reprezentat de Legea de unificare administrativă din 14 iunie 1925, Legea pentru organizarea administrației locale din 3 august 1929, Legea administrativă din 27 martie 1936 și Legea administrativă din 14 august 1938.

Constituția din 1923²² a stabilit ca unități administrative județul și comuna, investite cu personalitate juridică. Legile din 1925, 1929 și 1936 au menținut această prevedere constituțională obligatorie și au stabilit ca subdiviziune teritorială, fără personalitate juridică, plasa. Comuna, în dubla ei calitate de organ al puterii executive și al organizației locale, avea două tipuri de atribuții, de interes general, concretizate prin aportul la îndeplinirea dispozițiilor puterii centrale și ale județului și locale, care vizau interesul și necesitățile comunităților.

Legea din 1925²³ a unificat tipurile de comune de pe teritoriul statului român, stabilind două categorii de comune: rurale și urbane, acestea din urmă, reședințe de județ, nereședințe, suburbane și municipii.

Legea a statuat pentru prima dată în noile condiții de după momentul 1918 – cel puțin la nivelul reglementării oficiale – organizarea unitară a administrației locale, adică a *județelor și comunelor* și a desființat vechile forme de organizare ale administrației din Transilvania. Potrivit acestei legi, teritoriul României a fost împărțit în *județe, comune rurale, comune urbane și plase*. Dintre acestea, comuna și județul erau unități administrative cu personalitate juridică, aveau patrimoniu și organe de conducere proprii, iar plasele erau circumscripții administrative ale județului care controlau activitatea autorităților comunale. Comuna și județul își administrau interesele lor locale prin *consilii*, compuse din consilieri aleși de drept. Consiliile comunale aveau inițiativa și dreptul de decizie în toate chestiunile de interes local, definite ca fiind cele referitoare la învățământul primar și profesional, culte, sănătatea publică, medicina veterinară, construcții, îndrumarea și încurajarea agriculturii, aprovizionarea populației cu articole de strictă necesitate, alcătuirea bugetului de venituri și cheltuieli, supravegherea instituțiilor de asistență socială, alipiri și dezlipiri de sate, dreptul de a adresa autorităților superioare memorii și reclamații. Capul administrației comunale era primarul, ajutat de delegația permanentă comunală, notar și casier. Consiliul comunal era format din membrii aleși prin vot universal și din membrii de drept, reprezentând diverse profesii și instituții. El era prezidat de primar.

Prin Decretul regal nr. 2.465 din 25 septembrie 1925, localitatea Năsăud, care până atunci a avut statut de comună mare, a fost declarată *comună urbană nereședință* (echivalentul orașului de astăzi). Tot în 7 octombrie s-a publicat și hotărârea ca denumirea județului Bistrița-Năsăud să se schimbe în județul Năsăud, cu reședința la Bistrița²⁴.

Legea pentru organizarea administrației locale din 1929²⁵, completată cu legea din 1936²⁶, preciza la articolul 534 „posibilitatea dizolvării consiliilor

²² Pe larg în C. Hamangiu, *Codul general al României. Legi Uzuale*, vol. X–XII, 1922–1926, pp. 3–52.

²³ Pe larg în *Ibidem*, pp. 338–409.

²⁴ „Monitorul Oficial”, nr. 220/7 octombrie 1925, p. 11.049.

²⁵ Prevederile legii pe larg în C. Hamangiu, *op. cit.*, vol. XVII, 1929, pp. 920–970.

²⁶ *Ibidem*, XXIV, 1936, pp. 342–402.

județene comunale urbane în funcțiune, până la aplicarea legii, prin decret regal, iar în cele rurale, prin deciziunea Ministerului de Interne, fără a se putea cere pentru aceasta vreun aviz sau altă formalitate”.

Până la finalizarea procedurii de instalare a consiliilor menționate mai sus, au fost instituite comisiuni interimare. Cele județene și din comunele urbane urmau a fi numite de către Ministerul de Interne, cu un număr de 5 până la 9 membri, dintre cetățenii alegători fruntași. Atribuțiile comisiilor interimare erau similare cu ale consiliului comunal, cu câteva excepții. Președintele și vicepreședintele comisiunii interimare comunale aveau atribuțiile primarului și ajutorului de primar, aplicându-li-se aceleași incompatibilități.

La nivelul comunelor, indiferent de tipul lor și de legi, în perioada interbelică au funcționat ca organ deliberativ, consiliul comunal, iar ca organe executive, primarul, ajutorul de primar și delegația consiliului comunal.

Conform legilor administrative din perioada interbelică, primarul era șeful administrației comunale. El executa toate hotărârile consiliului și ale delegației permanente comunale și împreună cu aceasta supraveghea administrația comunală. Până la legea din 1936 primarii au fost aleși de consiliul comunal sau de alegătorii comunei. Legea din 1936 (art. 30, 31) prevedea o situație în care primarul și ajutorul de primar puteau fi numiți de către prefect în comunele rurale și în orașele nereședință de județ (dacă nici unul dintre candidați nu obținea 2/3 din voturile exprimate). Pe aceeași direcție a limitării autonomiei locale, legea din 1938 (art. 10) impunea sistemul numirii primarilor tuturor categoriilor de comună.

Ajutorul de primar îl substituia pe primar în caz de absență, concediu, demisie, suspendare.

Delegația consiliului comunal sau delegația permanentă înlocuia consiliul comunal în intervalul dintre sesiuni și decidea în locul său în limitele conferite de acesta. Delegația supraveghea împreună cu primarul serviciile comunale, avea atribuții proprii și rol consultativ pentru primar de câte ori acesta îi cerea părerea.

Prin Dictatul de la Viena din 30 august 1940 au fost impuse importante modificări administrativ-teritoriale în județele din nord-vestul Transilvaniei. Între acestea a fost inclus și județul Năsăud²⁷.

După Dictat, din 10 septembrie și până în 25 noiembrie, orașul Năsăud, ca de altfel toată Transilvania aflată sub ocupație maghiară, a trecut sub administrație militară provizorie maghiară²⁸. În fruntea primăriei a fost numit un maior care conducea comunitatea prin ordonanțe. În această perioadă, autoritățile maghiare de ocupație au păstrat denumirea de oraș pentru Năsăud, limitându-se doar la schimbarea titulaturii străzilor, care au primit nume ungurești.

Din 25 noiembrie 1940, Ungaria a introdus în Transilvania de Nord regimul civil și s-a revenit la situația administrativă de dinainte de 1 Decembrie 1918. A fost creat comitatul Bistrița-Năsăud cu patru plase, printre care și plasa

²⁷ *Magyarország Helységnevtára*, Budapest, 1941, pp. 15-16.

²⁸ Gheorghe Bodea, Vasile Suciu, Ilie Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României-septembrie-noiembrie 1940*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1988.

Năsăud, cu centrul la Năsăud, care avea 22 de comune în subordine. În cadrul măsurilor luate cu acest prilej, Năsăudul a pierdut statutul de oraș și a fost trecut la cel de comună condusă de un primar comunal. Abia după 23 august 1944, localitatea a dobândit din nou statutul de oraș și a avut în administrație satele Lușca și Prislop.

După eliberarea teritoriului județului de sub ocupație maghiară, prin legea 552 din 31 octombrie 1944²⁹ s-a stabilit că în județele anexate de Ungaria, circumscripțiile teritoriale erau cele existente la 30 august 1940, cu aceleași capitale de județ și aceleași reședințe. Concomitent cu anularea legislației maghiare au fost repuse în vigoare și arondările administrative existente în 1940. Județul Năsăud era împărțit în două comune urbane și șase plăși.

Până la preluarea administrației de către autoritățile centrale de la București – în aprilie 1945 – aici a funcționat administrația militară sovietică, după normele stabilite de Comandamentul General al Etapelor³⁰.

Modalitatea de conducere a localităților din județ, atât cele urbane, cât și rurale, a fost reglementată prin Ordonanța nr. 45 a Prefecturii județului Năsăud emisă din Bistrița la 4 februarie 1945. În cuprinsul acesteia se preciza că din dorința normalizării administrației publice și pentru că funcționarea consiliilor comunale era împiedicată din cauza descompletării lor în urma războiului, se considerau dizolvate toate consiliile comunale din cuprinsul județului. Până la reglementarea și alegerea noilor consilii, pentru administrarea comunală au fost înstitute comisii interimare, numite de către prefect cu consultarea obștii. Numirea primarului și a subprimarului urma a se face în aceleași condiții cu ale comisiilor interimare (acestea numărau între 7–15 membri)³¹.

Situația s-a menținut până spre sfârșitul deceniului cinci al secolului XX. Atunci s-a pus problema unei noi organizări administrativ-teritoriale a țării și înlocuirea organelor aparatului administrativ cu organe locale ale puterii de stat pe cale de instaurare. Prin măsurile administrative adoptate între anii 1949–1950 s-a trecut la organizarea administrativă de tip sovietic.

Legea din 13 ianuarie 1949 a determinat ca administrația județeană și comunală să capete un alt conținut, radical diferit de perioada anterioară. La

²⁹ „Monitorul Oficial”, nr. 253, 1 noiembrie 1944, p. 7.029.

³⁰ Perioada octombrie 1944 – martie 1945 a reprezentat o evoluție aparte pentru județul Năsăud. Datorită faptului că era zonă de operații militare, forțele sovietice nu au permis reintoarcerea autorităților românești, astfel că prefectul numit de guvernul de la București, Dumitru Nacu, nu și-a putut prelua postul. Cu acordul Comandamentului Militar Sovietic a fost ales un Consiliu Județean iar prefect a fost numit Ștefan I. Pop. Printr-o ordonanță, acesta a preluat atribuțiile guvernului de la București, atribuții care s-au concretizat în elaborarea de ordonanțe, emiterea de timbre fiscale proprii și echivalarea în lei a monedei maghiare din perioada de ocupație, pengö. Perioada a fost denumită de prefect ca perioada județului autonom al Năsăudului; pe larg la Ștefan I. Pop. *O pagină de istorie. Viața județului Năsăud de la 13 octombrie 1944 la 13 martie 1945*, Bistrița, 1947; vezi și Adrian Onofreiu, *Factori de influență politică în activitatea prefecturii județului Bistrița-Năsăud*, în „Revista Bistriței”, XII–XIII, Clusium, 1999, pp. 403–413; Idem, *Orașul Bistrița în timpul administrației militare sovietice (13 octombrie 1944–13 martie 1945)*. *Mărturii documentare*, în Idem, XVI, 2002, pp. 355–377.

³¹ Ștefan I. Pop, *op. cit.*, p. LXXI.

articolul 1 se preciza că organele locale ale puterii de stat erau consiliile populare, alese pe o perioadă de patru ani. Organele executive ale consiliilor populare erau comitetele executive, compuse dintr-un președinte, 1–3 vicepreședinți, un secretar și un număr variabil de membri. Atribuțiile comitetelor erau sporite: pregăteau proiectele de plan și buget; încheiau orice fel de contracte și obligațiuni; numeau și demiteau diverși funcționari; convocau consiliile populare, elaborau și propuneau ordinea de zi etc.

Până la efectuarea primelor alegeri pentru consiliile populare, legea prevedea că sarcinile acestora și ale comitetelor executive urmau să fie exercitate de comitete provizorii, care erau numite din 5 aprilie și urmau să funcționeze până în decembrie 1949³². După instalarea acestor organe ale puterii de stat, a încetat existența și întrebuințarea termenilor legați de funcțiile din schema preturilor și primăriilor și au fost introduse cele specifice noilor forme administrative, secțiunile. În 5 septembrie 1950, la raionarea administrativă a Republicii Populare Române, prin Legea nr. 5, au fost desființate și instituțiile corespunzătoare fostelor diviziuni administrative. În locul lor, teritoriul Republicii Populare Române a fost împărțit în regiuni, orașe, raioane și comune. Regiunea era alcătuită din raioane și orașe de subordonare regională.

Orașele erau de trei categorii: de subordonare republicană, regională și raională. Năsăudul a fost declarat oraș de subordonare raională și a făcut parte din regiunea Rodna, care cuprindea patru raioane Beclean, Bistrița, Năsăud, Vișeu³³.

După arondarea administrativă a teritoriului Republicii Populare Române, prin Decretul nr. 259 din 28 decembrie 1950 s-a reglementat organizarea și funcționarea sfaturilor populare ca organe locale ale puterii de stat. Pentru îndeplinirea diverselor atribuții ale sfaturilor populare erau alese comitete executive, ca organe executive și de dispoziție ale sfaturilor, compuse din președinți, vicepreședinți, secretari și membri. Comitetele conduceau activitatea economică, socială și culturală pe întreg teritoriul pe care funcționau, în limita drepturilor atribuite prin lege și organele superioare³⁴.

Informațiile conținute în documente

Fondul Primăriei orașului Năsăud este unul din cele mai bogate, atât calitativ, cât și cantitativ, dintre fondurile documentare păstrate la Serviciul Județean Bistrița-Năsăud al Arhivelor Naționale.

Prin extensia lui temporală, cu anii extremi 1851–1950 și spațială, 28,50 m.l., fondul documentar reprezintă un adevărat tezaur de informații despre o instituție și comunitatea pe care o reprezintă.

³² Legea nr. 17 asupra Consiliilor Populare din 15 ianuarie 1949, în „Colecțiune de legi, decrete și deciziuni”, tomul XXVII, 1949, 1–31 ianuarie, pp. 141–152.

³³ „Buletinul Oficial al Republicii Populare Române”, anul II, nr. 77, 1950; Raionarea administrativ-economică a teritoriului Republicii Populare Române, anexă la legea nr. 5, în Idem, nr. 77/ 1950.

³⁴ „Colecțiune de legi, decrete, hotărâri și decizii”, Tomul XXVIII, 1–31 decembrie, 1950, pp. 53–59.

Criteriile după care a fost ordonat la preluarea în arhive reflectă nivelul de instrucție al celor care au făcut această operațiune. De aceea, s-a impus prelucrarea din nou a documentelor fondului. Acest lucru s-a făcut ținându-se cont de trăsăturile și specificitatea de organizare, în diferite etape, a evoluției istorice a instituției.

Au fost identificate un număr de 19 grupe principale, care reflectă activitatea instituției administrative nășăudene.

Prima dintre ele, cea denumită generic cu termenul *juridic*, conține diferite procese între comunitate – reprezentată de instituția primăriei – și persoane fizice sau juridice, în varii domenii: proprietate, încasare de taxe și impozite, încălcarea unor normative și reglementări, protocoale de judecată, cât și situația încasării sumelor datorate de cei sancționați administrației localității, fie ele mărunte/cauze bagatele sau de substanță, *din perioada 1869–1923*.

Grupa a doua, denumită cu termenul de *proprietate*, a fost constituită datorită faptului că acest concept a reprezentat – aproape nealterat, de-a lungul întregii perioade de existență a instituției – trăsătura fundamentală pentru activitatea instituției și a comunității pe care o administra.

Aici s-au păstrat documente referitoare în primul rând la diverse schimburi sau vânzări-cumpărări de terenuri între primărie și persoane fizice sau juridice. Tot aici aflăm descrierea hotarului localității din anul 1851³⁵ sau a patrimoniului imobiliar din 1902, 1912, 1929, 1938 și 1949. O parte a documentelor se referă la descrieri de secțiuni de hotar, arendări, vânzări, contravenții, amenajări de păduri și pășuni ale localității, cu deosebire cele situate în munții *Saca* și *Izvorul Mare*. Apoi pătrundem în microcosmosul lumii rurale prin descrierile diferitelor părți de hotar, a felului și rotației culturilor, prin descrierea în amănunt a posesiunilor din registrele cadastrale a localității din anii 1884, 1885, 1913, 1917 sau a fiecărui membru al comunităților Nășăud, Lușca și Prislop, în colile cadastrale de proprietate din anii 1906, 1909 și 1912. Interesante sunt și inventarele averii locuitorilor evrei, din perioada celui de al doilea război mondial. În total, o imagine a ceea ce a determinat acțiunile și viața zilnică a comunității și a instituției care o administra, *din perioada 1851–1949*.

Grupa a treia, cu denumirea generică de *administrație*, reflectă obiectul principal de activitate al instituției. Aflăm aici informații referitoare la legi, norme, ordonanțe, normative primite de la autoritățile superioare, fie ele centrale, fie din ierarhia administrativă, în diferite perioade, prin care era reglementată activitatea instituției. Apoi, situații centralizatoare, răspunsuri ale primăriei, referitoare la sistematizarea localității, relațiile dintre domni și servitori, construirea de mori, activitatea pompierilor, preocupări pentru păstrarea și conservarea documentelor, convocatoare ale corpului reprezentanței comunale și a comisiei interimare, acte, adrese, extrase privind probleme administrative generale; ordine ministeriale, dezbateri ale ședințelor comisiei interimare, corespondență cu prefectura și alte autorități, oferte de

³⁵ Adrian Onofreiu, „Evoluția Nășăudului în perioada 1851–1876”, în *Monografia orașului Nășăud ...*, pp. 229–230.

abonamente, liste de subscriere, publicări și organizări de concursuri pentru ocuparea de posturi și extrase din „Gazeta Oficială” a județului, documentație și liste de subscriere pentru ajutorul sinistraților în urma celor două cataclisme naturale inundația din 1922 și incendiul din 1927. O secțiune aparte este reprezentată de protocoalele de ședințe ale reprezentanței comunale, cu diferitele ei denumiri: reprezentanță, consiliu, comisie interimară, comitetul provizoriu, din perioada 1884–1950. Aici, în această serie – adevărată imagine a *parlamentului local* – atât de amplă ca extensie temporală, aflăm mecanismul de funcționare a corpului reprezentativ, problemele discutate, argumentele susținute, deciziile luate, toate cu efect asupra administrației localității. În total, imaginea mecanismului administrativ al localității pentru *perioada 1857–1950*.

Grupa a patra, denumită generic *financiar*, reprezintă mecanismul de realizare a susținerii financiare a administrației. Sunt grupate aici informații referitoare la întocmirea bugetului și execuția acestuia, diferite impozite și taxe, mecanismul de colectare a acestora, susținerea financiară prin implicarea în diferite acțiuni caritabile, arendarea dreptului de târg și încasarea taxelor din activități comerciale și industriale, împrumuturi de război, cheltuieli estimate, popriri și rețineri, licitații, certificate de sărăcie. Secțiunea registrelor oferă informații referitoare la impunerea proprietăților imobile și mobile, animale, impozite și taxe comunale, impozite, taxe, cote adiționale către comitat, cauze bagatele. În total, imaginea efortului financiar al administrației pentru *perioada 1868–1949*.

Grupa a cincea reprezintă problemele *agricole*. Într-o perioadă când pământul era principala sursă de hrană și venit pentru populație, informațiile se referă la organizarea hotarului și a culturilor, creșterea animalelor, deschiderea pieței de vite, a târgului pentru animale, membrii posesoriatului de pământ și modul de lucru în cadrul acestuia, fântâni cu apă sărată pentru animale, statistică agricolă, cultivarea pământului, creșterea animalelor, plantarea de arbori fructiferi, situații statistice privind producția agricolă și creșterea animalelor, organizarea și membrii Camerei Agricole județene, aplicarea reformelor agrare din 1921 și 1945, impunerea de cote obligatorii, distribuirea de cereale și alimente, cartele pentru aprovizionarea populației. Și aici, secțiunea registrelor cuprinde informații referitoare la bilete pentru animalele vândute în târguri, distribuirea de cartele pentru alimente. În total, o imagine a principalei surse de hrană și trai din *perioada 1871–1949*.

Grupa a șasea, referitoare la *industrie și comerț*, reflectă creșterea continuă și constantă a ponderii acestui domeniu în activitatea și traiul zilnic al locuitorilor. Informațiile din documente se referă la încasarea taxei de vamă în târgul din Năsăud, exercitarea dreptului de crâșmărit, evidența crâșmelor, dreptul de pescuit, ordine și dispoziții, protocoale referitoare la încasarea impozitului pentru consumul de carne, mercuriale referitoare la combaterea speculei și fixarea prețurilor maxime, situații referitoare la activități industriale și comerciale, numărul meșteșugarilor și al comercianților, al atelierelor meșteșugărești, cereri, documente anexate, certificate de ucenici, publicații privind târguri de țară, comercianții care au fost supuși revizuirii cetățeniei, situații cu meșteșugarii și comercianții cu brevete provizorii după al doilea război

mondial, stocurile de materii și materiale necesare activităților industriale și comerciale, liste ale Tribunalului Năsăud cu înregistrarea firmelor din județ, cereri pentru înregistrarea de firme, liste de prețuri. O imagine a unui domeniu în plină dezvoltare, pentru *perioada 1865–1950*.

Grupa a șaptea, referitoare la probleme sanitar-veterinare, prezintă informații referitoare la combaterea epizootiilor la animalele domestice, combaterea peștei porcine, tabele nominale cu proprietarii de animale domestice controlate de medicul veterinar, organizarea și funcționarea abatorului comunal, tabele nominale cu proprietarii de animale domestice, apeluri ale locuitorilor împotriva deciziilor Consiliului de Igienă, tratamente aplicate la animale, oferte de aprovizionare cu furaje pentru reproducători; procese-verbale de sancționare la încălcarea normelor sanitar-veterinare, certificate de sănătate pentru animale; controlul sacrificării animalelor și valorificării cărnii, situații statistice referitoare la creșterea animalelor și predarea în contul obligațiilor convenite prin Convenția de Armistițiu de după al doilea război mondial, stabilirea de prețuri la produse animaliere, adrese, corespondență cu prefectura, liste cu mercuriale pentru combaterea speculei și fixarea prețurilor maxime. Toate oferă o imagine cuprinzătoare a unui domeniu important al vieții zilnice din *perioada 1869–1948*.

Grupa a opta cuprinde documente care se referă la probleme edilitare. Informațiile reflectă prevederile din statutele privind clasificarea drumurilor localității; reguli de întreținere a acestora; descrierea drumurilor care străbat localitatea, devize tehnice de lucrări referitoare la regularea malurilor râului Someș, procese-verbale ale reprezentanței comunale; schițe și devize de lucrări referitoare la întreținerea și deschiderea de noi drumuri în hotar, procese-verbale, conspecte referitoare la starea și reparațiile necesare pentru rețeaua stradală, întreținerea drumurilor locale și de interes general, pavarea străzilor localității, regularizarea cursului Văii Caselor, Malului, decizii, normative, plan de situație referitoare la utilizarea dreptului de apă la cele două mori ale localității, evidența concesiunilor de construcție, cereri ale locuitorilor, apeluri de ajutorare după inundația din 19 iunie 1922, proiect de regulament pentru construcții și alinieri, nomenclatura stradală și numerotarea locuințelor, cereri, schițe, planuri pentru aprobarea diferitelor construcții; adrese și note de fundamentare privind lucrări de sistematizare a localității, anteproiecte, memorii justificative, necesarul mașinilor și aparatelor, analiza de prețuri, schițe privitoare la construirea unei uzine hidraulice pe malul râului Someș, solicitări privind sistematizări și construcții de imobile, situații statistice referitoare la întreprinderile de gospodărire comunală și locativă, toate din *perioada 1851–1949*.

Grupa a noua cuprinde documente despre un domeniu important pentru localitate, *silvicultura*. Se regăsesc aici informații referitoare la exploatarea parchetelor anuale scadente, corespondență cu Direcția Silvică, cereri ale locuitorilor pentru lemne de foc sau construcție, procese-verbale de preluare a pădurilor grănicerești administrate de Direcția Silvică de către Casa Autonomă a Pădurilor Statului în anul 1932 și reluarea administrării de către Direcția Silvică în anul 1934, declarația de asanare și inventarul de predare din partea Casei Autonome a Pădurilor Statului a averii celor 44 localități foste

grănicerești către Tribunalul Năsăud, procesul-verbal al Comisiei Interimare referitor la mutarea sediului Direcției Silvice la Năsăud și preluarea edificiilor din Bistrița de către Statul Român, publicații de licitație, anunțuri, condiții referitoare la vinderea de parchete de pădure. Din secțiunea registre reținem amenajamentul pădurilor localității Năsăud din anul 1938. Toate documentele sunt din *perioada 1931–1948*.

Grupa a zecea se referă la principala componentă, beneficiară a actului administrativ, *populația*. Informațiile din documente conțin referiri la străinii stabiliți în Năsăud, acordarea competenței comunale pentru străini³⁶ și evrei, reglementări și normative de la autoritățile superioare referitoare la controlul străinilor, verificarea cetățeniei locuitorilor, recensământul locuitorilor din 1927, revizuirea cetățeniei unor locuitori din Năsăud, documente prezentate de locuitorii evrei din Năsăud referitoare la cetățenie, liste cu evreii din perioada ocupației maghiare, locuitorii evrei după ocupație, membrii de familie și anul stabilirii în Năsăud, Jidovița și Cepari, locuitorii din Năsăud care au plecat clandestin în România în timpul ocupației maghiare, verificarea cetățeniei și naționalității după al doilea război mondial, din *perioada 1859–1947*.

Grupa a unsprezecea, referitoare la sectorul sanitar, cuprinde informații referitoare la combaterea holerei, măsuri de igienă și combatere a epidemiilor, procese-verbale ale comisiei sanitare locale, eforturile administrației locale de a asigura asistența medicală gratuită pentru cei săraci sau cu boli cronice, internarea unor bolnavi în sanatorii și spitale de specialitate.

Grupa a douăsprezecea conține documente referitoare la un domeniu aparte, *armata*. Informațiile se referă la evidența militarilor în retragere și rezervă, a celor eliberați din armată, mobilizare, rechiziții de bunuri imobile și animale, o serie consistentă a tabelelor la încorporare și mobilizare, evidența rezerviștilor și a pensionarilor I.O.V.R. din cele două războaie mondiale, cereri de recunoaștere a statutului de luptător în primul război mondial, societăți de ocrotire a eroilor, situații privind executarea prevederilor Convenției de Armistițiu după cel de al doilea război mondial, tabele nominale cu bunurile ridicate de trupele germano-maghiare în retragere, situații ale celor încorporați în armata maghiară sau în detașamente de muncă forțată, deportați – ca locuitori în Basarabia între 1940–1941 – în Transnistria, certificate eliberate pentru locuitorii evrei deportați și decedați în lagăre de concentrare, din *perioada 1872–1947*.

Grupa a treisprezecea cuprinde documente care se referă la *învățământ*. Informațiile cuprind date și statistici privind frecvența elevilor, numărul absențelor, cereri pentru sprijin financiar, statistici școlare, rapoarte de activitate, tabele de calificare a învățătorilor, elevii obligați la frecventarea școlii, statistici referitoare la copiii de vârstă școlară, cei care nu frecventează școala, ucenici, cereri de scutire de la plata taxelor școlare, prospecte și oferte de școlarizare, din *perioada 1876–1949*.

³⁶ Menționăm cu titlu de exemplu câteva „nume” ilustre pentru trecutul localității, care au fost obligate să se supună acestor prevederi: Petru Tofan, Constantin Moisil, Grigore Pletos, Josef Ulrich, Leon Pavelea, Maxim Pop, Petru Tanco, Vasile Ianul, Albert Sottel, Grigore Mihai; apud ANSJB, fond *Primăria orașului Năsăud – populație*, d. 7/1878–1910, *passim*.

Grupa a paisprezecea cuprinde documente care se referă la *culte*. Informațiile din documente cuprind notițele istorice care au fost așezate la piața fundamentală destinată edificării bisericii greco-catolice din Năsăud la 12 iulie 1880, situații statistice privind trecerea unor locuitori de la o confesiune la alta, colecte de ajutoare, curentele religioase, secte interzise, distrugerea arhivei rabinatului din Năsăud în incendiul din anul 1927, inventarul parohiei romano-catolice din anul 1946, cereri de sprijin material pentru repararea bisericilor, statistica bisericilor, pe culte, în anul 1947. Documentele acoperă intervalul de timp între 1880–1947.

Grupa a cincisprezecea cuprinde documente referitoare la *cultură*. Informațiile cuprind documente privind invitații și afișe pentru organizarea de spectacole artistice, serate și baluri, evidența societăților culturale cu statut aprobat, organizarea și desfășurarea activității fanfarei pompierilor voluntari, partituri muzicale, activitatea cinematografului „Omnia”, oferte, planuri, schițe, fotografie a monumentului eroilor proiectat să fie construit în piața orașului în anul 1943. Documentele sunt din *perioada 1875–1943*.

Grupa a șaisprezecea cuprinde documente care se referă la probleme *electorale*. Informația conținută în documente arată aspecte legate de organizarea și desfășurarea mecanismului electoral, liste cu locuitorii din Năsăud îndreptățiți la alegerea deputaților dietali, liste cu locuitorii din Năsăud alegători pentru Adunarea Deputaților și Senat, liste cu alegătorii organizați pe categorii profesionale, desfășurarea procesului electoral, întocmirea registrelor electorale; cereri de înscriere în registrele electorale, rezultate ale procesului electoral, toate din *perioada 1901–1946*.

Grupa a șaptesprezecea cuprinde documente care se referă la probleme de *personal*. Informațiile conțin documente care se referă la regulamente de funcționare; contracte pentru procurarea uniformelor pentru polițiști și servitori comunali, publicări de posturi vacante și organizarea de concursuri, reduceri de personal, cereri de încadrare, apeluri la Comitetul Local de Revizuire Cluj, programul de muncă, fișe individuale ale funcționarilor de la primărie, contracte de muncă ale angajaților primăriei, tabele nominale cu funcționarii și datele personale, de la serviciile secretariat, financiar, industrie și gospodărie locală, din *perioada 1910–1949*.

Grupa a optsprezecea conține documente care se referă la *tutelă*. Informațiile se referă la decizii ale Sedriei Orfanale, protocoale de licitație, evidențe financiare privind administrarea averii celor puși sub tutelă, alegerea tutorilor comunali, dosare de tutelă, dosare de punere sub curatelă a averii locuitorilor evrei deportați, pensii și asistență socială, din *perioada 1878–1949*.

Grupa a nouăsprezecea conține *documente de stare civilă*. Informațiile se referă la modele de imprimate de la autoritățile superioare privitoare la introducerea matricolelor de stare civilă de stat, în baza articolelor de lege XXXI, XXXII, XXXIII/1894³⁷, publicații în „Buletinul Oficial” al comitatului referitoare la cauze de stare civilă, publicații, adrese și referate ale primăriei privind

³⁷ Az 1894. Évi Törvények Gyűjteménze, Budapest, 1908, pp. 438–513.

cazurile de căsătorie, cazurile de căsătorii mixte, certificate de stare civilă eliberate, dispense de căsătorie, înregistrări ulterioare în registrul de stare civilă pentru născuți, notificări și dezbateri succesoriale pentru locuitorii decedați, verificarea morții, schimbarea religiei, certificate de moralitate, competență comunală și naționalitate, certificate de moralitate, competență comunală și verificarea naționalității după 1918, cereri de înscrieri ulterioare în registrele de naționalitate, populația pe naționalități în anul 1940, act de verificarea morții și succesiunea după Iuliu Moisil, mențiuni de stare civilă: născuți, dosare de căsătorie (1895-1949), consemnări ale cazurilor de deces (1902-1920), cotoare ale certificatelor de naștere, căsătorie și deces. Documentele sunt din *perioada 1895-1949*.

Ultima grupă, a *douăzecea*, conține registre. Se individualizează aici în primul rând *protocoalele de ședință* ale comunității locale (1884-1950), o adevărată oglindă a dezbaterilor și deciziilor luate de parlamentul local. Apoi, *protocolul căsătoriilor* (1863-1876), care consemnează zestrea declarată în fața reprezentanților primăriei de către cei care-și uneau destinele³⁸, registre referitoare la consemnarea membrilor familiilor la recensământul din 1870³⁹ - adevărată oglindă a comunității - registre în care era consemnată averea localității, cele financiare, cuprinzând diferite taxe și impozite datorate statului, comitatului/județului și localității, registre cadastrale, de evidență a animalelor, cele de evidență stare civilă: născuți, căsătoriți, morți, dezbaterile referitoare la construirea localului Primăriei, cele de intrare-ieșire, *din perioada 1863-1950*.

Fondul oferă informații prețioase și se remarcă prin câteva particularități. Alături de fondul *Primăria orașului Bistrița* (păstrat, pentru partea veche, la Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale), este unul din fondurile administrative care cuprinde documente anterioare anului 1918 în cantitate consistentă și în același timp, singurul care conține o impresionantă cantitate de documente din perioada ocupației maghiare (1940-1944).

De asemenea, grupele de documente sunt bine reprezentate din punct de vedere cantitativ, pentru majoritatea lor excelând domeniile *administrație, armată, edilitare, populație, stare civilă*.

Informațiile conținute în documente sunt de esență, majoritatea originale, emise de autorități importante în ierarhia administrativă și cuprinzând problemele principale ale administrației, privită la modul general.

În acest mod, fondul *Primăria orașului Năsăud - cu documente din perioada 1851-1950* - oferă o temeinică informație despre o instituție administrativă și deschide noi orizonturi de cunoaștere și informare, pentru o localitate și zonă cercetate mai mult pe baza informațiilor din fonduri documentare conexe: *Administrația fondurilor grănicerești năsăudene, Vicariatul Rodnei, colecțiile Iulian Marțian, Virgil Șotropa, Iuliu Moisil, Ion Ciocan, Ioachim Mureșan*.

³⁸ Claudia Septimția Peteanu, „Protocolul căsătoriilor” din comunitatea Năsăud în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în „Arhiva Someșană”, seria III, nr. IV, editura Mega, Cluj-Napoca, 2005, pp. 211-245.

³⁹ Ioan Bolovan, Adrian Onofreiu, Viorel Rus, *Familiele din Năsăud în anul 1869. Contribuții de demografie istorică*, editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2010.

**CONSIDÉRATIONS SUR LES ANCIENNES ARCHIVES
DE LA VILLE DE NĂSĂUD**

Résumé

L'auteur décrit les 20 groupes de problèmes où ont été identifiés des documents des anciennes archives de la Mairie de la ville de Năsăud.

De cette façon, les informations deviennent plus accessibles pour la recherche et le fond documentaire deviennent important pour la connaissance du passé de la ville de Năsăud.

Anexa nr. 1.

Lista primarilor din Năsăud (1863–1950)

Nr. crt.	Nume și prenume	Durata mandatului
1.	Mihăilaș Grigore	4 ianuarie 1863 – ianuarie 1882
2.	Prădan Iacob	ianuarie 1882 – 28 octombrie 1888 29 noiembrie 1889 – 27 august 1897 1 martie 1903 – 2 decembrie 1906
3.	Catarig George (suplinitor)	28 octombrie 1888 – 1 ianuarie 1889 18 februarie 1889 – 29 noiembrie 1889 27 august 1897 – 4 septembrie 1897
4.	Gâliciu Gabriel (sub primar suplinitor)	1 ianuarie 1889 – 18 februarie 1889
5.	Luchi Iosif	4 septembrie 1897 – 20 ianuarie 1898
6.	Anton Constantin	20 ianuarie 1898 – 7 octombrie 1900 15 ianuarie 1909 – 16 decembrie 1918
7.	Nășcuțiu Alexandru	7 octombrie 1900 – 2 decembrie 1906 2 mai 1919 – 29 ianuarie 1920
8.	Tomuța Dumitru	2 decembrie 1906 – 15 iunie 1909
9.	Moisil Vasile	16 decembrie 1918 – 2 mai 1919
10.	Anton Augustus	29 ianuarie 1920 – 1 martie 1926
11.	Nacu Dumitru	1 martie 1926 – 28 iunie 1929 27 mai 1931 – 21 iunie 1932 16 septembrie 1937- 14 ianuarie 1938
12.	Onoae Nicolae	28 iunie 1929 – 17 mai 1930 18 decembrie 1944 – 4 aprilie 1945
13.	Zăgrean Teodor	17 mai 1930 – 27 mai 1931
14.	Chitu Traian	21 iunie 1932 – 7 decembrie 1933
15.	Lupu Ștefan	7 decembrie 1933 – 16 septembrie 1937 10 septembrie 1945 – 7 ianuarie 1948
16.	Tanco Teofil	14 ianuarie 1938 – 12 martie 1938
17.	Nășcuțiu Gheorghe	12 martie 1938 – 19 martie 1938
18.	Nistor Sidor	17 octombrie 1944 – 18 decembrie 1944
19.	Cutova Ioan	7 ianuarie 1948 – 2 august 1948
20.	Bodea Nicolae	2 august 1948 – 29 mai 1949
21.	Lușcan Dumitru	29 mai 1949 – 27 martie 1950

Anexa nr. 2.**Lista notarilor din Năsăud (1863-1950)**

Nr. crt.	Nume și prenume	Durata mandatului
1.	Macedon Grigorița	7 decembrie 1863 - 29 decembrie 1890 2 septembrie 1900 - 26 ianuarie 1902
2.	Șerban Ioan	25 ianuarie 1891 - 2 septembrie 1900
3.	Pălăgieșu Alexandru	26 ianuarie 1902 - 16 decembrie 1918
4.	Puica Gavril	16 decembrie 1918 - 10 iulie 1919
5.	Născuțiu Dumitru	10 iulie 1919 - 28 august 1919
6.	Mureșan Ioan	28 august 1919 - 4 aprilie 1945
7.	Nistor Ștefan	4 septembrie 1947 - martie 1950

O FRUCTUOASĂ INTERFERENȚĂ - ȘCOLILE NĂSĂUDULUI ȘI ACADEMIA ROMÂNĂ

Gheorghe PLEȘ

1. Argument

În plan material numim *interferență* situația de întâlnire, încrucișare, influențare reciprocă a două sau mai multe fenomene, procese, fapte, ca de exemplu: în fizică (undele luminoase, acustice sau mecanice) sau astronomie (producerea eclipselor), rezultanta neavând întotdeauna efect pozitiv (vezi interferența undelor seismice - cutremurele).

Termenul este utilizat prin raționament transductiv și în plan spiritual, atunci când se produce interacțiunea a două spații sau mișcări culturale, artistice sau educaționale. În cazul nostru intersecția sferelor noționale dintre cele două instituții spirituale, *Școlile Năsăudului și Academia Română*, evidențiază un efect cu totul deosebit, *galeria membrilor Academiei Române care au fost școlarizați la Năsăud*.

Facilitățile informatizării globale au permis multor instituții să-și prezinte cu un larg grad de accesibilitate evoluțiile istorice și performanțele de nivel național și internațional. La loc de cinste sunt nominalizați foștii elevi ajunși membri ai Academiei Române.

Exemplificări: la Colegiul Național „Gheorghe Lazăr” din Sibiu - 9, la Colegiul Național „Samuil Vulcan” din Beiuș - 12, iar la Colegiul Național „Andrei Șaguna” din Brașov - 47 dintre foștii elevi și profesori, de fiecare dată toți fiind numiți **academicieni**. De ce academicienii în prim-plan? Pentru că Academiiile naționale reprezintă pentru orice națiune cea mai prestigioasă instituție științifică, unde nu orice profesor universitar, scriitor de frunte sau cercetător notoriu are șansa de a fi propus și acceptat ca membru.

2. Academia Română

Academia Română, înființată în 1866, funcționează în prezent pe baza Legii nr. 752/2001, publicată în Monitorul Oficial nr. 843 din 28.12.2001. „Membrii Academiei Române sunt aleși dintre oamenii de știință și cultură de înaltă ținută spirituală și morală, care s-au distins prin opere care contribuie la progresul spiritual al țării, prin lucrări de mare valoare teoretică și practică” (art. 6 al. 2). Conform art. 6, al. 6, „numărul maxim de membri titulari și

corespondenți este de 181, iar numărul maxim al membrilor de onoare din țară și din străinătate este de 135, din care cel mult 40 din țară”¹.

Pot fi aleși membri de onoare persoane din țară sau străinătate, cu merite deosebite în dezvoltarea științei și culturii (art. 7 al. 1). La cerere, membrii titulari și corespondenți pot fi trecuți în rândul membrilor de onoare (art. 7, al. 2)”².

Din dorința de a recupera și afirma valori naționale din epoci premergătoare creării Academiei sau de a repara nedreptăți provocate în anumite etape istorice de autoritățile politice, s-a creat și posibilitatea de acordare a titlului de membru post-mortem (al 4); printre aceștia numărându-se: Ion Luca Caragiale – 1948, Ion Creangă – 1948, Mihai Eminescu – 1948, Constantin Brâncuși – 1990, Theodor Aman și Bela Bartok – 1991, Alexandru Macedonski – 2006 etc.

De la înființarea sa, în 1866, Academia Română a primit în rândurile ei 1584 de membri (1060 români și 524 străini), dintre reprezentanții cei mai iluștri ai vieții științifice, culturale, artistice, ecleziastice, politice și militare. În prezent, în Academia Română sunt 165 de membri (83 titulari și 82 corespondenți) și 129 membri de onoare (28 din țară și 101 din străinătate).

3. Școlile Năsăudului

Comunitățile românești de pe valea superioară a Someșului Mare au afirmat din timpuri străvechi preocuparea de a cultiva tinerilor dragostea de învățătură și de a crea instituții școlare, la început (încă înainte de 1635) pe lângă biserici. Copii cei mai dotați erau trimiși să învețe carte la mănăstirile Voroneț și Umor, revenind ca dieci și dascăli în satele lor. Unii dintre ei erau reținuți pentru funcții și atribuții monahale (Partenie – egumen la Voroneț), iar diacul Toader din Feldru era rechemat din Ardeal pentru a fi angajat ca preceptor de familiile boierești din zona Sucevei.

Fruntașii năsăudeni acționau prin orice mijloace pentru a procura cărți bisericești, uneori fiind reclamați episcopilor că nu restituie cărțile pe care le luaseră în păstrare de la călătorii ardeleni care, trecând munții în Moldova, le lăsau în Năsăud.

Odată cu înființarea Graniței militare la 1762, strategiile iluministe habsburgice au creat condiții de instituționalizare a învățământului în Ardeal, oportunitate pe care năsăudenii au îmbrățișat-o și susținut-o cu totală implicare. S-au deschis: Școala trivială la 1764, Școala normală capitală la 1770, Institutul militar la 1788, toate din inițiative și interese imperiale, dar suportate din fondurile militare, create tot prin sacrificiile românilor grăniceri.

Nivelul ridicat de pregătire asigurat în cadrul acestei puternice structuri educaționale este reflectat prin personalitățile ridicate din aceste școli. Pe plan militar: general-maior baronul Leonida von Pop, șef al Cancelariei militare centrale a Împăratului Franz-Iosef, profesor și evaluator la Academia militară vieneză, care, după calitățile excepționale demonstrate în primele 2 clase ale Institutului

¹ Legea nr. 752/2001 privind organizarea și funcționarea Academiei Române, publicată în Monitorul Oficial nr. 843 din 28.12.2001.

² *Ibidem*.

militar năsăudean, a fost selecționat în 1842 pentru Academia Militară din Vienner-Neustadt, apoi coloneii Gavrilă Vărarean (Mititei) și Leon Gavrilă (Năsăud) la 1820, Iosif Velican (Mocod) în 1842, Wilhelm Velican (Rușii Munți) pe la 1830, trimiși la studii la Olmutz (Olomouc, în provincia cehă Moravia, oraș în care la 1848 s-a refugiat curtea imperială habsburgică, în timpul revoluției din Viena). Pe plan diplomatic: Vasile Nașcu, eficientul „ambasador” al grănicerilor la Viena (1850–1867). Pe plan pedagogic: Vasile Petri (cel mai ales pedagog al Ardealului secolului al XIX-lea), Vasile Borgovan, „ambasador” al metodismului lui Petri în România. Pe plan confesional: Macedon Pop (prepozit capitular și canonic al Eparhiei greco-catolice de Gherla), Ioan Marian, Anchidim Pop și Grigore Moisiil (vicari foranei greco-catolici la Năsăud). Pe plan didactic: primii profesori doctori în filozofie care au făurit aura de institut școlar de elită a Gimnaziului năsăudean: Ioan Marte Lazăr – 1869, Constantin Moisiil – 1870, Ioan Mălai – 1871, Paul Tanco – 1872, Nicolae Maier – 1873 și Artemiu Publiu Alexi – 1874

Din 1834 a venit rândul năsăudenilor să-și promoveze și autofinanțeze propriile formule instituționale școlare: cursurile preparandiale de 6 luni ale vicarului Ioan Marian, Preparandia lui Vasile Petri (1859–1869) și Gimnaziul grăniceresc – liceu cu limba de predare română (înființat în 1863).

Absolvenții primei serii a Gimnaziului grăniceresc, înregistrată în anul 1871, a avut bucuria de a susține examenul de maturitate în școala lor. Printre ei, viitorul profesor universitar Ioan Ciocan și primul protopop ortodox de Bistrița, Grigore Pletosu, descoperitor și îndrumător/formator, în calitatea sa de profesor al Gimnaziului năsăudean, al viitorilor membri ai Academiei Române: poetul George Coșbuc, patriarhul Miron Cristea, mitropolitul Nicolae Bălan, romancierul Liviu Rebreanu, istoricii Virgil Șotropa și Iuliu Moisiil.

4. Aportul academic al școlilor Năsăudului

În 1933, odată cu primirea în Academia Română ca membru de onoare a lui Iulian Marțian, numărul foștilor elevi năsăudeni se rotunjea la 10, iar în 1965, la primirea ca membru corespondent a medicului Leon Danielo la 17.

În publicația îngrijită de directorul Muzeului Județean Bistrița-Năsăud, prof. Mircea Prahase³, au fost înmănunchate, printr-un superb efort colectiv, portretele celor **17 membri ai Academiei Române** cunoscuți la acea dată – **toți foști elevi năsăudeni**.

Lista lor, respectându-se criteriul domeniilor de afirmare științifică, se prezintă astfel:

- **Litere (6 academicieni):**

Scriitori: Liviu Rebreanu – romancier și dramaturg, George Coșbuc – poet și traducător, Emil Isac – poet și dramaturg; **profesori universitari:** Grigore Silași – lingvistică, Nicolae Drăganu – lingvistică și istorie literară; **etnolog** Simion Florea Marian.

³ „Studii și cercetări etniculturale” (în continuare „S.C.E.B.”), vol. II – *Spiritualitatea năsăudeană: Academicienii* (ediție revăzută), (în continuare *Spiritualitatea ...*), Bistrița, 2001.

- **Științe socio-umane (7 academicieni):**

istorie: Constantin Moisil – numismatică și arhivistică, *Iulian Marțian* – arheologie și etnografie; *teologie: Miron Cristea* – patriarh, *Nicolae Bălan* – mitropolit; *publiciști, militanți ai ideii naționale, formatori ai conștiinței patriotice românești: Iacob Mureșianu, Virgil Șotropa, Iuliu Moisil.*

- **Științele naturii (4 academicieni):**

botanică: Florian Porcius, Iuliu Prodan; geografie: Tiberiu Morariu și medicină: Leon Daniello.

Extinzând arealul de investigare, dar și spectrul criteriilor de selecție, Teodor Tanco identifică un număr de 28 de membri ai Academiei Române care au interacționat cu localități din județul Bistrița-Năsăud⁴, în timp ce profesorul Ioan Seni stabilea numărul lor la 27⁵, iar Ieronim Marțian la 31⁶.

În cele ce urmează, din dorința de a releva forța și valoarea referențială la nivel național a Năsăudului școlar, centru performant de formare de mari personalități, vom promova drept criteriu de nominalizare calitatea de elev al Școlilor Năsăudului, ceea ce conduce la adăugarea a încă trei personalități listei de mai sus.

5. Clasificări

a). *După categoria academică*

- 6 membri titulari: Simion Florea Marian, Florian Porcius, George Coșbuc, Liviu Rebreanu, Constantin C. Moisil și Nicolae Drăganu;

- 5 membri corespondenți: Iuliu Prodan, Emil Isac, Tiberiu Morariu, Leon Daniello, Augustin Vancea;

- 9 membri de onoare: Grigore Silași, Iacob Mureșianu, Miron Cristea, Nicolae Bălan, Iulian Marțian, Virgil Șotropa, Iuliu Moisil, Dumitru Protase și Tudor Drăganu.

b). *După profesii și locuri de muncă*

- 7 catedre universitare: Grigore Silași, Nicolae Drăganu, Iuliu Prodan, Tiberiu Morariu, Leon Daniello, Dumitru Protase și Tudor Drăganu;

- 5 catedre în învățământul preuniversitar: Iacob Mureșianu, Simion Florea Marian, Constantin C. Moisil, Virgil Șotropa și Iuliu Moisil;

- 3 scriitori: George Coșbuc, Liviu Rebreanu și Emil Isac;

- 2 arhieriei: Miron Cristea și Nicolae Bălan;

- 1 ofițer: Iulian Marțian;

- 1 demnitar: Florian Porcius;

- 1 geolog: Augustin Vancea.

c). *După școala urmată la Năsăud*

- Școala trivială: Iacob Mureșianu, Florian Porcius;

⁴ Teodor Tanco, *Academia Română – Academicienii năsăudeni*, Cluj-Napoca, 2006, p. 29.

⁵ Ioan Seni, *Academicienii Năsăudului*, în „Cartea Revistei Astra Blăjeană 1996-2006”, ediție îngrijită de Silvia Pop, Ed. ASTRA, Blaj, 2006, p. 242.

⁶ Ieronim Marțian, *Geologul Augustin Vancea (1892-1973)*, în „VRR”, nr. 12, Cluj-Napoca, 2009-2010, p. 54-57.

- Școala normală capitală: Grigore Silași, George Coșbuc, Virgil Șotropa, Constantin Moisil, Nicolae Bălan, Iuliu Moisil și Nicolae Drăganu;
- Școala primară de stat „Vasile Nașcu”: Tudor Drăganu;
- Gimnaziul/Liceul pentru un număr de 16, cu precizarea că 4 dintre ei (George Coșbuc, Iulian Marțian, Virgil Șotropa și Miron Cristea) nu au studiat în localul actual al liceului „George Coșbuc”).

d). *După numărul de clase în școlile năsăudene:*

- 8 clase gimnaziale: George Coșbuc, Virgil Șotropa, Constantin Moisil, Iuliu Moisil, Nicolae Bălan, Nicolae Drăganu, Leon Daniello și Dumitru Protase;
- 6 clase gimnaziale: Iulian Marțian (I-VI);
- 5 clase gimnaziale: Tiberiu Morariu (IV-VIII), Augustin Vancea (IV-VIII);
- 4 clase gimnaziale: Miron Cristea, Iuliu Prodan (V-VIII);
- 3 clase: - gimnaziale: Emil Isac (VI-VIII);
- triviale: Iacob Mureșanu (I-III), Florian Porcius (I-III);
- 2 clase gimnaziale: Liviu Rebreanu (I-II);
- 1 clasă: - gimnazială: Simion Florea Marian (VII);
- normală (capitală) (IV): Grigore Silași, Iuliu Moisil, George Coșbuc, Virgil Șotropa, Constantin Moisil, Nicolae Bălan și Nicolae Drăganu;
- primară (I): Tudor Drăganu.

6. Interacțiunile școlare și post-școlare ale membrilor Academiei cu Năsăudul

Anii de școală reprezintă pentru orice intelectual un standard referențial temporal și axiologic, o ciudată combinație de nostalgie și mândrie, iar pentru cei mai sensibili și de recunoștință.

Clișee din momentele nodale ale perioadei de școlarizare, chipul profesorilor, mai mult sau mai puțin îndrăgiți, sau chiar crâmpie ale lecțiilor și activităților conduse de mentorii care, într-un fel sau altul, au direcționat evoluția profesională ulterioară, îl însoțesc pe fostul elev în numeroase secvențe ale vieții.

Pentru mulți dintre ei, aceste trăiri singulare, intime, resuscitate nu doar la gândul că se apropie revederea cu clasa după un număr rotund de ani de la absolvire, nu sunt suficiente. Ei au simțit nevoia ca, declarativ sau participativ, să fie alături de școala dragă sau de Năsăudul protector, pentru o parte dintre ei în momentele decisive sau aniversative ale devenirii liceului și orașelului, iar cei mai atașați, prin însăși opera lor literară sau instituțională.

A) MEMBRI TITULARI

1. FLORIAN PORCIUS (Rodna, 1816-1906, Rodna).

Membru al Academiei Române din 10 martie 1882.

Elev al Școlii normale capitale (1827-1831) și, între 1 noiembrie 1837 - 30 aprilie 1838, al Cursului preparandial de 6 luni al lui Ioan Marian.

Între cele două forme de învățământ de la Năsăud a urmat clasele gimnaziale la Cluj, în limba maghiară și la Blaj, selecționat fiind de conducerea Regimentului pentru a deveni preot. Întrerupe acest traseu în 1836, după

moartea bunicului său, preotul Gherasim Porcius, care îl înfiase. Tot la dispoziția Ștabului, este trimis între 1844-1846 la Viena, pentru a-și completa pregătirea pedagogică, prilej cu care s-a inițiat și în cercetarea botanică.

Este promovat ca învățător la școala trivială din Zagra, unde predarea se făcea în limba germană și apoi transferat la fosta sa Școală Normală Capitală din Năsăud. Puternic implicat în mișcarea revoluționară din 1848, a făcut parte din delegația grănicerească ce a prezentat împăratului Ferdinand loialitatea și revendicările populației someșene. Ca represalii a fost arestat în martie 1849 și închis în fortăreața Felegvar, unde în acele zile fusese executat pastorul luteran filo-român Ludwig Roth.

După revenirea în district a devenit aghiotant al comandantului regimentului, iar din 9 noiembrie 1951, instituția confiniară fiind desființată, a fost promovat în administrația civilă.

Din această poziție a militat activ pentru cauza averilor grănicerești, fiind promovat în domeniul juridic și, timp de aproape un deceniu (10 august 1867 – 1 septembrie 1876), vicecăpitan al Districtului Autonom al Năsăudului.

„Aplicarea spre botanică am început a avea decând am ascultat prelegerile la Viena [...] Mica colecție ce o făcusem până la finea anului 1848 a fost nimicită odată cu cărțile și alte scule cu prilejul invaziei trupelor maghiare în Năsăud, în ianuarie 1849 [...] În cursul multor zeci de ani am cercetat adeseori văile și munții, [...] dela Țibleș până în pasul Bârgăului i-am cutrierat de foarte multe ori și în diverse anotimpuri, și mai ales pe aceia care se disting printr-o floră abundentă și interesantă, cum sunt munții Ineu, Corongiș, Rabla, Mihăiasa, Crăciunel, Preluci ș.a. i-am vizitat foarte adeseori”⁷.

Din acest imens și îndrăgit tezaur Florian Porcius identifică specii noi, pe care le clasifică folosind tratatul lui Naegeli și Peter.

Ulterior, calitatea pregătirii sale inițiale la Năsăud, unde studiul și practica agriculturii și pomiculturii erau la mare preț, i-a permis să fie încadrat ca învățător în comuna natală. „Ca dascăl în Rodna sa, el rămâne un pasionat botanist care cutreeră munții, culegând ca o albină, nu mierea florilor, ci însăși florile, această miere minunată a pământului, și adâncindu-se, cu tot mai mult interes, în tainele vieții și frumuseții lor”⁸.

Porcius popularizează noile specii, devenite priorități științifice, în revistele botanice ale timpului, trimițând, la schimb, exemplare altor colecționari: *Draba Corinthiaca* var. *Porciussi* Stur (clasificată la Viena, 1861), *Festuca Porcii* (Berlin, 1882), *Hierscium Porcii* (Munchen, 1885), *Thymus Porcii* Borbas (Budapesta, 1890).

⁷ Florian Porcius 1816-1906, *Autobiografie*, în „Arhiva Someșană” (în continuare „A.S.”), nr. 20, 1936, p. 425.

⁸ Delacruce, *Florian Porcius. 1816-1906*, în „Răvașul”, Anul VII, Februarie, Cluj, 1909, p. 81-87.

Studii publicate: *Flora phanerogamă din fostul district al Năsăudului* – 1881; *Diagnozele Cryptogamelor vasculare, care provin spontan în Transilvania* – 1893, ambele în revista *Transilvania*; *Flora Districtului Năsăud, cu notițe istorice relative la Ținutul Someșului* – discurs de recepție la Academia Română; *Enumeratio plantarum phaerogamicarum districtus quondam nassodiensis* – 1878, premiată de „Astra” în 1880; *Diagnozele plantelor phanerogame și criptogame vasculare care cresc spontan în Transilvania și nu sunt descrise în opul lui Koch: Synopsis florae germanicae et helveticae* – 1893, editată de Academia Română”.

La vârsta de 66 de ani Academia Română, la propunerea lui Dimitrie Brândză, l-a ales membru în ședința din 10 martie 1882, sub președinția lui Titu Maiorescu.

Lăsa în urmă o viață exemplară de patriot, aplecăt spre idealul prosperării poporului său, alături de mândria că aici, în vatra strămoșească a românilor ardeleni, se putea afirma atât iubirea de libertate, dusă până la limita sacrificiului suprem, cât și valențele geniului științific, căruia – așa cum va sublinia, într-un alt context, peste câteva decenii academicianul Nicolae Drăganu – condițiile de maximă simplitate și lipsa de instrumentar minimal necesar cercetătorului nu îi vor stăvilă progresul în studiu, dacă dorința de a identifica noul este suficient de puternică și motivată.

2. GEORGE COȘBUC (Hordou, 1866–1918, București)

Membru corespondent al Academiei Române din 1 aprilie 1900 și membru activ din 20 mai 1916.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1876–1884).

Asemenea multora dintre miile de învățăcei năsăudeni „[...] George Coșbuc, a fost un elev modest, harnic, dornic de învățătură, însetat de cunoaștere. Toate revistele și cărțile din biblioteca liceului, ale gazdei sale – învățătorul Toader Rotari, care a studiat pedagogia la Praga –, ale profesorului său de limba română Grigore Pletosu și din colecțiile altor cadre didactice, au constituit pentru el surse de informare științifică și lexicală, bun prilej de a-și completa cunoștințele de limbă germană și cultură europeană. Mediile sale erau bune și foarte bune la toate obiectele de învățământ. Coșbuc obținea note echivalente azi cu 9 și 10, îndeosebi la geometrie, care atunci se predă sub denumirea de *desemn constructiv sau geometrie desemnativă*, disciplină la care a obținut cea mai mare notă a clasei la examenul de maturitate”⁹.

⁹ Gheorghe Pleș, *Matematica și silogistica în opera lui George Coșbuc*, în „S.C.E.B.” vol. VII, Bistrița, 2002, p. 123.

Exigența colectivului didactic cernea an după an școlar efectivele claselor: din 31 de elevi în clasa a I-a a seriei lui Coșbuc, în clasa a IV-a rămăseseră doar 21. Treceau doar cei capabili să se ridice la standardele mereu înălțate de profesori, impuse de finalizarea studiilor prin examenul de maturitate, la care clasa sa a promovat integral.

Ucenicia poetică, catalizată de atmosfera cultivată la Societatea de lectură a elevilor „Virtus Romana Rediviva”, de însuși mentorul său Grigore Pletosu, a evoluat ascendent, prefigurând orientarea sa post-gimnazială spre literatură.

Cu toată potrivnicia vremurilor, Coșbuc a avut tăria de a renunța la studiile în limba maghiară ale Universității clujene, de unde profesorul său preferat Grigore Silași fusese alungat, și să plece la redacția Tribunei la Sibiu, sub protecția lui Ion Slavici, iar apoi la București.

Aici va publica: *Balade și idile* – 1893; *Fire de tort* – 1896; *Versuri și proză* – 1897; *Povestea unei coroane de oțel* – 1899; *Ziarul unui pierde-vară* – 1902; *Dintr-ale neamului nostru* – 1903; *Crestomație pentru toți românii* – 1904; *Cântece de vitejie* – 1904; precum și valoroase traduceri: *Divina Comedie* de Dante, *Odiseea* de Homer; *Eneida* de Virgilius Maro; *Sacontalla* de Khalidassa; *Don Carlos* de Schiller și *Mazepa* de Byron.

În martie 1900, la propunerea lui Iosif Vulcan, Academia Română l-a ales *membru corespondent*, iar în ședința din 20 mai 1916, sub președinția lui Barbu Ștefănescu Delavrancea, a devenit *membru activ*.

Granițele impuse de stăpânirile vremelnice și sutele de kilometri ce despărțeau Năsăudul de București nu au putut fi stavilă simțămintelor de atașament și dragoste față de cei rămași în Ardeal sub ocupație maghiară.

După amnistia imperială din 1908, George Coșbuc a putut reveni acasă la Hordou și Năsăud, participând în 1909 la întâlnirea colegială de 25 de ani de la absolvirea gimnaziului și la sărbătorirea în 1913 a semicentenarului acestuia, peregrinând la Feldru, Herina, Măgura Ilvei și Sângeorz-Băi și căutându-l la Bistrița pe formatorul său Grigore Pletosu, acum pensionat ca profesor, dar protopop ortodox al zonei. Era în căutarea izvoarelor fermecate care i-au astâmpărat setea și zbuciumul creației închinată neamului românesc.

Din 1921 liceul său a început să-i poarte numele, iar din 20 iunie 1926 pe aleea de acces în clădirea cea nouă bustul său de bronz îi întâmpină pe cei care doresc să intre în cea mai laureată școală a Năsăudului.

Cu prilejul dezvelirii bustului, protoiereul Grigore Pletosu afirma în finalul expozeului său: „Eparhia Clujului a ținut să ia parte la aceste mărețe sărbători naționale, aranjate în cinstea celui mai mare fiu al ținutului și prin delegații săi a crezut să aducă prinosul său de admirație memoriei lui G. Coșbuc acum când prin el acest modest simbol este pus ca pildă de sinceritate, abnegațiune și muncă dezinteresată generațiilor de astăzi și celor viitoare”¹⁰.

¹⁰ *Ibidem*, p. 26, 27.

3. NICOLAE DRĂGANU (Zagra, 1884–1939, Cluj-Napoca).

Membru corespondent al Academiei Române din 4 iunie 1923 și membru activ din 20 mai 1939.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1894–1902).

„Am petrecut la Năsăud 22 de ani din viață, fără îndoială cei mai frumoși. Am fost 8 ani elev al liceului, 13 ani profesor al lui, iar 4 ani bursier al Fondurilor la Universitate. Astfel pot spune că Năsăudului îmi datoresc direct pregătirea pentru viață”¹¹.

Absolvent al Liceului Grăniceresc în 1902 și al Facultății de Litere a Universității din Budapesta în 1906, an în care a obținut și titlul de *doctor în filologie* cu teza: *Compunerea cuvintelor românești*, după care a revenit ca profesor în școala în care vreme de 8 ani fusese unul dintre cei mai strălucitori elevi.

După numai 7 ani școlari petrecuți în Gimnaziul grăniceresc, Nicolae Drăganu realizează, alături de colegul său Virgil Șotropa (pe care l-a cunoscut ca tânăr profesor de limba germană în 1899, pe când era în clasa a VI-a), monumentalul tratat *Istoria școalelor năsădene*, dedicat semicentenarului acestuia, sărbătorit în 1913.

Promovat ca profesor universitar al Universității românești din Cluj, desfășoară o amplă activitate, remarcându-se prin valoarea lucrărilor sale de lingvistică: *Toponimie și istorie* – 1928; *Românii în veacurile IX–XIV pe baza toponimiei și istoriei* – 1933; *Istoria sintaxei* – 1945; *Elemente de sintaxă a limbii române și Istoria sintaxei* (tipărite postum, 1945).

Nicolae Drăganu a revenit deseori în Năsăud și în liceu: ca membru al Comitetului și Comisiei Fondurilor grănicerești năsădene (1937–1939); ca președinte al Comisiei pentru examenul de maturitate (în anii 1920, 1922 și 1923); la dezvelirea bustului lui George Coșbuc (din 20 iunie 1926), când, în cadrul seratei literar-muzicale montate de elevii năsădeni în cinstea personalităților prezente la marele eveniment, a susținut conferința „George Coșbuc la liceul din Năsăud și raporturile lui cu grănicerii”.

Recunoștința față de instituțiile năsădene și profesorii pe care i-a avut și-a exprimat-o, de asemenea, cu toate ocaziile: „Am avut câțiva excelenți profesori. Dintre ei unii mi-au fost mai târziu colegi buni care m-au încurajat în strădaniile mele de muncă științifică [...]. Ceea ce s-a întâmplat cu mine poate servi ca dovadă că se poate lucra științific și într-un centru mic și cu mijloace puține [...]. Cât de fericit aș fi, mulți, cât mai mulți dintre urmașii noștri grăniceri, mândri de trecutul glorios al liceului nostru ar face la fel ca noi, folosind, cu puținul muncii lor, grănicerilor și neamului”¹².

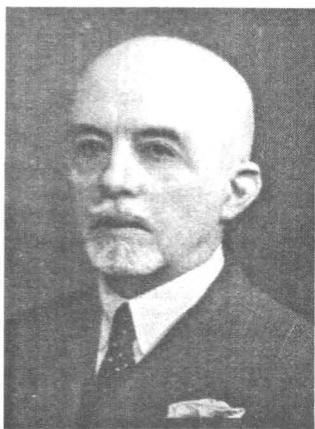
¹¹ Dumitru Protase, *Nicolae Drăganu*, în „S.C.E.B”, vol. I, Bistrița, 2001, p. 60.

¹² *ibidem*, p. 29.

4. CONSTANTIN C. MOISIL (Năsăud, 1876–1958, București)

Membru corespondent al Academiei Române din 7 iunie 1919 și membru titular din 12 august 1949.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1886–1894).

Nepot al vicarului Grigore Moisil și fiu al dr. în filosofie Constantin Gr. Moisil, Constantin C. Moisil a fost primul membru al acestei familii care a pătruns în Academia Română ca *membru corespondent*, la numai 32 de ani (7 iunie 1919). Istoric de mare amplitudine, cercetător neobosit și prolific, ocupă un loc aparte în galeria academicienilor năsăudeni.

Spectrul larg al activității sale de cercetare s-a materializat în peste 500 de studii din varii domenii: istorie – 42, arheologie – 93, numismatică – 160, medalistică – 41, sigilografie – 22, metrologie – 4 și didactică – 15.

Pasiunea pentru istorie i-a fost sădită de profesorii săi năsăudeni: dr. Ion Mălai (coleg de studii universitare la Viena cu tatăl său) și Maxim Pop – celebrul și temerarul coautor, alături de Artemiu Publiu Alexi, al tratatului *Resbelul orientale ilustratu*, și nu în ultimul rând de bunicul său, vicarul Grigore Moisil.

Constantin Moisil a fost un elev eminent, mereu printre primii în clasă (în competiție cu Vasile Șuteu, viitorul director al Liceului „Dimitrie Cantemir” din București). Amândoi obțin la examenul final calificativul de *maturu cu eminență* și sunt selecționați de Alexandru Odobescu, aflat în zona Năsăudului în vara lui 1892, pentru a fi înmatriculați la Școala normală din București, al cărui director era.

Aici i-a avut ca profesori pe Nicolae Iorga și Grigore Tocilescu, acesta din urmă inițiindu-l în arheologie, ca urmare lucrarea sa de licență a tratat tema: „Arheologia preistorică”.

Mai târziu, după 26 de ani de la licență, caz poate unic, pe când era deja membru corespondent al Academiei Române, și-a susținut teza de doctorat în 1924 la Cluj, tratând „Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor”.

La propunerea lui Vasile Pârvan, a fost ales membru corespondent al Academiei Române în 1919, iar după trei decenii, în 1948, membru titular, prin decretul nr. 1.154/12 august, primind totodată și calitatea de membru fondator al Academiei R.P.R.

A păstrat o legătură continuă cu Năsăudul, unde își petrecea unele vacanțe de vară, și unde îl aducea de fiecare dată pe fiul său, Grigore Moisil, pentru care Fondul de stipendii a acordat o bursă pe timpul studiilor sale doctorale la Paris și Roma.

Din inițiativa lui Constantin Moisil, în 1913, cu prilejul semicentenarului Liceului grăniceresc din Năsăud, s-a bătut o frumoasă medalie comemorativă.

5. LIVIU REBREANU (Târlisua, 1885-1944, București)

Membru activ al Academiei Române din 25 mai 1939.

Elev la Liceul Grăniceresc (1895-1897).

Școala primară o urmează în Maieru, iar din 1895 se înscrie la Gimnaziul grăniceresc, unde tatăl său fusese coleg de clasă cu George Coșbuc. Va sta în gazdă în aceeași casă unde locuise și Coșbuc, la învățătorul Teodor Rotari. Studiile năsăudene ale lui Liviu Rebreanu s-au întrerupt brusc după numai doi ani școlari. Deși familia sa se muta în 1897 în Prislop, la 30 de minute de mers pe jos până la liceu, Vasile Rebreanu decide pentru fiul său o opțiune profesională militară, unde studiile erau în regim de gratuitate. Pentru aceasta era necesar ca școlarizarea în ciclul gimnazial inferior să se facă în limba statului.

Astfel, copilul Rebreanu este surghiunit la Școala civilă maghiară din Bistrița, iar mai apoi la Școala militară de la Șopron, la 800 de Kilometri de familie, cu nostalgia gimnaziului năsăudean mereu în suflet: „Liceul din Năsăud mi-a dat primele îndrumări de literatură românească, a fost dintotdeauna și mai ales în zilele grele o cetate de românism dinamic și un focar de cultură românească. De aceea aproape toți bărbații de seamă ai Transilvaniei s-au mândrit a fi fost măcar vremelnici elevi ai liceului năsăudean”¹³.

În volumul *Amalgam* avem mărturia acestui atașament puternic cu spiritul cărturăresc local:

„În seara fatală, pe scena improvizată din catedre suprapuse, în fața tuturor notabilităților năsăudene și a tuturor elevilor, cu inima sfâșiată de toate spaimele, mi-am făcut întâia apariție publică în ipostaza de artist. În jargonul artiștilor aș putea spune că a fost primul meu debut.

La pașa vine un arab

.....

Știți, desigur, cât e de frumos El-Zorab! Dar și cât e de lung! Eu n-am uitat nici până azi: treizeci și una de strofe de câte cinci versuri! Ce mirare deci dacă un biet elev din clasa a doua de liceu, care declamă întâia oară în public, se mai încurcă ici-colo? M-am încurcat și eu de destule ori. Profesorul făcea pe sufleurul în culise. Cu ajutorul lui și al lui Dumnezeu am ajuns cu bine până la ultima strofă.

Am avut un succes furtunos: am fost aplaudat câteva minute, încât profesorul m-a pus să reapar în fața publicului, să mulțumesc frumos, cum mă învățase el, cu o plecăciune foarte ceremonioasă care mi-a recoltat un ropot de aplauze [...]. A fost primul meu succes care mi-a împodobit viața. Îl datoram lui Coșbuc”¹⁴.

Opera literară: Proză: *Ion* - 1920; *Rășcoala* - 1932; *Golanii* - 1915; *Pădurea Spânzuraților* - 1922; *Ciuleandra* - 1927; *Adam și Eva* - 1925; *Jar* - 1934; *Crăișorul*

¹³ Gavril Scridon, *Liviu Rebreanu între „Oamenii de pe Someș”*, Bistrița, 1976, p. 25-26.

¹⁴ *Ibidem*, p. 24.

- 1938; *Gorila* - 1938; *Amîndoi* - 1940; *Nuvele, Mărturisiri, Jurnale* - 1916. Teatru: *Plicul* - 1925; *Apostolii* - 1926; *Cadrilul* - 1927. Traduceri: *Fecioarele nebune* de Marcel Prevost - 1928; *Cavalerii* de Miksath Calman - 1921; *Halima și o mie și una de nopți* de Anton Cehov - 1922.

În ședința din 25 mai 1939, la propunerea lui Mihail Sadoveanu, a fost ales membru activ al Academiei Române. Discursul de recepție, intitulat *Lauda țăranului român*, a fost rostit în înaltul for în ședința din 29 mai 1940.

Admirația lui Liviu Rebreanu față de țăranul român era atât de evidentă încât devenise după publicarea romanului *Răscoala* aproape o axiomă. Dar el o declarase nășăudenilor cu ceva ani înainte, în cuvântul de salut al Uniunii scriitorilor, la dezvelirea din 1926 a bustului lui George Coșbuc: „Fiind numai scriitor, Coșbuc n-a cunoscut alte onoruri. De altfel el nu le-a căutat niciodată. Ce nu era în legătură cu arta, pentru el nu avea nici-o importanță. A cântat pentru că sufletul lui a fost numai cântec. El a introdus pe țăranii noștri în poezie, țărani adevărați, cu păcate și calități mari, cu dureri și bucurii, oameni întregi. Până la el țăranul nostru era fantoșă de operetă sau martir de melodramă. Coșbuc l-a cântat întâia oară așa cum este [...]. Bustul care se înalță azi din dragostea intelectualilor de aici e cea dintâi întrupare a lui Coșbuc. Era firesc și pios, ca aici în Năsăud să-și găsească locul mai întâi în formă palpabilă iubirea pentru Coșbuc a întregului neam românesc. Poezia lui Coșbuc de-aici și-a luat inspirația, din oamenii de-aici și din locurile acestea. Bustul din Năsăud are astfel mai mult decât o semnificație de admirație: este iubire pentru iubire”¹⁵.

Acest text, citit în prezența a sute de oameni adunați în fața edificiului liceal în care Rebreanu, spre deosebire de Coșbuc, avusese șansa să soarbă - chiar dacă doar pe durata a doi ani școlari - dulceața fructelor învățăturii, i se va potrivi aproape întru-totul și lui.

Dacă George Coșbuc a fost cântărețul oamenilor satului, Rebreanu s-a transfigurat în pictorul realist a lui Ion și al lui Vasile Baci, a lui Tabără din Prislop sau Codrea din Măgura Ilvei, ducând la împlinire profeția tatălui său, exprimată la plecarea sa spre granița cu România: „Dumnezeu să-ți ajute și să ajungi cât Coșbuc de mare!”¹⁶.

6. SIMEON FLOREA MARIAN (Ilișești, 1847-1907, Suceava)

Membru titular al Academiei Române din 26 martie 1881.

Elev al Gimnaziului grăniceresc (1869-1870).

Provenea dintr-o familie de țărani frunțași din Ilișești, sat din Bucovina, aparținătoare, ca și Transilvania, Imperiului habsburgic. Și-a convins părinții să finalizeze cursul gimnazial într-un institut cu limba de predare română, cel mai apropiat fiind cel din Năsăud, unde este acceptat în toamna lui 1869, deși avea vârsta de 22 de ani, în clasa a VII-a a primei serii din istoria gimnaziului, fiind coleg de clasă cu Ioan Ciocan și Grigore Pletosu.

¹⁵ Anuarul Liceului grăniceresc „George Coșbuc” din Năsăud, anul școlar 1925/1926.

¹⁶ Gavril Scridon, *op. cit.*, p. 38.

Rezultatele obținute îl plasează pe poziția a 13-a între cei 17 elevi (din cei 40 înscriși în clasa I și rămași 25 la finele clasei a IV-a) cu majoritatea calificativelor de „destulitoriu”, mai puțin la limba maghiară („de medilocu destulitoriu”) și la limba germană („multumitoriu”) și „desemnu – foarte multumitoriu”¹⁷.

A avut șansa de a-l avea ca profesor și diriginte pe Maxim Pop, cu care a studiat limba și literatura română și istoria.

Bucuros de a avea ca elev un cercetător precoce – care debutase publicistic în 1866 la revista „Familia” din Pesta, și își editase primul volum (*Poezii populare din Bucovina. Balade române culese și corese*, Botoșani, Tip. Adrian, 1869) tocmai în anul transferului său la Năsăud – profesorul și publicistul Maxim Pop l-a sprijinit în căutările sale privind folclorul năsăudean din perioada revoluției de la 1848, precum și a documentării etnografice vizând sărbătorile și obiceiurile de înmormântare la români.

Perspectiva promovării examenului de maturitate părănd incertă într-un gimnaziu în care profesorii erau atât de exigenți, precum și nesiguranța că dreptul de publicitate al gimnaziului va fi acordat în timp util de Ministerul Învățământului de la Budapesta, l-au determinat să solicite transferul la gimnaziul din Beiuș, la fel de permisiv în privința catehezei pentru elevii de confesiune ortodoxă (greco-orientală în limbajul epocii) ca și cel de la Năsăud.

Dar, spre deosebire de Năsăud, este acceptat doar ca elev privatist, situație în care parcurge clasa a VIII-a și obține calificativul de „maturu” printre cei 26 de promovați din 29 înscriși, dintre care 24 la cursul de zi; i se face recomandarea de a urma alături de alți 17 reușiți „cursul teologicu”¹⁸.

Revine în Bucovina unde absolvă în 1875 Institutul de teologie ortodoxă de la Cernăuți. Funcționează ca preot în Poiana Stampei, la Voloca, iar între 1883–1887 ca preot și profesor la Siret, iar apoi ca profesor de religie și științele naturii la Suceava.

La numai 34 de ani, în 26 martie 1881 este primit ca membru titular al Academiei române, în ședință secretă sub președinția lui Ioan Ghica. Continuă legăturile cu Năsăudul prin corespondența cu foștii colegi, preoți și învățători, pe direcția culegerii de folclor, printre care și Ioan Pop Reteganul.

Colaborează la Revista Ilustrată din Bistrița, iar în culegerea *Poezii populare despre Avram Iancu* (Suceava, 1900), publică creații folclorice culese din ținutul năsăudean, sub atenta îndrumare a lui Maxim Pop. Este, în ordine cronologică, primul membru titular al Academiei Române dintre foștii elevi ai Liceului Grâniceresc din Năsăud.

¹⁷ Arhivele Naționale, Serviciul Județean Bistrița-Năsăud, *Matricula Gimnasiului greco-catolic românesc din naseudu, informatiunea pro 1869/70*, p. 89.

¹⁸ Anuarul Gimnasiului român greco-catolicu de Beiusiu – Belenyess pre anuulu scolasticu 1870/1871,

B) MEMBRI CORESPONDENȚI

7. LEON DANIELLO (Budapesta, 1898–1970, Cluj-Napoca)

Membru corespondent al Academiei Române din 4 februarie 1965.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1909 – 1917).

Studii:

- Liceul Grăniceresc Năsăud (clasele I-VIII) absolvent 1917;
- Facultatea de medicină a Universității din Cluj (1917–1922);
- Stagii postuniversitare de formare în domeniul aparatului respirator la Viena (Clinica Wilhelmi – 1924) și Paris (Clinica Charité, Institutul Pasteur – 1945–1925)
- Doctorat
- Cariera universitară medicală:
- 1923, a fost numit preparator în Clinica medicală condusă de Iuliu Hațieganu;
- 1924, asistent;

- 1928, șef de lucrări (lector) și șef al clinicii de boli pulmonare;
- conferențiar, întemeiază în 1937 prima catedră românească de ftiziologie;
- în 1942, când clinica funcționa în refugiu la Sibiu, devine primul profesor universitar român de pneumo-ftiziologie;
- contribuie la înființarea unei Clinici ftiziologice separate, cu accent deosebit pe profilaxie, acționează în acest scop pentru crearea și a Dispensarului antituberculos al orașului Cluj și a Dispensarului studențesc T.B.C. clujean.

„A desfășurat o bogată și deosebit de importantă activitate științifică privind bolile de plămâni, sub cele mai diverse aspecte, ca de exemplu: tuberculoza la diabetici, tratamentul chirurgical al tuberculozei, cancerle bronho-pulmonare.

A făcut cercetări privind problemele de chimioterapie antituberculoasă; chimiorezistență a bacilului Koch, patogenitate a surselor chimiorezistente; reabilitare a fostului bolnav de tuberculoză. A studiat și pneumopatiile netuberculoase, ca de exemplu: cancerul bronhopulmonar primitiv și metastatic; sarcoidoza mediastinopulmonară; tumorile benigne și maligne mediastinopulmonare; colagenozele pulmonare; supurațiile bronhopulmonare; stafilocociile pleuropulmonare; hidatidoza pulmonară; micozele pulmonare; bronșita cronică; emfizemul pulmonar.

A fost unul dintre principalii autori ai depistării sistematice a tuberculozei prin radiomicrofotografie, precum și ai terapiei antituberculoase cu antibiotice, cu deosebire a streptomisinei”¹⁹:

Lucrări de referință: *Tratamentul chirurgical al tuberculozei pulmonare* (în colaborare cu Alexandru Pop) – 1938; *Silicoza și silituberculoza* (în colaborare cu S. Cupcea și L. Prodan) – 1953; *Concepția actuală asupra diagnosticului precoce al tuberculozei* – 1958; *Tratamentul insuficienței respiratorii* – 1968.

¹⁹ Wikipedia – Leon Silviu Daniello.

S-a remarcat prin elaborarea a peste 300 de lucrări publicate în țară și străinătate, precum și a peste 200 de comunicări susținute la congrese, simpozioane interne și internaționale. În 1953 primește titlul de „Laureat al Premiului de Stat” pentru activitatea desfășurată în combaterea silicozei, iar în 1963, „Ordinul muncii clasa I”.

Considerat fondatorul școlii medicale de ftiziologie din țară, Academia R.P.R., în sesiunea din 1-4 februarie 1965, l-a ales *membru corespondent*, la propunerea colectivă susținută de președintele Ion Murgulescu. Din 1973 Spitalul clinic de pneumoftiziologie din Cluj-Napoca îi poartă numele.

8. AUGUSTIN VANCEA (Parhida, jud. Bihor, 1892-1973, Cluj-Napoca)
Membru corespondent al Academiei Române din 21 martie 1963.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1907-1912).

Traseul școlar al bihoreanului Augustin Vancea este probabil un unicat: trei dintre cele patru licee românești cu drept de publicitate existente în Transilvania înaintea Marii Uniri, l-au înregistrat în documentele lor de evidență școlară: Beiuș, Năsăud și Blaj.

Primele trei clase le-a promovat la Gimnaziul greco-catolic din Beiuș. Dificultățile care le-a înregistrat pe măsură ce cantitatea de informație se acumula, i-au făcut pe părinți să îl transfere la Năsăud, unde avea posibilitatea să continue cateheza în religia ortodoxă, sub îndrumarea lui Grigore Pletosu, care i-a devenit și profesor de limba română în clasele a IV-a și a V-a.

Aici matricolele consemnează același tip de comportament școlar, fiind apreciat de profesorul de geometrie desemnată și educație fizică Teodor Șimon. Elevul Vancea se străduiește să se afirme, reușind să fie menționat în Anuarul gimnaziului cu „distingere în emulațiune gimnastică” la clasa a IV-a și „eminent” la clasa a VI-a.

Pe parcursul celor 5 ani petrecuți la Năsăud, Augustin Vancea a fost coleg de liceu cu viitorul medic Leon Daniello (care i se va alătura în 1965 în rândurile membrilor corespondenți ai Academiei Române), cu Aurel Șorobetea, directorul de peste ani al celei mai triste etape din existența gimnaziului, cu Leonida Pop, viitor deputat al Parlamentului României Mari și cu compozitorul Emil Ștefănuțiu jr.

Augustin Vancea și-a putut croi drum spre domeniul preferat abia după Marea Unire. Din 1920 studiază la Universitatea Daciei Superioare din Cluj, obținând în 1924 diploma de licență în geologie. Iar în 1928 devine doctor în geologie cu distincția „Magna cum laude”, susținând teza *Observațiuni geologice în regiunea de sud-vest a Câmpiei ardelene*.

În 1963 primește „Premiul de stat”, ca urmare a merituozelor sale cercetări și descoperiri de resurse de gaz metan, iar la 21 martie al aceleiași an este primit ca membru corespondent al Academiei Române.

9. TIBERIU MORARIU (Salva, 1905–1982, Cluj-Napoca)**Membru corespondent al Academiei Române din 29 ianuarie 1955.****Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1919–1924).**

S-a născut în 26 septembrie 1905 în Salva, în familia preotului Iuliu Morariu. După clasa a II-a primară urmată în satul natal, este transferat la Școala elementară germană din Bistrița, pentru a avea șanse reale de admitere la Gimnaziul evanghelic bistrițean, unde va absolvi ciclul inferior în 1919.

În noua conjunctură istorică, continuarea liceului în limba germană (generatoare de perspective postliceale variate înainte de Marea Unire) nu mai era o opțiune dezirabilă. Argumentul pragmatic a fost mai puternic, iar alegerea făcută s-a datorat atât apropierii de Salva cât și renumelui Liceului grăniceresc, care la acel moment număra printre absolvenții săi patru membri ai Academiei Române:

George Coșbuc, Simion Florea Marian, Constantin Moisil și Miron Cristea.

Atracția spre geografie o datora tânărului său diriginte, profesorul Mihai Lipan, autor al studiului *Geografia economică a județului Năsăud*. Lipan s-a dovedit a fi un urmaș fidel al fostului său mentor din același liceu dr. Artemiu Publu Alexi, utilizând pârghia extra-școlară pentru a păstra gustul elevilor spre geografie (care se studia doar în clasele IV și V) până la încheierea studiilor liceale: drumeții cu temă în arealul imediat, excursii de anvergură la București și Constanța.

Șansa a făcut ca președinte al examenului de maturitate al seriei 1923/1924 să fie profesorul universitar de geografie al Universității din Cluj, Vasile Meruțiu, și el absolvent al gimnaziului din Năsăud.

Clasarea lui Tiberiu Morariu pe poziția a IV-a a clasamentului examenului și opțiunea sa fermă pentru studiile geografice l-au transformat pe președintele comisiei într-un susținător al său, ajutându-l să devină, în timpul studenției, bibliotecar al Institutului de geografie.

Promovează examenul de licență în 1929 și este primit ca membru al Societății de Etnografie din Paris, unde în următorul an va face studii de specialitate la Sorbona, cu vestitul Emmanuel de Martonne.

Ajuns la vârsta împlinirii științifice la cel mai elevat nivel, Tiberiu Morariu a manifestat o grijă deosebită pentru stilul organizat și riguros al lucrărilor sale științifice: cărți, studii, articole, comunicări, cronici, recenzii, cursuri, într-un număr de 374 titluri, unele tipărite în limbi străine sau traduse.

Dintre acestea, mai bine de 20 au fost dedicate ținutului natal: văilor Someșului și Sălăuței (titlu al lucrării de licență), în timp ce *Munții Rodnei* au constituit obiectul tezei sale de doctorat.

Activitatea de cercetare științifică i-a adus prețuirea din partea forurilor de specialitate: în 1958 a fost ales președinte al Comitetului Național de Geografie; în 1964 i s-a acordat titlul de „om de știință emerit”; în 1967 a fost

ales membru de onoare al Societății de Hidrologie din Ungaria și membru corespondent al Uniunii Internaționale de Geografie; în 1969 i s-a acordat titlul de „doctor honoris causa” al Universității din Strasbourg.

A fost primit în Academia Română, în calitate de membru corespondent, în ședința sesiunii ordinare din 29 iunie 1955, fiind recomandat de Gheorghe Macovei. Va fi timp de două decenii, singurul geograf membru al acestei emblematicе instituții științifice.

10. IULIU PRODAN (Chiochiș, 1875–1959, Cluj)

Membru corespondent al Academiei Române din 2 iulie 1955.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1890–1894)

Originar dintr-o familie înstărită din Chiochiș,

Iuliu Prodan a urmat cursurile liceale la Gherla și Năsăud: clasele I-IV ale Gimnaziului inferior maghiar din Gherla, iar cursul superior la Gimnaziul grăniceresc din Năsăud, unde în anul școlar 1890/1891 a fost înregistrat în clasa a V-a.

Recomandat de profesorul Martonffy lui Artemiu Publiu Alexi, devine în scurt timp un ucenic și un adevărat colaborator al marelui botanist năsăudean. Prin acesta s-a apropiat de Florian Porcius, pe care cei doi îl vizitau la Rodna, în drum spre cabana de cercetări botanice din inima munților Rodnei.

La rândul său Porcius, după absolvirea în 1894 a liceului năsăudean, îl recomandă pe Iuliu Prodan profesorului de sistematică A. Könity de la Universitatea din Cluj. Și aici va fi un apropiat colaborator al noului formator, care îi recomandă să realizeze studii de botanică comparată la nivel multinațional.

Debutază în 1903 ca profesor de științe naturale la Năsăud, de unde în 1906, după absolvirea Facultății de geografie și științe naturale a Universității din Cluj, începe un periplu la liceele din Eger (Ungaria) și Zombor (Serbia).

În 1919, prin decizia Consiliului dirigent este instalat ca profesor universitar la Academia agricolă din Cluj. A funcționat și la catedra de Botanică agricolă și fitopatologie a Universității din Cluj, devenind director al Grădinii botanice, unde în semn de omagiu a instalat un bust impresionant al lui Florian Porcius, pe care Prodan îl numește patriarhul botanicii românești.

În lucrarea colectivă *Flora României* a prelucrat 23 de genuri și trei familii de angiosperme. A identificat specii noi de plante: *rosa napocensii*, *rosa sabe-densis*, *rosa timisorensis*.

A publicat numeroase studii științifice: *Flora pentru determinarea și descrierea plantelor din România* – 1923; *Flora mică ilustrată* – 1939; *Contribuții la flora Siberiei*; *Contribuții la flora R.P.R. și a țărilor învecinate U.R.S.S., R.P.F. Jugoslavia, Bulgaria, Ungaria*; *Buruienile vătămătoare semănăturilor, fânțelor și pășunilor. Mijloace întrebunătate pentru combaterea și distrugerea lor. Livezile naturalizate*.

În lucrarea *Achileele României – Monografie* - 1931, „redactată în limba latină, în care prezintă 47 de taxoni și 15 hibrizi, una dintre plante primeș-te numele de Achileea Bichigeani Prodani, în onoarea profesorului Vasile Bichigean din Năsăud”²⁰.

Academia R.P.R. l-a ales membru de onoare în sesiunea 27 iunie - 2 iulie 1955.

11. EMIL ISAC (Cluj, 1886–1954, Cluj)

Membru corespondent al Academiei Române din 2 noiembrie 1948.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1902–1904).

Emil Isac a avut un traseu școlar cu totul deosebit. Pornit din Cluj, unde tatăl său Aurel Isac, celebrul și curajosul avocat al lui Gherasim Domide în procesul memorandiștilor, ia decizia de a-l transfera pe fiul său din Gimnaziul Piaristilor, unde promovase în 1902 clasa a V-a, într-un liceu cu limba de predare română.

Avea de ales între Beiuș, Năsăud și Blaj, ca ordine crescătoare a distanțelor de Cluj, iar decizia a fost luată la îndemnul lui George Coșbuc.

La Gimnaziul grăniceresc din Năsăud, Emil Isac a avut statutul de elev privatist, parcurgând între septembrie 1902 și iunie 1904 clasele VI–VIII.

Ca și predecesorul său Simion Florea Marian, venit de peste munții Bucovinei în Gimnaziul năsăudean, având în bagaje creații literare publicate, Emil Isac se remarcase prin publicarea traducerilor în maghiară a două *Cântece* ale lui Coșbuc (Kolozsvari Friss Uisag – 1902) și prin studiul *Vasile Alexandri – cel mai mare poet român* (revista *Ellenzek*). În timpul când era elev la Năsăud a publicat și două note de călătorie din străinătate.

O nouă decizie a familiei îl duce la Sibiu, unde susține și promovează examenul de maturitate la Liceul regal ungar, în sesiunea din decembrie 1907. Diploma de maturitate îi permite să se înscrie la Facultatea de Drept și științe de Stat a Universității maghiare din Cluj.

Se implică în înfăptuirea României Mari, primind de-a lungul a două decenii variate misiuni în domeniul cultural și jurnalistic: membru al biroului de presă al Senatului Național din Cluj și al Consiliului Național Român din Arad; membru al Marelui Sfat Național Român; inspector cultural al Consiliului Dirigent; delegat al Consiliului Dirigent la Berna ca atașat de presă, apoi la Conferința Păcii de la Paris (1919–1920); este inspector pentru teatrele din Transilvania și Banat între 1920 și 1940; secretar artistic al ASTRA; profesor de estetică la școala de Belle-Arte din Cluj (1926–1931).

Opera literară: *Ardealule, Ardealule, bătrânule* – 1916; *Cartea unui om* – 1925; *Poeme* – 1936; *Poezii* – 1936.

Scrie și teatru, dar la premiera din 23 ianuarie 1912 a piesei „Maica cea tânără”, jucată la recomandarea lui I. L. Caragiale, la Teatrul Național din

²⁰ Romulus Berceni: *Iuliu Prodan*, în „S.C.E.B.”, vol. II, *Spiritualitatea ...*, p. 114–118.

București, trăiește o mare deziluzie. Îi vine în sprijin George Coșbuc: „Ești trist că te-au fluierat și că jandarmii ți-au făcut drum de la teatru ca să nu fii bătut. Nu-ți pese! [...] Voi, tinerii vedeți altfel, dar vedeți mai bine ca noi. Aceasta este și logica vieții [...] Dacă te întorci în frumosul Ardeal spune-i că-l iubesc”²¹.

După trecerea în neființă a lui George Coșbuc, a revenit în orașelul studiilor sale liceale, fiind delegatul Ministerului artelor, sau la Hordou cu ocazia inaugurării Casei memoriale.

Este premiat în mai multe rânduri: în 1947 – „Meritul cultural”, în 1954 – „Ordinul Muncii clasa I”, obținând și importante premii literare. La 2 noiembrie 1948 devine membru corespondent al Academiei R.P.R., la recomandarea lui Emil Petrovici.

C) MEMBRI DE ONOARE (ONORIFICI/ ONORARI)

12. GRIGORE SILAȘI (Beclean, 1836–1897, Sângeorz-Băi, înhumat la Năsăud)

Membru de onoare al Academiei Române din 13 septembrie 1877.

Elev al Școlii normale capitale din Năsăud (1848–1850).

Grigore Silași a ajuns elev al Școlii Normale Capitale din Năsăud la etatea de 12 ani. Începuse școala elementară în Becleanul natal (unde tatăl său Vasile Silași era protopop greco-catolic) cu cantorul evanghelic reformat; a trecut la cursul elementar ținut la Dej de călugării franciscani, putând fi înscris apoi în 1846 la Gimnaziul romano-catolic din Cluj. Elev fiind în clasa a II-a, în tumultul și tulburările revoluționare din martie 1848, tatăl său îl retrace și îl transferă la Năsăud, unde Școala normală funcționa cu foarte bune rezultate și cu limba de predare română.

Ca și Liviu Rebreanu peste patru decenii, aici va urma singurele sale clase în limba maternă, bucurându-se de dascăli valoroși. Era pentru această școală, condusă, ca și cursul preparandial, de către Moise Panga, momentul schimbului de gardă al corpului profesoral (Silvestru Tomi și Florian Porcius o vor părăsi în august 1848, rămânând Ștefan Pop, Isac Nașcuțiu și I. Trauttog; li se vor alătura alte veritabile „puteri didactice”: Cosma Anca, Vasile Nașcu și Vasile Petri).

Grigore Silași revine la Cluj la Liceul piariștilor și la 15 iulie 1855 promovează examenul de maturitate, cu calificativul „preclare maturus”.

Traseul academic:

- în 1855 se înscrie la Academia teologică greco-catolică din Blaj;
- în 1859 absolvă Seminarul Central „Sf. Barbara” din Viena, unde fusese transferat ca bursier cu sprijinul mitropolitului Alexandru Sterca Șuluțiu;

²¹ Floarea Bucur, Ironim Marțian, *Emil Isac*, în „S.C.E.B.”, vol. II, *Spiritualitatea ...*, p. 66–71.

- funcționează în continuare ca prefect de studii la Seminar dar și ca preot, cu o mică indemnizație anuală de 144 florini, pentru a-și putea susține studiile doctorale; în 1862 obține titlul de doctor al Universității de Teologie din Viena; din 1865 a fost numit vice-rector al Seminarului. Din 1872 este selecționat prin concurs ca profesor public ordinar al Universității maghiare din Cluj, pe catedra de limba și literatura română.

A fost sancționat prin ordin al ministrului Trefort cu „[...] dojană severă [...] ca în viitor nici într-un chip să nu mai țină cursurile în limba română, [...] unde se lasă răpit a face declarații agitatoare contra națiunii maghiare și tinde a tulbura pașnica bună înțeleghe între naționalități”²². La 17 iulie 1884 același ministru Trefort îl exclude din Universitate, exact în toamna de debut studențesc a lui George Coșbuc care, astfel, nu l-a putut avea ca profesor.

Activitatea culturală și asociativă:

A înființat la Viena „Societatea literară a teologilor români” și a acționat pentru fuzionarea societăților studențești „România” și „Societatea literară” în cadrul „României June”. Tot aici, din 1865 a publicat la „Foaia săptămânala bisericească, literară și școlară – Sionul românesc”; la Cluj a condus Societatea Literar-Socială „Iulia” a studenților români din Cluj; între 1890 și 1895 a fost director economic al Băncii „Economul” din Cluj.

Opera: *Apologii, discuțiuni filologice și istorice maghiare privitoare la Români* – 1879; *Renașterea limbei române în vorbire și scriere* – 1879, 1881; *Dialectul macedo-român paralel cu cel daco-român*; *Despre însemnătatea literaturii române tradiționale*; *Românul în poezia populară*; *Psaltirea calvino-română versificată*; *Analogia în limbă*; *Oare din limba franceză împrumutăm?*; *Limba literară și limba populară*; *Abecedarul român din secolul al XVII-lea*.

A publicat articole și studii în revistele „Transilvania”, „Familia”, „Erdely Museum” și altele.

Primirea în Academia Română s-a făcut în ședința din 13 septembrie 1877, sub președinția lui Ion Ghica. Grigore Silași a devenit din punct de vedere cronologic primul fost elev al școlilor născudene ales membru de onoare al Academiei Române, urmat la doar patru zile de Iacob Mureșianu sr.

13. IACOB MUREȘIANU (Rebrișoara, 1812-1887, Brașov)

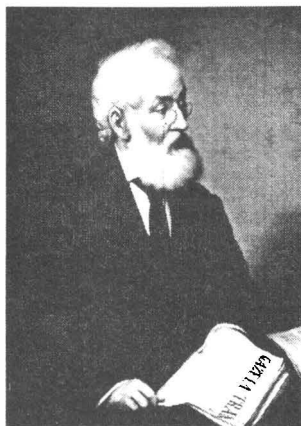
Membru de onoare al Academiei Române din 17 septembrie 1877.

Elev al Școlii Triviale (1822-1825).

Oportunitatea de a deveni profesor s-a ivit prin jocul hazardului. În 1837 brașoveanul Antinie Kovacs de Felfalu, dornic să deschidă un gimnaziu catolic la Brașov, lansează o ofertă studenților brașoveni de la Seminarul greco-catolic din Blaj.

Provocarea de a fi profesorul care să întemeieze un liceu în Brașov (în care mulți români înstăriți se alăturaseră coloniei grecești trădând interesele neamului) l-a determinat pe Iacob Mureșianu să se implice cu mult entuziasm să accepte uriașe sacrificii personale în sprijinul generoasei idei a lui Kovacs, a cărui mamă era româncă.

²² Traian Pavelea, Grigore Silași, în „S.C.E.”, vol. II, *Spiritualitatea ...*, p. 124-132.

A contat și altă chemare: în 1846 prietenul și colegul său de seminar George Barițiu se angajase și el ca profesor în Brașov, dar la școala comercială, și reușise să se lanseze în presa transilvăneană prin tipărirea, cu sprijinul finanțatorilor școlii sale – negustorii români din Brașov, primele numere din „Gazeta Transilvaniei”.

Autoritățile imperiale suspendă publicația, chiar în zilele sosirii în Brașov a lui Iacob Mureșianu. Cei doi colaboratori și prieteni își împreunează forțele, elaborând un proiect credibil, bazat pe susținerea unor personalități de marcă: Radu Tempea – directorul general al învățământului primar din Ardeal și

baronul Nopcea – cancelar la Viena; proiect pe care îl prezintă și susțin personal la administrația imperială.

După căsătoria cu Sevastiana, care provenea din familia înstărită Nicolau, situația sa materială se ameliorează substanțial, iar spațioasa lor locuință se transformă într-un adevărat club al intelectualilor români din Brașov.

Pe motivul că Barițiu și Mureșianu au tipărit *Pronociamentul națiunii române*, citit în mai 1848 la Marea Adunare Națională de la Blaj și publicat în „Gazeta Transilvaniei”, aceasta și suplimentul său literar „Foaie pentru minte, inimă și literatură” au fost iarăși suspendate, iar George Barițiu a fost sancționat cu interdicție de presă, astfel că în 1850 reeditarea și gestionarea atât a „Gazetei” cât și a „Foi” au rămas doar în seama lui Iacob Mureșianu.

Ca proprietar al „Gazetei” a aplicat o strategie de modernizare: publicarea în format mărit, tipărirea cu litere latine, promovarea în redacție a unor tineri de talent, inclusiv fiul său Aurel, căruia în 1878 i-a predat integral activitatea. Contactele sale cu năsăudenii au fost permanente, ele desfășurându-se doar la Brașov: primea în ospete pe urmașii de grăniceri în drumurile lor spre București și înapoi spre Țara Năsăudului; a încercat să angajeze fii ai Năsăudului ca redactori ai „Gazetei”, strategie care i-a reușit doar fiului său Aurel, care l-a convins pe Virgil Șotropa (1892-1896); a primit în 1863 oferta de a se muta la Năsăud, unde urma să întemeieze și să dezvolte instituțional și didactic noul Gimnaziu grăniceresc, așa cum o făcuse cu un sfert de veac în urmă cu cel catolic din Brașov – ofertă refuzată datorită nevoii de a asigura continuitatea și supraviețuirea „Gazetei”.

În schimb, l-a trimis la Năsăud, pe catedra vacantă de muzică a Gimnaziului, pe fiul său Iacob Mureșianu jr., viitorul mare compozitor al Ardealului, pentru a revitaliza activitatea cultural-artistică: acesta va organiza coruri, concerte, cercuri de muzică instrumentală și îi va învăța pe năsăudeni dansul de salon Romana, creat de tatăl său în 1851 în colaborare cu Ștefan Emilian „[...] dans genial [...] care prin mișcărilor princiare ale băieților și fetelor din Năsăud ilustrează imaginile din cartea *Ion* de Liviu Rebreanu, cât și

mânia românilor că poate exista cineva care să creadă că ei nu pot dansa un dans de societate”²³.

În 17 septembrie 1877, la propunerea lui George Barițiu, sub președinția lui Ion Ghica, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.

14. IULIU MOISIL (Năsăud, 1859–1947, Năsăud)

Membru de onoare al Academiei Române din 24 mai 1943.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1871–1879).

Fiu al vicarului Grigore Moisil, și unchi al academicianului numismat Constantin Moisil, a fost un intelectual cu o energie inepuizabilă, argint-viu mustind de idei novatoare, toate puse în slujba ridicării culturale și economice a Românilor.

Studiile: A urmat școala primară și liceul grăniceresc la Năsăud, între anii 1871–1879; se înscrie la Înalta Școală Tehnică din Viena (Politehnica de azi, n.n.) unde a studiat până în 1886 chimia tehnică și organică (unde a fost coleg cu Nicolae Teclu), iar din 1885 s-a înscris și la Facultatea de filosofie a Universității din Viena, la care va renunța după un an.

Activitatea didactică:

– în 1886 activează ca profesor-suplinitor la catedra de științe fizico-naturale la Gimnaziul Real din Slatina, iar din 1890 devine profesor titular de științe naturale;

– în 1894 a fost transferat la Gimnaziul „Tudor Vladimirescu” din Târgu-Jiu;

– din 1895 a fost numit director al Gimnaziului, reușind construcția edificiului acestuia; în această calitate la 4 iulie 1907 este invitat la castelul Peleş și decorat cu titlul de „Cavaler al Ordinului Coroana României în grad de ofițer”;

– la 9 octombrie 1900 deschide la Târgu-Jiu prima școală de ceramică din Oltenia;

– în 1911 i se recunoaște calitatea de cetățean al României.

Activitatea culturală:

– în 1906 este numit secretar al comisariatului general al Expoziției generale române de la București și răsplătit, prin Decret regal, cu titlul de „Cavaler al Ordinului Coroana României în grad de ofițer”;

– secretar al Muzeului de etnografie și artă populară (1906–1910);

– în 1910 este numit bibliotecar și custode al Muzeul Pedagogic al Casei Școalelor din București, iar din 1921 director al muzeului.

Activitatea de interes social-obștesc:

– membru marcant al Societății studențești „România Jună” a studenților române din Viena (1879–1884);

– în 1892 este secretar al secțiunii Olt a Ligii pentru unitatea Culturală a tuturor Românilor;

²³ Adrian Păunescu, *Orașul satelor sale*, în „Contemporanul”, iunie 1989, p. 13.

– în 1919, membru activ al Societății Regale Române de Geografie.

La Târgu Jiu:

– în 1897 a înființat Banca populară „Cerbul”, pe care o va și conduce;

– în 1900 a fost unul dintre fondatorii Muzeul Gorjului.

La Năsăud:

– în 1931, fondator și director onorific al Muzeului năsăudean: „Am fondat această instituție din nețărmurită dragoste ce aveam pentru pământul strămoșesc și pentru amintirea mărețelor înfăptuiri ale marilor înaintași și binefăcători”²⁴;

– 1937–1946 director onorific al Subdirecției Arhivelor Statului din Năsăud;

– director al Despărțământului „Astra”;

– membru al Comitetului Fondurilor grănicerești năsăudene;

– în 1943 i se acordă Diploma societății Naționale de Cruce Roșie pentru serviciile aduse celor nevoiași.

Publicistică:

– în 1896, la Târgu-Jiu a întemeiat revista „Amicul Tinerimei”, pe care a condus-o până în 1899, apoi o va retipări la București;

– colaborator la „Buletinul Societății Române de Geografie”, „Convorbiri literare”, „Arhivele Olteniei”, „Vatra” ș.a.;

– membru al colegiului de redacție al revistei „Arhiva Someșană”.

Lucrări scrise: *Figuri grănițerești năsăudene*, vol. I – 1937; vol. II – 1939; *Conștiința națională și eroismul grănițerilor năsăudeni* – 1938; *Catalogul detaliat al diapozitivelor (fotografii diafane pe sticlă) a Muzeului pedagogic* – 1914; *Arta decorativă în ceramica românească* – 1931; *Românii ardeleni din vechiul regat și activitatea lor până la războiul întregirii neamului* – 1929; Traducere: Roy Chapman Andrews, *Pe urmele omului primitiv* – 1935.

În ședința din 24 mai 1943, la propunerea lui Dimitrie Gusti, Academia Română l-a ales membru de onoare.

15. NICOLAE BĂLAN (Blăjenii de Sus, 1882–1955, Sibiu, înhumat la Mănăstirea Sâmbăta de Sus)

Membru de onoare al Academiei Române din 10 iunie 1920.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1892–1900).

Clasele elementare le-a urmat în Năsăud la Școala normală capitală, după care a parcurs cele două trepte ale Gimnaziului grăniceresc între 1892 și 1900.

A fost un elev harnic și ambițios, activ la cursuri dar și în cadrul Societății „Virtus Romana Rediviva”. După examenul de maturitate, promovât cu calificativul „matura cu calculu bun”, a devenit student al Facultății Teologice Ortodoxe din Cernăuți, la care a studiat între anii 1900–1904. După un an de specializare la Breslau (acum orașul polonez Wrocław), a revenit la Universitatea din Cernăuți și a fost declarat în 1906 doctor în teologie.

²⁴ Catalogul expoziției foto-documentare Iuliu Moisiu – viața și opera (1859–1947), p. 17.

La numai 24 de ani a devenind profesor al Seminarului Pedagogico-Teologic „Andreian” din Sibiu, predând teologie dogmatică, apologetică, istorie, pedagogie și morală, mai întâi ca profesor provizor (1905–1909) și apoi ca profesor titular definitiv, unele dintre aceste discipline continuând să le predea și după înălțarea sa la funcția de mitropolit.

Calitățile sale de diplomat iscusit, pus în serviciul intereselor neamului, au determinat selecția sa de către Consiliul Național Român din Transilvania, fiind trimis în noiembrie 1918 în misiune secretă la Iași, pentru a corela demersurile fruntașilor ardeleni cu strategiile guvernului României aflat în refugiu în capitala Moldovei. Temerara deplasare din Sibiu s-a făcut cu un automobil condus de căpitanul Victor Precup, prin pasul Tihuța, prilej cu care a putut să treacă și prin Brașfalăul natal.

Realizări pe plan național:

- a prezentat autorităților guvernamentale și militare române informații prețioase despre situația socială, economică și militară din Ardeal;
- a insistat pentru intrarea cât mai rapidă a armatei române în Transilvania, abordând această măsură curajoasă în convorbiri separate cu regele Ferdinand, primul ministru Ion I. C. Brătianu, comandantii armatelor române generalul Coandă și Mareșalul Prezan, și chiar cu Regina Maria.
- pe baza concluziilor rezultate din aceste întrevederi îi cere imperios lui Vasile Goldiș ca în rezoluția finală a proiectatei „Mari adunări” de la Alba Iulia să nu se pună nici un fel de condiții la unirea cu România.
- însoțește pe generalul Prezan la Giurgiu pentru consultări privind trecerea de către armata română a frontierei dintre Moldova și Ardeal, cu generalul francez Berthelot, comandantul trupelor franceze de la Dunăre.

Se reîntoarce spre Alba Iulia chiar în noaptea de 30 noiembrie – 1 decembrie 1918, cu speranța de a fi prezent la votarea declarației Marii Uniri. Dar drumurile anului 1918, poleiul și ninsoarea l-au făcut să ajungă abia în seara de 1 decembrie, doar pentru a se bucura alături de miile de participanți.

Păstorirea Mitropoliei Ardealului, Crișanei și Maramureșului: Scaunul mitropolitan de la Sibiu, rămas vacant după decesul Înalt Prea Sfințitului Ioan Mețianu încă din 1916, își aștepta noul ierarh. Alegerile fuseseră amânate în 1917 din cauza războiului, în care românii ortodocși din Ardeal erau implicați de 3 ani, luptând pentru un tron străin, iar în 1918 în așteptarea păcii postbelice.

Cel mai bine plasat în perspectiva promovării ierarhice era episcopul Caransebeșului Miron Cristea. Cum scaunul de mitropolit primat al Ungrovlahiei era și el vacant, Miron Cristea avea șanse să fie ales în această funcție supremă, ceea ce se va și întâmpla. La 1 ianuarie 1920 Miron Cristea este sfințit ca arhiepiscop al Bucureștilor și mitropolit primat al României.

Ca urmare se declanșează și procedurile de ocupare a demnității de Mitropolit al Ardealului, finalizate cu alegerea la 27 februarie și instalarea în mai 1918, de Rusalii, a lui Nicolae Bălan, cu participarea unui sobor arhieresc prezidat chiar de Miron Cristea.

Activitatea publicistică:

Ucenicia năsăudeană de la Societatea elevilor „Virtus Romana Rediviva” a fructificat-o în plan publicistic: la „Telegraful Român”, de-a lungul carierei și vieții; în 1907 a întemeiat „Revista Teologică”; în 1911 înființează pentru preoții din teritoriu colecția „Biblioteca Bunului Păstor”. De numele și activitatea lui se mai leagă „Lumina Satelor”. În 1918, împreună cu Ion Borșu și Silviu Dragomir au fondat „Gazeta Poporului”; în 1922 ca mitropolit editează periodicul „Lumina satelor” și fondează colecțiile adresate maseilor de credincioși ortodocși: „Popasuri duhovnicești” și „Veniți la Hristos”; în 1933 întemeiază colecțiile de lucrări științifice „Seria teologică” și „Seria Didactica” destinate activității de cercetare a preoților și cadrelor didactice din Ardeal și nu numai. Aceste publicații i-au găzduit peste 1000 de articole, studii și cuvinte de învățătură.

A fost ales membru de onoare al Academiei Române, la o lună de la sfințirea sa ca mitropolit al Ardealului, în ședința din 10 iunie 1920, la propunerea lui Ioan Lupaș.

16. DUMITRU PROTASE (născut la Mocod în 1926)

Membru de onoare al Academiei române din 21 iulie 2003

Absolvent al Liceului grăniceresc (1938–1946).

Absolvent al Liceului „George Coșbuc” din Năsăud în 1946 și al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, a fost unul dintre studenții străluciți ai Facultății de Litere, promoția 1950, fiind angajat încă din anul terminal ca preparator la Institutul de Studii Clasice din același oraș. Se afirmă prin valoarea cercetării sale doctorale cu tema *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, devenind doctor în istorie în 1963 și colaborator apropiat al mentorului său, acad. prof. Constantin Daicoviciu. Conferențiar în 1974 și profesor universitar din 1990, șef al Catedrei de Istorie Veche și Arheologie, îmbină la nivel înalt activitatea pedagogică cu cea de cercetare arheologică.

Tematica cercetării doctorale a reprezentat o preocupare permanentă de-a lungul întregii sale cariere științifice, îmbogățită cu investigarea izvoarelor epigrafice prin studiile referitoare la *Inscripții ale Daciei Romane*, respectiv *Orizonturi daco-romane*, vol. I (1995), II (2000) și III (2011).

Direcțiile prioritare ale amplei activități de cercetare istoriografică desfășurate de profesorul Dumitru Protase au vizat problematica *etnogenezei românilor* și tema *continuității populației autohtone pe teritoriul vechii Dacie*.

Legătura sa neîntreruptă cu Mocodul copilăriei l-a făcut să reflecteze original și profund asupra nevoii de investigare a *universului rural*, reflectată în lucrarea sa *Autohtonii în Dacia. Dacia romană* (1980), continuată cu al doilea volum, *Dacia post-romană până la slavi* (1980), precum și în *Ritualurile funerare la daci și daco-romani* (1971).

Exemplul lui Dumitru Protase reprezintă printre absolvenții Liceului „George Coșbuc” modelul tonifiant al atașamentului participativ și al implicării frecvente de-a lungul deceniilor la evenimentele Liceului adolescenței sale: la centenarul liceului în 1963, la sărbătorirea în 1988 și în 2003 a 125 respectiv 140 de ani de la crearea acestuia, la sesiunile de comunicări dedicate „Zilelor Nășăudului”, susținând de fiecare dată conferințe de aleasă ținută științifică și încărcătură patriotică.

Aici le-a vorbit elevilor despre specificul vieții de școlar din deceniul al V-lea al secolului trecut, dar și despre glorioasele reușite militare ale strămoșilor grăniceri, care i-au inspirat cu certitudine aplecarea spre *cercetările de istorie militară*, finalizate cu *monografiile castrelor de la Brâncovenești* (1994), *Ilișua* (1997), *Orheiu Bistriței și Gherla* (2008)²⁵.

Este deținător al Premiului „Vasile Pârvan” al Academiei Române (1974), Doctor Honoris Causa al Universității de Vest din Timișoara (1999), al Universității „Lucian Blaga” din Sibiu (2003) și „Vasile Goldiș” din Arad (2006).

Alegerea sa ca membru de onoare al Academiei Române a însemnat nu numai reluarea frumoasei tradiții de interferență a Nășăudului cu Academia Română ci și afirmarea forței creative a absolvenților nășăudeni la cel mai elevat nivel în arealul științelor socio-umane, numărul de membri ai Academiei Române rotunjindu-se în acest domeniu la 8, față de 6 în bransa literelor și 4 în cea a științele naturii.

17. VIRGIL ȘOTROPA (Gheorghieni, 1867–1954, Nășăud)
Membru de onoare al Academiei Române din 24 mai 1943,
 Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1894–1905)

S-a născut în 1867 la Gheorghieni, unde tatăl său, erou al Revoluției de la 1848, era funcționar regesc (preceptor al Reghinului și inspector silvanal).

La doar un an și o lună mama sa moare în urma unei epidemii de tifos, astfel că după încă doi ani tatăl său decide revenirea în ținutul grăniceresc și se stabilește la Nășăud. Virgil Șotropa și-a făcut la Nășăud aproape toată școlarizarea, cu excepția clasei a IV-a pe care a parcurs-o la Gimnaziul evanghelic din Bistrița.

După obținerea diplomei de maturitate, se înscrie la Facultatea de litere a Universității din Cluj, unde după trei ani de studii, întrerupe, devine profesor suplinitor la Gimnaziul nășăudean, în anul școlar

²⁵ Teodor Tanco, *op. cit.*, p. 92.

1888/1889, și finalizează studiile universitare la Budapesta, obținând calificarea de profesor de limba germană și limba maghiară.

La chemarea lui Aurel Mureșanu, fiul academicianului Iacob Mureșianu și director al „Gazetei Transilvaniei”, îmbrățișează cu pasiune meseria de jurnalist, lucrând ca redactor între 1892 și 1896.

După chemări insistente ale Fondurilor grănicerești se reîntoarce la Gimnaziul din Năsăud unde, între 1896 și 1913, va desfășura o activitate didactică fructuoasă. După o retragere temporară, revine la catedră, în intervalul 1918–1933, an în care se pensionează ca profesor suplinitor definitiv.

În 1889 Comitetul Fondurilor grănicerești l-a ales în unanimitate director, argumentând că „[...] are o cultură superioară și o moralitate ireproșabilă”. Guvernul maghiar a respins însă numirea [...] pe motivul că Șotropa este „prea mare naționalist român [...] ar căuta să împiedice maghiarizarea liceului năsăudean”²⁶.

Lucrări scrise: *Istoria școalelor năsădene* (coautor Nicolae Drăganu) – 1913; *Năsăudul, monografie* (în colaborare cu Alexandru Ciplea); peste 300 de pagini sub formă de articole în revista creată de el „Arhiva Someșană” din Năsăud (28 de numere în intervalul 1924–1940), printre care: *Înființarea graniței militare năsădene*; *Militarizarea Văii Bârgăului*; *Tătarii în Valea Rodnei*; *Năsăudul de altădată*; *Din zilele de sbucium ale anilor 1848–1849* etc.

A fost unul dintre fondatorii Muzeului năsăudean și ai Arhivei grănicerești, devenită apoi Subdirecție a arhivelor Statului din Năsăud.

La propunerea lui Silviu Dragomir, în ședința din 24 mai 1943, Academia Română l-a ales pe Virgil Șotropa membru de onoare. A fost singurul membru al academiei care s-a dedicat aproape integral Năsăudului și Gimnaziului, trăind, predând la liceu și educând prin publicistică multe generații ale descendenților de grăniceri.

18. IULIAN MARȚIAN (Mintiu, 1867–1937, Năsăud)

Membru de onoare al Academiei Române din 27 mai 1933.

Elev al Liceului Grăniceresc în perioada 1877–1883.

Deși nu a fost descendent de grăniceri, Iulian Marțian a fost crescut în spiritul patriotic și militant al aspirațiilor năsădene. Ca și unchiul său, mitropolitul Nicolae Bălan, a fost înscris la Gimnaziul din Năsăud (1877), fiind coleg de clasă cu Virgil Șotropa.

După decesul mamei sale, tatăl decide pragmatic transferul lui Iulian la Școala de cadeți din Sibiu. Între 1887 și 1904, când i se aprobă cerea de trecere în rezervă cu gradul de maior, va activa, fără nici o tragere de inimă, ca ofițer de infanterie în garnizoanele Trieste, Brașov, Lemberg și Sarajevo.

Aici are șansa de a-l întâlni pe profesorul de arheologie al Universității din Viena, dr. Stratimirovici,

²⁶ Ibidem, p. 136.

de la care se contaminează definitiv cu virusul arheologiei, care îl va face celebru în Transilvania, apoi în toată România. Rezultatele cercetărilor sale, cu deosebire pe Valea Someșului, i-au permis să publice numeroase articole și studii de arheologie; obiectele, cărțile, revistele și relicvele colecționate le-a donat Muzeului din Năsăud, al cărui principal fondator a devenit în 1931.

„O activitate fructuoasă a desfășurat și în cadrul ASTREI, fiind unul dintre cei mai puternici stâlpi în despărțământul Năsăud, înființat la 1881. [...] în adunarea generală de la Bistrița din același an (n.n. 1907) se înscrie ca „membru pe viață”; în 1920 devine membru fondator al Casei Naționale (Muzeul) a „Asociațiunii”, alături de Nicolae Drăganu face parte din Comitetul Central de la Sibiu (1920–1924) și, de asemenea, din Comitetul Despărțământului Năsăud (1923)”²⁷.

A jucat un rol esențial în evenimentele din Năsăud premergătoare Marii Uniri din 1918, fiind ales președinte al filialei locale a Partidului Național Român și comandant al Gărzii Naționale din Năsăud (2–28 noiembrie 1918) asigurând o tranziție firească, fără evenimente tragice, a puterii de la administrația maghiară la cea românească.

Lucrări scrise (volume): *Țara Năsăudului înaintea instituirii regimentului de grăniceri* – 1933; *Repertoriu arheologic pentru Ardeal* – 1920; *Urme din războaiele Romanilor cu Dacii* – 1921; *Ardeal. Istorie și toponimie* – 1924; *Ardealul. Constatări și lămuriri* – 1925.

Studii în revista „Arhiva Someșană”: *Contribuție la istoria descălecătorii; Fata, tradiție și istorie; Castrul Rodnei; Contribuții la istoricul Rodnei; Contribuții la eraldica vechiului Ardeal*.

La propunerea lui Alexandru Lapedatu, în ședința din 27 mai 1933, Academia Română l-a ales membru de onoare.

19. ELIE MIRON CRISTEA (Toplița, 1868–1939, Cannes (Franța), înhumat la București)

Membru de onoare al Academiei Române din 7 iunie 1919.

Absolvent al Gimnaziului grăniceresc (1883–1887).

Născut din părinții Gheorghe Cristea din Toplița Română și Domnița Coman din Pinticu Tecii, (nepoată a prefectului lui Avram Iancu, Constantin Românul Vivu), Elie Cristea își începe studiile gimnaziale la Bistrița (1879–1883), ca elev al Gimnaziului Evanhelice, în aceeași clasă cu viitorul lingvist Gustav Oswald Kisch.

Elie Cristea nu împlinise 15 ani când destinul i-a oferit șansa (determinantă pentru devenirea sa) de a se număra printre elevii Gimnaziului superior greco-catolic românesc din Năsăud. Adaptarea după cei patru ani de surghiun sâsesc la Bistrița, suportați cu stoicism și încununați cu rezultate școlare bune, i-a fost rapidă și performantă; după parcurgerea claselor a V-a și a VI-a se plasa pe pozițiile fruntașe ale clasei, care la transferul său număra 22 de elevi.

Exigența proverbială a dascălilor gimnaziului năsăudean a determinat în următorii doi înjumătățirea efectivului, astfel că doar 11 dintre ei au primit

²⁷ Ironim Marțian, *Iulian Marțian*, în „S.C.E.B.”, vol. II, *Spiritualitatea ...*, p. 81.

dreptul de a se înscrie la examenul de maturitate, premiantul clasei fiind Elie Cristea, cu 41 de medii anuale maxime pe discipline, din 53 posibile în cursul superior.

Profesorul care i-a marcat destinul a fost Grigore Pletosu, absolvent al primei promoții gimnaziale de la Năsăud. Sub îndrumarea lui Pletosu, Elie Cristea își face ucenicia în cercetarea științifică și literară în cadrul Societății de lectură „Virtus Romana Rediviva”, al cărei președinte va fi ales în 1886. În revista acesteia, „Musa Someșană”, își face debutul publicistic cu traducerea *Virtutea*, după G. J. Zolkkofer (1886).

După modelul mentorului, ia drumul seminarului Andreian din Sibiu, și apoi al Facultății de litere și filozofie a Universității budapestane unde obține și doctoratul în litere cu teza „Eminescu, viața și opera. Studii asupra unei creații mai noi din literatura română.”, prin care devine primul ardelean al exegezei eminesciene care publică direct în limba statului – cea maghiară.

Pe parcursul anilor publică în „Familia”, „Telegraful român”, „Tribuna”, „Gazeta Transilvaniei”, „Foaia poporului”, „Revista Orăștiei”, „Țara Noastră” etc.

Opera literară: *Profesorul Alexandru Roman – monografie (1825–1897)* – 1897; *Mitropolitul Miron Românul – monografie* – 1898; *Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme din graiul românilor din Transilvania și Ungaria* – 1901; *Emanoil Ungurianu – monografie* – 1902; *Iconografie și întocmirile din interiorul bisericii răsăritene* – 1905; *Cuvântări și predici ale unui tânăr coleg, mai târziu cleric român în țară străină 1889–1909 ș.a.*

Academia Română îl alege membru de onoare în ședința din 7 iunie 1919, la propunerea prezentată în plen de Ioan Lupaș.

Traseul ecleziastic:

- 1902 este tuns în monahism la Mănăstirea Hodoș-Bodrog primind numele de Miron, după mitropolitul Miron Românul, ocrotitorul său;

- la 21 noiembrie 1910 este ales episcop al Caransebeșului, la vârsta de 42 de ani;

- în 1 ianuarie 1920 este sfințit mitropolit primat al Bucureștilor; în această calitate a cumulat și funcția de membru de drept al Senatului României acționând pentru învingerea diferențelor de vederi care au amânat votarea Legii și Statutului Bisericii Ortodoxe Române până în aprilie 1925; cel mai aprig adversar i-a fost mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului, Nicolae Bălan – apărător fidel al conservării tradițiilor și principiilor șaguniene în Biserica ortodoxă transilvană (absolvent ca și el al Gimnaziului năsăudean și discipol al lui Grigore Pletosu);

- în 1 noiembrie 1925 este ales Patriarh fondator al Bisericii Ortodoxe Române la vârsta de 57 de ani.

Demnități statale:

- în 1918 este desemnat ca reprezentant delegat al Mitropoliei Ortodoxe Române din Transilvania în Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.
- în decembrie 1918 face parte din delegația care înmânează documentul unirii regelui și Guvernului la București;
- între 1927-1930 face parte din Consiliul de Regență pe lângă regele Mihai I;
- în 1938-1939 este președintele Guvernului, sub dictatura lui Carol al II-lea.

Gândul de a-și arăta recunoștința față de Năsăudul în care s-a format ca om de cultură și de unde și-a selectat modele și principii de viață dedicate propășirii neamului nu l-a părăsit niciodată. Însă reîntoarcerea la Năsăud a rămas un vis frumos, mereu amânat.

Patriarhul Miron Cristea a dorit ca afecțiunea sa pentru Năsăud să nu se reducă doar la o acțiune cu caracter laic ci să îmbrace veșminte perene.

Spre surprinderea tuturor, a avut inițiativa și a susținut cu multă implicare și determinare construcția unui locaș de cult pentru ortodocșii români din Năsăud, în stilul bisericilor brâncovenești (Biserica SF. Împărați Constantin și Elena), suplinind lipsa resurselor locale prin atragerea unor donații importante.

La 6 martie 1939, la Cannes, pe litoralul meridional francez unde spera să învingă oboseala, acumulată în principal prin grijile guvernării țării, și să își vindece boala de plămâni, și-a depus sufletul în mâinile Mântuitorului. Este personalitatea cu cele mai mari demnități exercitate în istoria modernă a României.

20. TUDOR DRĂGANU (Năsăud, 1912-2010, Cluj)

Membru de onoare al Academiei Române din 21 iulie 2003.

Elev al Școlii primare „Vasile Nașcu” (1918-1919).

Tudor Drăganu, născut la Năsăud, unde și-a petrecut mica copilărie în casa strămoșilor săi moisi-lești, nu a urmat decât clasa a I-a la Școala primară de Stat, proaspăt botezată în 1918 „Vasile Nașcu”, având ca învățătoare tocmai pe mama sa Olimpia (n. Moisi) Drăganu, soția viitorului academician Nicolae Drăganu.

Copilul Tudor Drăganu se manifestă de la primele sale contacte cu școala ca un elev harnic și dornic de afirmare. Obține Premiul I pe anul școlar 1918/1919, alături de viitorul profesor universitar de chimie de la Institutul politehnic București, Aurel Ianul, și de renumitul profesor de geografie de la Sângeorz-Băi, Nicolae Mute.

Performanțele sunt menționate în Cartea Premianților școlii, la pagina 239, lista fiind semnată de învățătorii: vâd. Cornelia L. Pop (dir.ș.), Claudia Ilieșiu (n. Reichert), Ilie Anton, Olimpia dr. Drăganu și Livia dr. Ciplea²⁸.

²⁸ ***, *Elhrenbuch für pramianten uftzendenten und font ausgesihnete Schullnaben*, in „Bezirt das 2ten Wallacger Grany Regiments nr 17 ann 1812-1848”, p. 239.

Transferarea lui Nicolae Drăganu prin ordin al Consiliului Dirigent (nr. 10/16 februarie 1919) pe funcția de înaltă răspundere de Comisar ministerial pe lângă Directorul suprem școlar din Cluj și profesor de istoria limbii și literaturii române la proaspăt înființata Universitate a Daciei Superioare din Cluj, a determinat mutarea din septembrie 1919 a întregii familii.

În Cluj, Tudor Drăganu își va împlini destinul de viitor cărturar de aleasă ținută urmând Liceul „George Barițiu” și Universitatea Regele Ferdinand I, unde tatăl său avea să fie în etape succesive șef de catedră, prodecan, decan, prorector și chiar rector, urcând în același timp și treptele academice, corespondent în 1923 și titular în 1939.

Iată că după 8 decenii, fiul Tudor Drăganu pătrunde în galeria nemuritorilor științei și creativității române, alăturându-se nu numai tatălui Nicolae Drăganu, unchilor săi după mamă Constantin C. Moisil și Iuliu Moisil (dar și verilor săi Grigore Moisil și Tudor Bugnariu).

7. Binefaceri ale Academiei Române revărsate asupra Năsăudului

Gimnaziul năsăudean deschis la 1863 și Academia Română înființată la București în 1866 au crescut și s-au dezvoltat concomitent, prima lor interacțiune semnalându-se în:

1877 – Grigore Silași – titularul persecutat și agresat al catedrei de limba română de la Universitatea maghiară din Cluj și Iacob Mureșianu publicist și director al Gazetei de Transilvania din Brașov, ambii foști elevi năsăudeni, sunt primiți ca membri de onoare ai Academiei Române, în momente de răscruce ale neamului românesc: războiul de independență;

1878 – Profesorilor năsăudeni Maxim Pop și dr. Artemiu Publiu Alexi persecutați și ei de autoritățile maghiare pentru tratatul *Resbelu oriental ilustrat*, scris la Năsăud, editat la Viena și dedicat „vitezei armate române” li se decernează de guvernul României medalia „Bene merenti” clasa II și III de aur și argint;

1893 – Lui Florian Porcius i se finanțează din fondurile Academiei tipărirea studiului *Diagnozele plantelor phanerogame și criptogame vasculare care cresc spontan în Transilvania*;

1897 – George Coșbuc primește, cu trei ani înaintea primirii în Academie, Premiul „Năsturel-Herescu” pentru creația sa poetică ce includea deja *Balade și idile* și *Fire de tort*;

1920 – Și Liviu Rebreanu primește Premiul „Năsturel-Herescu”;

1922 – Nicolae Drăganu este finanțat de Academie pentru a publica studiul *Două manuscrise vechi*;

1943 – Iuliu Moisil și Virgil Șotropa, trăitori în Năsăud, sunt primiți în Academia Română ca membri de onoare în timpul Dictatului de la Viena – semnal al Bucureștiului că Năsăudul aparține, în ciuda stăpânirilor vremelnice, spiritualității României Mari;

1953 – Leon Daniello primește „Premiul de Stat”;

1963 – Lui Augustin Vancea i se decernează de asemenea „Premiul de Stat”;

1964 – Tiberiu Morariu primește titlul de „Om de știință emerit”;

1972 – Lui Tudor Drăganu i se decernează Premiul „Simion Bărnuțiu” iar lui Dumitru Protase Premiul „Vasile Pârvan”.

Acestor evenimente academice cu caracter individual li se adaugă un minunat simbol al recunoașterii colective a contribuțiilor născădene: la 19 noiembrie 1968 este inaugurată în vila donată de Iuliana Țișca Biblioteca documentară a Academiei, subordonată Filialei din Cluj Napoca, alcătuită majoritar din donații ale lui Iulian Marțian, Iuliu Moisil și Virgil Șotropa.

În acest fel, cu toate că prezența umană a Născădului în Academia Română începută în 1877 și neîntreruptă până la decesul din 1882 al lui Tiberiu Morariu a înregistrat o pauză de două decenii, cooperarea a continuat sub aspect instituțional, revigorată fiind de intrarea lui Tudor Drăganu (decedat în 2010) și a lui Dumitru Protase.

UNE PRODUCTIVE INTERFERENCE: LES ÉCOLES DE NĂSĂUD ET L'ACADÉMIE DE ROUMANIE

Résumé

Le grand nombre des universitaires, et surtout, des membres de l'Académie de Roumanie sortis des écoles de Năsăud, a apporté, à travers les derniers deux siècles, une touche de fierté et une ombre de mystère pour l'esprit culturel local.

Voilà pourquoi plusieurs analystes arrivent à dénombrer de 24 à 31 immortels ayant passés par Năsăud, ses institutions et ses alentours, y compris Bistrița ou Beclean.

Cet étude fixe l'immatriculation de l'académicien dans les annales d'un établissement d'éducation de Năsăud comme critérium d'inclusion dans cette liste si disputée.

Pour chacun des 20 immortels ainsi identifiés, son parcours scolaire à Năsăud, les relations avec ses professeurs formateurs, les exploits en tant qu'élève, étudiant, écrivain ou scientifique, sont accompagnés par sa manière d'être revenu, au long des années, aux sources spirituelles de sa formation. Et d'avoir exprimer aussi, dans quelques rangs ou beaucoup de pages de son oeuvre, la trace que la petite ville de Năsăud a laissée dans son coeur et surtout dans son esprit.

L'exceptionnelle reconnaissance de l'Académie Roumaine, exprimée par les 11 prix accordé aux académiciens locaux, a été couronné par l'ouverture, en 19 novembre 1968, de sa Bibliothèque documentaire de Năsăud, seule de Transilvanie, à côté de son homologue de Blaj, subordonné à la Filiale de Cluj-Napoca.

II. VARIA

IMAGINEA MAGHIARILOR ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ DIN TRANSILVANIA ÎN PERIOADA 1900-1918 (PARTEA A DOUA)

Nicoleta HEGEDŪS

Cultura maghiară

Analizând cultura maghiară din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, William M. Johnston subliniază „darul pentru auto-iluzionare” al maghiarilor. Sentimentul național dus la extrem i-a convins pe maghiari că sunt o națiune de excepție în Europa. Literatura, pictura și muzica reflectă o „feroare naționalistă” ieșită din comun. Romanul apolitic este de neconceput în literatura maghiară, care evocă în culori eroice trecutul națiunii. Pictori ca Bertalan Székely von Ádamos și Munkácsy Mihály prezintă imagini din istoria glorioasă a maghiarilor, iar în muzică se manifestă cultivarea muzicii populare¹. În arta maghiară pare să se mențină până la începutul secolului XX exaltarea sentimentului național în spirit romantic.

Cultura maghiară – o cultură lipsită de originalitate

Principalele ziare românești din Transilvania includ în sfera preocupărilor și remarci la adresa realităților culturale din Ungaria. Și în acest caz, imaginile elaborate sunt influențate de maniera în care se raportau maghiarii la propria lor cultură.

În ceea ce privește imaginea culturii maghiare în ansamblu, gazetarii români subliniază ingerința continuă a culturilor străine de-a lungul procesului de formare a culturii maghiare. După cum considera Valeriu Braniște în 1902, de la pătrunderea maghiarilor în teritoriul dintre Tisa și Dunăre, „cultura acestei țări a fost străină de maghiari și străină a rămas până astăzi”². La venirea lor în Pannonia, maghiarii, trib migrator și barbar, au găsit în acest spațiu „popoare cu locuințe stabile”, care „erau deja de acasă superioare în cultură popoului nomad”. Drept dovadă a superiorității culturale a popoarelor găsite de maghiari în spațiul dintre Dunăre și Tisa sunt „toate instituțiile țării, căci toate au fost împrumutate de la populația aici găsită și nu aduse din patria ural-altaică, învelită până astăzi în negura nepătrunsă de știința istoriei. Principii și regii

¹ W. M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială (1848–1938)*, Iași, Ed. Polirom, 2000, pp. 368–369.

² *Drapelul*, 10/28 ian. 1902, nr. 5, p. 1.

maghiari neconținut au adus învățați și meșteșugari străini, preoți și învățători străini, ca să împământenească cultura în această țară. Atunci cum se poate numi această cultură național maghiară?”. Valeriu Braniște recunoaște că de-a lungul evoluției sale, fiecare popor ajunge să își întemeieze o cultură proprie. Astfel, în Ungaria se poate vorbi despre cultură slovacă, maghiară, română, sârbească și chiar cultură germană, importată de coloniștii germani. Toate aceste culturi sunt egale și nu se poate considera cultura maghiară superioară celorlalte³. Atunci pe baza cărui drept trebuie cultura și limba maghiară impuse naționalităților din Ungaria? În opinia lui Valeriu Braniște, nu se poate considera cultura statului ungar cultură național maghiară, căci la dezvoltarea ei au contribuit toate naționalitățile din Ungaria. Opinia redactorului *Drapelului* este una originală, neinfluențată de scrierile intelectualilor maghiari.

Telegraful se declară în 1907 de acord cu opiniile lui Baráth Ferencz, care, în analiza pe care o face culturii maghiare, trădează existența unui complex al inferiorității culturale: „Toată știința noastră, toate cunoștințele noastre le-am împrumutat de la vecini, la descoperirea comorilor obștești ale omenirii nu am contribuit nici cu o sfârșimătură, cea mai mare parte a comorilor descoperite de alții și date uzului comun nu le cunoaștem, cu atât mai puțin le știm întrebuința și valoriza”⁴. Maghiarii nu numai că n-au îmbogățit științele naturale cu invenții răsunătoare, dar nici în domeniul științei „care e mijlocul cel mai sigur spre întărirea naționalității și care poate purta cel mai puternic timbru național”, și anume istoriografia, ei nu excelează, întrucât „până acum nu avem un istoric adevărat”⁵. În domeniul „științelor practice”, „dacă voim să facem ceva sau să o dăm pe mâna publicului, facem o compilație din izvoarele străine (și dacă am cunoaște cel puțin aceste izvoare bine și am ști să facem deosebire între ele!) [...]”⁶. De asemenea, Jászai Oszkár relevă „adevăruri sociologice” atunci când scrie că „tot insul care nu suferă de șovinism neghiob sau profesional e nevoit a recunoaște că pe orice teren abia dacă suntem răsunetul întârziat și palid a marilor năzuințe din Apus, că din pământul maghiar încă nu a răsărit nici un curent de idei care să fi atins mai adânc civilizația lumii [...] niciodată un cugetător maghiar nu a pătruns mai adânc în sufletul omenirii, nu a putut să aprindă cu adevărurile sale lumini noi pentru toate țările [...]”⁷. Cultura maghiară nu este una „creatoare”, ci una „imitatoare”, modernizarea nu s-a realizat în Ungaria prin efortul creator al forțelor interne, ci prin imitarea străinilor. Aceasta este o teorie asemănătoare celei elaborate de Eugen Lovinescu în ceea ce privește nașterea culturii și civilizației române moderne⁸.

Intelectualii români din Transilvania se raliază criticii elaborate de gânditorii maghiari la adresa propriei culturi și condamnă cu asprime naționaliștii

³ *Ibidem*.

⁴ *Telegraful Român*, 8/21 dec. 1907, nr. 134, pp. 545–546, art. „Cultura maghiară și naționalitățile”.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne*, București, Ed. Minerva, 1997, pp. 352–354.

maghiari care afirmă superioritatea și „geniul” culturii maghiare, respingând contactul cu alte culturi. *Tribuna* scrie cu o ironie tăioasă: „Cultură franceză în Ungaria? [...] Un ungur ce se respectă, un adevărat patriot nu învață limbi străine. Cultura ungurească poate să stea alături de orice cultură străină a apusului, le întrece chiar prin geniul ei original și strălucitor. Cultura ungurească cuprinde toate elementele unei culturi moderne și dispensează de cunoștința altor culturi”. Din cauza naționalismului exacerbant al maghiarilor, naționalitățile sunt închise în „temnița culturii ungurești”⁹.

Răspândirea culturii la nivelul maselor

În ceea ce privește răspândirea culturii la nivelul maselor, jurnaliștii români remarcă ignoranța majorității populației din cauza unui sistem de învățământ deficitar. Învățământul maghiar nu este în așa fel „întocmit”, încât „să creeze oameni destoinici de a trăi”. Există oameni care au absolvit școli, „avem clasă cultă”, dar „școalele n-au făcut-o capabilă să muncească. Dascălii noștri sunt tradiția, obiceiul și nepăsarea asiatică”¹⁰. Revine din nou clișeul caracterului asiatic atribuit maghiarilor, etichetă care îi complexează pe maghiarii înșiși.

Tot din educația deficitară derivă și starea precară a sănătății publice din Ungaria. *Tribuna* remarcă în 1906 că „dintre statele europene culte, Ungaria stă mai rușinos cu sănătatea publică, pentru că nicăieri nu se poartă mai puțină grijă în ceea ce privește sănătatea cetățenilor. Mai bine de jumătate dintre cei morți nu au văzut doctori în viața lor [...] nu între români e mortalitatea cea mai mare, ci în privința asta ungurii și slovacii stau mai rău decât noi”¹¹.

Personalități culturale

Presa românească din Transilvania neglijează emiterea de aprecieri la adresa literaților, pictorilor, muzicienilor maghiari. În rubricile de tip „Foiță” întâlnim puține traduceri din operele marilor scriitori maghiari, interesul scăzut pentru asemenea traduceri decurge probabil din spiritul polemic al acestor publicații, îndreptate împotriva politicii oficiale maghiare. Excepție face ziarul filomaghiar din Cluj, *Ungaria*, care reproduce fragmente din operele lui Jókai Mór, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Ady Endre. În 1902, un șir de articole din *Tribuna poporului* sunt dedicate controverselor în jurul craniului poetului Petőfi (despre care se subliniază că este la origine sârb), dar nu pentru a-l elogia pe marele poet, ci pentru a satiriza oamenii de știință maghiari care emit păreri socotite ridicole în privința apartenenței unui craniu despre care nu se putea stabili nimic precis. În acest context, Petőfi este numit „cel mai mare poet ungur”, unul „dintre poeții fruntași ai Europei”, ideile lui „au răzvrătit poporul cu puterea lor”¹². Sunt recunoscute meritele incontestabile ale poetului

⁹ *Tribuna*, 25 feb./10 mart. 1909, nr. 43, p. 1, art. „În temnița culturii ungurești”.

¹⁰ *Telegraful Român*, 4/17 sept. 1918, nr. 93, p. 369, art. „Lucrare cu rost”.

¹¹ *Tribuna*, 18/31 iulie 1906, nr. 136, p. 1, art. „Sănătatea obștească”.

¹² *Tribuna poporului*, 3/16 ian. 1902, nr. 2, pp. 2–3, art. „Craniul lui Petőfi”; Idem, 17/30 ian. 1902, nr. 12, p. 2, art. „În jurul unei tidve”.

maghiar, dar tocmai naționalismul său face imposibilă identificarea spirituală a românilor cu poezia acestuia.

Deosebit de relevant pentru modul în care atitudinea unei personalități publice față de chestiunea naționalităților influențează imaginea creată de românii ardeleni despre acea persoană este cazul sociologului Jászi Oszkár. O dată ce a constatat că „dreptatea e de partea noastră, a naționalităților nemaghiare, care nu suntem tratate în patria asta comună așa cum ar trebui și cum ar merita să fim tratate”, Jászi Oszkár este „apostolul sărbătorit al deșteptului popor maghiar”¹³, un „genial scriitor tânăr”, care, deși s-a născut din părinți evrei, „nici exteriorul său simpatic, nici modul său de gândire și judecată nu-l trădează de a fi evreu [...]”¹⁴. Este frapant modul în care un evreu cu păreri favorabile naționalităților „asuprite” din Ungaria, nu mai este „la fel de evreu” ca ceilalți. Calitatea (sau, mai degrabă, handicapul) de a fi evreu rămâne în umbră în fața genialității acestui „distins sociolog maghiar”¹⁵.

Limba maghiară

Catalogată drept principal factor al maghiarizării, limba maghiară este privită cu o oarecare dușmănie de către românii ardeleni. Legile școlare care stipulau obligativitatea studierii limbii maghiare la toate nivelurile de învățământ au fost aspru criticate de către români, adoptarea limbii maghiare fiind considerată punctul final al deznaționalizării. Legea Apponyi din 1907 prevedea 13 ore pe săptămână pentru studierea limbii maghiare. *Telegraful* consideră că o asemenea măsură are drept urmare un „dezgust al învățătorilor față de cariera lor”, iar copiii, în străduința de a-și exprima gândurile „ungurește”, „nu se puteau exprima corect nici românește, nici ungurește” și nimeni nu a devenit „mai bun patriot”¹⁶. Vasile Goldiș sublinia într-un discurs rostit în parlamentul ungar că „forțarea limbii maghiare va face să fie urgentă această limbă”¹⁷. Același V. Goldiș consideră că prin legea Apponyi se tinde spre împărțirea cetățenilor Ungariei în două clase, cetățeni de clasa I fiind considerați vorbitorii limbii maghiare, naționalitățile fiind din start catalogate drept cetățeni de clasa a II-a. Potrivit unei asemenea logici, consideră Goldiș, „și maghiarilor li s-ar putea cere să învețe nemțește”. Omului politic român i se pare inutilă forțarea învățării limbii maghiare de către cetățenii care nu intră în contact direct cu autoritățile maghiare sau nu trăiesc în vecinătatea unor maghiari: „Cine vrea să trăiască din cunoașterea limbilor, învețe pe spesele sale, nu pe spațele comunei care n-are lipsă de altă limbă decât a sa. În comunele românești care sunt vecine cu cele ungurești, poporul român și așa învață ungurește, iar cel unguresc românește ca să se poată înțelege”¹⁸. Ziarul filomaghiar *Ungaria*

¹³ *Telegraful Român*, 23 iunie/6 iulie 1912, nr. 67, p. 269, art. „Jászi Oszkár”.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Idem*, 21 apr./4 mai 1912, nr. 44, p. 176.

¹⁶ *Idem*, 25 ian./7 feb. 1914, nr. 9, pp. 32-33, art. „Limba maghiară în școlile noastre confesionale”.

¹⁷ *Idem*, 17/30 apr. 1907, nr. 41, p. 166, art. „Vorbirea deputatului Vasile Goldiș în ședința din 5 aprilie a dietei ungare”.

¹⁸ *Idem*, 17/30 apr. 1907, nr. 43, p. 174, continuarea discursului lui Vasile Goldiș.

vorbește într-o manieră foarte diferită despre relația limbii române cu limba de stat. Redactorul ziarului recunoaște că „tot statul e în drept să-și lătească limba, ca să-și susțină autoritatea și cetățeanul să nu trăiască mut pe teritoriul care îl hrănește”¹⁹. Grigoriu Moldovan recunoaște dreptul statelor naționale de a-și extinde limba pe teritoriul pe care îl stăpânesc și, de aceea, consideră că în statul ungar nu există „maghiarizare”, întrucât „în statul unguresc toate sunt ungurești, precum în România toate sunt românești”²⁰. Tot redactorul *Ungariei* arată că în regiunile în care românii trăiesc alături de maghiari, limba română a fost în așa măsură influențată de cea maghiară încât cineva care nu cunoaște maghiara nu poate să înțeleagă graiul românilor din acele regiuni. Un exemplu relevant și amuzant în același timp este un cântec cules din Sălaj: „Azi vară la aratás/Pus-ai lelkem fogadás/Că la vară mi-i lua/Să fiu menyaszonya ta/Suflă vântul hătálmaş/Merg feciori la sorozás/Feciorii mărşăluiesc/Fetele-i şăinăluiesc/Vino draga mea fătuţă/Din ţara mea meleguţă/Vino hamar lelku meu/La mine la kebeleu”²¹.

Cultura și civilizația maghiară sunt receptate de românii ardeleni din perspectiva opiniilor critice emise de gânditorii maghiari la adresa propriei civilizații. Imaginile rezultate sunt în concordanță cu doctrinele elaborate de curentele de idei dominante în epocă. Cultura și civilizația maghiară sunt criticate din perspectiva conservatorismului și a tradiționalismului, dar este aspru criticată latura naționalistă a spiritualității maghiare. Civilizația maghiară suferă de carențe importante, economia este în criză, proprietatea ajunsă în mâinile evreilor, maghiarii emigrează. Imaginea Budapestei este aceea a unei capitale cu aspect modern, dar cu o moralitate decăzută, Budapesta este o „Sodomă modernă”. Cultura maghiară este pusă sub stigmatul anonimatului, căci nu a produs nimic de valoare internațională. Limba maghiară este „urâtă” pentru că este impusă cu forța. Toate aceste negativisme se înscriu într-o viziune de ansamblu asupra unui stat multinațional în care elitele naționalităților se simt subjugate.

Poporul maghiar

Descoperirea identității naționale în epoca modernă s-a realizat prin raportarea la alteritate, la „celălalt”, născându-se astfel imaginile etnice. Klaus Heitmann includea printre elementele unei imagini etnice componenta estetică (înfățișarea exterioară), obișnuințele și modul de trai, căsnicia și viața de familie, comportamentul social, concepția despre lume și viață, „particularitățile naționale”, virtualități ale specificului național și prognoza în ceea ce privește dezvoltarea națiunii²².

Acest capitol își propune reliefarea modului în care românii ardeleni se raportau la specificul național maghiar, la principalele evenimente din istoria

¹⁹ *Ungaria*, 12 oct. 1907, nr. 1, p. 2, art. „Limba noastră și limba de stat”.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ungaria*, 16 nov. 1907, nr. 6, pp. 17–18, art. „Limba română”.

²² K. Heitmann, *Oglinzi paralele. Studii de imagologie româno-germane*, Buc., Ed. Fundația Culturală Română, 1996, p. 13.

maghiarilor. De asemenea, se vor evidenția trăsăturile fizice specifice atribuite maghiarilor, aprecierea simbolurilor naționale maghiare și prognoze la adresa viitorului Ungariei. Aceste aspecte vor fi surprinse așa cum sunt ele reflectate în presa românească din Transilvania la începutul secolului XX.

Din istoria poporului maghiar

W. Johnston sublinia cultul intelectualilor maghiari pentru iluzie, dar și pentru națiune²³. Producțiile culturale maghiare ne permit să afirmăm că, în secolul al XIX-lea și la începutul secolului XX, era aproape un pleonasm folosirea sintagmei de „maghiar naționalist” sau „maghiar patriot” în ceea ce privește elitele. Fără îndoială, și la maghiari, ca la toate națiunile din secolul al XIX-lea, scrisul istoric a fost pus deseori în slujba „interesului național”. Românii ardeleni preiau acele opinii emise de istoriografia maghiară care nu contravin propriilor lor interpretări asupra trecutului.

Una dintre cele mai încinse dispute a fost stârnită de problema venirii maghiarilor în Pannonia, dacă la sosirea lor i-au găsit pe români în Transilvania sau, dimpotrivă, românii au imigrat în spațiul dintre Tisa și Carpați după ce maghiarii au luat în stăpânire această zonă. Această dispută veche s-a reluat în 1907, când arheologii maghiari au descoperit mormântul lui Árpád pe baza informațiilor date de Anonymus în cronica sa. *Telegraful* dedică un lung șir de articole problemei, considerând de bun augur pentru români reabilitarea controversatei cronici a notarului anonim din secolul al XII-lea. Căci, dacă sunt corecte informațiile referitoare la locația mormântului lui Árpád, înseamnă că și alte aspecte tratate în cronică pot fi adevărate, inclusiv întâietatea românilor în Transilvania. Anonymus și-a scris cronica mai ales pe baza tradiției orale, căci „atunci când au descălecat maghiarii pe acest pământ pentru a-și crea o patrie, nu aveau oameni cunoscători de carte. Scrisul și cititul era lucru cam necunoscut pentru ei, ca pentru toate popoarele nomade și războinice de pe vremea aceea. Cunoașterea de carte nu a făcut nici mai târziu mari cuceriri printre maghiari, pentru că știm că la anul 1491, când regele maghiar Vladislav al II-lea a legat pace cu Frideric al III-lea, unul dintre împuterniciții regelui, voievodul Ardealului Báthory István, n-a putut să subscrie contractul de pace, fiindcă nu știa să scrie [...]”²⁴. Din cauză că „gura poporului nu poate conserva nici date, nici nume în formă exactă”, apar în cronică „unele schimbări de nume și unele date greșite”. Dar, „întâmplările înseși, în întreaga lor extindere, le țin minte”²⁵.

În eventualitatea în care personalitatea ducelui Árpád nu este cunoscută cititorilor români, *Telegraful* continuă șirul articolelor dedicate problemei mormântului acestuia cu relatarea descinderii maghiarilor în Pannonia și alegerea primei căpetenii a noului stat întemeiat de către ei în zonă: „Conducătorii

²³ W. Johnston, *op. cit.*, pp. 355–400.

²⁴ *Telegraful Român*, 22 mai/4 iun. 1907, nr. 56, p. 229, rubrica „Foișoară”, art. „Mormântul lui Árpád”.

²⁵ *Ibidem*.

maghiari pe vremea când și-au făcut ei descălecarea în acest Canaan din care și-au creat o patrie statornică, ducele lor era Árpád, fiul lui Álmos, ales de duce al maghiarilor încă din Etelköz, înainte de a pleca spre patria nouă. Istoriografii maghiari pun datul acestei alegeri cam pe la 888. Amănuntele alegerii de domnitor le dau apoi astfel: conducătorii celor 7 seminții maghiare, cu numele Álmos, Előd, Kund, Und, Tas, Huba și Tuhutum, au căzut de acord ca pentru o mai bună apărare a poporului maghiar să se aleagă un singur conducător și poruncitor în locul celor șapte de până aici, un duce care să facă judecată și dreptate în zile de pace, iar în zile de război să fie mai-marele și poruncitorul tuturor²⁶. Árpád la început refuză onoarea de a fi singur conducător, dar, ulterior, se supune dorinței celorlalți și contractul social între duce și supușii săi se încheie, luând naștere statul maghiar. „Contractul” prevedea ca „maghiarii să fie stăpâniți totdeauna de un domnitor din neamul lui Árpád. Acea ce se câștigă cu sânguință comună să fie a tuturor și ducele să îi întrebe totdeauna și pe ceilalți când vrea să întreprindă ceva mai însemnat. Cel ce va fi necredincios domnitorului să-și plătească cu sânge fapta. Dacă vreunul din urmașii lui Árpád nu se ține de această învoială în vreun punct sau altul să fie afurisit și exilat²⁷. Următoarea parte a povestirii este de maximă importanță pentru români: „și [...] intrând maghiarii conduși de Árpád în țara aceasta au purtat cu izbândă războaie de cucerire cu popoarele aflate aici, între ele și cu românii, care își aveau ducatele lor proprii, pentru că parte i-au învins și subjugat, parte au legat prietenie și frățietate cu ele, bunăoară cu românii, cu care ducele Árpád s-a și încuscrit, ducându-și ca noră în casă pe unica fiică a ducelui lor, Menumorut din Bihor, luată în căsătorie de fiul său, Zoltán, pe care mai marii țării, din dorința lui Árpád, l-au ales domnitor încă în viața acestuia, la anul 905. Doi ani mai târziu, la 907, Árpád moare. Așa a stabilit lucrurile istoriografia maghiară²⁸”.

Această relatare este probabil menită să facă cititorii să înțeleagă importanța acestui prim „erou național” pentru istoriografia maghiară (și mai ales pentru discursul naționalist maghiar) și valoarea simbolică a mormântului care îi adăpostește osemintele. Dacă a fost reabilitată cronica lui Anonymus, maghiarii sunt îndemnați să o creadă în întregime, nu numai părțile care le convin. Articolul se încheie cu un indemn la conviețuirea pașnică între români și maghiari: „Trăim împreună cu maghiarii, în aceeași patrie comună, pe care împreună am apărat-o în vremuri de primejdie. Istoria trecutului nostru este deci strâns legată de istoria maghiarilor, căci strămoșii noștri, care ne-au făcut istoria, își dorm somnul de veci în același pământ în care se găsesc adăpostite și oasele strămoșilor maghiarilor de astăzi²⁹”.

Un alt moment de maximă importanță pentru maghiari este data de 15 martie 1848, când a izbucnit la Pesta revoluția condusă de Kossuth Lajos. 15 martie a devenit sărbătoare națională pentru maghiari (neoficială în condițiile

²⁶ Idem, 24 mai/6 iun. 1907, nr. 57, pp. 133–134, art. „Mormântul lui Árpád”.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

dualismului), dar jurnaliștii români subliniază modul în care degenerază celebrarea revoluției. La 1848, românii ardeleni nu s-au solidarizat cu revoluția maghiară, dar, după cum arată *Tribuna* în 1909, „este departe de noi, românii, să aprobăm faptele principelui Schwarzenberg și ale generalului Haynau după catastrofa armelor maghiare de la Șiria. Din contră, nu găsim cuvinte destul de aspre spre a le condamna atât ca oameni, cât și ca români [...]”³⁰. Spiritul de sacrificiu al revoluționarilor maghiari a impresionat, în opinia jurnaliștilor români, întreaga Europă: „Din punct de vedere politic, capitulația de la Șiria se prezintă lumii întregi și pe drept cuvânt, ca o biruință strălucită morală a poporului maghiar [...]. Poporul maghiar, apăsător de un guvern străin, în însuflețirea sa pentru libertate a pus mâna pe arme ca să scape din sclavie. Armatele sale au fost la început biruitoare și numai după ce țarul tuturor rușilor a sărit în ajutor, ele au fost silite să se predea, nu austriecilor, ci rușilor. De la capitulația de la Șiria datează simpatiile Europei pentru poporul maghiar, simpatii care au prins rădăcini atât de adânci încât abia în zilele noastre ele au început a slăbi, după ce lumea se convinge tot mai mult că maghiarii n-au purtat în adevăr o luptă pentru principiile libertății [...]”³¹.

Dacă lupta purtată de maghiari la 1848 pentru libertate i-a impresionat până și pe românii ardeleni, jurnaliștii români socotesc lipsită de corectitudine interpretarea dată principiului libertății de către maghiari, întrucât ei nu au aplicat acest principiu față de popoarele supuse lor după ce au obținut o autonomie largă prin pactul dualist. Maghiarii au obținut libertatea, deși nu sub forma în care au dorit-o, dar nu recunosc aspirația popoarelor conlocuitoare la aceeași stare. De aceea, maghiarii au pierdut admirația Europei.

Mai mult, maghiarii sunt acuzați că nu știu să celebreze cu solemnitatea cuvenită un eveniment atât de important ca cel petrecut la 15 martie 1848. Demagogii se preamăresc pe sine în loc să-l elogieze pe Petőfi, mulțimea adunată în capitală distruge vitrinele magazinelor și strigă „Abzug” în fața castelului regal. Astfel, serbarea din 15 martie 1904 a devenit, potrivit *Drapelului*, o „adevărată bațjocură pentru marea zi de martie din 1848”³². Într-adevăr, ziua de 15 martie a fost o „zi istorică”, deoarece atunci „au triumfat la Pesta ideile generoase pornite din Franța, ideile libertății, egalității și frățietății”, dar jurnaliștii români nu pot să nu sublinieze ceea ce pentru ei a devenit cu timpul semnificația de bază a celebrării zilei de 15 martie: faptul că ulterior „șovinismul” maghiar a monopolizat marile idei ale revoluției franceze „numai pentru neamul unguresc”³³.

Din analiza ecoului lăsat în presa românească de cele două evenimente însemnate din istoria maghiarilor reiese, pe de o parte influența educației primite de jurnaliști în ceea ce privește glorificarea unor eroi și evenimente din „trecutul națiunii maghiare”, iar pe de altă parte interpretarea evoluțiilor ulterioare din prisma intereselor românilor ardeleni, dornici să-și demonstreze

³⁰ *Tribuna*, 9/22 aug. 1909, nr. 171, p. 1, art. „Capitulațiile maghiarilor”.

³¹ *Ibidem*.

³² *Drapelul*, 6/19 mart. 1904, nr. 29, p. 2, art. „Márczius 15-ike”.

³³ *Idem*, 2/15 mart. 1904, nr. 27, p. 1.

continuitatea în Transilvania și să reamintească în orice context posibil „șovismul” maghiarilor, care pune o pată mare asupra principiului libertății.

Fenotip, trăsături de caracter și comportament specific național

Una dintre primele clișee vehiculate în legătură cu un popor străin ține de aspectul fizic caracteristic, dar trebuie să avem în vedere și faptul că modul de viață și cadrul social determină stereotipuri care sunt identificate în trăsături naționale³⁴. De asemenea, pentru a înțelege motivațiile care stau la baza clișeele elaborate de românii ardeleni în legătură cu poporul maghiar, trebuie să avem în vedere faptul că imaginea străinului se construiește prin compararea cu propria identitate, imaginea „celuilalt” este contrapusă imaginii de sine³⁵.

Etichetele fabricate de românii ardeleni în legătură cu aspectul fizic, caracterul și comportamentul, specificul național maghiar, trebuie plasate în contextul situației politice și sociale a românilor, care împart cu maghiarii aceeași țară, Ungaria, și trăiesc în Transilvania alături de maghiari. De asemenea, sunt nemulțumiți de politica guvernului maghiar față de naționalități și frustrați de supremația maghiarilor în administrația Transilvaniei.

În legătură cu aspectul fizic atribuit maghiarilor sunt utile notele de călătorie publicate în presa românească din Transilvania, dar și unele anecdote din calendare, care, cu toate că prezintă caricatural realitatea, relevă convingător clișeele vehiculate în legătură cu trăsăturile fizice și de comportament ale maghiarilor.

Într-o notă de călătorie publicată în *Tribuna* în 1907, Ilie Marin recunoaște pe tovarășul său de călătorie (spre Budapesta, cu vaporul) ca fiind maghiar căci „atâta antropologie cunoașteam și eu să-mi dau seama de ce rasă ține”. Dar, „îl mai trădau și favoritele și mustățile, ținuta lor că era ungur”³⁶. Într-o altă notă de călătorie, Horea Petra-Petrescu relatează un drum cu trenul, având ca tovarăș de compartiment un secu cu „favorite ungurești”, iar când acesta este nemulțumit, „mustățile îi atârnă desperate în jos”³⁷. În anecdota povestită în *Calendarul din Sibiu* (1884), îngerul „unguresc”, „își unse mustețele cu său de stăteau la buzele lui ca niște țapoae”³⁸. Prin urmare, ceea ce este în primul rând specific aspectului fizic al maghiarilor sunt favoriții bogați și mustățile lungi și cu vârfulurile arcuite în sus.

În ceea ce privește vestimentația specifică, într-o notă de călătorie din *Telegraf*, în care se relatează drumul de la Pesta la Orăștie, la un moment dat în tren s-au urcat niște „țărani unguri judecând după nasturii (bumbii) cei mari”³⁹.

³⁴ Gh. Lascu, *Imaginea Franței la românii din Transilvania până în anul 1918*, Cluj-Napoca, Ed. Casa Cărții de Știință, 2000, pp. 16–17.

³⁵ K. Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775–1918 – un studiu imagologic*, Buc., Ed. Univers, 1995, p. 84.

³⁶ *Tribuna*, 12/25 apr. 1907, nr. 84, pp. 1–2, rubrica „Foiță”, art. „Un tovarăș de drum” de Ilie Marin.

³⁷ Idem, 8/21 nov. 1906, nr. 209, p. 1, rubrica „Foiță”, art. „Notă de drum” de Horea Petra-Petrescu.

³⁸ *Calendarul*, 1884, Sibiu, Tipografia arhidiecezană, pp. 109–114.

³⁹ *Telegraful Român*, 7/19 mai 1896, nr. 26, p. 103, art. „Cari știu mai multă omenie?”.

Românii din Cenad și Nădlac renunță treptat, sub efectul „maghiarizării”, la portul lor tradițional și adoptă în loc de șubă „țundra neagră, după croitură ungurească”, iar țărani mai bogați încep să poarte „nădragi și laibăre după croială ungurească”⁴⁰. Îngerul „unguresc” din anecdota poartă „cizme mari cu talpa de trei degete și cu niște piteni de doi coți și ruginiți”, „nădragi ce țipau pe el de strâmți ce erau”, o „atilă ce avea niște nasturi de tinichea albă cât pumnul de mari”, „un fleac de cauc, poreclit pălărie”, în panglica căreia „își înfipse pipa”⁴¹. Sunt socotite specifice portului maghiar nasturii mari de la haină și „nădragii” strâmți”.

Trăsăturile de caracter și comportament atribuite maghiarilor sunt preponderent negative. Secuiul alături de care călătorește Horea Petra-Petrescu se poartă grosolan, „horcăie fioros” și „se lungește pe trei locuri”, iar negustorii maghiari cu care se întâlnește mai târziu se plâng de muncitorii lor maghiari, care sunt veșnic nemulțumiți și fac „nazuri” și laudă muncitorii „valahi”, care „sunt proști că se îndestulesc cu puțin”⁴². În relatarea călătoriei de la Pesta la Orăștie, naratorul arată că atunci când a coborât cu soția sa din tren într-o stație, în compartimentul lor au urcat niște țărani maghiari și le-au ocupat locurile. Soția naratorului a vrut să-și redobândească locul, dar „bocotanii mustăcioși o scot afară și numai cu intervenirea conductorului am putut dobândi iară locurile noastre”. În schimb, în cadrul unei alte călătorii, aceeași persoană a nimerit într-un vagon plin de țărani români. Văzând că nu mai are loc în compartimente, naratorul se hotărăște să stea pe coridor, dar „țărani îi iau traistele și ies dintr-un despărțământ, se îndeasă în alt despărțământ între ceilalți și ne fac loc fără să le fi cerut noi acest lucru”. Articolul este intitulat în mod sugestiv „Cari știu mai multă omenie?”⁴³. Îngerul „unguresc” Gábor din anecdota, venit „fudul” și „cu pieptul înainte” la Adam și Eva cu misiunea de a-i alunga din rai, „mâncă și bău până zise că nu e el” și „se uita la Eva și-și răsuca mustața [...]”⁴⁴. Spre deosebire de români, care sunt politicoși, maghiarii sunt lipsiți de politețe și mândri, sunt mereu nemulțumiți și lacomi, în timp ce românii se mulțumesc cu puțin.

Într-o anecdota din calendarul sibian din 1889, Dumnezeu s-a hotărât să îndeplinească o dorință a fiecărui popor; „grecii și romanii au cerut știință, turcii fanatism și muieri frumoase, rușii spirt, ungurii fală, românii trăinicie și răbdare”⁴⁵. Caracteristica principală a maghiarilor este „fala”, mândria personală, dar mai ales cea națională. Maghiarii se socotesc pe sine și sunt etichetați și de ceilalți ca fiind patrioți. Dar, după cum arată Iosif Pop în 1910, ei nu înțeleg adevăratul sens al patriotismului, de aceea cer naționalităților să se maghiarizeze. Și românii ardeleni sunt buni patrioți dacă pornim de la considerația că

⁴⁰ *Tribuna*, 1/14 mai 1909, nr. 93, p. 1, art. „Limbă și port”.

⁴¹ Idem, 1884, Sibiu..., pp. 109–114.

⁴² *Tribuna*, 8/21 nov. 1906, nr. 209, p. 1, rubrica „Foiță”, art. „Notă de drum” de Horia Petra-Petrescu.

⁴³ *Telegraful Român*, 7/19 mai 1896, nr. 26, p. 103, art. „Cari știu mai multă omenie?”.

⁴⁴ *Calendariu*, 1884, Sibiu..., pp. 109–114.

⁴⁵ *Calendariu*, 1889, Sibiu, Tipografia arhidiecezană, p. 121.

„[...] un bun patriot în înțeles nobil este acela care stă să prefereze binele public celui privat, pentru care nu e nici o jertfă prea mare pusă pe altarul patriei, care iubirea față de patria sa și-o manifestă prin cuvânt și faptă, care în caz de pericol umăr la umăr cu concetățenii săi de orice limbă sare în ajutorul patriei și e gata de a-și jertfi avutul și sângele pentru apărarea ei în fața oricărui inamic. Acest patriotism cu drept cuvânt o poate cere Ungaria de la cetățenii săi de naționalitate românească și aceștia nici nu o vor denega”⁴⁶. Este aceasta o definiție clasică a patriotismului, pe care fiecare stat are dreptul să îl pretindă cetățenilor săi. Românii ardeleni se declară devotați statului maghiar, dar nu și națiunii maghiare, căreia nu vor să-i adopte limba și obiceiurile. Cu toate acestea, Vasile Goldiș declară în parlamentul ungar în 1907, că „[...] n-am nimic împotrivă ca pereții școlilor să fie acoperiți de tablouri istorice [...]. N-am nimic împotrivă ca emblema Ungariei să fie așezată pe edificiu înlăuntru și afară și ca la sărbătorile naționale să se arboreze drapelul național [...]”⁴⁷. Se observă o contradicție în modul de raportare al românilor ardeleni la națiunea maghiară. Ei sunt gata să accepte simbolurile naționale maghiare din motivul că sunt simbolurile statului ungar în același timp, dar refuză cu îndărătnicie să-și însușească limba și obiceiurile maghiare.

Dintre obiceiurile maghiare specifice, dansul „csárdás” a devenit un simbol național și cei mai mulți dintre jurnaliști condamnă cu asprime românii care dansează acest dans la petreceri. Astfel, *Tribuna* relatează o întâmplare din Hunedoara, unde, la petrecerea organizată de biserica greco-catolică cu ocazia Bobotezei, sufletul „românilor adevărați”, „s-a umplut de durere, când la miezul nopții a trebuit să părăsim localul și petrecerea care a degenerat în anarhie, când plebea asmuțită de aranjeri și în frunte cu aceștia, care ne-au încasat suprasolvirile, turba în strigăte surzitoare „csárdás, mă, csárdás!”. Iată cum se contribuie la demoralizarea unui popor”⁴⁸. La o petrecere din Brașov, „csárdás”-ul a fost dansat de „ginerile bătrânului Pușcariu, urmașul unui Simion Dămian, avocat al eforiei școalelor române, de fetele unui profesor și compozitor român (Horea Dima), apoi de Covaciu din Maramurăș și Barbul sătmărean. Mai ales csárdás-ul acestor tineri mă doare. Oare de aceea au mers ei la Brașov să învețe a juca acest joc de prin Maramurăș și Sătmar? În loc să învețe românește la Brașov, ei plantează csárdás-ul și acolo? Eu nu sunt dușman al csárdás-ului, din politică socială aș dansa csárdás, dacă acestui joc național unguresc nu i s-ar atribui o notă de renegatism, o notă de demonstrație patriotică. În sfârșit, cum dansăm Boston, Lançiers ori [...] Cake Walke, de ce n-am dansa și csárdás? Dar, între împrejurările politice de astăzi, la o petrecere de Anul Nou românesc, în societate curat românească, unde, prin urmare, politica socială nici n-a fost față de cine să se manifeste, nefiind unguri de față, să se apuce cineva de csárdás [...] domnilor, nu vreau să spun încheierea frazei. Așa de multe decepțiuni m-au ajuns în timpul din urmă văzând degenerarea

⁴⁶ *Telegraful Român*, 31 aug./13 sept. 1910, nr. 93, pp. 383–384, art. „Rezolvarea chestiunii naționalităților”.

⁴⁷ Idem, 14/27 apr. 1907, nr. 42, p. 170, art. „Discursul lui Vasile Goldiș în Dieta ungară”.

⁴⁸ *Tribuna*, 10/23 ian. 1909, nr. 6, p. 1, art. „Iarăși csárdás”.

naționalismului la unele părți ale poporului bănățean, dar ca și Brașovul să degenereze în așa măsură, n-aș fi crezut niciodată”⁴⁹.

Jurnaliștii români nu pot să separe „csárdás”-ul de unele conotații politice. Este permisă dansarea „csárdás”-ului de către români doar atunci când sunt de față și maghiarii la petrecere. Și atunci, nu este dansat din „plăcerea de a dansa”, ci din „politică socială”, adică politețe probabil. Dar a dansa csárdás la o petrecere pur românească este considerată a fi „degenerare a patriotismului”. În contextul luptei naționale, un simplu dans poate fi valorificat politic și poate stârni ample dispute politice.

În ceea ce privește fenotipul, trăsăturile de caracter și de comportament, din „portretul maghiarului” reținem mai ales favoriții și mustața, nasturii mari și pantalonii strâmți, mândria și pretențiozitatea, lipsa de politețe, fudulia și lăcomia. De asemenea, mândria națională și patriotismul îi caracterizează pe maghiari prin excelență. Patriotismul este un sentiment nobil, dar, în opinia românilor ardeleni, el nu este bine înțeles de către maghiari, care îl combină cu șovinismul și, astfel, îl alterează.

Opoziția popor-elită

În repetate rânduri, jurnaliștii români din Transilvania subliniază faptul că atacurile lor nu țintesc poporul maghiar, ci doar pe conducătorii acestuia, care se fac vinovați de politica deznăționalizatoare și de instigarea poporului, „bun la inimă” de altfel, împotriva naționalităților, prezentându-le pe acestea drept dușmani ai poporului maghiar. „Falșii conducători” îndrumă oamenii simpli pe căi greșite, căci „poporul însuși, atât cel maghiar, cât și cel nemaghiar, în urma ocupațiunii sale nepretențioase și a felului lui de trai e bun la inimă, pașnic, religios și foarte tolerant. Dacă nu-i lipsește pâinea de toate zilele, nu supără pe nimeni și suferă foarte mult”. Orice popor „își iubește limba, ține la ea și la vechile obiceiuri bune, dar nu vrea să le octroeze nimănui”. Poporul maghiar nu dorește ca „fiecare om să fie om și ungar”, căci „nu înțelege el noțiunea de altcum cu două înțelesuri, a ideii de stat maghiar, pentru că după mintea lui simplă, dar sănătoasă, statul nu e idee în aer, ci e realitate vie. Poporul maghiar [...] nu are înclinare spre șovinism!”⁵⁰. Poporul, cu „mintea simplă”, nu înțelege sensul unor noțiuni abstracte cum este națiune, patriotism, interes național, el doar își iubește în mod natural țara. Un astfel de popor „trebuie preparat, trebuie însuflețit în mod meșteșugit pentru ca să înțeleagă scopurile cele mari ale națiunii, să le înțeleagă și să intre în serviciul acelor. Trebuie făcut să creadă că slovacul, sârbul sau valahul atacă patria, vrea să-i ieie pământul, viața!”. Autorul șirului de articole publicate în *Telegraf* în 1908 cu scopul de a arăta căile greșite pe care „falșii conducători” îndrumă poporul maghiar invocă elemente ale psihologiei colectivităților, așa cum sunt ele prezentate de E. Zola în lucrarea *La Guerre*, pentru a înțelege cum în vreme de război „mulțimile

⁴⁹ Idem, 10/23 ian. 1901, nr. 6, p. 1, art. „Brașovul”.

⁵⁰ *Telegraful Român*, 12/25 feb. 1908, nr. 16, p. 65, art. „Greșelile și păcatele politicii de naționalități”.

blânde ale popoarelor” sunt determinate să se ucidă reciproc: „soldă dublă, multă carne și mai mult alcool, iar pe lângă aceasta, însuflețirea provocată de cruzimile dușmanului și de primejdia în care se află patria. Iată prin ce se poate face ca soldatul să asculte de comandă și să măcelărească pe semenul său, pe care nu l-a văzut niciodată până aici. Fără o astfel de procedură diabolică omul cel simplu mai bucuros ar suferi acuza lașității în fața dușmanului și pedeapsa cu moartea decât să stingă viața nevinovatului său semen”⁵¹. Poporul este prin natura sa pașnic și tolerant, iar poporul este identificat în articolele jurnaliștilor români cu țărani, cu oamenii simpli, care au tendința să conviețuiască pașnic cu țărani de altă limbă. Acest popor trebuie „agitat” împotriva celorlalte naționalități. Dar autorul articolului recunoaște că și „asupra țărânului de altă limbă încă se mai poate influența tot cu aceleași mijloace ca asupra maghiarului. Și el trebuie să fie agitat ca să urască pe maghiar. Durere, dar procedura aceasta noi o săvârșim în mare parte [...]”⁵². Presa este un „organ agitator” important în ceea ce privește raporturile dintre naționalități.

O serie de articole care vorbesc despre opinia publică maghiară, accentuează șovinismul maghiarilor: „Pentru un ungur de treabă, patriot ce se respectă, orice concesiune dată naționalităților ar fi un act de trădare de patrie. Minte ungurească, fruct al celor 40 de ani de hegemonie națională ungurească, nu poate încape îndreptățirea la o viață culturală și politică a noastră alături de cea ungurească în cadrul statului unguresc. Statul este proprietatea și patrimoniul național al unui singur popor, al poporului unguresc și orice putere publică îi revine lui. Naționalitățile ca individualități politice nu pot lua parte la puterea publică, ci numai ca indivizi singulari, primind conștiința și limba ungurească”. Acest mod de gândire reflectă „o întreagă mentalitate a opiniei publice ungurești”⁵³. În 1914, *Drapelul* afirma că «[...] publicul maghiar peste tot nu se poate împrieteni cu gândul că suntem aici și voim să rămânem aici ca români. Negreșit, dacă voim astăzi să câștigăm încrederea publicului maghiar trebuie să renunțăm la toate postulatele noastre naționale și nici atunci nu suntem siguri de încrederea poporului maghiar, la care a devenit deja proverb „să nu creadă câinelui valah”. Și dacă judecăm drept, cam tot așa suntem și noi, românii, față de maghiari. Orice ne-ar pune în vedere, tot nu avem nici o încredere că în spatele vorbelor frumoase nu se ascunde tendința de a ne trage pe sfoară”». Jurnaliștii folosesc în mod ambiguu sintagmele „opinie publică”, „public maghiar”. Atunci când vorbește despre șovinismul caracteristic „mentalității și opiniei publice maghiare”, autorul se referă la pătura superioară a societății sau la toți maghiarii? Valeriu Braniște consideră că toți maghiarii îi disprețuiesc pe români sau doar elita? Cu mare probabilitate, intelectualii români din Transilvania învinuiesc de șovinism mai ales elita maghiarilor, iar în cazurile în care el se manifestă și în rândul poporului, aceasta se datorează „agitațiunilor falșilor conducători”. Căci, același V. Braniște precizează în alt articol că „lupta noastră nu este și nici nu poate fi îndreptată împotriva poporului maghiar. Nu

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Tribuna*, 4/17 ian. 1909, nr. 3, p. 1, art. „Împăcarea”.

poporul maghiar îl combatem ci combatem cu tot focul convingerii [...] acele curente și partide politice care atacându-ne dreptul de a fi și peste tot atacându-ne onoarea națională își dau aerul a reprezenta prin această nenorocită practică interesele genuine de existență ale poporului maghiar și ale statului peste tot! Nu cercetăm și nu este chemarea noastră a cerceta întru cât corespund aceste curente și programe politice sentimentelor poporului maghiar”⁵⁴. De fapt, Valeriu Braniște se eschivează de la etichetarea poporului maghiar ca șovinist.

Ioan Slavici scria în *Tribuna* în 1906 că „oamenii [...] nu trebuie să piardă din vedere că în viața politică a regatului ungar nu au să se lupte cu poporul maghiar, care poartă și el greul vieții comune alături de celelalte popoare, ci cu câteva mii de oameni osândiți prin atavism a râvni să trăiască pe nemuncite în belșug”⁵⁵.

Intellectualii români, chiar dacă în unele cazuri nu absolvă poporul maghiar de șovinism, sunt convinși că, în cadrul luptei naționale, atacurile lor nu trebuie îndreptate împotriva poporului, ci asupra conducătorilor acestuia, care îi privează pe români de drepturile lor naționale și instigă poporul la ură și intoleranță. În mai multe articole se precizează că „poporul nostru român se înțelege foarte bine cu poporul maghiar de la sate pe locurile unde trăiesc în nemijlocită vecinătate. Se împrumută oamenii unii pe alții, se tânguiesc unii la alții pentru multe dări și sarcini publice grele ce au să le suporte toți, își respectă reciproc limba, portul, legea, obiceiurile, acceptează unii de la alții aceea ce este bun și se feresc de ceea ce e rău”⁵⁶.

Jurnaliștii români condamnă elita maghiarilor pentru agitația pe care o face în rândul poporului împotriva naționalităților. Elita este învinuită de fabricarea unor idei abstracte cum este interesul național, dușmanul națiunii, ideea de stat maghiar, în numele cărora instigă poporul maghiar la intoleranță și chiar ură față de naționalități. Poporul maghiar nu are înclinații naturale spre șovinism, el este, ca orice popor (iar jurnaliștii înțeleg prin popor țărani, oamenii simpli), „bun la inimă” și pașnic.

Pronosticuri pentru viitor

Criza politică înregistrată în Austro-Ungaria la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX a generat printre oamenii de cultură un sentiment de dezintegrare, de destrămare a ordinii, sentiment manifestat în creația artistică⁵⁷. Criza sistemului dualist a determinat căutarea de noi modele de organizare politică pentru imperiul multinațional, dintre care unul, îmbrățișat și de un număr de intelectuali români din Transilvania, a fost federalismul, considerat de către o serie de gânditori de diverse naționalități din Imperiul austro-ungar singura soluție viabilă⁵⁸.

⁵⁴ Idem, 2/15 apr. 1905, nr. 39, pp. 1-2.

⁵⁵ *Tribuna*, 29 ian./11 feb. 1906, nr. 21, p. 1, art. „Memento” de Ioan Slavici.

⁵⁶ *Telegraful Român*, 16/29 mai 1909, nr. 53, p. 221, art. „Să ne câștigăm amici”.

⁵⁷ Carl E. Schorske, *Viena-fin-de siècle. Politică și cultură*, Iași, Ed. Polirom, 1998, pp. 3-10.

⁵⁸ Stelian Măndruț, *Mișcarea națională și activitatea parlamentară a deputaților Partidului Național Român din Transilvania între anii 1905-1910*, Oradea, Fundația culturală „Cele trei Crișuri”, 1995, pp. 129-137.

La începutul secolului XX, în presa românească din Transilvania se exprimă convingerea că dualismul se îndreaptă spre un sfârșit iminent, întrucât această organizare politică nu mai mulțumea pe nimeni. Printre alternativele la dualism se numără și ruperea Ungariei de Austria, obiectiv urmărit (într-un mod nu foarte susținut) de către independentiștii maghiari. Perspectiva unei desprinderi a Ungariei de Austria umple de unele speranțe pe jurnaliștii români: „[...] dualismul nu va mai putea dăinui mult dacă nu se va putea face o împăcare a națiunilor din Austria pe baza lui. Se poate întâmpla ușor ca Ungaria să fie în cele din urmă silită de a o rupe definitiv cu Austria și atunci va sosi momentul fatal când cei de la cârmă, care azi n-au către popoarele nemaghiare decât cuvinte dure de poruncitori în interesul maghiarizării, vor trebui să se trezească și să se gândească la o sinceră înțelegere cu ele [...]”⁵⁹. Această speranță este însă una foarte slabă, existând unele opinii care priveau cu neîncredere o posibilă desprindere a Ungariei de Austria, ceea ce ar fi însemnat că românii, până atunci protejați de împăratul de la Viena, ar ajunge la discreția „șoviniștilor” maghiari.

Gazeta Transilvaniei redă în 1903 un fragment dintr-o broșură intitulată *Ungaria mare*, scrisă de Hoitsy Pál. *Gazeta* reproduce ideile vehiculate în această broșură pentru că este de acord cu cele afirmate de către autorul ei, care afirmă că visul maghiarilor este „un imperiu maghiar de la Alpi până la Marea Neagră”. Dar această aspirație rămâne o himeră, căci „dezvoltarea, mărirea, puterea, adică istoria națiunilor o dirijează factorii morali. Națiunile nu s-au format nici după limba comună, nici după originea comună, ci după idei comune”⁶⁰. Se afirmă o concepție voluntaristă despre națiune. Existența națiunii ține de factori subiectivi, ea există dacă membrii ei vor ca ea să existe.

Telegraful se pronunță în 1908 pentru o federalizare a imperiului ca singură soluție pentru ieșirea din criza politică și socială care îl macină din interior, fiind de acord cu vorbele memorabile ale deputatului sârb Mihail Polit: „Ungaria ori va fi o Elveție orientală, ori nu va mai fi”⁶¹.

În perioada primului război mondial, *Telegraful* se pronunță favorabil în legătură cu ideea lui F. Naumann privitoare la o Europă Centrală dominată de Germania și Austro-Ungaria⁶². În 1917, *Telegraful* privește cu optimism perioada de după război: „Ar fi oare cu puțință ca armonia dintre maghiari și nemaghiari, după învățăturile cuprinse în întâmplările războiului, să nu pornească pe calea înfăptuirii depline? Aceasta s-o creadă cei care văd totul în negru. Noi, totuși, n-o putem crede”⁶³. A existat speranța că experiența războiului, în care românii și maghiarii au luptat împreună pentru apărarea patriei, îi va determina pe maghiari să renunțe la politica de naționalizare și problema naționalităților din Ungaria va fi în sfârșit rezolvată.

⁵⁹ *Gazeta Transilvaniei*, 12/25 ian. 1903, nr. 5, p. 1, art. „Ce poate aduce viitorul?”.

⁶⁰ Idem, 9/22 ian. 1903, nr. 5, p. 1, art. „Voce maghiară despre o himeră maghiară”.

⁶¹ *Telegraful Român*, 8/21 apr. 1908, nr. 39, p. 157, art. „Reorganizarea comitatelor”.

⁶² Idem, 14/27 iun. 1916, nr. 61, pp. 244–245, art. „Europa centrală” – cartea lui Frideric Naumann, deputat german.

⁶³ Idem, 1/14 aug. 1917, nr. 58, p. 231, art. „În interesul viitorului”.

Printre trăsăturile fizice considerate caracteristice maghiarilor se numără favoriții bogați și mustățile lungi, subțiri și arcuite în sus. Vestimentația specifică include nasturii mari și pantalonii strâmți, iar comportamentul maghiarilor este unul lipsit de politețe. Maghiarii sunt mândri și patrioți, dar patriotismul lor alunecă spre șovinism. Poporul maghiar este „pașnic” și „bun la inimă”, iar dacă manifestă uneori tendințe șoviniste, aceasta se datorează elitelor care agită maghiarul de rând împotriva naționalităților nemaghiare. Jurnaliștii români consideră că singura soluție viabilă pentru depășirea crizei politice și sociale în care se afla Ungaria la începutul secolului XX este rezolvarea problemei naționalităților.

Rezultatul analizei întreprinse de-a lungul acestui studiu este portretul maghiarului, creat de românii ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX. Acest portret nu este unul uniform, el variază în funcție de statutul social al subiectului și de angajarea politică a emitentului. Imaginea maghiarului de rând diferă de cea a elitelor, principalul factor de diferențiere fiind gradul de implicare a subiecților în viața politică.

La începutul secolului XX, imaginea maghiarilor în presa românească din Transilvania este una preponderent negativă. Jurnaliștii români, intelectuali angajați în lupta națională, au făurit o imagine a maghiarilor puternic impregnată de elementul politic. Principalul defect al acestora este șovinismul, din care decurg toate celelalte carențe.

Raportul românilor ardeleni cu maghiarii este unul special, dată fiind tradiția îndelungatei conviețuiri dintre cele două popoare în Transilvania, dar și statutul românilor de grup social integrat în statul maghiar prin cucerire.

Imaginea maghiarilor este influențată în principal de două aspecte: modul în care maghiarii se percepeau pe ei înșiși, intelectualii români luând des contact cu imaginile identitare maghiare și implicarea elitei românești în lupta pentru drepturi naționale, într-un stat în care ei se simt subjugăți. De la perceperea guvernului ungar la cea a csárdás-ului, toate elementele imaginii etnice sunt trecute prin filtrul „intereselor politice”.

Ungaria este pentru românii ardeleni de la începutul secolului XX, fără îndoială, „țara noastră”. Imaginea statului ungar și a instituțiilor sale centrale este una negativă, dar această critică nu diferă de modul în care se raportau unii intelectuali maghiari la propria lor țară, sau de critica adusă statului român de către unii gânditori din România. Românii transilvăneni își critică statul, sistemul său politic și oamenii politici care îi conduc destinele în contextul unui criticism prezent în toată Europa confruntată cu lupta dintre tradiționalism și modernism. Clișeele vehiculate la adresa sistemului politic ungar sunt, în principal, falsul parlamentarism, pseudoliberalismul, originea asiatică a instituțiilor politice, despotismul guvernelor, șovinismul și incompetența oamenilor politici (se remarcă în acest caz opoziția făcută între oamenii politici de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX, care au toate defectele atribuite politicianilor în general și oamenii de stat făuritori ai dualismului, care sunt considerați politicieni „adevărați” și „cinstiți”, criteriul de departajare fiind, desigur, politica față de naționalități). Ungaria nu are „amici” în relațiile

internaționale, este o țară „singuratică” și „fără rudenii în Europa”, care și-a pierdut toate simpatiile popoarelor europene din cauza politicii „șoviniste” promovată față de naționalități. Principala cauză a nemulțumirilor românilor ardeleni față de sistemul politic ungar este politica de naționalizare a guvernelor maghiare, dar, având în vedere ideile politice care circulau în epocă în Europa, avem motive întemeiate să credem că, în lipsa caracterului multinațional al Ungariei și a conflictelor inevitabile pe care acest statut le generează, criticismul și-ar fi găsit alte baze de pornire.

Cultura și civilizația maghiară sunt și ele etichetate cu trăsături dezavantajoase. Cultura maghiară este considerată lipsită de originalitate și incapabilă de a crea ceva de valoare universală. Complexul unei culturi mici și inferioare este prezent și la intelectualii maghiari, de unde este preluat de jurnaliștii români. Limba maghiară este o limbă „urâtă” de românii ardeleni pentru că le este impusă cu forța. Economia statului ungar este în criză din cauza industrializării care nu este în concordanță cu condițiile oferite de un stat agrar. Expresia cea mai evidentă a crizei este emigrația masivă a cetățenilor de toate naționalitățile. Sectorul industrial, dar și cel agrar a fost acaparat de evrei, care sunt atât de puternici încât influențează deciziile politice. Și la românii ardeleni se remarcă elemente ale antisemitismului, curent foarte răspândit în epocă în toată Europa. Societatea maghiară suferă de o decădere a moravurilor, dovadă fiind viața mondenă a capitalei, care este, cu tot aspectul său modern, o „Sodomă modernă”.

Pe lângă clișeele elaborate în legătură cu cadrul politic, economic, social și cultural, prezintă o importanță deosebită modul în care erau percepuți maghiarii înșiși. Intelectualii români fac distincția între poporul maghiar și elita sa conducătoare. Dacă elita este indubitabil caracterizată prin șovinism, jurnaliștii români au rezerve în a eticheta poporul maghiar ca șovin. Accentele de șovinism manifestate uneori, în opinia românilor ardeleni, și la oamenii simpli sunt puse pe seama agitațiilor întreprinse de elită, care pervertește un popor de la natură „pașnic” și „bun la inimă”.

În ceea ce privește aspectul fizic caracteristic, trăsăturile de caracter și de comportament, specifice maghiarilor sunt favoriții bogați, mustața arcuită în sus, nasturii mari de la haină și pantalonii foarte strâmți. Ei sunt lipsiți de politețe, mândri și pretențioși, fuduli și lacomi. Toate aceste trăsături de caracter sunt opuse celor pe care românii și le atribuie lor înșiși.

Maghiarii ca popor, dar și fiecare maghiar în parte sunt patrioți, maghiarul este patriot prin excelență. Dar jurnaliștii români învinuiesc elita maghiarilor de alterarea sentimentului nobil al iubirii de patrie prin tendințele lor șoviniste.

**THE IMAGE OF HUNGARIANS IN THE ROMANIAN NEWSPAPERS
FROM TRANSYLVANIA BETWEEN THE YEARS 1900-1918
(SECOND PART)**

Summary

This second part of the study shows the image of Magyar culture, language, of the Magyars themselves (physical and moral portrait) in the way of thinking of the Romanians from Transylvania, using the main Romanian newspapers of the studied period. The Romanian intellectuals make the difference between the simple Magyars and the politically implicated elite. The "chauvinist" attribute often characterizes only the politically implicated elite, made responsible by the corruption of the simple Magyars, who are, by their nature, friendly and peaceful.

The Magyars are characterized by a lot of tags concerning their physical aspect (hair-cut, mustache, specific clothes) and their moral patterns. They are impolite, haughty, pretentious, greedily. All these patterns are in opposition with the Romanians self-portrait.

All Magyars are patriots; patriotism is their main positive characteristic. But the Romanian journalists accuse Magyar elite for the degeneration of the great feeling of patriotism because of their "chauvinistic" attitude.

CONFLICTUL DINTRE RELIGIE ȘI ȘTIINȚĂ - MIT SAU REALITATE? IMAGINEA CONFLICTULUI ÎN SECOLUL XX ÎNTR-UN STUDIU ISTORICO-TEOLOGIC

Paul-Ersilian ROȘCA

Schimbarea a reprezentat principala dimensiune a spațiului intelectual european pe parcursul Epocii Moderne. O permanentă și profundă efervescență intelectuală a răzbătut din principalele medii de expresie artistică, literară, științifică și filosofică. Chiar și mediul teologic a fost pus în fața necesității unui alt tip de discurs, unul adaptat noilor realități pe care societatea le trăia și le clama. Schimbarea s-a resimțit cel mai pregnant în solicitarea unei reevaluări a existenței umane, atât în plan social, politic, economic, cât și religios. Vechea ordine medievală, una ancorată în realitățile creștinismului, era tot mai des contestată de către cei care anunțau reinstaurarea primatului omului. Astfel, asistăm la un discurs secesionist în care omul reclamează locul central în ecuația lumii și-l exilează pe Dumnezeu într-un spațiu personal, particular, adeseori cu un profund caracter mitic. Dumnezeu nu mai reprezintă pentru omul modern o realitate palpabilă ci un exponent al trecutului „întunecat” și „ignorant”, un timp al superstiției și „rahitismului” intelectual. Ideea „Evlui Întunecat” naște imaginea unei societăți mărginite, tenebroase, condusă de o Biserică atotputernică și interesată în menținerea unui nivel de cunoaștere scăzut pentru marea majoritate a oamenilor. Modernitatea și-a justificat acțiunea tocmai prin eliberarea omului de lanțul religiei și re poziționarea umanului în centrul unui univers tangibil. Sesizăm astfel faptul că „în Occident (afirma Olivier Clément), după un mileniu de războaie religioase și de „pedagogie a fricii”, revolta împotriva totalitarismului clerical suscită revendicarea „drepturilor omului”. „Declarațiile drepturilor omului” de la sfârșitul veacului al XVIII-lea au fără îndoială rădăcini creștine, dar se opun instituției ecleziastice. „Creștinii fără Biserică”, cum îi numea Leszek Kolakowski, au jucat un mare rol în elaborarea lor”¹.

Dreptul omului este de acum, în viziunea modernității, sensibil diferit de cel al lui Dumnezeu. Interesul lui Dumnezeu, în fapt ontologic îndreptat spre binele omenirii, este asociat în viziunea societății secularizate unei „dorințe” de conservare a omului într-o stare intelectuală „vegetativă”. În fapt, este ușor de remarcat confuzia (adeseori voluntară) între elementele implicate,

¹ Teodor Baconsky, *Europa creștină. Metoda cut & paste*, în Teodor Baconsky, Ioan I. Ică Jr., Bogdan Tătaru-Cazaban et. al., *Pentru un creștinism al noii Europe*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 16.

expresia fiind echivalarea lui Dumnezeu cu latura instituțională a Bisericii. În acest mod orice acțiune văzută a Bisericii, orice act și orice afirmație (chiar dacă ele aparțineau unui singur om sau erau rodul unui context istoric ce necesitase compromisul), fie pozitive sau negative erau asociate creștinismului ca întreg. În această situație nu este surprinzătoare atitudinea de frondă pe care mulți intelectuali și chiar oameni simpli o vor adopta față de Biserică și implicit față de Dumnezeu. „Complexă, adeseori tragică, modernitatea europeană s-a născut astfel dintr-o dublă opoziție: aceea a „drepturilor” lui Dumnezeu împotriva omului, și aceea a „drepturilor” omului împotriva lui Dumnezeu. Tentată de prometeism, creația umană liberă se ridică împotriva „Dumnezeului moral” mult prea adeseori conceput ca un Dumnezeu-jandarm, tată sadic și castrator”².

Cu timpul formele revoltei s-au diversificat, o întreagă pleiadă de concepții însemind mintea umană și determinând individul să privească relația sa personală cu Dumnezeu într-un mod contractualist. Poziția lui Dumnezeu în comuniunea cu umanitatea trebuia refăcută astfel încât nu doar omul să-i fie veșnic dator și recunoscător. Din ce în ce mai des s-a pus în discuție raportul câștig – cost în care omul se găsea vizavi de Dumnezeu. Mai era oare valabilă relația de subordonare a omului față de Dumnezeu? O întrebare al cărei răspuns l-a oferit însăși realitatea și faptul că „în legătură cu secularizarea au fost emise mai multe teorii care pot fi clasificate în cele care pun accentul pe cerere și, respectiv, ofertă. Potrivit primului tip de astfel de teorie, în societățile industriale importanța religiei este diminuată și publicul larg devine insensibil la apelurile de natură spirituală. Teoriile bazate pe ofertă insistă asupra faptului că cererea publicului pentru religie este constantă, iar variațiunile trans-naționale ale vitalității religioase sunt produsul ofertei crescute de pe piața religioasă”³.

Împărțirea societăților în religioase și mai puțin religioase, în mediile favorabile ideii de divinitate și cele care-și redefinesc spiritualitatea în funcție de realitatea epocii moderne, își are originea în modul diferit de percepție a sacrului. „Popoarele vechi erau politeiste, ele își împlineau trebuința de Dumnezeu într-un chip care pe noi ne pune astăzi pe gânduri. Ele își fabricau zeitățile din materia însuflețită – animalele – ori din materia neînsuflețită. Omului necredincios de astăzi i se par toate acestea aberații. El, care nu mai adoră nici pe Dumnezeul Creștinilor, cum ar putea să se degradeze la adorarea unor astfel de lucruri? Omul modern, necredincios, nu face aceasta. Dar el adoră alte zeități tot atât de absurde. E adevărat, el nu-și fabrică zeii din lut, piatră, aur ori argint și nici nu-i cioplește cu rindeaua și cu dalta, de aceea nici nu sunt atât de colțuroși; el și-i fabrică cu creierul, cu mintea. Zeii lui sunt din domeniul rațiunii; mai subtili, dar tot atât de fantomatici, inconsistenți și fără viață, ca și zeii popoarelor păgâne”⁴. Necesitatea de a crede în ceva, de a naște zei

² Ibidem, p. 17.

³ Radu Carp, *Stat, Biserică, cetățean – în căutarea unui model european al religiilor*, în Teodor Bacovsky, Ioan I. Ică Jr., Bogdan Tătaru-Cazaban et al., *Pentru un creștinism al noii Europe*, Ed. Humanitas, București, 2007, p. 287.

⁴ Ioan Mică, *Zeități moderne*, în *Cultura Creștină*, nr. 7-8, 1936, pp. 407-408.

pentru a-i putea venera a produs schimbări majore la nivelul mental. Obişnuit să creadă în ceva, omul nu a putut să-l elimine pe Dumnezeu și să păstreze un vid în locu-i. Astfel „locul lui Dumnezeu, în sufletul omului de azi, îl vor ocupa pe rând diferitele concepții ce și le va fi format despre lume și viață. În locul lui Dumnezeu atotștiutorul, va adora pe zeița „Știință”, în locul Dumnezeului credinței, zeitatea „Rațiune”. Dumnezeu binelui va fi înlocuit cu „Plăcerea”, în locul adevărilor imutabile, el vrea veșnicul și neîntreruptul „Progres”⁵. Pasul major fiind făcut, a fost o chestiune de timp până ce o astfel de zeitate, ce va ocupa un loc de frunte în panteonul modernității, va fi întruchipată de știință.

Știința a apărut în prim-planul Epocii Moderne într-o conjunctură deloc întâmplătoare. Religia, după cum am văzut, era deja „obositoare” și „insuficientă” în argumentare. Filosofia se găsea pe o poziție mai bună dar, utilizând în general concepte abstracte accesibile unui cerc restrâns de cunoscători, a pierdut în fața unui ansamblu care propunea primatul empiricului, a palpabilului, al materiei ce putea fi explicată logic și practic. Occidentul a fost primul teren vast în care știința a început să joace un rol important, fapt ce justifică catalogarea societăților în religioase și mai puțin religioase (pentru a nu vorbi deja despre o a-religiozitate). Societățile tradiționale, în care știința și creația acesteia – tehnica – nu s-au dezvoltat într-o măsură suficientă schimbărilor esențiale, au păstrat un caracter profund religios. În schimb, în Occidentul marcat de maladia secularizării, procesul va fi unul exact opus.

Știința s-a desprins treptat de religie, mai ales că pe întreaga perioadă a Evului Mediu precum și în prima parte a Renașterii oamenii de știință proveneau de cele mai multe ori din sânul clerului. De altfel, Ilarion Felea surprinde rolul și impactul creștinismului în dezvoltarea științei atunci când afirma: „creștinismul înființând primele așezăminte de lumină în lume, a fost primul animator al cercetărilor științei, primum movens, și factorul esențial al progresului uman. El este părintele culturii și al științei noastre contemporane. Superioritatea popoarelor creștine față de cele păgâne adeverește până la evidență acest fapt. Nimeni nu poate tăgădui sau sustrage creștinismului acest merit, fără a cădea din obiectivitate și sinceritate”⁶.

Paradoxal acest merit va fi uitat și trecut cu vederea de cele mai multe ori. Nu a fost primul caz de nerecunoștință din partea societății moderne. Și astăzi, ca să realizăm o paralelă, se elimină unul dintre cei trei stâlpi pe care a fost construită civilizația europeană: creștinismul, filosofia antică greacă și dreptul roman. Eliminând unul dintre cei trei stâlpi (creștinismul) riscăm să destabilizăm întregul ansamblu. Epoca Modernă a sesizat acest pericol și a încercat realizarea unei grefe pe locul din care creștinismul fusese amputat pe motiv de „necroză intelectuală”. Știința a fost acest nou stâlp, unul care va trebui să-și consolideze și să-și obțină recunoașterea. În acest mod a apărut inevitabil conflictul între religie și știință. Astăzi, după mai bine de două secole de explozie științifică, ne întrebăm dacă există cu adevărat o neconcordanță reală

⁵ Ibidem, p. 408.

⁶ Ilarion V. Felea, *Creștinismul în fața științei și a vieții moderne*, în *Revista Teologică*, nr. 2-3, 1932, p. 59.

între cele două dimensiuni ale universului uman. Oare nu cumva ideea conflictului a fost folosită ca element al mitizării unei realități inexistente? „În mentalitatea comună, unul dintre evenimentele fondatoare ale modernității rămâne opoziția între religie și știință, din care cea din urmă iese învingătoare, învinsă trebuind să se mulțumească cu un loc respectabil, dar tolerat în noua ordine a lucrurilor. Religia poate oferi desigur criterii morale, sens de viață, ideal, dar nu cunoaștere. Așadar opoziție, conflict sau ceea ce istoricii științei au numit „metafora militară”. E o metaforă care, spun ei, are încă destulă trecere, nu numai la publicul care consumă știință popularizată, teorii schematizate până la deformare, înfățișate în școală și în mass-media ca niște adevăruri indiscutabile, ci chiar în anumite medii academice. Aici „prezentismul” (judecarea ideilor științifice ale trecutului doar din unghiul stării prezente a cunoașterii științifice) și „internalismul” (concepție care exclude din dezvoltarea ideilor științifice orice factori externi, socio-culturali) se aliază cu „teoria conflictului” pentru a o impune pe cea din urmă”⁷.

A fost real conflictul dintre cele două? Mai este actual? Iată câteva întrebări la care ne propunem să oferim un răspuns succint în studiul de față. Necesitatea acestui răspuns este cu atât mai mare cu cât și astăzi există la nivelul opiniei publice o imagine falsă și o necunoaștere a stadiului și raporturilor exacte dintre religie și știință. Este absolut necesar să înțelegem resorturile care stau la baza celor două elemente avute în vedere, de foarte multe ori, analiza uneia fiind realizată prin oglindirea în cealaltă.

Primul element al universului pe care știința l-a avut în vedere a fost reprezentat de natură. Aceasta constituia obiectul studiului și sursa de inspirație pentru omul de știință aflat în pragul modernității, o primă și importantă cauză pentru această opțiune fiind aceea că natura este dimensiunea văzută a Creației lui Dumnezeu. Omul a fost pus să conducă natura, ori acest lucru era imposibil fără o mai bună cunoaștere a ei. În plus, ea oferea un teren sigur al observației, al palpabilului. În acest moment embrionar, scopul științei nu este acela de a demonstra validitatea unor idei și concepte abstracte și cu atât mai puțin intruziunea în sfera transcendențialului. Rudolf Steiner a sesizat impactul pe care științele naturii l-au avut în ecuația modernității, științele sufletului apelând din ce în ce mai mult la rezultatele obținute prin studiul naturii. Astfel „gândirea marcată de științele naturii a influențat profund viața spirituală modernă. Este din ce în ce mai greu să vorbești despre nevoile spirituale, despre „viața sufletului”, fără a te confrunța cu reprezentările și cunoștințele științelor naturii”⁸. Însă același autor atrage atenția asupra pericolului pe care-l reprezintă abaterea de la scopul și dimensiunea inițială a cercetării naturii. „Nu mai încap astfel nici o îndoială: modul de gândire naturalist-științific este cea mai puternică forță din viața spirituală a epocii moderne. Iar cine vorbește despre interesele spirituale ale omenirii nu are voie să treacă nepăsător pe lângă acest fel de gândire. Dar tot atât de neîndoielnic este și faptul că modul în care

⁷ Anca Manolescu, *Relația religie – știință: poziții de putere*, în *Dilema veche*, nr 321, 8–14 aprilie, 2010.

⁸ Rudolf Steiner, *op. cit.*, p. 15.

această gândire satisface în primul rând nevoile spirituale este superficial și plat. Ar fi dezolant dacă acest mod ar fi cel corect”⁹.

A fi principala direcție de gândire, a avea în aparență răspuns la toate întrebările apăsătoare ale omenirii nu reprezintă o garanție a infailibilității. De foarte multe ori s-a dovedit falsul unor afirmații, al unor ipoteze și demonstrații, ori acest lucru nu poate duce decât la o volatilizare a autorității intrinseci. Mediul care judecă rezultatele este societatea, și societatea face acest lucru într-un mod utilitarist. Atâta timp cât o știință oferă perspectivele necesare dezvoltării, producând elementele necesare unui sistem sustenabil, se va bucura de apreciere și va fi luată în considerare. În momentul în care se va înșela, va fi repudiată fără nicio șansă la clemență. În acest sens Gadamer afirmă: „într-o societate organizată până în cele mai mici detalii fiecare grup de interese intră în joc după măsura puterii sale economice și politice. El apreciază și cercetarea științifică după măsura în care rezultatele acesteia folosesc sau dăunează propriei sale puteri. În această privință, orice cercetare trebuie să se teamă pentru libertatea ei și tocmai cercetătorul naturii știe că cunoștințele sale pot avea dificultăți în a se impune atunci când ele sunt dăunătoare intereselor dominante. Presiunea de interese a economiei și a societății apasă asupra științei”¹⁰.

Devenind determinant rolul utilitar al rezultatelor pe care un domeniu le oferă, religia și știința s-au găsit în fața unui tribunal menit să dea sentința finală: cine merită să dețină rolul principal în universul social și individual și cine să părăsească scena istoriei. Pledoariile celor două părți nu puteau să nu dea naștere unor tensiuni, mai ales că în realitate cele două se adresau unor direcții diferite de dezvoltare ale omului. În timp ce știința viza palierul vizibil, material, religia guverna universul spiritual al omului. La momentul acela nu se putea concepe (în modul actual) existența simultană, simbioza și complementaritatea celor două. Astfel, trebuie remarcat că „omul modern e înclinat să acorde științei o putere de a explica lumea mult superioară, dacă nu cumva exclusivă față de cea oferită de religie. Adevărata cunoaștere, obiectivă, universală, e furnizată de știință. Religia ține de convingerea privată, de poziții subiective, eventual iraționale. Acolo unde cele două tipuri de înțelegere se confruntă, cea religioasă e îndeobște dată la o parte, fiind socotită chestiune de credință, în vreme ce se consideră că știința oferă cunoaștere veritabilă. Credința ar fi, în cel mai bun caz, o formă de cunoaștere slabă”¹¹.

Exilarea religiei în intimitatea individului, scoaterea ei din societate și persiflarea esenței spirituale pe care o are, a produs o necesitate presantă, aceea a enunțării unui contra-răspuns. Prima direcție s-a dovedit a fi condamnarea științei prin prisma introducerii secularizării în lume. Fiind socotită vinovată de apariția acestui flagel, știința a intrat sub incidența unui discurs ce atrăgea atenția asupra pericolului deschiderii Cutiei Pandorei și imposibilității de strunire a „monștrilor” ce nu vor întârzia să apară. Fiecare dintre cele două părți revendica absolutul afirmațiilor și învățăturilor proprii, or tocmai

⁹ *Ibidem*, p. 17.

¹⁰ H. G. Gadamer, *op. cit.*, p. 398.

¹¹ Anca Manolescu, *op. cit.*

această poziție de forță se va dovedi în final cauza producerii acestui conflict. Amestecul permanent în activitatea celeilalte, ideea conform căreia fiecare deține adevărul suprem, și acesta nu există în afară de propria ființă, a produs o stare artificială de conflict.

În eseu *Știință și Religie*, A. Einstein evidențiază cauzele determinante ale tensiunilor și subliniază faptul că pacea devine o utopie atâta timp cât fiecare dintre beligeranți nu recunoaște celuilalt rolul și menirea. Astfel „între cauzele acestui conflict, un loc de frunte îl ocupă tocmai depășirea competențelor. Atât știința, cât și teologia, au vrut mai mult decât li se cuvenea: cea dintâi, legitimitatea interpretărilor sale reducioniste, recunoașterea caracterului obiectiv (un termen modern pentru ceea ce anticii considerau a fi ontologicul) al viziunii sale materialiste despre lume, iar cea de a doua, dreptul de a descrie realitatea, din nefericire prin apelul necritic la cunoștințele Antichității. Or, știința trebuie să se limiteze la a cerceta, la a descrie lumea, la explicații, uzând de instrumentarul său teoretic și tehnologic, lăsând teologiei posibilitatea de a interpreta modelele propuse, din perspectiva revelației divine. Vocația științei este *descrierea*, nu *hermeneutica* (realizată de obicei, ideologic, în numele „luminilor” rațiunii autonome), iar a teologiei *interpretarea*”¹². Diferența mediului de exprimare și adresare, diferența elementelor constitutive ale celor două, palierele umane diferite pe care cele două le vizează constituie motive suficiente pentru a înțelege că, în fond, conflictul pleacă de la premise false. Atât știința, cât și religia sunt judecate una prin prisma celeilalte, fiecare este evaluată în funcție de așteptări concrete ce nu-i sunt specifice. De altfel acest lucru era sesizat și în prima parte a secolului XX de către Anton Andreiu. El, referindu-se la aspectul fals al litigiului dintre cele două, afirmă următoarele: „conflictul aparent între credință și știință provine de la greșeala ce se face de obicei, judecând credința prin știință și invers. Pe când știința analizează, desface în bucăți și apoi clădește, sintetizează; credința privește de la început viața, cu toate aspectele ei, în bloc; ea apare întotdeauna întregă și nu în bucăți. Popoarele nu pot trăi fără credință; indivizii, cu dar și har de la Dumnezeu, pe lângă credință au și știință, iar săracii cu duhul sau au numai una dintre ele, sau numai iluzia că ar avea ceva”¹³.

Ideea conflictului nu a fost prezentă însă permanent și conștient. Tensiunile răzbeau de cele mai multe ori în cadrul unor polemici legate de anumite descoperiri sau ipoteze dezvoltate de către cercetători. Teologii căutau să confirme sau să infirme adevărurile descoperite prin apelul la Scriptură, semnalând după caz o confirmare de către știință a unui adevăr deja cunoscut, dar probabil insuficient „mediatizat”, sau dimpotrivă, o teză falsă și contrară ideilor creștine. Subtilitatea multor astfel de discuții și luări de poziție scăpa omului obișnuit, pentru care universul se limita la o serie de elemente arhicunoscute și care-și dovediseră utilitatea. Omul „simplu” nu-și punea întrebări doar dintr-o simplă plăcere retorică, ci lua realitatea cotidiană ca atare și de cele

¹² Albert Einstein, *Cum văd eu lumea. O antologie*, Ed. Humanitas, București, 1992, p. 273.

¹³ Anton V. Andreiu, *Credință și Știință (Conferință ținută la societatea clerului „Solidaritatea”, secția Covurlui, în ziua de 24 februarie 1929)*, Tipografia George Jorică, Galați, 1929, p. 2.

mai multe ori ca pe un dat. „Pentru marea mulțime nu se face nici o deosebire între credință și știință, deoarece fiecare știe că de sărbători se duce creștinul la biserică ca să se închine lui Dumnezeu cu credință, iar în zi de lucru se duce fiecare la treaba lui unde își pune în aplicare știința”¹⁴. Deducem inconsistența argumentativă a unei teze menite să susțină prezența tensiunii la nivelul societății ca și ansamblu. Între cei care pur și simplu trăiau realitatea așa cum era, fără a-și pune întrebări existențiale, și cei care cunoșteau adevărul despre știință și religie și inexistența reală a unui conflict, se intercalau cei aflați într-un stadiu intermediar al cunoașterii. Nu de puține ori aceștia vor deveni principalii apostoli ai tezei imposibilității reconcilierii dintre religie și știință. Astfel, „pentru semidocti, adică aceia care înțeleg lucrurile pe jumătate, precum și pentru tineretul care învață carte mai multă, însă este la începutul științei, aceste două cuvine: credință și știință se pare că se bat cap în cap”¹⁵.

Ne întrebăm, văzând stăruința multora pe ideea conflictului, dacă nu cumva s-a produs o neînțelegere a termenilor și a părților în sine. Oare toți știu (într-un mod real și corect) ce este știința? Oare toți știu unde se oprește sau unde se intersectează domeniul fiecărei tabere implicate în dispută? Tindem să credem că nu. Tocmai de aceea în prima parte a secolului XX această nebuloasă a constituit unul dintre subiectele analizei teologice și științifice. Fie că vorbim despre definirea științei sau despre principalele direcții spre care aceasta s-a îndreptat, ne propunem găsirea unui răspuns la această întrebare pe care deja am enunțat-o anterior: există un conflict între religie și știință?

Pentru început, considerăm că ar fi utilă o delimitare a termenului de știință. Acest cuvânt este asociabil mai mult decât unei simple discipline sau entitate. Ea constituie un ansamblu ce-și găsește o bază comună și, în consecință, se afiliază unui termen general. „Știința în uzul ei comun, sau chiar savant, poate fi considerată ca o comodă și utilă personificare a tuturor științelor. Vorbind exact, ea nu este decât numele comun al lor, erijat în nume propriu sau genul lor suprem. Dar, atare genuri nu există; numai particularul, numai indivizii există. Știința? – nu este decât una dintre științe”¹⁶. Identificăm astfel o specificitate a fiecărei componente a trunchiului principal. Eroarea uneia dintre științele „mici” devine astfel distinctă, asocierea particularului cu generalul constituind o greșeală sau dovada unei rele voințe. Dar nu direcțiile secundare și științele subordonate sunt obiectul analizei noastre, ci știința ca și ansamblu, căci trebuie să păstrăm echitatea comparației. Așa cum nu doar anumite confesiuni au fost afectate de secularizare, ci creștinismul în ansamblu, tot așa știința are o identitate specifică care nu o absolvă de răspundere printr-o delimitare de un oarecare curent științific sau disciplină subordonată. Compararea elementelor definitorii ale religiei și științei ne evidențiază faptul că „esența religiei constă în totalitatea acelor funcții ale sufletului omenesc care se referă la raportul dintre Dumnezeu și om, iar esența științei este totalitatea acelor

¹⁴ *Ibidem*, p. 1.

¹⁵ *Ibidem*, p. 1.

¹⁶ I. Coroianu, *Știință-filosofie religioasă. Considerații marginale*, (I), în *Cultura Creștină*, nr. 10, 1936, p. 594.

fapte sistematizate care au la temelia lor un adevăr indiscutabil. Ambele au rădăcini adânci și inexterminabile în natura noastră omenească, ambele răsar din aspirațiile ei auguste și inerente, ambele cresc deodată și laolaltă și, în sfârșit, ambele aduc roade îmbelșugate și sănătoase acelor care știu să le cultive. Știința ne învață despre lume, religia despre Ziditorul lumii, știința ne arată cum este lumea, religia pe a cui seamă a fost creată această lume, știința cucește și supune puterile acestei lumi, religia îngenunchiază nevolnicile trupului și-i dă omului posibilitatea să trăiască o viață în Dumnezeu, cu Dumnezeu și pentru Dumnezeu; știința se mișcă în domeniul mărginirii, religia în cel al nemărginirii, știința – principal vorbind – are ca bază de operație materia, iar religia spiritul”¹⁷.

Știința analizează materialitatea acestei lumi, prin urmare ea se bazează pe o serie de observații care au menirea de a se transforma în adevăruri generale valabile. Așa cum religia înmagazinează adevărul sub forma unor dogme (deși adevărul nu se limitează doar la acestea, existând și în exteriorul cadrului dogmelor ca atare), tot așa și știința încearcă să concentreze sub forma legilor, a teoriilor și ipotezelor ceea ce experimentul și observația produc. Diferența este însă una sensibilă, o diferență de natură organică. Adevărul pe care-l propune creștinismul are ca și sursă revelația dumnezeiască, în timp ce știința se bazează pe ceea ce rațiunea umană reușește să descopere și interpreteze. Anton Andreiu atrage însă atenția asupra riscurilor gândirii și metodei științifice: „Știința face ipoteze (bănuieli) de dragul unor explicații; o ipoteză nu-i scop, ci numai un mijloc. Ipoteza poate să nu fie adevărată, dar e cu atât mai folositoare cu cât a îndemnat la mai multe și interesante experiențe. Dacă faptele noi contrazic ipoteza, atunci aceasta cade, fără supărare, și altă ipoteză nouă îi ia locul. Dacă totalitatea faptelor, vechi și noi, se potrivește cu cele enunțate în ipoteză, atunci aceasta înaintează în grad și se numește teorie. Vedem că și înaintarea ideilor se face după vechimea în grad. La ipoteză e multă îndoială, la teorie e mai puțină, iar când e siguranță deplină teoria ajunge la rangul de lege a legilor științifice, adică o generalizare de un grad și mai înalt”¹⁸. Problema fundamentală a științei rezidă în faptul că nici măcar legile nu reprezintă adevăruri absolute, putând fi infirmate și astfel ciclul se reia. În atare condiții mediul teologic a interpelat știința și a întrebato în ce măsură un adevăr care poate fi oricând contestat și infirmat poate constitui o bază solidă pentru societate. Oare repudiarea creștinismului și înlocuirea lui cu știința nu va facilita formarea unui teren instabil omului?

Știința dă asigurări că sistemul pe care-l propune este unul sigur, și aceasta deoarece se ancorează în realitatea palpabilă. Astfel, spre deosebire de religie, care gestionează un mediu al transcendentului, al spiritului (prin urmare, în viziunea științei, mult mai ușor supus erorii și imposibilității de a demonstra ideile afirmate), „tendența proprie și specifică a științei este de a înțelege și de a interpreta lucrurile din lume în lumina interdependenței lor naturale,

¹⁷ Nicolae Popovici, *Raportul dintre religie și știință*, în *Revista Teologică*, nr. 1-2, 1927, p. 5.

¹⁸ Anton V. Andreiu, *op. cit.*, pp. 8-9.

în cadrul și sistemul lor relativ invariabil. Știința se mișcă numai în interiorul vieții obișnuite și își culege datele pe cale de experiență, prin intermediul simțurilor, apoi le prelucreează și le sistematizează cu ajutorul minții, pe care o consideră ca ultimă instanță în orice împrejurare. Idealul științei în general și al filosofiei – care adună, prelucreează și încheagă după criterii superioare și generale datele pozitive ale științei – în special este, ca să ne dea o imagine adevărată, clară și cât se poate de plastică a acestei lumi, ideal, la a cărui realizare se va lucra necurmat până când va mai trăi un om pe pământ”¹⁹.

Modul în care se diferențiază cadrele de manifestare ale religiei și științei ar trebui să constituie în principiu un element benefic, fiecare având ca și obiectiv un alt domeniu, o altă dimensiune. Spiritualitate și materialitate, trup și suflet, elementele definitorii ale religiei și științei manifestă o complementaritate ce ne determină să observăm faptul că „de la prima analiză, știința și religia sunt două spețe ale aceluiași gen, și anume ale genului: cunoașterea. – Știința ar fi acea cunoaștere despre lume, care ne redă raporturi precise și necesare între părțile lumii (...) – Iar religia ar fi acea cunoaștere despre lume, care nu s-ar ocupa de raporturile între părțile lumii, ci de raportul între lume în general și cauza sa primă și transcendentă, și care s-ar caracteriza nu prin precizia ci prin necesitatea sa, și care, ca atare, ar fi mai mult o simțire decât o cunoaștere propriu-zisă”²⁰. Observația lui Marin Ștefănescu propune calea conviețuirii și mariajului dintre știință și religie, un mariaj care se bazează pe ideea cunoașterii. Cunoașterea omului are ca țință adevărul, însă adevărul prin complexitatea sa nu permite o delimitare clară a granițelor sale. Atât religia, cât și știința se completează în încercarea de a afla adevărul și de a-l îngloba în cultura modernă. De ce conflictul este o eroare asociabilă neștiinței? Un răspuns îl oferă Nicolae Neaga. Acesta, referindu-se în mod specific la referatul creației și controversa născută în jurul acestui subiect, afirmă că „despre o contradicție între tratatul biblic despre creație și știință nu poate fi vorba. Ambele se întregesc. Știința are deschisă înaintea ei cartea firii. Poate citi atâtea lucruri pe care autorul biblic le-a spus numai fragmentar. Iar acolo unde știința nu mai poate străbate, în lumea empirică, intervine Biblia”²¹.

Cunoașterea este așadar fizică și metafizică, dar referindu-ne strict la om, este mărginită. Nimeni nu poate afirma că deține adevărul într-un mod desăvârșit și deplin. Epoca Modernă a pus capăt ideii omului universal, al omului enciclopedic, al omului care cunoaște și oferă răspuns tuturor interogațiilor societății în care trăiește. Nu, acest om nu mai este real tot așa cum nici măcar omul de știință nu mai poate afirma că deține întregul adevăr științific. Fiecare domeniu al științei încearcă să sistematizeze adevărul pe care-l consideră definitoriu ideii sale, dar „absolut corect vorbind, nu putem considera știința, (afară de matematici) ca un grup de adevăruri sistematizate, ci ca un grup de ipoteze, care

¹⁹ Nicolae Popovici, *op. cit.*, pp. 5–6.

²⁰ Marin Ștefănescu, *Știința și religia*, în *Cultura Creștină*, nr. 7–9, 1921, pp. 193–194.

²¹ Nicolae Neaga, „Istoria creațiunii în lumina cercetărilor științifice” de Dr. G. L. Muntean, profesor la Academia Teologică ort. Rom. din Cluj, Cluj 1929, pag. 168 cu două tabele, în *Revista Teologică*, nr. 11, 1929, p. 353.

liniștesc sufletul nostru, susceptibile de adaptări și îndreptări continue, în sensul că omul cunoaște, prin experiență și reflecție, tot mai adecvat *natura* lucrurilor, adică felul lor de manifestare. Cunoașterea umană deci, deși de natură spirituală, e totuși *incompletă* și chiar în domeniul fenomenelor ce cad sub simțuri, rămân pentru om destule mistere care își vor trage vâlul de pe față numai atunci când îngerul din Apocalipsă, stând pe mare și pe pământ, va trâmbița și se va sfârși taina lui Dumnezeu, adică, la finele veacului²². Această limitare de ordin fizic nu a fost însă înțeleasă pe parcursul istoriei, tocmai de aceea în anumite etape, în anumite cadre, s-au afirmat o serie de curente ce aparțineau științei și care revendicau o deținere a adevărului absolut, deși istoria a infirmat ulterior multe dintre tezele lor. De ce au fost importante aceste curente și de ce merită să amintim anumite elemente legate de acestea? Deoarece cele mai sonore voci care au opus știința religiei au provenit tocmai din rândurile acestora. Ele au fost cele care au afirmat că știința poate fi suficientă pentru a explica realitățile lumii acesteia, precum și faptul că Dumnezeu aparține din acel moment trecutului.

Pozitivismul a instaurat domnia rațiunii, a rațiunii suficiente sieși și capabilă să explice în definitiv totul. Pozitivismul însă nu s-a limitat la sfera filosofiei, ci el a influențat într-un mod aparte și știința. A găsit în aceasta mediul propice dezvoltării unei direcții menite să radicalizeze discursul împotriva creștinismului. Fructul acestei uniuni dintre știință și pozitivism a fost reprezentat de știentism. „Conform acestuia, se afirmă că nu este adevăr decât în știința pozitivă, capabilă și suficientă a satisface totalitatea necesităților inteligenței omenești. Fără excepție, el extinde și metodele științei peste toate domeniile vieții intelectuale și morale. Știentismul constă, mai precis, în reducerea metodelor și a problemelor filosofice la metodele și la problemele științifice, deci la reducerea filosofiei la știință. Printr-o privire de ansamblu distingem două feluri de știentism: – Primul este *știentismul metafizic*, care încorporează problemele metafizice în știință. Deși A. Comte îl respinge, acest prim pozitivism este profestat de Taine, Spencer etc. – Al doilea este *știentismul critic*. El încadrează la știință problemele criticii, moralei, logicii, criticii științelor și esteticii²³. Destructurarea spațiului metafizic în detrimentul științei s-a concretizat în această epocă într-o veritabilă apologie a puterii omului. Omul și lucrurile minunate pe care acesta avea acum posibilitatea să le realizeze au devenit un opium al stimei de sine, fiecare descoperire, fiecare nouă barieră înlăturată făcându-l pe om să se încreadă din ce în ce mai mult în propriile sale forțe. De aceea rolul pe care îl urmărea și poziția care i-ar fi oferit prestigiul suprem erau constituite tocmai de locul ocupat de Dumnezeu. Dumnezeu Creatorul era cel care stătea între om și gloria absolută. Cum putea omul să se substituie divinității? Simplu, devenind la rândul-i creator.

Iosif Naghiu, vorbind despre inversarea rolurilor, observă faptul că „omul modern s-a smuls din lumea teocentrică, prin umanism a proclamat

²² S. Ulpian, *Sentimentul religios și știința*, în *Cultura Creștină*, nr. 7–9, 1926, pp. 201–202.

²³ I. Coroianu, *op. cit.*, p. 592.

antropocentrismul cosmic. Din dorința de a ajunge la libertate a proclamat relativitatea dogmei și a scris în analele culturii umane erudiția criticii biblice. Apoi, crezându-se dispensat de influența oricărei autorități exterioare, și-a ultravalorificat propria sa persoană. În mod paradoxal, cu tot acest efort n-a ajuns stăpân, precum acel grăunte revoltat din cosmogonia lui Schopenhauer, desprins din „eterna pace” n-a ajuns să fie liber nici după ce s-a transformat în plantă, animal, om etc. Omul modern a ajuns sclavul propriei sale invenții – a tehnicii – și prin aceasta a rupt comuniunea cu infinitul”²⁴. Tehnica, minunata și fascinantă dimensiune a științei. A întruchipat cel mai bine măsura minții și inteligenței umane, a fost creată după chipul și asemănarea omului și acesta și-a dorit ca ea să demonstreze, „dacă mai era cazul”, faptul că omul ajunsese la majoratul rațiunii, voinței și puterii sale. De acum înainte el nu va mai depinde de Dumnezeu, ci își va face viitorul după propriul ideal, tehnica oferind prin pașii spectaculoși pe care-i realiza suficiente motive în acest sens. Dar istoria este o permanentă lecție pentru viitor. Așa cum omul, creatură fiind, s-a revoltat împotriva celui care-l născuse, tot așa tehnica avea în timp să-l înrobească pe creatorul ei. Cum s-a făcut acest transfer de autoritate? „Pe scena istoriei universale a apărut tehnica, la început modestă, un fel de auxiliar al omului; mai târziu însă a ajuns un fel de fantomă a lui. Tehnica elimină simbolul. Ea e realistă. Sărăcește sfera noțiunii de real, întrucât e identică cu sfera noțiunii de sensibil. E real numai ceea ce se poate percepe cu ajutorul simțurilor. Sărăcește și sfera noțiunii de existență, pe care o identifică cu realul definit mai sus”²⁵.

În momentul în care tehnica începe să pună stăpânire asupra omului are loc o redimensionare a universului acestuia. Influența nu este doar una de natură fizică, beneficiile tehnicii fiind deloc de neglijat și în genere pozitive, ci în special una de natură spirituală. Astfel „tehnica influențează și sufletul: mai ales negativ. Mai întâi dispar formele religioase tradiționale. Cere un creștinism interior, pe care orice nulitate în materie teologică încearcă să-l modifice după prezumțiile proprii, sau scoase din vreun obscur pseudosavant, popularizator sau comentator al vreunui savant, după Papini un „păduchios al științei”. Pe frontispiciul tehnicii moderne Biserica ar putea scrie cu caractere mari epitaful: *Omule! Nu încerca să-ți mecanizezi sufletul: supune spiritului tău mașina inventată de tine. Dacă simți că o necesitate sufletească îți cere să atârni de ceva, atârnă de Absolut*”²⁶. Un strigăt de avertizare pe care omul modern a preferat să-l ignore, „relativitatea” unei vieți viitoare, „austeritatea” unei vieți creștine actuale, lipsa unei demonstrații de forță (palpabilă, extraordinară, memorabilă) din partea lui Dumnezeu ca răspuns îndreptat spre provocările susținute îndreptate asupra-I, au fost argumente suficiente pentru ca omul să-și păstreze atitudinea de frondă.

Știința afirma în continuare că deține răspunsul tuturor întrebărilor și, prin urmare, ea reprezintă singura realitate concretă merită să ofere omului adevărul. Drumul pe care-l propun religia și filosofia este un drum fantezist, o

²⁴ Iosif C. Naghiu, *Aspectul dualismului tehnică – religie*, în *Revista Teologică*, nr. 3–4, 1936, p. 108.

²⁵ *Ibidem*, p. 111.

²⁶ *Ibidem*, p. 115.

cale imposibil de urmat de către un om rațional, în consecință „singura cunoaștere legitimă este știința, iar religia în sensul clasic este o simplă superstiție, care se naște din frica de necunoscut la omul incult, dar care dispare, pe măsură ce apare știința, și ea este înlocuită cu o nouă religie, aceea a științei. În ce măsură această concepție este legitimă? Știința este, cel puțin tot atât de ipotetică, – în principiile sale, – după cum este și religia. Și așa fiind, chestiunea se poate, în cazul cel mai grav, reduce la a alege între două ipoteze”²⁷. Opțiunea alegerii unei direcții s-a dovedit în multe cazuri dificil de realizat. De ce? Pentru simplul motiv că în pofida celor afirmate cu tărie, știința nu satisfăcea pe deplin setea de cunoaștere a dimensiunii metafizice a lumii. Ștergerea cu buretele a oricărei preocupări ce viza spiritualul nu era decât o utopie, în consecință ideea conflictului și sciziunii între știință și religie rămânea, cel puțin la nivelul persoanelor implicate direct, o realitate ce nu-și va schimba prea curând sensul. În sprijinul acestor susținători ai schismei venea și constatarea faptului că, în pofida domeniilor diferite de interes, colaborarea era dificil de împlinit în mod practic. Omul, punând în balanță elementele care apropiiau știința și religia și cele care le diferențiau, a sesizat faptul că analiza era una mult mai dificilă decât părea la o primă vedere. Pe măsură ce adâncește chestiunea în cauză, omul sesizează „la un moment dat un conflict între știință și religie. Știința are avantajul de a fi precisă, dar are dezavantajul de a fi mărginită, după cum religia are avantajul de a fi nemărginită, dar are dezavantajul de a fi imprecisă sau misterioasă. Și astfel pare a fi o contradicție între știință și religie: dacă știința este adevărată, atunci religia este falsă, sau invers”²⁸. În plus „credința pleacă de la inimă, știința pleacă de la creier; credința are la bază sentimentul, știința are raționamentul”²⁹. Un nou nod gordian, în aparență o nouă dovadă care să susțină veridicitatea conflictului. Dar istoria a dovedit din nou falsitatea acestui demers de identificare a unui singur punct de vedere „câștigător”, principala cauză reprezentându-o metoda greșită de evaluare. Știința se adresează rațiunii pur omenești, religia pe de altă parte vizează atât sufletul, cât și rațiunea, fără a face o discriminare între cele două deoarece atât dimensiunea spirituală, cât și cea rațională sunt un dat al lui Dumnezeu și nu o achiziție umană posterioară creației. Așadar simpla diversitate nu anulează posibilitatea și necesitatea unei unități, din contră, ar trebui să o stimuleze prin dezvoltarea unei colaborări din care tot omul ar avea de câștigat.

Petru Hetcou, referindu-se la conflictul dintre știință și religie, atrage atenția asupra unui detaliu care poate într-o oarecare măsură să justifice încrâncenarea de care dă dovadă fiecare tabără. Două teorii pot fi identificate și cuantificate pe lungul răboj al cauzelor acestui ipotetic și, în același timp, real conflict, o teorie „științifică”, a cărei deviză este câștigarea a cât mai multe cunoștințe; alta religios-morală, a cărei țintă este ca omul, cu ajutorul cunoștințelor câștigate, să dezvolte și să cultive sentimentele nobile ale inimii și să înăbușească pornirile rele ale voinței. În zilele noastre se dă o luptă destul de

²⁷ Marin Ștefănescu, *op. cit.*, p. 196.

²⁸ *Ibidem*, p. 194.

²⁹ Anton V. Andreiu, *op. cit.*, p. 1.

înverșunată pentru dovedirea competenței de a forma caracterele, adică de a crește sufletele milioaneilor de oameni. Lupta aceasta există de fapt cu toate că așezarea față în față a curentului religios-moral și științific este greșită, întocmai ca și afirmarea contrastului între credință și știință. Știința nu e credință, și morala nu e un complex de cunoștințe; și cu toate acestea între ele nu există contrast fiindcă amândouă au același scop: *fericirea omului*, și pentru realizarea scopului comun trebuie să se întovărășescă, să-și dea o mână de ajutor. Scopul științei este bunăstarea vremelnică, iar a religiei bunăstarea veșnică a umanității³⁰. Prin urmare, tindem să afirmăm că singurul motiv pentru care Epoca Modernă nu a găsit o rezolvare a diferendului religie – știință este lipsa de interes și reaua voință.

În acest sens, „raționalismul veacului al XIX-lea, e drept, a crezut că era religiei e perimată. Omul acestui veac, mândru de rațiunea sa infailibilă, se poate dispensa și poate trage cu buretele peste sentimentul religios, ca peste un ce neglijabil. El nu mai are ce căuta afară de lumea aceasta. Aici locuiește și aici trebuie să-și aranjeze raiul sufletului său. S-a dat un mare avânt cercetărilor fizice, rezultatele cărora au fost aplicate în tehnica industrială și economică. Așa a început mirajul fericirii omenesti; o fericire izvorâtă din fizică și pentru fizic. Dar s-a constatat îndată că fericirea este de ordin metafizic și că s-a comis o mare greșală când s-a început descifrarea mării cărți a naturii fizice, fără o cât de elementară cunoaștere a metafizicii. Or, raționalismul cu toate anexele lui avea un dispreț suveran pentru metafizică fiindcă faza ei trecuse; se intrase de-a binelea în faza pozitivistă în care nu aveau ce căuta astfel de preocupări”³¹.

Adevăratului creștinism nu-i stă în fire să blocheze sau să anuleze dreptul omului la cunoaștere, dimpotrivă, îl încurajează să caute pentru a afla adevărul. Adevărul pe care știința îl oferă, am afirmat-o deja, este unul diferit de cel religios, însă omul caută în continuare să se convingă de diferențele existente. Dacă știința și religia au ca și ultim scop fericirea și bunăstarea omului, care este totuși sursa tensiunilor existente? O întrebare la care răspunsul, parțial identificat până acum în expunerea noastră, este mai evident decât am putea crede. Cauza principală o reprezintă amestecul fiecărei părți în domeniul și sfera preocupărilor celeilalte. Încercarea de a explica adevărurile celuilalt prin mijloacele nespecifice ale propriului domeniu, a produs o „gelozie intelectuală” reflectată în starea conflictuală. Astfel, „când știința a depășit marginile terenului experimental și a început să facă incursiuni în domenii străine cercetărilor empirice și să dea răspunsuri la problemele în fața cărora trebuia să tacă, să le respecte, sau să se închine, conflictul a fost inevitabil. În prezent acest conflict stă deschis și probabil că nu se va închide până la restaurarea tuturor valorilor umane, morale și religioase”³². Aceeași cauză este identificată și de Nicolae Popovici, acesta nuanțând însă chestiunea și atribuindu-o într-o bună măsură întâmplării. Astfel, el încearcă să disculpe oarecum părțile și să pună totul pe seama unor momente nefavorabile pe care istoria le scoate în

³⁰ Petru Hetcou, *Calea culturii creștine*, în *Cultura Creștină*, nr. 8, 1911, pp. 241–242.

³¹ Ioan Mică, *op. cit.*, pp. 406–407.

³² Ilarion V. Felea, *op. cit.*, p. 60.

fața oamenilor din când în când. „Ca una dintre cele mai frecvente cauze ale acestui conflict trebuie a fi considerată împrejurarea, căci se iau adesea prea în pripă drept rezultate pozitive și indiscutabile ale științei, ipotezele neverificate și părerile subiective ale bărbaților de știință. (...) Darwin a făcut ingenioasa ipoteză, cunoscută sub numele său, pentru a explica originea și în special dezvoltarea vieții organice pe pământ. Fără o examinare critică prealabilă, a fost socotită imediat ca cel din urmă cuvânt al științei în această chestiune, pentru ca ulterior să i se dovedească netemeinicia și să cadă în completa desuetudine. Firește că în vremurile și locurile unde stăpânesc astfel de vederi superficiale, un conflict între religie, care este cu înverșunare atacată, și între știință, care atacă, este inevitabil. Dar conflictul nu e real”³³. Însă, eroarea de interpretare, dovedită ca atare, nu poate și nu trebuie să fie o scuză pentru nimeni în justificarea imobilismului atitudinal. De altfel nici creștinismul nu a fost ferit de astfel de erori de apreciere și acțiune. Un astfel de episod, cel mai cunoscut prin mediatizare, a aruncat asupra creștinismului pentru o lungă perioadă de timp stigmatul ignoranței și a lipsei unei dorințe reale de schimbare. O eroare a Bisericii Catolice avea să se răsfrângă iată, într-un mod nefericit, asupra întregului creștinism, fapt care confirmă încă o dată reaua voință ce a condus la escaladarea conflictului. Exemplificând, „cel mai cunoscut amestec al teologilor în problemele pur științifice este cazul lui Galilei. Acesta, descoperind și proferând învârtirea pământului în jurul axei sale, a fost dus înaintea unui tribunal ecleziastic romano-catolic care susținea sus și tare că prin această descoperire – considerată astăzi o realitate indiscutabilă – se atacă Sf. Scriptură și deci nu este adevărată. Nu și-au dat limpede seama acești teologi că Sfânta Scriptură nu este carte de astronomie, nici de geologie, nici de științe naturale, ci o carte cu un cuprins prin excelență religios-moral. Au pierdut din vedere că toate cunoștințele – numite după terminologia de azi științifice – sunt determinate de dezvoltarea științei în epoca în care a apărut cartea, de cultura singuraticilor scriitori etc. În această legătură de idei a rostit Galilei cuvintele: „Sfânta Scriptură ne învață cum să intrăm în cer, iar nu cum se învârtă cerul”³⁴. Adevărată și plină de tâlc afirmația lui Galilei, dar nici teologii, nici oamenii de știință nu au înțeles că ceea ce el încercase era doar o punere a lucrurilor în ordinea lor firească.

Epoca Modernă, prin libertinajul intelectual pe care l-a propus și clamat, a provocat acest fals și artificial conflict între știință și religie. Ea a descătușat instinctul uman, a diluat ideea unei auto-cenzuri morale și intelectuale. În atare condiții nu a fost decât un singur pas până la conturarea unui tablou hilar și suprarealist. Un întreg cortegiu de curente științifice, mai mult sau mai puțin docte, mai mult sau mai puțin întemeiate pe o realitate ce poate fi experimentată, au apărut și și-au cerut partea la ospățul care avea ca suport societatea modernă. Astfel, I. Coroianu remarcă în deceniul patru al secolului XX că „fiecare facultate, fiecare laborator universitar îți pare o lăuză gravidă de teorii,

³³ Nicolae Popovici, *op. cit.*, pp. 8-9.

³⁴ *Ibidem*, pp. 10-11.

competentă să nască larii și penaii căminului, ieșind în mână cu cheia principiilor supreme și a rațiunii ultime a lumii, depășind maiestuos și fără muștrare cadrele științei lor proprii pe care ar trebui riguros să le observe. Această confuzie își întinde tentaculele chiar și în întrebuintarea zilnică a termenului de „știință” și de „rațiune”, idei adesea desfășurate în faldurile fastuoase ale unor enunțuri mai mult mitice”³⁵. Această pleiadă pestriță și cu accente intelectuale ce ne amintește prin libertinajul expresiei și acțiunilor de procesiunile bahice nu a putut să treacă neobservată de mediul academic european. Deși în sânul acestuia existau numeroși exponenți ai anticlericalismului și laicismului, chestiunea conflictului dintre religie și știință a fost privită extrem de serios, oferindu-se chiar un răspuns întrebării pe care secretarul Academiei de Științe din Paris, dl. Emile Picard a pus-o membrilor acestui for. „Este știința opusă sentimentului religios?”

„Chestiunea aceasta este într-adevăr „cea mai înaltă, cea mai gravă”, cum spunea unul dintre academicieni, mai ales în timpurile mai noi. E cea mai înaltă și cea mai gravă pentru că de ea e legată direct soarta omenirii de dincoace și dincolo de moarte, întrucât nimenea nu poate servi la doi domni și dintre două căi contradictorii numai pe una poate merge. Sau va merge pe calea științei, care ar fi opusă religiei sau ar umbla pe calea religiei, care ar fi opusă științei. Tertium non datur”³⁶. Academicienii francezi erau conștienți că alegerea este una dificilă tocmai din pricina puternicei contaminări mentale pe care știința avea darul da a o realiza asupra celui care-i pătrundea tainele. Astfel, cu cât reușești mai mult să-ți explici rațional și științific lucrurile, cu atât ai impresia că religia și chestiunile metafizice sunt de prisos. Dimpotrivă, în mediul teologic autentic, pătrunderea tainelor este invers proporțională cu percepția cunoașterii. Cu cât înaintezi mai mult în cunoașterea lui Dumnezeu, cu atât conștientizezi că știi mai puține.

Drama omului de știință se înscrie astfel într-o constantă a modernității. Prins între moștenirea creștină, moștenirea primilor ani de viață, moștenire asociabilă unui univers intim, omul de știință modern este împins de raționalismul științific pe drumul repudierii și renegării laturii religioase. Aceiași academicieni se întrebau (încercând să răspundă la întrebarea mai sus amintită): „se poate ca în sufletul unui om deprins cu cugetarea metodic riguroasă, care a creat știința exactă de azi, nu știința începătoare, naivă și neprecisă din timpurile mai vechi, să mai dăinuiască sentimentul religios și mai ales, ceea ce emană în mod necesar din el, concepția religioasă și credința?”³⁷ Răspunsul nu a întârziat să vină, și poate într-un mod neașteptat pentru climatul european din prima parte a secolului XX, „nici un savant de la numita academie nu a susținut contradicția dintre știință și sentimentul religios, ci au afirmat: 1) că știința și religia sunt compatibile cel puțin negativ, în sensul că domeniile lor sunt cu totul deosebite; 2) că sunt compatibile în mod pozitiv – și aceasta o susțin cei mai mulți – deoarece facultățile omului, care cer credința, sunt *normale* și

³⁵ I. Coroianu, *op. cit.*, p. 594.

³⁶ S. Ulpian, *op. cit.*, p. 196.

³⁷ *Ibidem*, p. 206.

prin scopul lor chiar superioare facultăților pur raționale, care se alimentează din știință, și deoarece domeniul religiei și știința îl recunoaște ca existent; 3) că *logica științifică prin finalitatea din lume, prin sentimentul infinitului, pe care-l încolțește în adepții sinceri ai științei, dă acestora convingeri spirituale* (că în fapt ultima cauză a lumii e o ființă spirituală, Dumnezeu) și *duce la pragul credinței*”³⁸.

Excursul nostru a subliniat dilema conflictului dintre știință și religie, un conflict care a opus de cele mai multe ori în mod artificial cele două părți. Înceștarea nu a avut din păcate ca și rezultat atenuarea sau reconcilierea, ci chiar opusul, falia dintre ele s-a mărit și a devenit din ce în ce mai greu traversabilă. Omul de știință modern nu a mai fost ancorat în realitatea religioasă anterioară modernității fie dintr-o simplă ignoranță, fie din convingerea că *Dumnezeu a murit*. Omul simplu, cel care a privit de departe această înfruntare a titanilor, veritabilul război al civilizațiilor, s-a ghidat în continuare după preceptul biblic al frumosașelor cuvinte pe care Mântuitorul le-a spus lui Toma când l-a pus să-i pipăie coasta împunsă și semnele cuielor: *Toma, ai crezut pentru că m-ai văzut; fericiți sunt care n-au văzut și au crezut*. Acest îndemn hristic nu a fost în niciun caz unul spre necercetare sau spre ignorarea realităților fizice; nu, el scotea în evidență importanța credinței și frumusețea celui care trece dincolo de aspectele palpabile ale materialității.

A existat un război, un conflict între religie și știință? Mai este el actual? Astăzi suntem puși în fața dialogului dintre cele două, în fața tentativelor de reconciliere și revalorizare a patrimoniului fiecărei părți. Concluziile acestui studiu își găsesc o expresie naturală în meditația lui Nicolae Colan. El sintetizează în câteva propoziții esența unui conflict care s-a identificat, nu de puține ori, cu imaginea Europei într-o epocă secularizată și secularizantă.

„Este știința potrivnică religiei? Putem-ne zidi o adevărată concepție despre viață fără sugestiile religiei? La aceste întrebări autorul răspunde cu un categoric *nu*. Minunata ordine a cosmosului duce în chip logic la ideea unei ființe creatoare și cârmuitoare mai presus de fire. De bună seamă existența lui Dumnezeu nu se poate „dovedi” matematic. El nici nu este o existență concretă, accesibilă experienței externe. Alta este metoda celui ce *caută* pe Dumnezeu. Îl văd numai „cei curați cu inima”. Dar *altă* metodă nu înseamnă lipsa de metodă. Domeniul realităților spirituale e domeniul intuiției interne. Știința și religia sunt două puteri, nu opuse, ci coordonate. Ele se sprijină reciproc. Și nu numai colaborarea lor frățească poate zidi o cultură adevărată. E concluzia la care au ajuns cei mai străluciți reprezentanți ai științei. A opune știința religiei înseamnă a nu ști ce este nici una nici cealaltă”³⁹.

³⁸ *Ibidem*, p. 207.

³⁹ N. Colan, *Științele naturale, Concepția despre lume, Religia*, în *Revista Teologică*, nr. 1-2, 1925, p. 38.

**CONFLICT BETWEEN RELIGION AND SCIENCE - MYTH OR REALITY?
IMAGE OF THE CONFLICT IN THE TWENTIETH CENTURY
IN A HISTORICAL-THEOLOGICAL STUDY**

Abstract

One of the most important themes of intellectual environment in the twentieth century was the conflict between science and religion. The present study aims at analyzing the causes and the main features of this conflict, trying to determine whether it is a reality or a myth. In fact, the idea of this conflict has its roots in bad faith, ignorance and disinterest, only the future can solve the whole issue.

DESPRE UNA DIN MINUNILE MAICII DOMNULUI

Dan PRAHASE

Lucrarea de față va aborda câteva aspecte legate de motivul *pactul cu diavolul*, motiv care apare și în una din minunile Maicii Domnului. De asemenea, vom încerca să analizăm comparativ situația boierului Carol din această relatare și cea a pescarului Beneș din legenda Muntelui Beneș.

În narațiune se amintește despre un boier numit Carol, care era din Italia. Acesta își risipește averea în desfrânări și treptat sărăcește. Drept urmare, se întristează și începe să rostească vorbe de hulă.

În supărarea sa, se decide să plece într-o pădure, pentru a căuta vreun vrăjitor pe care să-l întrebe dacă nu ar putea diavolul să-l îmbogățească. Așa mergând el prin pădure, îi iese în întâmpinare diavolul în chipul unui ostaș și îi spune că el este cel pe care-l caută, și că-i va da tot ceea ce vrea dacă omul va fi de acord să facă zapis scris cu sângele său prin care să menționeze că i se dă lui și se leapădă de credință. Deznădăjduit de risipirea averii și doritor de petreceri și chefurile de odinioară, boierul primește și scrie zapis prin care se leapădă de Hristos și se dă diavolului. Conform învoielii, dracul îi dă desfătări și bunătăți temporare, ba merge și el – în chip de ostaș – la toate chefurile acestea.

Într-una din zile, Carol trece pe lângă o biserică și vede Icoana Născătoarei de Dumnezeu. Atunci își amintește de nelegiuirile pe care le făcuse, îl doare inima și oftează cu amar. Văzând aceasta, diavolul îl lovește atât de tare cu un toiag încât omului i se înnegrește carnea, și-i cere să nu se mai uite la Icoana Fecioarei Maria, întrucât ea îi făcuse multe pagube și pe mulți i-a scos din mâinile lui. Dracul îl mai amenință că dacă omul nu va face ce i-a spus, îl va omorî și-i va lua sufletul în munca veșnică¹.

Boierul rămâne foarte întristat auzind de moartea sufletului său, și începe să cugete cum ar putea scăpa din sclavia diavolului. Își amintește că acesta spusese că Preasfânta Fecioară îi luase pe mulți din mâinile necuratului și se gândește că poate Maica Domnului își va face milă și de el. Necunoscând ce gândește Carol, dracul trece împreună cu el pe lângă o altă biserică, cu scopul de a vedea dacă îi este respectată porunca. Omul vede deschisă ușa acestei biserici, fuge și intră înăuntru, iar acolo se aruncă la pământ înaintea Icoanei Fecioarei Maria și îi cere să-l izbăvească din mâinile diavolului².

¹ Protos. Nicodim Mândiță, *Minunile Maicii Domnului*, Ed. AGAPIS, București, 1995, p. 99.

² *Ibidem*, p. 100.

Afară dracul face multă gălăgie, iar după un timp pleacă spunând că-l alungă puterea Fecioarei, dar că păstrează zăpăsul; îi mai spune că în ziua când Fiul ei va judeca lumea, fiind un judecător drept, îl va da pe Carol în mâinile lui, deoarece se lepădase de bunăvoie de credința sa.

Boierul se roagă vreme de trei zile Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, plângând cu lacrimi amare și cerând milostivire. La un moment dat, obosit fiind, adoarme. În vis el o vede pe Maica Domnului care-l întreabă ce dorește în casa ei, deoarece se lepădase de Fiul său. Smerit, Carol își recunoaște nelegiuirea și îndrăznește să nădăjduiască în ajutorul Fecioarei Maria pentru ca ea să-l roage pe Fiul ei să-l ierte, după cum arătase milă tâlharului și desfrânaților.

Maica Domnului îi spune că, deoarece urăște nelegiuirea și căința lui este sinceră, îl va primi și-l va întoarce la Fiul ei. Îi cere însă ca să mulțumească pentru acest mare dar și să facă lucruri vrednice de pocăință³.

Boierul îi mulțumește, dar îndrăznește să-i mai facă o rugămintă. Și anume, o roagă să ia de la diavol zăpăsul pe care el îl scrisese cu mâna sa, pentru că dracul îl înspăimântase că va aduce scrisoarea în ziua Judecății. Maica Domnului îl ajută, întru slava Fiului său și a lui Dumnezeu. Atunci, lui Carol i se pare că aude din văzduh voci care îi cereau Fecioarei, ca Maică a dreptății, să nu-l salveze pe acela care scrisese în zăpăsi că este al lui. Preasfânta Născătoare de Dumnezeu îi răspunde dușmanului că este o nedreptate ca el să stăpânească zidirea Fiului ei, și va face dreaptă judecată⁴.

Auzind acestea, Carol se bucură și, trezindu-se, vede mirat în mâinile sale zăpăsul ce fusese scris de el. Dar nu se bucură doar el, ci și cei ce află despre aceasta și toți se minunează de marea milă a Stăpânului și de puterea pe care o are Fecioara Maria.

Vestea ajunge și la Preasfințitul Leon, Arhiepiscopul Romei care, văzând zăpăsul și pe Carol, a poruncit să se facă în biserică slujbă pentru a mulțumi Preasfintei Născătoare de Dumnezeu. Întâmplarea aceasta i-a făcut să se pocăiască pe mulți dintre cei ce trăiau în păcat și să nădăjduiască în ajutorul Fecioarei Maria. Carol se face călugăr și face fapte de pocăință, fiind vrednic, prin darul Maicii Domnului, de cereasca fericire⁵.

Această minune a fost cuprinsă în cartea *Minunile Maicii Domnului*, tipărită de Mănăstirea Neamțului în 1924 și apoi în 1990.

Această minune este amintită și în *Canonul de rugăciune către Născătoarea de Dumnezeu din Cinstitul Paraclis al Maicii Domnului*, și anume în *Cântarea a 4-a*. Acolo se amintește despre faptul că, folosindu-și puterea ei cea atotstăpânitoare, Preasfânta Născătoare de Dumnezeu a scos din mâna diavolului zăpăsul boierului care-l scrisese cu sângele lui⁶.

Câteva observații se impun a fi menționate:

- diavolul îi apare omului în pădure nu ca urmare a unei invocări propriu-zise; deoarece boierul însuși merge prin pădure spre a căuta un vrăjitor

³ *Ibidem*, p. 100-101.

⁴ *Ibidem*, p. 101.

⁵ *Ibidem*, p. 101-102.

⁶ ***, *Cinstitul Paraclis al Maicii Domnului*, p. 10-11.

care să-i faciliteze întâlnirea cu necuratul, putem vorbi, teoretic cel puțin, de o invocare ascunsă, mascată să-i zicem. Diavolul i-a apărut în cale deoarece *omul însuși dorea întâlnirea cu el*.

- dacă în legenda Muntelui Beneș dracul îi apare pescarului ca „o pocitură de om cu o șapcă roșie pe cap, ținând o pipă cu țavă lungă în gură și în loc de picioare având copite de cal cu pinteni”⁷, aici dracul apare în chip de ostaș.

- o asemănare cu legenda lui Beneș este următoarea: în ambele situații nu omul este cel ce solicită ajutor, ci necuratul se oferă să-l ajute, promițându-i că-i va da tot ceea ce-și dorește; deosebirea este că boierul va trebui să scrie zăpis cu sângele său, în timp ce Beneș (în varianta C a legendei, cea după Ovidiu Birlea) își lasă palma întipărită pe o bucată de cărămidă⁸.

- este evident că o deosebire majoră o reprezintă atitudinea diferită a celor doi: Carol și Beneș. În timp ce Beneș își acceptă oarecum resemnat noul curs al vieții impus lui de către drac, Carol nu numai că își dă seama de situația groaznică în care s-a băgat și se căiește sincer, dar încearcă și izbutește să forțeze desprinderea din stăpânirea diavolului prin faptul că imploră ajutorul Maicii Domnului. În plus, Fecioara Maria îi recuperează și zăpisul scris cu sânge din ghearele necuratului.

Într-o lucrare anterioară⁹ am prezentat intervenția Maicii Domnului cu scopul de a salva sufletul unui păcătos (Cazimir) care era la un pas de moarte și de a fi răpit de diavoli. Și acolo – după cum ne relatează W. Reymont¹⁰ – omul face un înscris pe care-l semnează cu propriul său sânge și în urma căruia este în mare pericol să-și piardă sufletul. Doar datorită Fecioarei Maria Cazimir apucă să se spovedească, să se căiască de păcate și să ceară iertare lui Dumnezeu după care, dobândind iertarea, moare.

Relatarea întâmplărilor prin care trece boierul Carol ne permite să ne dăm seama, o dată în plus, de rolul important pe care-l are Fecioara Maria, și anume de a fi mijlocitoare între noi și Fiul ei, și de faptul că niciodată nu trebuie să ne pierdem speranța în ajutorul lui Dumnezeu.

ABOUT ONE OF THE HOLLY VIRGIN'S MIRACLES

Summary

A variant of the motif „the pact with the devil” is presented in this study. The discussed variant is to be found in one of The Holly Virgin's miracles.

⁷ Iulian Marțian, *Contribuții la istoricul Rodnei*, în „Arhiva Someșană” (în continuare „AS”), nr. 1, Năsăud, 1924, p. 17.

⁸ Dan Prahase, *Legenda Beneșului. Pactul cu diavolul – între istorie, reprezentări folclorice și literatura cultă*, în „AS”, nr. I, Cluj-Napoca, 2002, p. 327-367; vezi și Ovidiu Birlea, *Antologie de proză populară epică*, vol. III, 1966, p. 232-234.

⁹ Idem, *O variantă a motivului despre pactul cu diavolul*, în „AS”, nr. VII, Năsăud, 2008, p. 253-258.

¹⁰ W. Reymont, *Țărani*, vol. II, București, 1986, p. 219-225.

POTENȚIALUL TURISTIC AL PEȘTERII DE LA IZVORUL TĂUȘOARELOR

Crin-Triandafil THEODORESCU

Introducere

1955, Liceul Pedagogic „George Coșbuc” din Năsăud, cabinetul profesorului Iosif Viehmann. Un învățător din comuna Parva, Leon Birte, a bătut timid la ușa profesorului, apoi, după ce s-a prezentat, i-a spus: „Domnule profesor, am descoperit o peșteră uriașă pe Valea Gersei!” Răspunsul distinsului profesor, ucenic al lui Emil Racoviță, a rămas antologic: „Imposibil! În Munții Rodnei nu există calcare!”

Din acest moment a început istoria umană a sistemului cavernicol care poartă numele de Peștera de la Izvorul Tăușoarelor. Descoperirea ei accidentală (sintagmă doar aparent paradoxală, există descoperiri ale unor cavernamente care s-au făcut pe baza calculelor sistematice ale factorilor de mediu) nu doar va redefinii geomorfologia Carpaților Orientali, prin alocarea, pe hărțile geologice, a stratelor de calcar eocen de tip insular, total necunoscute oamenilor de știință până în acel moment, ci va declanșa una dintre cele mai entuziaste campanii explorative din istoria speologiei românești.

După decenii în care cavernamentul din Munții Rodnei s-a plasat în fruntea clasamentelor peșterilor carstice pe plan mondial, european și național, descoperirile din ultimele două decenii reasează Peștera Tăușoare pe un onorabil loc unu la capitolul „peșteri orizontale”, pe criteriul diferențelor altitudinale, cu o adâncime de 413,5 m, fiind întrecută doar de cavitățile carstice de tip „aven” (în care suma galeriilor verticale depășește două treimi din total). Extensia totală a acesteia, după fișele de cartare executate și aflate în posesia subsemnatului, adăugate datelor consacrate în literatura de specialitate, depășește 20.000 de metri de galerii și săli (Theodorescu, 2009). În ciuda recentelor și grandioaselor descoperiri din carstul Munților Bihor, Peștera Tăușoare suscită, încă, un viu interes, atât pentru cercetătorii din domenii conexe speologiei (climatologi, biologi, geologi, hidrologi, geografi, mineralogi), cât și pentru publicul larg, atras de notorietatea peșterii și de publicitatea făcută în mod involuntar, în mass-media. Îmbinând spectacularul peisagistic cu ineditul științific, cavernamentul de la Tăușoare continuă să atragă atenția, cu toate că, din punct de vedere legislativ, statutul peșterii este unul care interzice turismul, în forma sa consacrată, lucru despre care voi vorbi în prezenta lucrare. Cu toate acestea am motive să cred că peștera, în ciuda restricțiilor impuse de

legiuitor, are capacitatea de suport a mediului care să permită un oarecare tip de turism. În prezenta lucrare intenționez să clasific aceste tipuri de turism, să evaluez capacitatea sistemului endocarstic de suportare a activității turistice și să enumăr riscurile de mediu ale activității turistice. Pentru o evaluare exhaustivă a acestor riscuri este însă nevoie de un plan de management complet și eficient, care să includă activități de cartare GIS și inventariere completă a faunei, zestrei mineralogice și speleotemice, totul dublat cu studii comparative și experimentale care să genereze o viziune concludentă asupra prezenței omului – și a nivelului suportabil de către mediu – al acestei prezențe – în subteranul ariei protejate în discuție.

Motivele pentru care am ales acest subiect sunt:

- din 2004 ocup funcția de îngrijitor și custode al peșterii. În această calitate am executat vizite constante în cavernament, împreună cu cercetători, cadre didactice din arealul academic și speologi – profesioniști sau amatori, familiarizându-mă cu particularitățile acestui spațiu, fiind autorul sau coautorul unor descoperiri de noi galerii și săli, dar și deținătorul unei baze de date nepublicate, constând în date statistice referitoare la fluxurile de cercetători și turiști din peșteră, fișe de cartare, rapoarte de vizită etc. În 2009 am fost autorul demersurilor pe care instituția care a avut în grijă peștera (Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud) le-a făcut pentru obținerea custodiei pe criteriile impuse de legislația europeană, în virtutea statutului pe care cavernamentul le-a dobândit, ca sit integrat în *Rețeaua Ecologică Europeană Natura 2000* (SAC – Special Areas of Conservation), constituită conform Directivei „Habitat” (*Directiva 92/43 din 1992 privind Conservarea Habitatelor Naturale și a Faunei și Florei Sălbatice*). După dobândirea statutului de custode al ariei protejate Tăușoare, am primit, din partea instituției, atribuții de serviciu care prevăd explicit activități speologice cu caracter explorativ, de conservare a mediului cavernicol, de ghidaj, întreținere de echipări și însoțire a vizitelor aprobate în peșteră. De asemenea, am fost autorul „Regulamentului ariei protejate Tăușoare”, conceput după consultarea forurilor științifice, a administrației și a comunității locale, act normativ care reglementează funcționarea sitului protejat (supra și subteran), act care, la data prezentă, se află în procedura de aprobare la Ministerul Mediului și Pădurilor;

- În calitate de custode, am participat direct la toate experimentele, culegerile de date și evaluările din peșteră din ultimii zece ani, având o impresie de ansamblu asupra situației de conservare din cavernament și a impactului prezenței omului în acest spațiu;

- În calitate de publicist, am îmbinat activitățile speologice cu cele jurnalistice, fiind autorul sau subiectul a peste 50 de materiale, publicate în presa județeană și națională, despre Peștera Tăușoarelor.

Toate aceste activități mi-au conturat o opinie în privința statutului acestui spațiu endocarstic definitoriu pentru Carpații Orientali. În aceste împrejurări am decis să profit de oportunitate și să sistematizez, pe criterii științifice, o perspectivă nouă asupra Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor, fără a avea altă pretenție în afara provocării și incitării la atenție asupra acestui spațiu mirific din „sub-pământurile” Munților Rodnei. Ca iubitor al naturii, și, prin virtutea

meseriei mele cunoscător al spațiilor endocarstice, sunt conștient de delicatețea acestui sistem, precum și de definitivă pierdere, în cazul unei impietări, printr-un impact negativ antropic. Pe de altă parte, potențialul de atractivitate al acestei peșteri este real, și suscită interesul a mii de turiști. Unii dintre aceștia au pregătirea necesară, fizică și teoretică, pentru a pătrunde în „laboratoarele subterane”, dar statutul actual interzice acest lucru. Ca „interfață” între interesul turiștilor și interesul științific al prezervării spațiului carstic, am devenit mai conștient de potențialul turistic al acestui sit, supus unor presiuni publice enorme. În virtutea prerogativelor profesionale, sunt nevoit să resping, anual, sute de cereri de vizitare. Această „curiozitate publică” se răsfrânge negativ asupra statutului peșterii, pentru că analiza datelor comparate a arătat că doar cunoașterea mediului cavernicol, însușirea unor noțiuni elementare despre geneza acestui spațiu și despre statutul său de irecuperabilitate și irepetabilitate, duc la un comportament civilizat, în spiritul dezvoltării durabile și al protecției mediului. Cu cât se vorbește mai puțin despre o peșteră, cu cât se va secretiza mai mult acest spațiu, cu atât presiunea invadatorului de mediu va fi mai accentuată, iar rata actelor de vandalism mai ridicată (Tercafs, 2003). Conștientizarea opiniei publice, diseminarea activităților din interiorul peșterii, implicarea comunității și a administrației publice locale în managementul ariei protejate Tăușoare, sunt singurele metode de a simplifica gestionarea peșterii, sub raportul statutului său special de protecție.

La ora actuală, nu există studii de impact de mediu asupra peșterii de la Izvorul Tăușoarelor. Nu se poate spune cu precizie care este suportul de mediu al acestei peșteri, care este fluxul de turiști/cercetători/speologi pe care acest areal îl poate primi, fără ca degradările din sistem să devină grave. Singurele date disponibile, și care pot fi analizate prin prisma efectelor antropice asupra sistemului, sunt caietele de teren ale custodelui, precum și observațiile comparative făcute în subteran. Din cauza acestei lipse de studii științifice, prin consens, s-a luat măsura supraprotejării acestei peșteri, prin includerea ei, în totalitate, în clasa de protecție A, clasa de protecție maximală prevăzută de lege. Deontologia speologică vorbește despre practica protecției totale, până la elaborarea unui studiu de impact care să certifice în ce măsură sistemul reprezentat de o peșteră este dispus să suporte activități umane de orice fel, inclusiv cele de natură turistică. În acest punct al evoluției se află peștera de la Izvorul Tăușoarelor. Subiectul acestei lucrări poate deveni caduc, prin efectul studiilor pe care această peșteră le așteaptă. În același timp, consider că este nevoie de o evaluare responsabilă a tuturor criteriilor de desemnare a clasei de protecție, și o eventuală zonare a arealului care să permită exercitarea actului turistic, precum și a fluxului turistic maxim permis de sistem. Această etapă nu poate fi atinsă fără elaborarea unui sistem de management eficient al Peșterii Tăușoarelor.

Peștera este un laborator unic, în care, datorită condițiilor specifice, fizico-chimia din subteran a creat o lume aparte, supusă unor procese delicate. Prezența noastră în acest mediu trebuie să fie un act de responsabilitate, atât pentru sistemul endocarstic, cât și pentru noi înșine, ca specie gestionară a acestor valori.

Prezentul studiu se vrea a fi conturul unei interogații continue, la care este chemată să răspundă comunitatea științifică interesată, forul legislativ și comunitatea locală.

1. Cadrul general al Munților Rodnei

1.1. Poziția geografică

Munții Rodnei sunt parte integrantă a grupeii nordice a Carpaților Orientali, fiind situați între Munții Țibleș, la vest, Obcinele Bucovinei și Munții Suhardului, la est, Munții Maramureșului la nord, Dealurile Năsăudului, la sud și Munții Bârgăului, la sud-est.

Munții Rodnei sunt cuprinși între 47°19' - 47°39' latitudine nordică, și între 24°23' - 25°31' longitudine estică, fiind localizați pe teritoriul a două județe, Maramureș și Bistrița-Năsăud.

Limita de nord și cea de nord-est a masivului urmărește falia Dragoș-Vodă, care se întinde între Pasul Prislop (1416 m) la est, și Valea Izei, până în localitatea Săcel, la vest, ilustrând contactul dintre depozitele sedimentare oligocene din Depresiunea Maramureșului și cristalinul Munților Rodnei. Limita cu Munții Maramureșului este reprezentată de bazinul superior al Văii Vișeuului, iar limita dintre Pasul Prislop și Pasul Rotunda, de către Bistrița Aurie.

Limita vestică se suprapune peste linia de afundare a cristalinului sub depozitele flișului, pe care s-a grefat Valea Sălăuței, între localitățile Coșbuc și Dealul Ștefăniței – pasul Șetref (818 m). Limita vestică se continuă pe Calea Cărelor, până la vărsarea acesteia în Valea Izei.

Spre est, pârâul Rotunda și pasul omonim (1271 m), pârâul Preluci și cursul Someșului Mare, până în localitatea Valea Mare, separă Munții Rodnei de cristalinul Suhardului.

Limita de sud-est se suprapune peste Valea Someșului Mare, între satele Valea Mare și Anieș, dar și de falia Rodnei, între așezările Rodna Veche și Parva, de unde aceasta se poate prelungi convențional până în raza comunei Coșbuc.

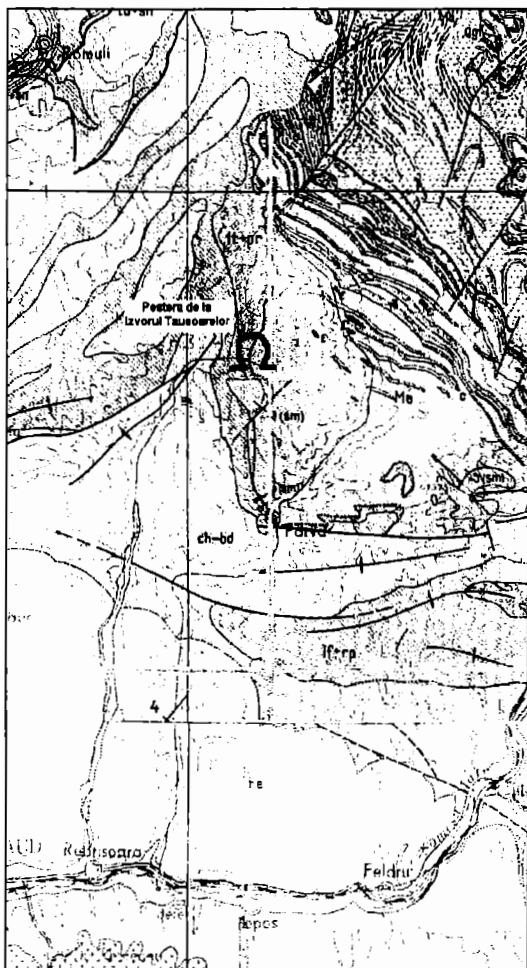
Dealurile Năsăudului sunt constituite din depozite de natură sedimentară cu structură monoclinală, și mărginesc la sud unitatea montană în discuție, de care se detașează prin intermediul faliei amintite (Buta & Buta, 1979).

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor este plasată în stratele eocene de declivaj pronunțat din subteranul Vârfului Bașca, din Masivul Bârlea.

1.2. Geomorfologia

Munții Rodnei au aspectul unui horst asimetric, înalt și abrupt în nord, mai scund și mai înclinat în sud, detașându-se față de zonele limitrofe prin masivitate și prin extensie. Creasta principală ocupă o suprafață de 1.300 km², și poate fi urmărită pe o lungime de aproximativ 52 km și o lățime de 25 km (Ghinea, 2000).

Constituția geologică a regiunii este una variată. În acest areal este menționată o mare cantitate de precipitații căzute, ceea ce a favorizat fenomenul de

(Harta geologică a zonei Bârlea, după Krautner, 1938)

fragmentare internă a reliefului, la evoluția căruia a contribuit, decisiv și substanțial, glaciațiunea cuaternară. Exharația, exercitată mai ales asupra versantului nordic și asupra crestei, este relevată în teren de prezența zănoagelor cu blocuri eratice, a galeșilor striati și a pragurilor, în spatele cărora se observă formarea a numeroase iezere, care pot fi văzute răspândite în căldările glaciare dintre vârfurile Pietrosu și Ineu. Pe versantul sudic se pot remarca doar câteva circuri suspendate, de mici dimensiuni, cum sunt căldările Bârșanilor, Gărgălăului sau Mihăiesei.

Aspectul crestei principale este determinat de prezența, pe mari suprafețe, a formațiunilor periglaciare, reprezentate prin depozite de grohotiș, suprafețe de altiplanație, petice de solifluxiune (mai ales sub Ineu), marghile și nișe nivale.

În ceea ce privește depozitele de natură sedimentară, ele au imprimat reliefului trăsături particulare. În zona de sud predomină cuestele, platformele structurale și văile consecvente, dispuse aproa-

pe paralel (Cobășel, Izvorul Băilor, Anieș, Cormaia, Rebra, Gersa). La contactul cu cristalinelul se observă formarea unor înșeuări largi, uluci depresionare, dar și bazine, foarte favorabile instalării și dezvoltării ulterioare a unor localități (Parva, Gersa I, II și III ș.a.).

Din punct de vedere geomorfologic, se pot delimita trei entități distincte în Munții Rodnei: Ineu, Pietrosu și Bătrâna.

1. Ineu. Cuprinde sectorul estic și constituie un nod orografic important, din care diverg câteva culmi secundare: Piciorul Tomnatecului și Piciorul Pleșcuței (spre nord), Dosul Gajei (spre est), Piciorul Ineuț-Vârful Roșu (spre sud-est) și Piciorul Crăciunel (spre sud-vest). Acestea sunt separate între ele prin văi direcționate radial. Ineul, având aspect de masiv, asemănător unui con, are ca expresia altitudinală maximă Vârful Ineu (2279 m), aflat în vecinătatea Lacului Lala Mare.

2. **Petrosu.** Este limitat în est de Șaua Galașului (1972 m), iar în vest de Târnița Bătrânei (1735 m). Este alcătuit din trei ramuri, care pornesc din Vârful Buhăescu Mare (2119 m) și au înălțimi care depășesc 2000 m. Prima catenă este situată între Șaua Galașului și nodul orografic, în centrul crestei principale, în baza pantelor principale aflându-se câldările glaciare mari și iezere alpine. În lungul ei se evidențiază vârfurile Galașului (2048 m), Laptelui (2172 m), Negoiasa Mare (2041 m), Repedea (2047 m), Cormaia (2033 m), Obârșia Rebrei (2052 m) etc. Cea de-a doua ramură trece prin Vârful Rebra (2221 m), este orientată spre nord, atinge altitudinea maximă în Vârful Pietrosu (2303 m), coboară spre Valea Vișeului în lungul pintenului Piciorul Moșului, beneficiind de cel mai complex relief glaciatic din Carpații Orientali. A treia ramnificație, având direcția est-vest, este cuprinsă între Vârful Buhăescu Mare și Târnița Bătrânei. Are o dezvoltare mai redusă decât celelalte ramificații. Cel mai înalt vârf de pe parcursul său este Gropilor (2063 m).
3. **Bătrâna.** Această regiune se află situată în vestul Munților Rodnei. Este puternic fragmentată de văile din jurul Muncelului Râios (1703 m) și Bătrâna (1710 m). Aceste văi sunt dispuse radial în jurul vârfurilor și sunt caracterizate de forme mai rotunjite, brăzdate de organisme torențiale (Buta & Buta, 1979).

Trebuie menționate, pentru a avea o vedere de ansamblu asupra Munților Rodnei, cele patru platforme de eroziune identificate aici, considerate peneplene. O suprafață fosilă exhumată, care poate fi observată la altitudini de aproximativ 1700 de metri, o altă suprafață fosilă exhumată la altitudini de 1800–2000 m (a Nedeilor), și alte două suprafețe situate în poziții periferice față de primele: în vest, la altitudini de 1600–1700 m, a Bătrânei, și în est, la altitudini de 1200–1300 m, a Rotundei. Se mai remarcă prezența unor terase fluviale, cele mai importante aparținând Someșului Mare, Vișeului și Bistriței Aurii.

1.3. Carstul Munților Rodnei

Nicăieri, în Carpații Orientali, nu vom găsi o variabilitate mai mare a tipurilor de calcare, precum în cazul Munților Rodnei. Primele cercetări cu privire la geologia carstului Munților Rodnei au fost întreprinse de către N. Orghidan, în 1909, care pune în evidență calcarele exocene de la 1600 m, când descrie lapiezurile (Sârcu, 1978). Cele mai tipice dintre acestea se află pe stâncile de la Izvorul Cailor. Expriimarea lor endocarstică poate fi clasificată astfel:

1. Carst în calcare sedimentare puternic tectonizate (Peștera de la Izvorul Tăușoarelor);
2. Carst în calcare cristaline dolomitice (peșterile de creastă din zona Vârfului Laptelui, de la obârșia pârăului Izvorul Laptelui din bazinul Văii Anieșului Mare);
3. Carst în calcare cristaline marmoreene – calcar zaharoid – (peștera Baia lui Schneider de lângă Rodna Veche);

4. Carst de contact geologic între cristalin și sedimentar (peștera de la Izvorul Albastru al Izei);
5. Pseudocarst în gresii terțiare (peșterile de la Bunker, situate între Șaua Bătrânei și Pietrosu Mare) (Muzeul Grăniceresc Năsăudean, 2011).

În ciuda acestui inventar cavernicol, în Munții Rodnei lipsește peștera de tip carstic, în care rolul predominant îl are coroziunea. Principalele cauze ale apariției cavernamentului endocarstic sunt mișcările tectonice (Bleahu, 1982).

Enumerarea, de la est spre vest, a zonelor în care apar peșteri în Munții Rodnei este următoarea:

1. Corongiș, Dealul Popii, Pârâul Săcii din Rodna Veche. Această zonă cuprinde Peștera Baia lui Schneider și „Poarta lui Beneș” (portal exocarstic cu galerie endocarstică parțial incazonată);
2. Bazinele inferioare ale Văilor Cormaia și Anieș;
3. Peșterile din creasta Rodnei: Peștera Zânelor, Peștera Bătrâna, Peștera de la Piatra Busuiocului;
4. Peștera de la Izvorul Albastru al Izei;
5. Peștera de la Izvorul Tăușoarelor și Peștera Măglei;
6. Peștera de la Jgheabul lui Zalion de sub Obcina Rebrîșorului.

Studiul calcarelor din Munții Rodnei relevă o mare diversitate morfologică, hipsometrică, petrografică și cartografică. Singura constanță a acestei expresii este lipsa fenomenului de carstificare clasică.

2. Peștera Tăușoare

2.1. Descrierea științifică a cavernamentului și a infrastructurii de acces

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor este plasată la 47°26'41,82" latitudine nordică și la 24°31'37,87" longitudine estică, la o altitudine de 964 m (intrarea în cavernament).

Endocarstul se dezvoltă sub Vârful Bașca din Masivul Bârlea, în stânga firului văii Valea Izvorul Tăușoarelor, care drenează, prin patru puncte, în cavernament.

Spațiul suprateran de deasupra peșterii constituie obiectul planului de amenajare a teritoriului național, care, în legea 5/2000, în secțiunea a III-a (arii protejate) include 71 de ha. de protecție supraterană, indicativ 2.206, comuna Rebrîșoara. Ocolul Silvic Someș-Țibleș, care gestionează suprafața protejată, a încadrat-o în planul de amenajament silvic, cu un total identificat în teren de 72,1 ha (anexa 1).

Infrastructura rutieră de acces spre peșteră este rudimentară. Din comuna Rebrîșoara se părăsește DN 17D (în fața Bisericii Ortodoxe), urmând drumul 172D, care, în ciuda indicativului său, este un drum forestier foarte degradat, pe pat de piatră spartă, fără șanțuri laterale, și care continuă 28 de km, până la mai puțin de 250 de metri de intrarea în peșteră.

De la părăsirea asfaltului DN 17D și până la obârșia Gersei, unde se află situată intrarea în peștera de la Izvorul Tăușoarelor, din cauza condițiilor impropriei de rulaș, e nevoie de 90–120 minute pentru a străbate această rută.

Diferența de nivel este de 595 de metri. Pe alocuri, drumul coboară în talvegul văii, ceea ce face foarte dificil accesul spre peșteră și îl rezervă doar mașinilor echipate cu sistem integral de tracțiune (Foto 1).

Din punct de vedere turistic, nu există nici un fel de amenajări turistice. Primăria Rebrîșoara nu are activitate în acest domeniu, pe raza comunei Rebrîșoara nu există înregistrată nici o unitate de cazare care să poată oferi servicii de cazare, masă și agrement eventualilor turiști. În ciuda peisajului generos, actul de turism lipsește cu desăvârșire pe Valea Gersei, în accepțiunea tehnică a conceptului, aceasta datorându-se și statutului de strictă protecție pe care îl are peștera de la Izvorul Tăușoarelor.

Se remarcă, pe firul văii, ca potențial atractiv, biserica de lemn în stil gotic târziu de la Gruî (Valea Gersei). Datată la începutul sec. XVIII, biserica de lemn se află, la data elaborării acestui material, într-un avansat proces de reabilitare, printr-un proiect cu finanțare pe fonduri structurale, elaborat și susținut de preotul paroh Roș Ștefan. În valoare de 1,8 milioane lei, proiectul asigură reabilitarea funcțională și tehnică a așezământului religios.

Biserica de lemn are hramul „Sf. Arhangheli Mihail și Gavril”, și se află pe lista monumentelor istorice cu codul LMI: BN.II-m-A-01659.10. Biserica a fost ridicată în sec. XVIII, dar cu ocazia restaurării, preotul paroh a descoperit, la fundamentul acesteia, o inscripție care arată că ea ar fi fost ridicată în prima jumătate a sec. XVII.

Biserica păstrează mai multe icoane pe lemn și pe sticlă din sec XVIII-XIX, icoane împărătești și icoane prăznicare. Acestea din urmă sunt atribuite pictorului Toader Gherleanu, iar icoana *Bunului Păstor* este realizată de „Vasilică din Cătina”, icoană care are o replică identică la Petriș, comuna Cetate, jud. Bistrița-Năsăud.

Scopul proiectului de reabilitare pe fonduri structurale este de a introduce biserica într-un circuit turistic. Din acest punct de vedere, perspectiva deschiderii unui traseu turistic în Peștera Tăușoare capătă noi argumente funcționale (Bulz, 2010).

2.2. Pedologia și geologia perimetrului

Ca pe tot cuprinsul spațiului montan din Munții Rodnei, solurile predominante din spațiul protejat suprateran sunt cele brune acide cu asociații de brune luvice, feriiluviale, podioluri și soluri brune spodice. Datorită faptului că, în partea de N-V a Rodnei, calcarele află rezonanță sporadică, pe arii restrânse, sub forma unor fâșii, tipurile de soluri cu dominantă carbonică (rendzine, pseudorendzine, brune-eumezobazice) nu se regăsesc aici. Cuverturile vegetale bogate din acest areal sunt favorizate de condițiile pedo-climatice (Bleahu, Decu, Negrea, Pleșa, Povara, Viehmann, 1976).

Geologia perimetrului relevă depozite paleogene care se dezvoltă transgresiv peste cristalinul Munților Rodnei. La contactul dintre acestea apar câteva petice de eruptiv neogen. Formațiunile cristaline fac parte din seria de Rebra-Barnar, reprezentând proterozoicul terminal, având un caracter mezometamorfic.

Eocenul formează o bandă continuă care ținește cristalinul. E larg răspândit în regiune, alături de depozite necarstificabile (gresii, argile, marne-strate de Borșa (Baciu, 1990).

2.3. Relieful

Relieful reprezintă o reflectare a interacțiunii factorilor geologici cu elementele de mediu. Peisajul geomorfologic este definit de caracterul montan al regiunii, cu valori mari ale densității și fragmentării fluviale și energie mare de relief (cu diferențe de 300–400 m. între interfluvii și albiile de vale). Versanții au pante accentuate (25–40 grade), ceea ce va determina valori ridicate ale scurgerilor de suprafață și o eroziune pronunțată în situația unor terenuri defrișate (Gf. României, 1987).

2.4. Hidrologia

Rețeaua hidrografică din Peștera de la Izvorul Tăușoare este rodul unei evoluții a sistemului de drenaj de la suprafață. Încă din prima fază de activitate, o parte din cursul de la suprafață se drena în subteran, prin sistemul de diaclaze și fisuri care se poate observa chiar și astăzi. Ca dovadă sunt martorii aluvionari care pot fi remarcați până la înălțimi de 30 de metri, în tavanul gale-riilor principale din peșteră. Drenajul a fost posibil pe două căi, prin revărsări directe din cursul pâraului Tăușoarelor, în rețeaua subterană deschisă în pere-tele stâng al văii, sau prin sorburile aflate în patul văii și în malul apei, asemă-nătoare cu sorburile care sunt active și în prezent (Silvășanu, 1980).

Sistemul hidrografic prezent al peșterii cunoaște un număr de șase apariții importante de apă, care trebuie să corespundă unui număr de șase sorburi, dispuse pe valea Izvorul Tăușoarelor, în dreptul peșterii, în amonte și în aval de actuala intrare.

Sorburile din regiunea din amonte alimentează *Galeria Gipsului* (nr. 8, anexa 3). Alte două sorburi pătrund în *Sala Muntelui* (nr. 10, anexa 3), dând astfel naștere unui curs de apă care coboară prin *Galeria Kilometru* până în *Sala de Mese* (nr. 4, anexa 3). Acest activ confluează în *Sala de Mese* cu o parte din apele care se scurg din *Galeria Gipsului* și coboară imediat în rețeaua inferioară spre nivelul de bază actual al peșterii. Acestea sunt primele trei sorburi ale Tăușoarelor. Sorbul 4, 5 și 6 aduc apele în interior în *Galeria de Întărire*, cel din urmă în aval de intrare, celelalte două în amonte de intrare. La aceste sorburi se mai adaugă infiltrațiile timide, de tip percolație, care duc la formarea speleotemelor calcitice (Foto 2).

În răstimpuri, sorbul din aval de intrarea în peșteră este atât de activ, încât captează tot debitul Văii Izvorul Tăușoarelor, debit rămas nedrenat de sorburile din amonte. Aceste sorburi alimentează cele trei cursuri subterane principale din interiorul peșterii, și anume:

- a) activul din *Galeria de Întărire* (nr. 15, anexa 3);
- b) activul din *Galeria Kilometru* (nr. 10, anexa 3);
- c) activul din *Galeria Gipsului* (nr. 8, anexa 3);
- d) activul din *Galeria Belgienilor* (nr. 14, anexa 3).

Primele trei cursuri de apă confluează și formează un singur fir, care este cel mai lung curs de apă, având o desfășurare de 1.120 m (Foto 3). Diferența de nivel între intrarea și fundul peșterii, adică locul unde apa nu mai poate fi urmată de către om, este de 350 m. În acest punct, straturile de calcar prăbușite din tavan, în blocuri angulare incazonate, aflate într-un precar echilibru, nu mai permit urmarea cursului de apă.

Din acest punct și până la resurgența apelor, ele străbat un drum de aproximativ 4,7 km. Revărsarea la suprafață se face printr-un izbuc puternic, care are debite aparent constante tot timpul anului, în punctul numit Pârâul Rece, la confluența dintre Valea Seacă și Valea Telcișorului. Regimul regulat al apei care iese din peșteră îndreptățește ideea că revărsarea apelor la suprafață se face prin sifonare, cel puțin pe ultima parte a parcursului, ceea ce reduce dramatic posibilitatea accesului uman pe acest tronson. De altfel, faptul că apa izbucnește deseori oblic, dar cu debit aproximativ constant, îndreptățește supoziția sifonării galeriei terminale dinaintea resurgenței, fiind vorba, probabil, de o curgere a apei în conduct sub presiune, pe porțiunea impenetrabilă a galeriei active.

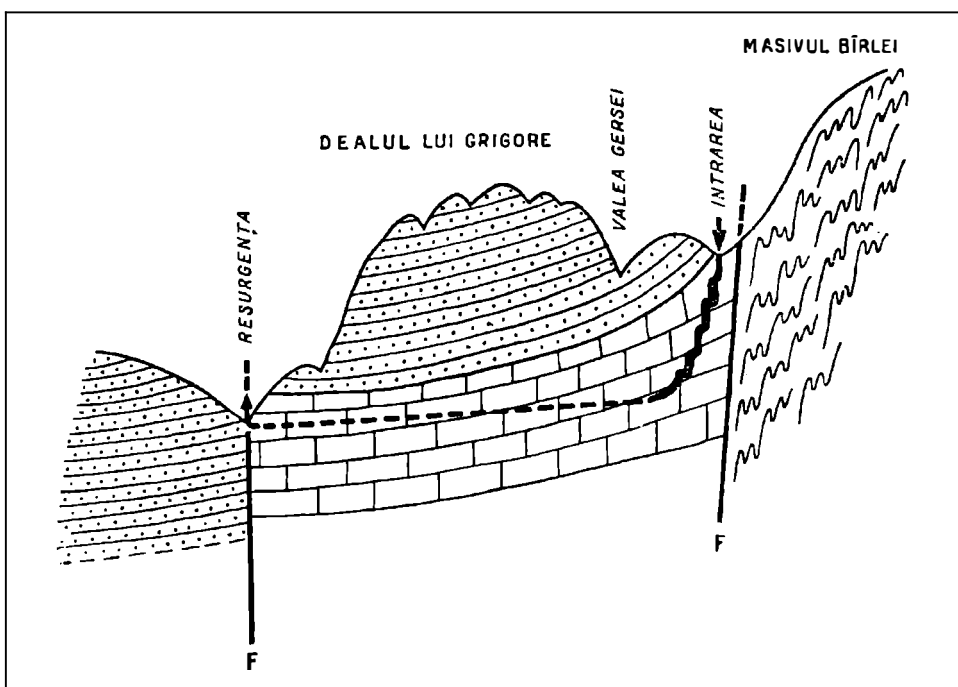
Un alt argument în sprijinul presupunerii existenței conductului terminal sub presiune este faptul că analiza altimetrică indică o diferență mică între sorbul terminal al peșterii și resurgența activelor ei (o curgere cu o diferență de nivel de 100 de metri pe 4,5 km).

Foarte interesantă este, din punct de vedere științific, istoria descoperirii resurgenței. În metoda clasică, se apelează la colorarea cu fluoresceină a

activului din endocarst, ținând sub observație punctele de exurgență-resurgență din bazinul hidrografic de referință, aflate pe o altimetrie inferioară.

Prima colorare cu fluoresceină s-a făcut la date de 1 decembrie 1956, de către cercetătorii științifici I. Viehmann și M. Șerban de la Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca. După cinci zile, colorantul nu apăruse nicăieri, în ciuda faptului că se supravegheaseră toate exurgențele din bazinul hidrografic al Văii Gersei, din registrul altimetric inferior, inclusiv capătările din freatic. S-a tras concluzia că resurgența peșterii este într-un alt bazin hidrografic, ceea ce era surprinzător și rar.

O nouă colorare a fost făcută în data de 1 decembrie 1957. A fost deversată în apa din peșteră cantitatea de 1,4 kg. fluoresceină și 2,5 kg amoniac (pentru a produce o alcalinitate necesară unei bune solubilități a fluoresceinei). În data de 8 decembrie 1957 fluoresceina a apărut la Izvorul Rece, probele prelevate fiind verificate cu lampa Wood de către chimiștii de la Institutul de Chimie al Universității Cluj. Acest fapt a dovedit că apa din activele Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor trece pe sub valea epigee a afluenților Gersei, drenând, în prima ei porțiune, pe un sens diametral opus văii de la suprafață, „traversând” cumpăna apelor și ieșind la suprafață în bazinul hidrografic următor, adică cel al Văii Sălăuței (Viehmann & Șerban, 1962-1963).

Profilul transversal al drenajului dintre valea Tăușoare și resurgența de la Izvorul Rece (Viehmann, 1978).

Suprafața punctată: coperta de gresie; suprafața cu linii sinuuoase: roci metamorfice; suprafața cu hașuri dreptunghiulare: calcare eocene.

Cel de-al patrulea curs de apă a fost descoperit relativ târziu, în 1971 (Viehmann, 1977). La ora actuală, este cel mai periculos curs de apă din Tăușoare. Din 2008, acest activ, care se scurge pe distanța de 455 m., și își pierde urma la *Sorbul Nou*, produce viituri devastatoare. Urmele acestora au fost descoperite la înălțimi de patru metri, pe pereții laterali ai galeriei de drenare, ceea ce reduce semnificativ potențialul speoturistic al acestui sector de peșteră, acesta devenind inaccesibil celor care nu au pregătire specială speologică (Theodorescu, 2003–2010).

În anexa 2 este prezentată, cu negru, suprafața din subteran care se află sub influența directă a factorului hidric. Deși aceste galerii pe care se drenează cursurile subterane din peșteră sunt obligatorii pentru exercitarea actului de turism, pericolul reprezentat de apa subterană este apropiat de zero, nefiind constatate, în ultimele cinci decenii, viituri sau creșteri semnificative de debite în subteran, indiferent de regimul pluvial din exterior. Acest lucru se datorează faptului că sorburile de captare a apelor pluviale, precum și sistemul de captare prin fisurile calcaroase (leptoclaze), nu permit un debit peste capacitatea maximă de infiltrare a apei pluviale, surplusul fiind drenat suprateran, în Valea Izvorul Tăușoarelor (Silvestru, 1984). Din această cauză Peștera Tăușoarelor este, în permanență, deschisă vizitelor, cu excepția *Galeriei Belgienilor*, menționată mai sus, unde regimul de vizitare se face cu respectarea protocoalelor specifice practicii speologice.

2.5. Hipsometria

Resturile de acumulări aluvionare care aparțin carstului de altitudine dovedesc, de regulă, legătura morfogenetică dintre stratele de calcare și depozitele impermeabile aflate în vecinătate. În Pliocen, stratele impermeabile terțiare (în cazul nostru șisturi cristaline) s-au putut afla pe poziții mai ridicate decât suprafețele calcaroase alăturate. Un asemenea raport hipsografic s-a putut datora climei calde din Pliocen, climă care a produs o coroziune intensă, coborând astfel nivelul suprafețelor calcaroase. În schimb, în Pleistocen, din pricina glaciațiunilor, acest raport a fost modificat: degradările mecanice au descompus straturile impermeabile terțiare – mai puțin rezistente decât calcarele. În această perioadă unele văi din Munții Rodnei au coborât cu peste 150 m față de nivelul calcarelor. Aluviunile cele mai importante, ca factor morfogenetic, în cazul calcarelor, sunt cele aduse dintr-o vecinătate impermeabilă (Viehmann & Șerban, 1987).

În Pliocenul cald nu au fost condiții favorabile pentru carstificarea de adâncime, deoarece potențialul chimic al procesului de coroziune a fost epuizat la suprafață, iar raportul hipsografic prezenta calcarele la un nivel mai coborât decât depozitele impermeabile terțiare din vecinătate. În aceste condiții, rețeaua hidrografică aparținând rocilor sedimentare carbonatate s-a menținut la suprafață (Barintoni, 1997). Din această cauză, procesele de carstificare din Pleistocen au avut nevoie de conlucrarea eroziunii și a coroziunii. Astfel, pătrunderea carstificării în subteran a putut deveni ideală abia în Pleistocenul

rece, când, prin coborârea reliefului impermeabil, calcarele au devenit ridicate, expuse și libere (Krautner & Krautner, 1970).

Coeficientul de pantă accentuat al peșterii de la Izvorul Tăușoarelor se realizează, în primul rând, datorită unghiului de cădere a stratelor de calcar. Adâncimea diaclazelor a adăugat apei pătrunse în subteran efectul gravitațional, fapt care a condus la adâncirea continuă a diaclazelor (Foto 4). Fenomenul de coborâre continuă a peșterilor este într-un strâns raport cu repartiția diaclazelor din peștera respectivă (Bleahu, 1982). Acest lucru poate fi observat perfect la Peștera Tăușoare, care a existat deja în Pliocen. Galeții subterani prevăzuți cu un coeficient avansat de rotunjire dovedesc formarea lor în această perioadă caldă. Este de asemenea evident că sistemul de diaclazare de la fața locului exista în Pliocen, și că acest sistem nu diferea prea mult de cel prezent. Aceste aluviuni rotunjite și aplatizate au colmatat la finele Pleistocenului 90% din golul peșterii. Din Pliocen și până în prezent s-au produs câteva modificări, după cum urmează:

- decolmatarea peșterii;
- ridicarea nivelului Văii Izvorul Tăușoarelor (debitorul principal al subteranului);
- închiderea prin colmatare a câtorva din intrările apei în subteran (datorită ridicării nivelului văii de debit);
- diminuarea semnificativă a debitelor care se pierd în peșteră.

Primele schimbări aparțin Pleistocenului, respectiv ultimelor două perioade glaciare, iar ridicarea nivelului văii exterioare aparține Holocenului. Este interesant faptul cum apele, care coboară din Masivul Bârlea pe Valea Izvorul Tăușoarelor, ridică nivelul albiei văii respective, în același timp ele decolmatează în interior. Poziția elementelor aluvionare care constituie matori de colmatare subterană dovedesc că apele pliocene au avut un debit și o forță semnificativă, incomparabilă cu debitele actuale. Transportarea acestui material a necesitat o forță hidraulică considerabilă, deoarece galeriile peșterii erau umplute aproape în întregime (Muzeul Grăniceresc Năsăudean, 2011).

Studiul galeților din subteran a relevat faptul că, pe măsură cu înaintarea spre sorburi, mărimea acestora scade, crescând în schimb gradul de rulaj.

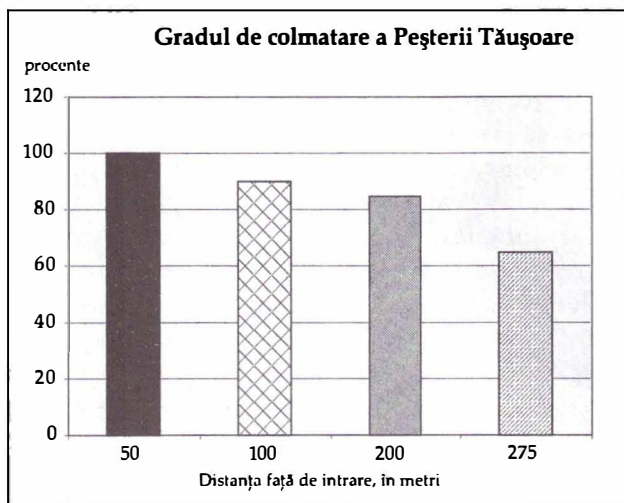
Granulometria Galeților de Tăușoare (Baciu, 1990)

Dimensiunea galeților (cm)	Proba 1. %	Proba 2. %	Proba 3. %	Proba 4. %
10.	3,87	1,19	0,27	49,2
5-10	6,35	2,87	1,64	30,4
2-5	11,6	11,9	18,4	18,4
1-2	32,8	35,5	49,4	1,62
1	43,4	47,9	30,2	0,20

Este ușor de remarcat că starea de colmatare este invers proporțională cu adâncimea și distanța față de intrare. Rămâne totuși un mister unde anume a dispărut acest imens volum de aluviuni care a colmatat cândva în întregime

această peșteră, o cantitate de aproximativ 180.000 de m³. De asemenea, constituie un paradox hipsometric faptul că între punctul terminal cel mai coborât din Peștera Tăușoare și resurgența apelor ei (Izvorul Rece) este o diferență de nivel de maxim 35 m. Aceste date, coroborate cu „absența” din mediul cavernicol a imenselor cantități de detrituri aluvionare (balasturi, prundișuri, nisipuri de rula) sugerează prezența, dincolo de Sorbul Vechi (insurgența activului principal) a unui imens lac carstic subteran, din păcate impenetrabil din punct de vedere uman.

Procesul actual de colmatare a Peșterii Tăușoare este un fenomen concret, vizibil și relativ rapid. Peștera se află sub observația Institutului de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca de peste 60 de ani. Modificările naturale care au survenit în punctul celor două sorburi terminale și prăbușirile din galeriile superioare fosile din zona de intrare de la intrarea în situl protejat, dovedesc existența acestui fenomen. Ipotezele privind geneza și paleoevoluția carstului sunt corelate, de obicei, în exclusivitate, cu perioadele Pliocenului și Pleistocenului (Domșa, 1990).

Pe baza analizei cu C₁₄ făcută pe două resturi de lemn „fosilizat”, recoltat pe un sol poligonal aflat în apropierea Sălii Amfiteatru din Peștera Tăușoare (Foto 5), la altitudinea de -275 m, s-a stabilit vârsta de 1,4 kiloani. Aceasta dovedește că și în prezent, în ciuda unei activități hidrice moderate, a unui relief cu un potențial hipsometric mai scăzut, morfogeneza cavernamentului este activă și perpetuă.

Un alt aspect hipsometric este cel relevat de raportul dintre Peștera de la Izvorul Tăușoare cu cea de la Jgheabul lui Zalion. Colorările cu fluoresceină executate în 1956, 1957 și 1961 au indicat joncțiunea celor două sisteme hidrologice subterane înainte de resurgența aflată la Pârâul Rece. Jgheabul lui Zalion se află la o altitudine superioară față de Tăușoare, cavernamentul său fiind mai redus, aproximativ 4.000 metri dezvoltare. Explicația privește direct hipsografia de la fața locului: înălțimile bazinului de recepție din amonte de intrarea în

Jgheabul lui Zalion sunt de ordinul a 100 m, iar în cazul Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor de 350 m. La Peștera Jgheabul lui Zalion lipsește și vecinătatea cu un impermeabil de talia celui de la Tăușoare (Viehmann, 2007).

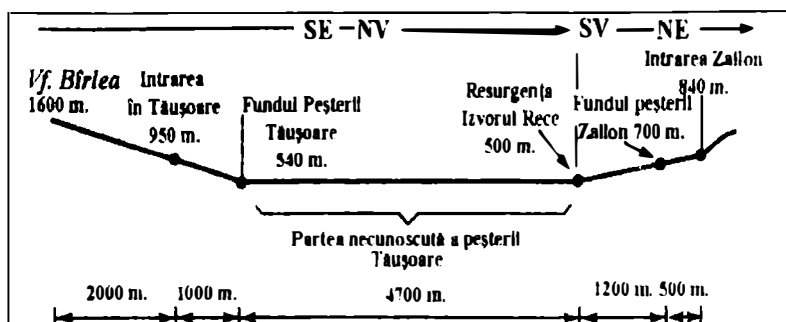

Diagrama hipsometrică a cotelor din complexul carstic Tăușoare-Zalion (Viehmann, 1958).

Disponerea pe verticală a bazinelor de recepție, a drenajului subteran și a zonelor de exurgență, adică raporturile hipsometrice, creează posibilitatea unei geneze endocarstice considerabile. Carstul subțire, cristalin sau sedimentar, starea lui de cutare și tectonizarea accentuată, exclud imaginea unui endocarst clasic. Coeficiențele de pantă, procesele de colmatare și decolmatare, adâncimea peșterii Tăușoare, dovedesc o geneză endocarstică complexă (Viehmann, 1977).

2.6. Climatul

Se poate presupune fără nici o îndoială că peștera a avut două intrări. Una dintre intrările încă necunoscute trebuie căutată în sectorul superior al peșterii, în porțiunea terminală a *Galeriei Gipsului*, această intrare fiind situată superior, ca altimetrie, intrării prezente (nr. 9, anexa 3). Fundamentăm această afirmație prin regimul topoclimatic al peșterii, care vara elimină aerul din cavernament prin sectorul de la intrare, el trebuind să pătrundă prin fisuri aflate în terminalul *Sălii Oaselor* (Kovacs, 1989). Acest fenomen se inversează pe timpul iernii, ceea ce ne arată că avem de a face cu un topoclimat de tip termocirculator, la care se adaugă elemente de anemocirculație și barorespirație, dar care nu au fost studiate în detaliu.

Al doilea argument pentru această condiționare a topoclimatului Peșterii de la Tăușoare este dat de prezența depozitelor fosilifere de oase de *Ursus Spelaeus* din *Sala Oaselor de Urs*, aflată pe un nivel superior, altimetric, față de intrare. Urșii care s-au adăpostit în acest sector al peșterii în timpul ultimei glaciațiuni nu puteau străbate traseul actual (vezi harta traseu turistic 2, anexa 5), ceea ce ne obligă să presupunem existența unei a doua intrări de proporții.

Din punct de vedere meroclimatic, sunt distinse trei zone în Peștera Tăușoare, împărțite sezonier. Zona 1, în care pătrunde aerul rece iarna din afară în exterior, este *Galeria de Înaintare*, aflată pe traiectul apei care pătrunde spre

sorbul terminal. Zona a II-a este reprezentată de ieșirea aerului cald din peșteră, mai ales în timpul iernii, în sectorul *Sala Oaselor* și (posibil) prin fisuri aflate în tavanul *Galeriei Gipsului*. Zona a III-a meroclimatică este zona intermediară, relativ constantă, porțiunile unde are loc „amestecul” curenților: *Sala de Mese*, *Galeria Km*, partea de profunzime a peșterii.

Vara are loc inversarea temperaturii. În timpul primăverii se observă izbucniri intermitente ale aerului, cu formarea de aburi la intrarea peșterii.

Temperaturile citite în peșteră sunt între 6,5°C și 8°C. Temperatura medie este de 7,2°C. Citirea temperaturilor în Sala de Mese, timp de 5 ani, a relevat următoarea schemă:

- Luna II – 7 °C;
- Luna VI – 7,4 °C;
- Luna VIII – 8 °C;
- Luna XI – 7,5 °C;
- Luna XII – 7,5 °C.

Aceste date indică o creștere a temperaturii de la primăvară spre vară și totodată dau o măsură a influenței externe asupra climatului peșterii. Citirile au fost făcute cu termometre de precizie, uscate și imobilizate pentru un timp de cinci minute, în vederea acomodării, în zone cuprinse de la 0 la 80 cm depărtare de sol.

În ceea ce privește temperatura apei din subteran, aceasta a fost, în permanență, mai mică cu o jumătate de grad decât cea a apei supraterane de origine.

O altă problemă de topoclimat, care are influență directă asupra actului de turism și asupra vizitatorilor, este cea a raportului secțiunii dintre gura de intrare în peșteră și secțiunea de gheață care se formează pe traiectul *Galeriei de Înaintare* (obligatorie pentru orice tip de vizită în Tăușoare). Dacă la descoperirea peșterii, gura de intrare avea un diametru de cca. 1,40 m², cu timpul, în urma fenomenului de gelifracționare, acest spațiu s-a mărit (Silvestru & Viehmann, 1982). Datele menționate de cercetătorii de la Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca arată că în anii 1955, 1956 și 1957, gheața care se forma la intrarea în peșteră nu cobora mai departe de 22 m de la intrare (Muzeul Grăniceresc Năsăudean, 2011). După efectuarea amenajărilor, gura peșterii a fost lărgită artificial, iar în urma gelifracționării, acest fenomen de mărire a suprafeței de la intrare a continuat. Marile mameloane de gheață (stalagmite uriașe de gheață, groase de un metru și înalte de trei metri) nu s-au mai format sub prima săritoare, în schimb gheața se întinde pe o porțiune de peste 80 de metri de la intrare.

Umiditatea relativă a aerului este de 100% pe tot timpul anului.

Din perspectivă turistică, climatul peșterii de la Izvorul Tăușoarelor prezintă favorabilități evidente pentru exercitarea turismului. Temperatura este acceptabilă, constantă pe tot parcursul galeriilor, din nefericire însă intervine factorul inconfortului pricinuit de saturația absolută a atmosferei peșterii cu vapori de apă. Acest lucru duce la creșterea conductibilității termice a aerului, ceea ce generează pierderi de căldură corporală. Se impune ca necesitate obligatorie purtarea de îmbrăcăminte caldă, eventual purtată în banane

sau rucsaci, și îmbrăcată în momentele de staționare în peșteră. Uneori, în timpul vizitelor lungi, staționarea pentru mai mult de zece minute trebuie însoțită de folosirea foliei termoizolante (Foto 6) (Povară, Goran & Walter, 1990).

2.7. Componenta biotică. Flora

Aria de protecție de deasupra peșterii, ca și cea de impact asupra sistemului endocarstic, este dominată de habitate specifice pădurilor de conifere, în proporție de 76%, și cele specifice pădurilor de amestec, 24% din suprafața sitului. Pădurile sunt constituite din acidofile de molid (*Picea*), din etajul montan până la cel alpin, iar cele subalpine fiind dominate de *Picea abies* și *Picea Orientalis*. Pădurile de molid sunt pipernicite, prezintă un habitus columnar și sunt identificate asociații cu straturi ierboase-subarbusive cu evidente afinități subalpine, condiționate de dispunerea altitudinală a ariei protejate (Gafta & Mountfod, 2008).

2.8. Componenta biotică. Fauna

Fauna peșterii Tăușoare se remarcă prin câteva specii cu caracter troglobiont și troglafil.

Din categoria speciilor troglobionte: diplopode – între acestea, o specie endemică de diplopod troglobiont, *Romanosa Bîrtei*, ciclopidă (*Megalocyclopus viridis*), amfipode (*Niphargus puteanus baloghi*), diptere (*Trichocera regelationis* și *Sciara sp.*), acarieni (*Parasitus loricatus*), trichoptere (*Drusus sp.*), specii care s-au adaptat la un biotop extrem de selectiv. Prezența acestor specii în cadrul sitului denotă existența unor relaționări între factorii biotici și cei abiotici prezenți în sit, și care formează un context specific de o importanță conservativă foarte mare (Moldovan, 2002).

Din punct de vedere microbiologic, peștera de la Izvorul Tăușoarelor este săracă, prin comparație cu alte peșteri din calcarele eocene din Munții Rodnei. Prin comparație cu Peștera Mare din Valea Firii, Tăușoare prezintă o slabă activitate bacteriologică la nivelul podelei peșterii, în raport cu cele prezente pe pereții galeriilor. Cele mai numeroase bacterii din peșteră sunt cele heterotrofe aerobe, crescute pe un mediu de bulion peptonat agarizant. Numărul lor, raportat la 1 g. de substanță activă, variază între $\sim 1,8 \times 10^6$ și $\sim 6 \times 10^6$ (Manolache, Drăgan-Bulandra & Kiss, 1991).

Categoria speciilor troglofile cuprinde, mai ales în perioada de iarnă, în proximitatea intrării în peșteră, în tavanul Galeriei de Înaintare, populații de chiroptere. Coexistența acestor specii în cadrul sitului relevă relații specifice cu valoare ecologică și științifică ridicată. Speciile de chiroptere enumerate în peșteră sunt următoarele:

1. ***Rynolophus hipposideros*** – este liliacul mic cu potcoavă (Foto 7), o specie de liliac din genul *Rhinolophus*, care cântărește între 5 și 9 grame. Prezintă o anvergură a aripilor de 192–254 milimetri și o lungime a corpului de 35–44 milimetri. Ca toți ceilalți lilieci din familia *Rhinolopidae*,

Rynolophus hipposideros prezintă o structură nazală specifică cu care se ajută la ecolocație. Acesta are urechile ascuțite, fără targus. Pe spate are blană de culoare cafeniu închis, iar pe abdomen de culoare cenușie. Puii de *Rynolophus hipposideros* se disting față de adulți prin culoarea cenușie a întregului corp. Nu se cunosc comportamentele de reproducere, dar se știe că acuplarea are loc toamna. Maturitatea sexuală e atinsă la aproximativ un an, iar între o jumătate și până la două treimi dintre femelele gestante nasc un pui, restul nasc gemeni. La începutul lunii aprilie, femelele și o parte din masculi (aproximativ 20%) formează adăposturi maternale în grupuri de până la 100 de indivizi. Aceste adăposturi-colonii sunt folosite în comun și cu alte specii de lilieci, inclusiv cu *Myotis myotis*. Puii se nasc începând cu jumătatea lunii iunie și până la sfârșitul lui iulie, cântărind aproximativ 1,8 grame. Devin independenți după 6 săptămâni și se vor separa în luna august. Nu se cunosc date despre durata de viață a acestei specii. Se presupune că durata de viață este de 3-4 ani în sălbăticie, iar în captivitate este de 21 de ani. În timpul iernii, această specie hibernează solitar, dar în imediata apropiere a altor specii sau a altor indivizi din aceeași specie (Valenciuc & Valenciuc, 1973). Există o componentă a acestei specii care poate avea impact asupra omului, din punct de vedere al perspectivei turistice a peșterii de la Tăușoare. Toți lilieci pot transporta virusul rabiei. Chiar dacă sunt mai puține cazuri de transmitere a rabiei la om, prezența potențialilor turiști trebuie privită prin prisma riscurilor de îmbolnăvire. IUCN (*International Union for Conservation of Nature*) a stabilit că starea actuală a acestei specii de lilieci este una vulnerabilă, ceea ce înseamnă că nu sunt pe cale de dispariție în sălbăticie, dar se pot confrunta cu riscul de a deveni vulnerabili la dispariție în perioada următoare (Borda & Borda, 2005). Amenințările principale sunt degradarea habitatelor naturale și migrarea spre spații urbane. Această specie este protejată de o serie de legi internaționale pentru protecție, impuse prin Convenția de la Bonn (Eurobats) și Convenția de la Berna. Inclusă în anexele II și IV ale Directivei 92/43/CEE, specia necesită măsuri speciale de conservare, cum sunt desemnarea ariilor de protecție, protejarea adăposturilor de reproducere, a peșterilor de hibernare – cazul peșterii de la Tăușoare.

2. *Myotis myotis* (Foto 8). Se mai numește *liliacul comun*, este o specie europeană din familia Vespertilionidae. Ca membru al genului *Myotis*, acest liliac este relativ mare, cântărind până la 45 de grame, fiind unul dintre cei mai mari lilieci din Europa. La fel ca rudele sale, *Myotis myotis* se hrănește cu diferite artropode. Totuși, spre deosebire de alți lilieci, această specie nu vânează în zbor, folosindu-și sistemul de ecolocație, în schimb, „culege” insectele de la sol, localizând prada în mod pasiv, ascultând sunetele produse de aceasta. *Myotis myotis* folosește ecolocația doar pentru orientarea spațială, chiar dacă emite ultrasunete atunci când se apropie de pradă. Frecvența sunetelor emise de aceste chiroptere se situează între 22 și 86 kHz, având energia maximă în jur de 37 kHz,

și o durată medie de 0,6 ms. Specia a suferit o reducere semnificativă a populației în trecut, dar acum este stabilă și în curs de recuperare pe întreg arealul de răspândire. Acest liliac folosește, pe timpul verii, spații închise, plasate pe partea de nord a arealului. Este un migrator ocazional, cea mai lungă deplasare înregistrată fiind de 436 km. Deși este o specie relativ comună, cu zeci de mii de exemplare consemnate în mii de situri, statutul acestei specii în arealul de la Tăușoare este unul delicat, determinat de faptul că preferă, pentru vânătoare, zonele aflate la marginea pădurilor, arealele agricole de tip mozaic, precum și pajiștile neîmpădurite. Sunt vulnerabili la pesticide și insecticide, deteriorarea sau pierderea adăposturilor de hibernare fiind o problemă majoră pentru această specie. Specia este protejată de legislația națională din cele mai multe state europene, la care se adaugă obligațiile internaționale impuse prin Convenția de la Bonn (Eurobats) și Convenția de la Berna – în țările unde aceasta se aplică. Specia *Myotis myotis* este cuprinsă în anexele II și IV din Directiva Habitata a UE, prin urmare necesită măsuri de protecție specială. Habitatul de la Tăușoare este protejat, suplimentar, prin statutul *Natura 2000* (Formularul Standard *NATURA 2000*, cod sit ROSCI0193).

Cele mai noi recoltări de faună din Peștera Tăușoarelor, în urma cărora s-au publicat date științifice, au fost făcute de Eugen Nițu de la Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din București, în 2006–2007. Acesta prezintă următorul inventar faunistic:

Cls. Arachnida:

Ord. Arancae
Fam. Linyphiidae
Porrhomma sp. Troglobiont
Taracnucnus bihari (Fage, 1931)

Collembola

Ord. Poduromorpha
Fam. Onychiuridae
Deuteraphorura silvaria (Stach, 1954)
Protaphorura armata (Tullb, 1869)
Ord. Entomobryomorpha
Fam. Tomoceridae
Plutomurus unidentatus (Borner, 1932)
Fam. Isotomidae
Desoria violacea (Tullb, 1876)

Cls. Insecta

Ord. Coleoptera
Fam. Carabidae
Trechus latus (Putzeys, 1847)
Duvailius (duvaliopsis) pilosellus (Miller, 1868)
Fam. Staphylinidae
Quedius mesomelinus (Marsham, 1802) (Nițu, Popa, Nae, Iușan, 2008).

2.9. Istoricul explorării

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor a fost descoperită de învățătorul Leon Birte din Parva, un împătimit iubitor al naturii. În toamna anului 1955, acesta a observat fenomenul de condensare a aerului din zona de perturbație a meroclimatului subteran. Prin decolmatare, a pătruns într-un spațiu generos, pe care l-a explorat singur, pe câteva sute de metri, în condiții de sumară pregătire tehnică. Fire taciturnă și introvertită, s-a adresat, cu mare greutate, profesorului Iosif Viehmann, ucenic al savantului Emil Racoviță, la vremea aceea profesor de biologie la Liceul Pedagogic din Năsăud. Acesta i-a răspuns emfatic că existența unei peșteri în Munții Rodnei este exclusă, bazându-se, în afirmațiile sale, pe opinia consacrată în agora științifică, care nota doar prezența unor calcare cristaline – dificil de carstificat – în strate orizontale (Balintoni, 1997).

Încă de la descoperirea acestui impresionant endocarst, peștera a atras sute de speologi și cercetători din toate colțurile Europei. Campaniile de explorare au atins un vârf de intensitate în anii 1970, când se ajunge la ceea ce s-a considerat atunci limita acestei cavități, cele două sorburi terminale, precum și la Sala Oaselor. Între aceste două limite, cartarea executată în 1982–1983 sub coordonarea geologilor Mihai Domșa și Cristian Popa, observă o denivelare de -347,5 m, iar în 1985, după stabilirea limitei maxime pozitive, aceasta ajunge la -461 metri, record maxim în carstul românesc, pe categoria peșteri orizontale (a nu se face confuzie cu categoria avenelor). În 2004, prin telemetrie laser, această denivelare e corectată la 413,5 m, ceea ce menține Peștera de la Izvorul Tăușoarelor pe primul loc, ca profunzime a dezvoltării, în calcarul românesc.

Campaniile de explorare au fost conduse de Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca. Principalii exploratori au fost cercetătorii Viehmann I., Fabian C., Munteanu C., Silvestru E., Șerban M., studenții geologi Domșa M., Popa C., Nicoară D., Munteanu D., Papalița R., studenți și speologi amatori de la CSER („Clubul Speologilor Emil Racoviță Cluj”). Aceste campanii se desfășoară în trei etape: 1955–1976, 1980–1986 și 2000–2011. Prima etapă e caracterizată de mari descoperiri, galerii de dimensiuni gigantice, săli de incaziune, declivitate pronunțată și cote pozitive și negative foarte mari pentru acea perioadă; a doua etapă e caracterizată de descoperiri mai mici, dar importante din punct de vedere științific (sedimente aluvionare, orizont sedimentar fosilifer, speleoteme de natură sulfatică și calcitică), dar și de cartarea integrală a peșterii (1982–1983) și omologarea acestei cartări (Popa, 1998). Cea de-a treia etapă e dominată de explorări în premieră ale unor diverticule și galerii situate, mai ales, în planuri orizontale superioare cavernamentului deja cartat, prin tehnică speologică alpină, care presupune folosirea unor metode de cățărare complexe. Echipele de exploratori au fost compuse, în principal, din Crin Theodorescu – Năsăud și Mihai Vargoschi – Rodna Veche. Această etapă este în plină desfășurare, potențialul peșterii fiind epuizat pe latura orizontală, dar fiind aproape complet neexplorat pe verticală (Theodorescu, 2003–2010).

Tabel indicator al descoperirilor

Nr. crt.	An	Descoperiri
1.	1955	Se descoperă peștera de la Tăușoare
2.	1955–1956	Galeria de Înaintare cu primele 4 cascade, Galeria Z, Sala de Mese, Trecerea Cosmuța
3.	1957	Galeria Kilometru, o parte din Galeria Gipsului
4.	1965	Galeria Săritorilor, Cuburile de Zahăr, Galeria Alpiniștilor. Galeria de Înaintare până la Sorbul Vechi, Galeria Uscată, Sala Amfiteatru.
5.	1966–1971	Galeria Gipsului, până la Orgă
6.	1974	Galeria Vălenaș
7.	1975	Galeria Belgienilor, până la Sorbul Nou
8.	1976	Sistemele Sasca și Mezei, Tavanul Bilelor, lateralele din avalul Belgienilor, capătul Galeriei Săritorilor
9.	1980	Sistemul Elevului
10.	1981	Sistemele fosile din tavanul Galeriei Belgienilor
11.	1982–1983	Sala Muntelui, lateralele, Galeria Paralelă
12.	1985	Sistemul Leon Bîrte, Sala Oaselor Ursului de Cavernă
13.	1985–1986	Diverse descoperiri în Sistemul Leon Bârte, în amonte de Sistemul Elevului
14.	2001	Galeria Nouă din capătul Săritorilor
15.	2003	Galeria Iosif Viehmann de dincolo de Sorbul Vechi
16.	2004	Sala cu corali din Sistemul Leon Bârte
17.	2005	Trecerea dintre Galeria Paralelă și Galeria de Înaintare
18.	2007	Galeria Neterminată din dreapta Galeriei de Înaintare
19.	2009	Sala Acelor de Gips

2.10. Statutul juridic și evoluția acestuia

În faza inițială de explorare, această peșteră nu beneficia de un statut special de protecție. Intrarea era neprotejată, abia în anul 1970 se realizează o primă poartă din metal. Cavernamentul este sub protecția cercetătorilor de la Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca. Este angajat un paznic al peșterii, în persoana lui Toma Țârca, un țăran de pe Valea Gersei, cu reale calități explorative. Din 1989 acesta este înlocuit de Bodi George, iar din 2004 de către preotul Crin Theodorescu din Năsăud, membru al Federației Române de Speologie.

Din punct de vedere juridic, cercetările de arhivă relevă, ca debut al evoluției statutului juridic, adresa nr. 25519/1965 a Comisiei Monumentelor Naturii a Academiei R.P.R., către Filiala Institutului de Speologie din Cluj, prin care Ministerul Economiei Forestiere, în baza referatului Direcției Fondului Forestier, aprobă constituirea unui perimetru de protecție cerut pentru peștera de la Izvorul Tăușoarelor (raionul Năsăud). Anexa documentului indică suprafața de protecție (supraterană, se subînțelege) cu un total de 110 ha teren, suprafață constituită din u.a. (unități de amenajament) 32 a (parte), 32 b, c, și 33 a, b, din U.P.XII Gersa MUF B Someșul Mijlociu din Ocolul Silvic Năsăud

DREF Cluj. (M.G.N., 2011). Nu se cunosc date despre statutul de protecție al sitului endocarstic în această perioadă (Muzeul Grăniceresc Năsăudean, 2011).

Muzeul Județean Bistrița-Năsăud (din 2004 Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud) este entitatea juridică principală care s-a ocupat de protecția acestei arii, salarizând personalul de pază și susținând campaniile de echipări speologice. În 2005, printr-o finanțare *Environment-Education Network*, este instalată o nouă poartă, care, pe lângă certificatul de urbanism și autorizația de construcție, are avizul *Comisiei Pentru Ocrotirea Monumentelor Naturii* a Academiei Române, în conformitate cu prevederile Legii 90 din 10/05/2000 pentru adarea României la *Acordul privind conservarea liliacilor în Europa*. Au loc instalări de scări metalice, care înlocuiesc scările de brad, echipări de verticale în conformitate cu standardele de siguranță ale Federației Române de Speologie și multiple campanii de ecologizare, constând, în principal, în evacuarea deșeurilor și a șlamului de carbid mineralizat, rezultat în urma a decenii de campanii explorative și a practicării unui turism empiric și caracterizat de vandalismul de mediu (Theodorescu, 2009). În toată această perioadă peștera se bucură și de atenția unei structuri administrativ-teritoriale. Din punct de vedere funcțional, peștera este una de tip „resursă” (Tercafs, 2003). Primăria și Consiliul Local Telciu, care beneficiază de captarea resurgenței de la Izvorul Rece, și care monitorizează această locație, colaborează cu Complexul Muzeal la protecția ariei.

Statutul incert al peșterii începează cu legea 5/2000, care, în planul de amenajare a teritoriului național, în secțiunea a III-a (arii protejate) include situl cavernicol de la Tăușoare cu 71 de ha de protecție, indicativ 2.206, comuna Rebrîșoara, BN. Această protecție se referă, în principal, la spațiul suprateran care influențează carstificarea peșterii. Încadrarea este binevenită din punct de vedere al protecției endocarstului, pentru că furtunile care au distrus, în anii '80, pădurile de rășinoase de deasupra, au determinat fenomene consacrate: creșterea concentrației de minerale, de compuși anorganici și săruri, alterarea regimului hidrologic și creșterea acidității apelor de drenaj urmată de redizolvare, apariția găurilor de egutație în zonele de percolație pe speleoteme etc. Din nefericire, legea 5, deși stabilește statutul de protecție al ariei, nu dă soluții practice privitoare la atribuirea custodiei și clarificarea responsabilităților instituțiilor implicate în managementul ariei protejate.

În conformitate cu Ordinul 604 din 04.07.2005, Ministrul Mediului atribuie peșterii de la Izvorul Tăușoarelor clasa de protecție A (Poziția 63/2.206). Raportat la ordonanța 236 din 24.11.2000, acest statut implică, pentru peșteră, imposibilitatea vreunei amenajări sau modificări de factori naturali, Peștera Tăușoare putând face „obiectul explorărilor speologice, cercetării științifice sau turismului ecologic, pe bază de autorizații și în limitele stabilite de regulamentele și planurile de management” (art. 31-a). Aceste prevederi nu au putut fi puse în aplicare, pentru că elaborarea planului de management al ariei protejate și a regulamentului aferent nu pot fi făcute decât de custodele acestei arii. Conform legii 462 din 18.07.2001, Peștera Tăușoare, nefiind cuprinsă în perimetrul unui parc național sau natural, sau al unei rezervații ale biosferei, poate fi administrată pe bază de convenție de custodie, încheiată cu autoritatea

centrală pentru protecția mediului. Din nefericire, demersul Complexului Muzeal a fost stopat de inexistența unei metodologii, care apare abia în 2003, prin ordinul 850 din 27.10.2003 al Ministrului Agriculturii, Pădurilor, Apelor și Mediului privind atribuirea prin custodie a ariilor naturale protejate. Acesta conține în anexa 2 situl de referință. Urmează o altă etapă de încadrare juridică a acestei peșteri, când, prin ordinul 1964 din 13.12.2007 privind instituirea regimului de arie protejată a siturilor de importanță comunitară, peștera de la Izvorul Tăușoarelor este integrată în Rețeaua Ecologică Europeană **Natura 2000** (SAC – Special Areas of Conservation), constituită conform Directivei *Habitat* (Directiva 92/43 din 1992 privind Conservarea Habitadelor Naturale și a Faunei și Florei Sălbaticе). În această împrejurare, peștera primește indicativul **ROSCI0193 Peștera Tăușoare**.

Un alt ordin (1533/2008 al Ministrului Mediului și Dezvoltării Durabile) stabilește metodologia de atribuire a ariilor protejate în custodie (cazul în speță). Această metodologie impune prezența în dosar a unei întinse liste de acte, a căror elaborare înseamnă o mare implicare tehnică. Printre acestea, cea mai mare consumatoare de resurse și timp a fost elaborarea unui plan de acțiuni următoare acordării custodiei ariei, plan care implică o perfectă cunoaștere a ariei protejate și coroborarea a zeci de studii publicate de mai mulți factori științifici, în vederea acoperirii unei largi plaje de interese științifice. Din fericire, dosarul Complexului Muzeal s-a clădit pe datele strânse în două decenii de speologie aplicată la această arie protejată. Considerăm că fără această experiență nu ar fi fost posibilă îndeplinirea condițiilor impuse de către autoritatea de mediu pentru atribuirea custodiei. Depunerea dosarului de custodie a fost urmată de atribuirea în custodia Complexului Muzeal Bistrița-Năsăud și de semnarea convenției nr. 0012/23.02.2010.

Această custodie presupune câteva obligații. Elaborarea planului de management, a regulamentului de funcționare a ariei protejate, presupun o colaborare strânsă și în timp real cu instituțiile implicate în actul științific și tehnic de la Peștera Tăușoare, de la facultățile diverselor universități, la cele două departamente ale Institutului de Speologie „Emil Racoviță”, până la Federația Română de Speologie și Corpul Român de Salvaspeo (CORSA). Avem în vedere elaborarea unor proiecte de cercetare și documentare cu toate aceste instituții, având un dublu scop, exploatarea științifică a acestui sit unic și protecția lui, în conformitate cu legislația de mediu.

Deficiențele sistemului de atribuire de arii protejate în custodie (cele care nu necesită constituirea de structuri proprii de administrare), constatate prin experiența sus amintită, sunt următoarele:

- a) pentru ca evaluarea, pe baza baremului, să fie pozitivă, se pretinde de către autoritatea de mediu o foarte bună cunoaștere a ariei protejate de interes, reflectată în recomandări ale unor instituții și autorități în domeniu. Acest lucru duce la inhibarea inițiativelor organizațiilor nonguvernamentale sau persoanelor fizice, pentru că presupune, într-un anumit fel, continuitatea unei implicite activități de protecție a mediului, pe care nu toate organismele interesate o pot avea;

b) obligativitatea elaborării, în vederea evaluării pozitive a candidaturii, a unui plan de măsuri care urmează a fi luate în aria de protecție, ceea ce pretinde cunoașterea exhaustivă a tuturor datelor științifice proprii sau ale instituțiilor implicate în studiul ariei, lucru, de cele mai multe ori, imposibil de realizat, cel puțin în această fază de dezvoltare a evenimentelor;

c) metodologia de atribuire a custodiei nu face diferență explicită, ci doar prin efectul implicit al legislației de mediu, asupra custodiei ariilor de protecție de clasa A și celor de clasa B din sfera endocarstului. Această diferență este dată de regimul special de clasă A, care interzice exercitarea actului de turism, fără ca eventualului custode să îi fie oferită vreo facilitate încurajatoare. Pe cale de consecință, cele mai multe arii protejate speologice vor fi cele de clasa B, în care se pot echilibra activitățile custodelui prin veniturile obținute prin exercitarea turismului;

d) o altă deficiență constatată de aplicarea legislației este termenul foarte scurt între deschiderea sesiunii de depunere de dosare și ședința de atribuire a custodiilor. Prin aceasta se inhibă acțiunile multor instituții juridice, a unor persoane fizice sau ONG-uri în vederea depunerii documentației impuse de lege. Așa se explică faptul că la nivelul județului Bistrița-Năsăud, peștera de la Izvorul Tăușoarelor este singurul sit atribuit în custodie în sesiunea din februarie 2010.

La ora actuală, Peștera Tăușoare are următorul statut, conform legislației comunitare/naționale/europene:

1. Sit natura 2000 – indicativ ROSCI0193, Peștera Tăușoare, instituit prin Ordinul 1964/2007 privind instituirea regimului de arie protejată a siturilor de importanță comunitară, ca parte integrantă a rețelei ecologice europene Natura 2000 în România;

2. Arie protejată de interes național – Peștera Tăușoare, instituită prin legea 5/2000 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național – Secțiunea a III-a, zone protejate, inclusă în categoria „Rezervații și monumente ale naturii”;

3. Categoria III IUCN, THE WORLD CONSERVATION UNION.

3. Potențialul turistic

3.1. Tipuri de turism speologic

Din punct de vedere al gradului de amenajare al peșterilor destinate unei valorificări turistice, se poate vorbi de trei tipuri de peșteri:

- **peșteri amenajate** – care sunt de obicei, electrificate. Sunt dotate cu piste de circulație netede, cu facilități care permit vizitarea în grupuri mari, cu cadență de circulație rapidă, în condiții de maximă siguranță. Aceste trasee presupun obligatoriu mâini curențe (balustrade) pe tot traseul, cu rampe cu declivitate sub 20 de grade, cu lumină de siguranță. În funcție

de topografia cavităților, în unele cazuri, deplasarea grupurilor de turiști se poate face cu ajutorul trenulețurilor, al bărcilor sau al funicularelor. Ca atracții turistice sunt oferite, suplimentar, activități de alt tip decât cel pur speologic: audiții muzicale, spectacole de sunet și de lumină, puneri în scenă de mare efect, baruri unde se pot servi gustări și băuturi, toaletele aferente, servicii fotografice, chiar oficii poștale subterane. Aceste amenajări interioare presupun și o dezvoltare similară a celor exterioare. Acestea cuprind pavilioane de acces spre cavernamentul amenajat pentru vizitare, case de bilete, săli de așteptare, parcuri, campinguri, asistență medicală, grupuri sanitare, case de bilete, etc. Avantajele acestor peșteri sunt legate de doi factori: siguranța și eficacitate economică sporită. Ele permit un flux turistic de mare amploare, care poate ajunge, în sezonul de vârf, la mii de vizitatori zilnic. Peșterile Postoina, Frassassi, Mammouth, Carlsbad, Padirac, având o taxă de intrare de 25 USD, produc anual numai pe bilete 25 de milioane de dolari. La aceasta se adaugă venituri indirecte, legate de plata unor servicii adiționale, cazări, comerț, etc. În aceste condiții este evident că obiectivele speoturistice de asemenea statură creează zeci de locuri de muncă și sunt numeroase exemple de astfel de amenajări care au contribuit, decisiv, la bunăstarea comunității locale. Pentru turiști există avantajul major că pot vizita într-un timp foarte scurt, în deplină siguranță și confort, peșterile care îi interesează. Copiii foarte mici, persoanele cu diverse dizabilități, au posibilitatea să pătrundă în subpământuri, bucurându-se de splendorile create în calcare. Dezavantajele unui asemenea sistem turistic sunt cele de ordin economic, în primul rând. Pentru a potența un asemenea demers, e nevoie de fonduri imense, care, în faza inițială, înseamnă derocări, crearea de galerii artificiale, de podețe, trotuare, balustrade, scări, puncte de belvedere, transport pe cablu, platforme de regroupare, căi de acces, electrificare, construcții de interior și exterior, amenajarea unor instalații de spălare în peșteri, sisteme de reabilitare de mediu, etc. Amenajarea Peșterii Frassassi a costat circa 20 milioane de dolari, iar amenajarea Peșterii Urșilor a costat un milion de dolari (Moldovan, 2006). Un alt dezavantaj este reprezentat de impactul foarte dur asupra mediului, cu consecințe ireversibile, pe care aceste amenajări sofisticate îl aduc asupra mediului subteran și al celui exocarstic. Ca efecte pe termen lung, practicarea unui act de turism intensiv, axat pe un management strict financiar, va duce la modificări drastice ale topoclimatului, conducând la fenomene de disecare a speleotemelor, care pot intra într-un proces de decrepitudine. Dispariția faunei cavernicole, deranjată de prezența umană, uneori chiar și a coloniilor de chiroptere, s-a constatat acolo unde factorul antropic a fost agresiv. Este realist să se afirme că turismul speologic intensiv, cum este cel din peșterile cu amenajări performante, duce la un fenomen de vandalism de mediu sistematizat și recunoscut de către societate. Dezvoltarea explozivă a turismului, urbanizarea, sunt factori de presiune asupra mediului cavernicol, care are o sensibilitate

aparte (Tefercas, 2003). În România există câteva peșteri amenajate, cea dintâi fiind Peștera Urșilor, apoi Peștera Muierilor de la Baia de Fier, Dâmbovicioara, Ialomiței, Polovragi, Ghețarul de la Scărișoara, Peștera de la Vadu Crișului, și, cea mai recent amenajată, Peștera Râșnov (2010). Ele au amenajări destul de primitive - cu excepția ultimelor două, care au amenajări la nivel european. Impactul de mediu asupra caracteristicilor acestor spații endocarstice este de netăgăduit, și pare a fi direct proporțional cu gradul de amenajare.

- **peșterile semiamenajate** - prezintă amenajări ceva mai rudimentare, nu sunt electrificate, nu au amenajări interioare sau exterioare, nu prezintă căi betonate. Deseori aceste amenajări se rezumă la o poartă metalică în scopul evitării vandalismului de mediu. Alteori există scări sau echipări primare, dar doar acolo unde este strictă nevoie și unde, fără ele, accesul ar fi periculos și riscant. Ghidul nu este în permanență prezent, ci doar în anumite perioade sau zile. În peșterile semiamenajate se practică un turism simplu, cu tarife mai reduse. Avantajele acestui tip de turism sunt reprezentate de costurile mult mai mici de exploatare și întreținere, ca și pentru amenajări; impactul este minim, și nu ireversibil, asupra peșterii; regimul de acces este de obicei nerestricționat. Dezavantajele sunt taxele de acces care nu pot fi mari, și, implicit, venituri reduse, la granița eficienței economice; lipsa unui custode-ghid permanent, sau a unui protocol care poate încuraja un turism neorganizat sau poate favoriza vandalismul de mediu; în anumite condiții, pot exista factori de risc pentru turiști. La această categorie de peșteri putem încadra Peștera Meziad, Peștera Comarnic și Peștera Izvorul Tăușoarelor, înainte de declararea acestora ca arie de protecție de tip A.
- **peșterile neamenajate** - aceste tipuri de peșteri nu sunt, neapărat, cele mai mici sau cele mai lipsite de speleoteme. Multe peșteri mari și spectaculoase se află dispuse în afara unei rețele de comunicații sau a unei infrastructuri de acces eficiente. Uneori, aceste infrastructuri pot lipsi cu desăvârșire. Nu există baze de cazare, de servicii secundare de turism, apă curentă, energie electrică. De exemplu, Platoul Padiș din Munții Bihor ori Podișul Mehedinți, sunt spații endo și exocarstice cu mare potențial turistic, dar imposibil de exploatat, din cauza motivelor de mai sus. Din acest motiv, nici în perioada interbelică și nici în cea comunistă, speoturismul nu s-a dezvoltat în țara noastră, precum cel din multe alte țări europene, chiar și din spațiul blocului comunist (Ungaria, Cehia). Accentul pus în anii 1950-1990 pe turismul de tip sindical, pe stațiuni și pe litoral, a lăsat în afara sferei de interes turistic spații generoase, cu un real potențial turistic, rămase, până în prezent, complet neexploatare. În perioada 1970-1980 a fost posibilă, datorită apariției în bugetele oficiilor județene de turism a unor sume de bani în acest scop, efectuarea unor studii de fezabilitate și chiar proiecte de amenajare în vederea includerii unor peșteri din România în circuitul turistic. S-au avut în vedere peșterile Fundata, Podul Natural Ponoarele („Podul lui Dumnezeu”), Peștera Ialomiței, Peștera

cu Apă de la Moară, Scărișoara, Topolnița. Pentru aceste peșteri au fost întocmite documentații care cuprindeau ridicări topografice de detaliu, studii de microclimatologie, evaluări de patrimoniu subteran, inventare faunistice, etc. Instituția împuternicită cu această activitate a fost Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, cu cele două secții, Cluj și București.

3.2. Intenții de amenajare turistică la Peștera Tăușoare

În ceea ce privește Peștera de la Izvorul Tăușoarelor, Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca trimitea către Oficiul Județean de Turism Bistrița-Năsăud, prin adresa nr. 9/14 ianuarie 1979, o „*Temă-program privind studiul amenajării turistice a peșterii de la Izvorul Tăușoarelor și a zonei limitrofe*” (Muzeul Grăniceresc Năsăudean, 2011).

Acesta este primul document oficial cu privire la posibilitatea amenajării unor trasee turistice în peștera Tăușoare și la includerea acesteia într-un circuit turistic. El este însoțit de deviz pentru cheltuielile necesare pentru executarea temei de cercetare „Studiu privind amenajarea turistică a Peșterii de la Tăușoare (Munții Rodnei).

Tema-program cuprindea:

Partea I

1. Studiul condițiilor fizico-geografice ale zonei Tăușoare-Zalion

- geologia regiunii;
- morfologia regiunii;
- hidrologia regiunii;
- clima;
- vegetația;
- fauna.

2. Studiul carstului zonei Tăușoare-Zalion

- fenomene carstice de suprafață, exocarstul;
- fenomene carstice subterane, endocarstul;
- enumerarea și descrierea fenomenelor carstice din zonă.

3. Potențialul turistic al zonei Tăușoare-Zalion

- potențialul turistic al Peșterii de la Tăușoare;
- potențialul turistic al zonei limitrofe;
- fondul de vânătoare și importanța sa;
- practicarea sporturilor de iarnă.

4. Studiul căilor de acces spre Peștera Tăușoare

- drumuri generale, căi ferate și șosele auto;
- drumuri forestiere;
- poteci turistice;
- propuneri de noi trasee și căi de acces.

Partea a II-a

1. Prezentarea de detaliu a peșterii

- geneza și evoluția peșterii;
- morfologia subterană;

- hidrografia subterană;
- formațiunile stalagmitice și cristalizările peșterii;
- fauna cavernicolă;
- topoclimatul peșterii.

2. Valoarea științifică și turistică a peșterii

Partea a III-a

1. Propuneri de amenajare a peșterii de la Tăușoare

- descrierea căilor de acces în subteran, pe variante;
- propuneri de amenajări și construcții exterioare;
- propuneri privind electrificarea peșterii

2. Evaluarea preliminară a lucrărilor de amenajare, pe variante

3. Concluzii privind posibilitățile de amenajare a peșterii

4. Măsuri de conservare a naturii și a mediului subteran

5. Executarea de material ilustrativ:

- harta peșterii 1/500; 1/1000 și 1/5000
- plan de execuție
- harta fizico-geografică a zonei
- harta turistică a zonei
- fotografii documentare.

Aceste demersuri veneau în urma unor demersuri politice. Scrisoarea care însoțea documentația, adresată prim-secretarului, cuprindea următoarea introducere:

„Tovarășe prim-secretar,

conform indicațiilor superioare de partid, privind optimizarea și legarea de practică a cercetării științifice, institutul nostru s-a reprofilat pe executarea de studii și proiecte pentru amenajarea peșterilor în vederea exploatarei economice a acestora, prin circulație turistică națională și internațională.”

Argumentația pentru amenajarea turistică a peșterii era strict de natură economică și politică. Erau eludate, în adrese și documentele privind amenajarea peșterii, cele mai elementare măsuri privind protecția spațiului subteran, privind caracterul ireversibil al unei amenajări turistice care să genereze fluxuri turistice. „În cele din urmă, în sprijinul exploatarei economice a Peșterii de la Tăușoare intervine faptul excepțional că peștera se află la numai 42 de km de importanta stațiune balneoclimatică Sângeorz-Băi, care poate asigura un mare aflux de vizitatori români și străini, care pot fi transportați zilnic la acest punct turistic cu mijloace auto de mare capacitate.” Foarte interesant e că, în viziunea cercetătorilor de la Institutul de Speologie „Emil Racoviță” din Cluj-Napoca, eventuala amenajare a Peșterii de la Tăușoare ar fi fost mai eficace decât cea de la Peștera Urșilor de la Chișcău, care, în prezent, deține un flux turistic de 500.000 de vizitatori anual. „O situație similară, dar mult mai puțin favorabilă, a fost luată în considerare la amenajarea Peșterii Urșilor de la Chișcău și Peștera de la Meziad (jud. Bihor), care se găsesc la 84, respectiv 80 km de stațiunea Băile Felix” (Muzeul Grăniceresc Năsăudean, 2011).

Dincolo de evidenta presiune politică la care au fost supuși inițiatorii acestui proiect de amenajare, și dincolo de scenariul amenajării acestei peșteri,

inclusiv al infrastructurii rutiere spre obiectivul turistic, trebuie remarcat faptul că abandonarea acestui proiect a adus enorme beneficii științei despre peșteri. În anii 1970, cercetarea din domeniul științelor conexe speologiei era empirică, laboratoarele nu erau dotate din punct de vedere tehnic, iar multe dintre marile axiome care guvernează lumea peșterilor erau, la acea dată, nedescoperite și nedefinite. Anii 1990 au adus, pentru Peștera de la Izvorul Tăușoarelor, descoperirea unor minerale unice pe plan mondial sau foarte rare. Amenajarea, în condițiile în care toate aceste lucruri nu erau cunoscute, ar fi dus la dispariția acestor minerale sau formațiuni sau la degradarea lor ireversibilă.

Pentru a evalua potențialul turistic al peșterii, am identificat două categorii de resurse care pot prezenta atractivitate pentru turiști. Cele peisagistice, care cuprind formațiuni mineralogice, speleoteme, elemente de geomorfologie spectaculară, și care pot prezenta interes pentru turistul neinițiat, dornic să pătrundă în subteran și să admire expresia unor fenomene fizice, chimice și geologice, dar fără să pătrundă în logica originii acestora, și resursele științifice, care pot reprezenta interes pentru o categorie aparte de turiști, speologii. Aceștia au o educație în domenii conexe speologiei, au cunoștințe din diverse științe și sunt atrași de prezența unor elemente de atractivitate care nu au o spectaculozitate deosebită, dar pot impresiona pe cel inițiat și pot reprezenta motivația turismului în peșteră.

Din punct de vedere științific nu sunt diferențe între cele două categorii de elemente de atractivitate, ci doar din punct de vedere al tipului de turism care se poate aplica. Este ușor de intuit că un speoturist este atras de formațiunile calcitice grandioase, și le va aprecia în aceeași măsură ca și un turist neavizat, dar sunt situri care nu prezintă interes decât pentru speolog (depozite de guano, blocuri înclăștate, detrituri incazonate etc.).

3.3. Resurse peisagistice

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor nu beneficiază de aportul unor resurse peisagistice foarte dezvoltate. Turistul de masă este atras, într-o peșteră, de două elemente: de peisajul oferit de peșteră și de starea psihică oferită de spațiul subteran. Dacă din punct de vedere emoțional, Peștera de la Izvorul Tăușoarelor poate oferi mult, nu același lucru se poate spune despre resursele peisagistice ale spațiului cavernicol.

Geneza și evoluția peșterii, tratată în capitolul II, explică pe larg motivul pentru care recarstificarea a fost aproape inexistentă în acest cavernament. Peștera este de origine tectonică, marile diaclaze au permis, în perioadele generoase din punct de vedere hidric, invadarea acestui spațiu, dar procesele de disoluție a calcarului și recristalizarea acestuia sunt aproape complet inexistente. Or, într-un act turistic, grandoarea speleotemelor reprezintă principala atracție a unei peșteri. Turistul clasic, aflat în căutarea unei forme de agrement, fără o cultură de specialitate și fără cunoștințe teoretice care să-i permită accesul la informația științifică despre peșteră, va căuta să fie impresionat, în primul rând, de efectul sculptural al depunerilor calcitice, de grandoarea acestora și

de analogia cu motivele zoo-morfologice pe care vizualizarea speleotemelor i le produce.

Cu toate acestea, Peștera Tăușoare adăpostește câteva zone bogate în astfel de speleoteme. Din nefericire, aceste situri sunt poziționate la foarte mare depărtare de intrare, accesul la ele însemnând nu doar mult timp alocat, ci și străbaterea unor trasee cu grad înalt de dificultate, în care, datorită declivității, strâmtorilor, prezenței activelor, spațiilor suspendate de tip brână, târâșurilor prin galerii semicolmatate ori cățărări pe echipări alpine, turistul clasic va fi obligat să capituleze (Foto 9–11).

Prezentarea acestor resurse peisagistice va fi făcută în funcție de originea lor mineralogică.

1. Speleoteme calcitice.

Datorită originii sale tectonice, Peștera Tăușoare nu prezintă prea mari dezvoltări ale speleotemelor calcitice.

Acestea sunt prezente, totuși, răsfirat, în următoarele sectoare:

- a) **Sala de Mese** (nr. 4, anexa 2): stalactite, stalagmite, planșee stalagmitice, microgururi, elemente de egutație, trepanoliți, septe de tavan, septe de podea, scurgeri și depuneri de psilomelan;
- b) **Sala Bilelor** (nr. 6, anexa 2): stalactite, stalagmite, stalactite excentrice;
- c) **Galeria Gipsului** (nr. 8, anexa 2): stalactite, stalagmite, coloane, microgururi, domuri stalagmitice, depuneri de psilomelan;
- d) **Sistemul Elevului** (nr. 15, anexa 2): stalactite, stalagmite, coloane, helictite, elemente de egutație, septe de tavan, microgururi, depozite sedimentare înclștate în calcit.

Speleotemele prezintă un calcit recristalizat opac, cu adausuri de minerale, rar pe strate de lut sau pe depozite de detrituri sau aluviuni, cu un grad pronunțat de fosilizare (Moțiu, Viehmann & Strusiewicz, 1977).

2. Speleoteme sulfatice.

Speleotemele sulfatice se dezvoltă pe un sector întins din peșteră, fiind remarcate în 75% din endocast (Viehmann, Rusu & Șerban, 1964). Totuși, ele se exprimă spectaculos în două situri apropiate, lucru care ar favoriza logica turistică în acest sector.

- a) Sala de Mese: mirabilit. $\text{Na}_2\text{SO}_4 \times 10 \text{H}_2\text{O}$ (Foto 12)

Acest mineral unic în mediul cavernicol românesc se dezvoltă pe un planșeu în Sala de Mese, într-un cadru restrâns, pe o suprafață de 5 m². (Domșa, 1988). Prezintă o extensie firavă de mineralizare pe un vector care duce de la suprafața inițială spre o galerie laterală *Sălii de Mese*, care face legătura cu Sistemul Sasca. Interesant e faptul că acest mineral, foarte spectaculos, nu era cunoscut primilor exploratori ai peșterii. El s-a dezvoltat abia în perioada următoare decolmării parțiale a galeriei de acces în Sistemul Sasca, din motive de explorare (Silvestru, 1990). Acest lucru, ca și variația aflorimentului în funcție de nivelul precipitațiilor de la suprafață și de cel al percolației interioare, ne indică fragilitatea extremă a mineralului și prezumează un flux extrem de mic de vizitatori care se pot apropia de acesta.

În afara mirabilitului trebuie menționate, în situl mirabilitului din Sala de Mese: thenarditul – Na_2SO_4 ;

- arkanitul - K_2SO_4 ;
- epsomitul - $MgSO_4 \times 7H_2O$;
- leonitul - $K_2Mg(SO_4)_2 \times 4H_2O$;
- singenitul - $2K_2Ca(SO_4)_2 \times H_2O$ și
- konaitul - $Na_2Mg(SO_4)_2 \times 5H_2O$ (Onac, 2001).

b) Galeria Gipsului: anthodite (oulofolite), $CaSO_4 \times 8H_2O$ (Foto 13).

Mineralul se exprimă în trei forme, acciculare, pojghițe și lamineuri de ghips. Numele acestei speleoteme calcitice este cel de anthodite, preferat de majoritatea cercetătorilor, sugerând, prin etimologia sa greacă, „florile de piatră” cu care se aseamănă. Denumirea de „oulofolite” propusă de Marcian Bleahu, face trimitere la originea chimică a acestor formațiuni speleotemice, care nu sunt din piatră, ci din ghips.

Oulofolele aflate pe o galerie de tip diverticul a Galeriei Gipsului, într-un sector „fund de sac” (Onac, 1987). Ele mai pot fi observate în două alte peșteri, în Peștera Vântului și în Peștera din Valea Rea, din Munții Bihor, la Vântului oulofolitele fiind mai puțin dezvoltate decât în Tăușoare, iar în Valea Rea, deși sunt mai dezvoltate, accesul la acestea se face în condiții dure de traseu, care presupun folosirea tehnicii alpine speologice. Din acest motiv, oulofolitele din Tăușoare reprezintă un important punct de atractivitate turistică, atât pentru turiștii mai puțin avizați, cât și pentru cunoscători.

c) Galeria Gipsului: selenit $CaSO_4 \times 2H_2O$ și bassanit $CaSO_4 \times \frac{1}{2}H_2O$. Aceste ocurențe de selenit și bassanit care aflate discret pe Galeria Gipsului, au fost puse pe seama oxidării sulfurilor diseminate în sisturile bituminoase (FeS_2 – pirit și marcasit) și a reacțiilor desfășurate în interfața cu calcarele eocene (Jude, 1972). Crustele și cristalele se află în stare degenerativă, trădată de cristalele individuale de pe sol.

3.4. Resurse științifice

1. Chiroptere

Peștera Izvorul Tăușoarelor este adăpostul a mii de lilieci. Este o peșteră de tip hibernare, în care lilieci se adăpostesc pe timpul iernii pentru a hiberna gregar sau individual. În conformitate cu prevederile **Regulamentului sitului de importanță comunitară ROSCI0193 – Peștera Tăușoare**, art. 7, pct. 2, este interzisă vizitarea Galeriei de Înaintare în perioada de hibernare. Acest lucru face imposibilă asocierea activităților turistice cu prezenta coloniilor de chiroptere în Peștera Tăușoare (anexa 4).

2. Fosile

Peștera Tăușoare conține numeroase puncte de contact cu orizontul fosilifer, datorită accesului oferit de secțiunile naturale (diacaze) existente în peșteră (Bleahu, Decu, Negrea, Pleșa, Povară, Viehmann, 1976). În urma observațiilor au fost identificate, în partea inferioară a peșterii, stive calcaroase care cuprind forme de *Campanile giganteum* (Foto 14) și *Campanile parisiense*. În partea superioară a stivei, alături de aceste forme, se pot întâlni și specii de *Chlamys biarrizensis*, *Ostrea sp.*, *Spondylus sp.*, dintre moluștele

lamelibranchiate, și *Turritella* sp., *Terebellum* sp., *Natica* sp., *Ampullina* sp., *Mesalia* sp., *Romella* sp., (Foto 15) dintre moluștele gasteropode. Sunt prezente, deseori, resturi de briozoare și de coraliери solitari sau coloniali.

Într-un punct din aflorimentul fosilifer s-au identificat asociații de specii care aparțin atât priabonianului terminal, cât și oligocenului bazal:

- moluște lamelibranchiate: *Ostrea* sp., *Spondylus* sp., *Chlamys biarritzensis thorenti*, *Cardium* sp.;

- moluște gasteropode: *Pleurotomaria* sp., *Ampullia* sp., *Natica* sp., *Globularia auriculata*, *Turbo Trochus* sp., *Crypronocus filiosus*, *Euspira catena achatensis*, *Charonya*, *Cominella ambigua*, *Charonia flandrica*, *Babylonia Charonis*, *Lacuna* sp., *Turritella incisa subfasciolata*, *Calliosroma* sp., *Cominella ambigua*, *Cerithium* sp.

Bogăția de fosile care se dezvoltă pe acest orizont este foarte atractivă din punct de vedere peisagistic, oferind o perspectivă nouă - pentru turiști - asupra genezei calcarelor biogene.

Geologul Mihai Domșa, pornind de la analiza acestor fosile, a contrazis teoria conform căreia calcarele de la Tăușoare aparțin eocenului superior în integralitatea lor, susținând posibilitatea echivalării cu calcarul de Cozia, cuprinzând atât eocenul superior, cât și eocenul bazal (Domșa, 1990).

Un alt rând de fosile sunt prezente în *Sala Oaselor de Urs*, unde avem un depozit fosilifer de oase de *Ursus Spelaeus* amalgamat cu *Ursus Arctos*. A fost descoperit un schelet în conexiune anatomică. Depozitul fosilifer a fost foarte puțin cercetat, este unul dintre cele mai bine conservate depozite fosilifere din țară, având un mare potențial științific. Este primul sit unde cele două specii au fost reperate împărțind același habitat, teoria conviețuirii celor două specii în Cuaternar, pe teritoriul Munților Rodnei, fiind lansată de la aceste rezultate (Domșa & Popa, 1993).

Sala Oaselor de Urs, în ciuda spectaculozității acestor relicve fosile, este greu accesibilă, necesitând o bună pregătire fizică și cunoștințe de tehnică speologică alpină, alături de echipament de escaladă alpină. Din acest motiv destinația este rezervată strict speologilor cu pregătire de specialitate.

3. Nodulii calcaroși de Tăușoare

Au trecut șase ani de la descoperirea peșterii înainte ca cercetătorii științifici Iosif Viehmann și Mihai Șerban să descopere, în masa de detrituri incazonată din tavanul Sălii Bilelor, în partea centrală a sălii, niște formațiuni calcaroase sub formă aproape sferică, foarte compacte și cu duritate crescută, de culoare cenușie spre negricioasă, având diametre de 8-30 cm. și greutatea de până la 4 kg (Foto 16). Ele se aflau grupate în conul de prăbușiri, având o sortare slabă (Fabian & Viehmann, 1979). Inițial, cercetătorii au presupus că bilele calcaroase sunt produse de marmitaj, explicate prin rulajul unor fragmente de rocă. În anul 1976, pe o galerie tip „fund de sac” aflată în Sistemul labirintic Mezei (tavanul Sălii Bilelor), au fost descoperite alte 20 de astfel de bile, având secțiuni circulară sau eliptică, ceva mai mici (maxim 15 cm), încastate în stratul de calcar. Bilele au suprafețele marcate de fisuri și adâncituri,

și proeminează față de calcarul-gazdă, circumferința lor fiind reliefată în zone inelare, ușor depresionare (Munteanu, Salanța, Viehmann, 1999).

O a treia serie de noduli au fost descoperite la exteriorul peșterii, în aval de intrare, într-un pachet de strate cu grosimea de circa 1,5 m.

Cercetătorul Cristian Munteanu a realizat diagnoza diferiților factori care au intervenit în apariția acestor noduli sinergetici carbonatici și a elaborat un model genetico-evolutiv pentru noduli. Se are în vedere un mediu de generație marin-normal, cu salinitate de 30–35‰, cu energie scăzută sau moderată. Temperatura de 18–34 °C a fost de dedusă pe baza prezenței coralilor coloniali, care atestă că degradarea climatului subtropical s-a produs mai târziu, în Merianul superior. Tot pe acest domeniu de interes a fost evidențiată asocierea cu alge rhodophyte și dasycladate, cu anumite organisme incrustante, dominate de foraminifere (Munteanu, 2005).

Spațiul de formare al acestor noduli a fost în zona subtidală de adâncime medie (10–100 m), pe șelful intern. Nivelul oxigenului a variat în jurul limitei inferioare, coborând adesea sub acesta. În aceste condiții a avut loc o sedimentare lentă, de tip *catch-up*. Nodulii s-au dezvoltat spontan, centrifug, crescând cu aproximativ 33–42 μ/an. Formarea bilelor a fost atribuită, în premieră, modelului sindiagenetic diafuziv, transferul ionic fiind determinat de oscilațiile aportului de materie organică din bazinul de formare (Munteanu, 2004).

3.5. Elemente de atractivitate speo-explorativă

Pe lângă resursele peisagistice și științifice, Peștera Tăușoarelor incită interesul unei categorii aparte de turiști, care aparțin unui turism de nișă, practicat la scară redusă, dar din ce în ce mai amplu – *speologia explorativă*. Aceasta presupune vizitarea unei peșteri neamenajate, în condiții precare, folosind echipamente și tehnică specială.

Acest tip de turism este cel mai potrivit peșterii de la Izvorul Tăușoarelor. Situl cavernicol conține foarte multe speleoteme și minerale rare, care pot fi puse în pericol de un turism de masă, cu fluxuri turistice ample. Din acest punct de vedere, turismul speologic se pretează la pretențiile sitului protejat. Speologii explorativi se deplasează în echipe reduse numeric, de 4–8 membri, folosesc tehnici de alpinism de peșteră, iar acest lucru îi obligă să absolve cursuri specializate, susținute de Școala Română de Speologie, din cadrul Federației Române de Speologie. Printre altele, absolvenții acestor cursuri sunt instruiți și verificați în tehnici de deplasare în subteran care conservă mediul, în identificarea și protejarea patrimoniului speologic.

Peștera Tăușoare cuprinde zeci de hornuri, care presupun cățărare alpină. Dintre acestea, multe sunt neexplorate, incitând la aventură și constituind un potențial turistic remarcabil (Foto 17).

Mai mult, deși protejată de lege, statutul de protecție de clasă A permite exercitarea unei forme delicate de turism, „ecoturismul”. Conform regulamentului ariei protejate, acesta permite vizitarea peșterii de către echipe ecoturistice, a căror vizită presupune activități de ecologizare, eliminare a

deșeurilor vegetale rezultate din putrezirea scărilor de lemn folosite în trecut, a șlamului mineralizat și a urmelor de vandalism de mediu. Echipele de ecologizare pot desfășura activități complementare de echipare de trasee și întreținere de echipări, în conformitate cu standardele speologice de siguranță și cu menționarea acestor activități în caietul de vizită. Echipele de ecologizare nu pot fi mai mari de 20 de membri, în limita a trei activități de 24 de ore la fiecare semestru (anexa, art. 7, pct. e).

Coroborând potențialul turistic al Peșterii Tăușoarelor, cu datele științifice colectate și cu Regulamentul de funcționare prezent în anexa lucrării, se poate concluziona că peștera nu este dispusă să suporte un turism de masă, datorită fragilității extreme a sistemului endocarstic, dar și a dificultăților foarte mari de pe trasee, care presupun o pregătire fizică excepțională și, pentru unele trasee, chiar folosirea tehnicii alpine. Acest lucru reduce plaja potențialilor turiști la sectorul de speologi.

4. Trasee turistice

Tabel caracteristici trasee turistice Tăușoare

Caracteristici	Traseu 1.	Traseu 2.	Traseu 3.	Traseu 4.
Altitudine pornire (m)	0	0	0	0
Altitudine sosire (m)	-182,1	+105,6	-185,9	+58,7
Diferență altimetrică (m, suma pantelor)	182,1	469,8	438,3	188,7
Distanță străbătută (km)	2,8	4,1	4,7	2,8
Timp estimat (h)	4	8	9	5
Grad de dificultate (standarde FRS)	2	3	2	2
Nivel de pregătire minim (standarde SRS)	-	TSA 1	-	TSA 1
Nr. de speoturisti în echipă	3-10	3-8	3-8	3-10
Surse de apă potabilă	DA	DA	DA	DA
Strâmtori ($\varnothing > 40$ cm)	2	8	3	-
Cățărare în ramonaj	-	DA	DA	-
Cățărare pe echipări TSA permanente și provizorii	-	DA	-	-
Cascade	-	DA	DA	-
Balustrade (tehnică de lonjă)	-	-	-	DA
Scări	7	7	7	4
Punți	1	1	1	1
Speleoteme calcitice	DA	DA	DA	-
Speleoteme sulfatice	DA	DA	DA	-
Situri fosilifere	DA	DA	DA	DA
Formațiuni peisagistice geomorfologice	DA	-	-	DA
Noduli sinergetici calcaroși	DA	DA	DA	-

Legendă:

FRS – *Federația Română de Speologie*, a fost înființată pe 28 mai 1994, sub egida Academiei Române, girat de Institutul de Speologie „Emil Racoviță”, prin unirea Comisiei Centrale de Speologie, Societății Române de Speologie și Carstologie, Societății Transilvănene de

Speologie, Societății Bănățene de Speologie și a Grupului de Explorări și Scufundări Subacvatice. Are afiliate 113 asociații și cluburi cu peste 3000 de speologi activi. Federația Română de Speologie este membră a Uniunii Internaționale de Speologie (UIS) – afiliată la UNESCO și a Federației Speologice a Uniunii Europene (FSUE);

SRS – Școala Română de Speologie – parte componentă a Federației Române de Speologie, Școala Română de Speologie are atribuții de educație speologică, asigurând școlarizarea celor care doresc să devină apti pentru practicarea speologiei alpine. Promovează speologia practică în condiții de siguranță și asigură, prin cursurile și cadrele sale, specializarea speologilor, în conformitate cu normativele celor mai evolute școli speologice din lume. Datorită rezultatelor obținute (printre care se numără și rata de accidentări în mediul subteran) este considerată a doua școală de speologie din Europa.

La calcularea altitudinală totală am folosit suma tuturor pantelor care trebuie depășite altimetric, în vederea conturării unui grad de dificultate adiacent celui stabilit de standardele speologice în uz național. Acestea se referă la următoarele categorii de dificultate:

- Peșteri de gradul 1: peșteri amenajate turistic, care nu necesită măsuri suplimentare de siguranță a deplasării;

- Peșteri de gradul 2: peșteri orizontale sau în pantă, cu târâșuri, strâmtori, ramonaie, traversări, care pot avea cursuri de apă de adâncime medie și mică, dar în care nu există pericolul de cădere în apă sau de inundare, iar pentru străbaterea lor nu este nevoie de echipament alpin de escaladă;

- Peșteri de gradul 3: peșteri sau avene care au suma verticalelor de ordinul zecilor de metri. În aceste cavități pot fi cursuri de apă semnificative, cu pericol de cădere în apă, cu potențial de inundare parțială sau totală, cu pericol de viitură, cu echipări permanente care pot fi urcate, în condiții de siguranță, fără a necesita echipament de escaladă, dar pentru parcurgerea cărora este nevoie de echipament tehnic individual și de cunoașterea tehnicilor de speologie alpină (TSA);

- Peșteri de gradul 4: sunt peșteri sau avene care au suma verticalelor de ordinul a sute de metri, sau peșteri foarte lungi, pentru parcurgerea cărora este nevoie de unul sau mai multe bivouacuri; pot fi și cavități active, în care există pericol de inundare parțială sau totală a unor porțiuni de galerie, cursul de apă fiind periculos și neputând fi evitat, cunoașterea înotului fiind obligatorie; pentru parcurgerea lor sunt obligatorii echipament tehnic individual și colectiv, echipament de escaladă complet;

- Peșteri de gradul 5: sunt peșteri total sau parțial inundate, pentru parcurgerea lor se vor utiliza echipament și tehnici de scufundare.

Pentru străbaterea traseelor din peșteri de gradul 3 este obligatorie cunoașterea tehnicii alpine speologice, precum și echipamentul special de alpinism de peșteră (Lațcu & Posmoșan, 1999).

4.1. Traseu 1: Intrare – Galeria de Întărire – Galeria 700 – Galeria Kilometru – Sala de Mese – Sala Bilelor – Galeria Gipsului – retur

Descrierea traseului

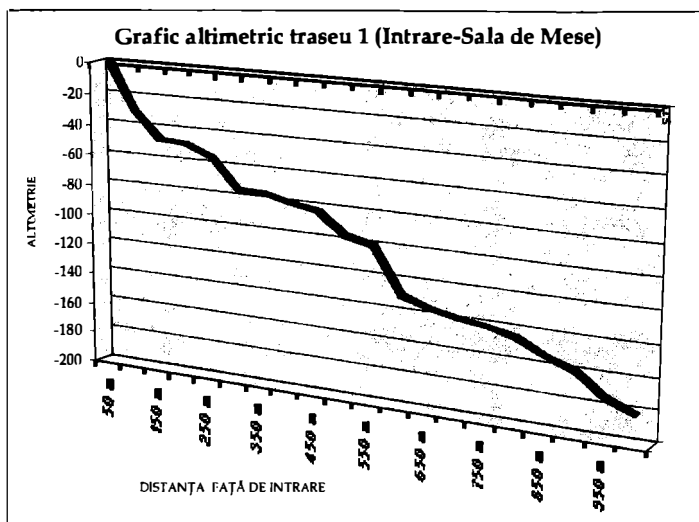
Intrarea se face pe la poarta de fier, coborând o galerie de tip „puț”, colmatată parțial cu detrituri incazonate, pe o scară de metal de 12 metri. Se

coboară cu grijă pe poteca speologică, folosindu-ne de dopurile de detrituri susținute pe trunchiuri de brad aduse de apă în peșteră. 50 de metri mai în aval ne aflăm deja la un nivel altimetric de -30 metri, față de intrare. Suntem în *Galeria de Înainteare*. Aici întâlnim primul fir de apă, având sursa în infiltrații de tip „sorb”, aflate în albia Văii Izvorul Tăușoarelor, în amonte față de intrare (neidentificate). Apa are calități deosebite, având o mare puritate organică și minerală. Pereții prezintă urme de corodare în regim vados, podeaua peșterii este formată din blocuri incazonate din pachete de calcar, în mixaj cu aluviuni alohtone transportate de ape. Pe partea stângă remarcăm primul punct de percolație, ocazie bună pentru a permite ghidului să explice hidrologia peșterii. După 100 de metri de la intrare, ne aflăm în *Galeria de Înainteare*, unde se pot remarca diacrlazele, fisurile tectonizate pe care s-a format Peștera Tăușoare. Coborâm o succesiune de scări metalice, apoi traversăm o punte de metal. La 400 de metri de intrare părăsim *Galeria de Înainteare*, ale cărei ape, tot mai bogate și mai involburate, continuă să coboare printr-o succesiune de cascade, spre *Sorbul Vechi*. Noi profităm de generozitatea naturii și intrăm pe o poartă mică de fier, pe o galerie fosilă, care se numește *Galeria 700* sau *Galeria Z*. Peștera se strâmtează, suntem nevoiți să mergem aplecați, dar peisajul continuă să ne ofere motive de interes. Pereții galeriei sunt tapetați cu lingurițe, apar primele xenolite, septe de tavan și primii martori aluvionari. Conturul transversal al *Galeriei 700*, în partea finală, oferă ghidului posibilitatea să explice, pe baza teraselor de eroziune, influența ultimelor două glaciațiuni Würm și Reiss, asupra genezei galeriei. Pereții se largesc apoi, și ne aflăm la 100 de metri sub nivelul intrării. Galeria de presiune pe care ne deplasăm se transformă într-o diacrlază strâmtă, de 40 cm., dar înaltă de peste 10 metri. Pe pereți apar martorii de eroziune, coloniile de chiroptere, și mai ales, fosilele. Ele ne arată originea calcarelor eocene și ne prezintă o imagine de ansamblu asupra vârstei planetei și a teribilelor modificări climaterice din cuaternar. Pe pereții galeriei se pot prezenta trepanoliți, septe, marmite de tavan, celebra fosilă de *Campanile Giganteum*. La 880 de metri de intrare urmează un pasaj în care se merge în „pasul piticului”, urmând forma meandrată a galeriei. La un kilometru de intrare ajungem în *Sala de Mese*, unde admirăm mirabilul, blocurile gigantice de calcar prăbușite din tavan, speleoteme calcitice, microgururi, planșee stalagmitice. În sala imediat următoare se pot admira enormul bloc de prăbușiri din tavan, înalt de 38 de metri, pe care, prin cățărare pe o potecă speologică argiloasă și cu declivitate pronunțată (40%), se ajunge la situl cu speleoteme calcitice. Ne întoarcem pe același drum spre *Sala de Mese* și, pe activul din dreapta, intrăm, pe distanța de 150 m, în *Galeria Gipsului*, unde admirăm frumoasele lamineuri de anthodite (oulofolite). După un timp de odihnă în *Sala de Mese*, unde consumăm hrana adusă cu noi și bem apă din activul principal al peșterii, întoarcerea spre suprafață se face pe același sector pe care am intrat.

Echipament necesar:

1. Salopetă speologică din cordură 500;
2. Cizme de cauciuc;
3. Subcombinezon din material sintetic, tip „polar”;
4. Cască speologică cu jugulară tip „Y”;

5. Două surse independente de lumină, pe sistem electric;
6. Baterii de schimb;
7. Sac pentru transport speologic (banană).

4.2. Traseu II: Intrare - Galeria de Înainte - Galeria 700 - Galeria Kilometru - Sala de Mese - Sala Bilelor - Galeria Gipsului - Alea Grașilor - Sala Leon Bîrte - Sala Aladin - Sala Oaselor de Urs - retur

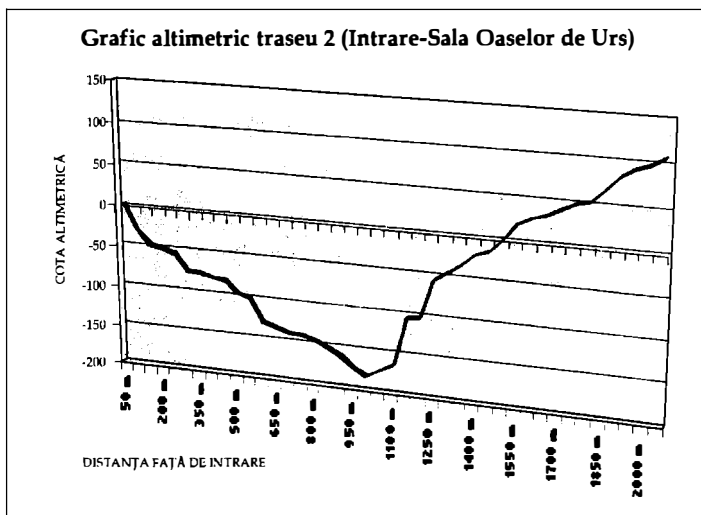
Descrierea traseului

Traseul al doilea urmează aceleași coordonate ca și primul, până în *Sala de Mese*. Din acest punct pătrundem spre *Galeria Gipsului*, unde, în loc să facem la dreapta spre situl cu oulofolite, urcăm în amonte cu activul. Ne încadrăm pe *Galeria Gipsului* și urcăm de-a lungul unei foste diacaze corodate de apă, acum fosilă, admirând speleotemele calcitice de picurare, ghipsul care se depune în cruste și în lamineuri. La 150 de metri ajungem la prima verticală, care are 10 metri. Aici există echipare permanentă. Coborâm în tehnica alpină, folosindu-ne de hamuri și coborâtoare, și ne continuăm drumul. 20 de metri, pe dreapta, admirăm *Altarul*, o splendidă perdea calcitică. După alte 200 de metri urcăm o mână curentă de tip „balustradă”, apoi, folosindu-ne de blocatoare, o verticală surplombată de 4 metri. Ne continuăm drumul, formațiunile calcitice sunt destul de impozante, trecem de *Sala lui Aladin* și de aglomerarea de stalactite, și ajungem la activul principal al peșterii. Urmăm în amonte cursul acestuia și apoi, după 210 metri, ajungem la o cascadă înaltă de 5 metri. Ne reechipăm cu tehnica alpină și urcăm, folosindu-ne de blocatoare, această cascadă. Deasupra ei, în ramonaj, ne cățărăm 8 metri, și părăsim, printr-un orificiu de presiune, galeria activă de sub noi. Pătrundem în *Alea Grașilor*, al cărei nume este ironic, pentru că aceasta este, de fapt, un traseu foarte încurcat, care înseamnă strecurarea printre blocuri de prăbușire care au astupat complet spațiu de prăbușire. După o cățărare chinuitoare prin aceste strâmtori, pătrundem în *Sala Leon Bîrte*, care poartă numele discretului și misteriosului descoperitor al peșterii.

Numele nu e ales întâmplător, pentru că, după ce am escaladat cascada în vultul apelor prăvălitate, în sala aceasta ne izbește o tăcere absolută. Nu suntem departe de destinația noastră. După încă o jumătate de oră de cățărare ajungem în *Sala Oaselor de Urs*, unde admirăm depozitul fosilifer de *Ursus Spelaeus* și *Ursus Arctos*. Cele mai multe fosile se află sub picioarele noastre, necercetate încă, dar, profitând de secționarea acestui orizont de către activ, remarcăm un craniu de urs de peșteră înclăștat în sedimente, ca și nenumărate alte fosile. Ne aflăm la 105,6 metri deasupra intrării în peșteră, dar, pentru a ajunge la suprafață, mai avem de urcat și de coborât aproape 500 de metri diferență de nivel.

Echipament necesar:

1. Salopetă speologică din cordură 500;
2. Cizme de cauciuc;
3. Subcombinezon din material sintetic, tip „polar”;
4. Bidon etanș speologic;
5. Cască speologică cu jugulară tip „Y”;
6. Două surse independente de lumină, pe sistem electric;
7. Baterii de schimb;
8. Sac pentru transport speologic (banană);
9. Ham de speologie;
10. Demiron speologic;
11. Coborător;
12. Lonjă speologică;
13. Două carabiniere fără siguranță;
14. Blocator de piept;
15. Blocator de mână;
16. Vestă pentru blocatorul de piept;
17. O carabinieră mică pentru vestă;
18. O carabinieră cu siguranță pentru coborător;
19. O carabinieră fără siguranță pentru frână la coborător.

4.3. Traseu III: Intrare - Galeria de Înaintare - Galeria 700 - Galeria Kilometru - Sala de Mese - Sala Bilelor - Cuburile de Zahăr - Galeria alpi- niștilor - Galeria de Înaintare - Galeria Waterway - Sala Amfiteatru - Galeria Vălenaș - Galeria Belgianilor - Sistemul Elevilor - retur

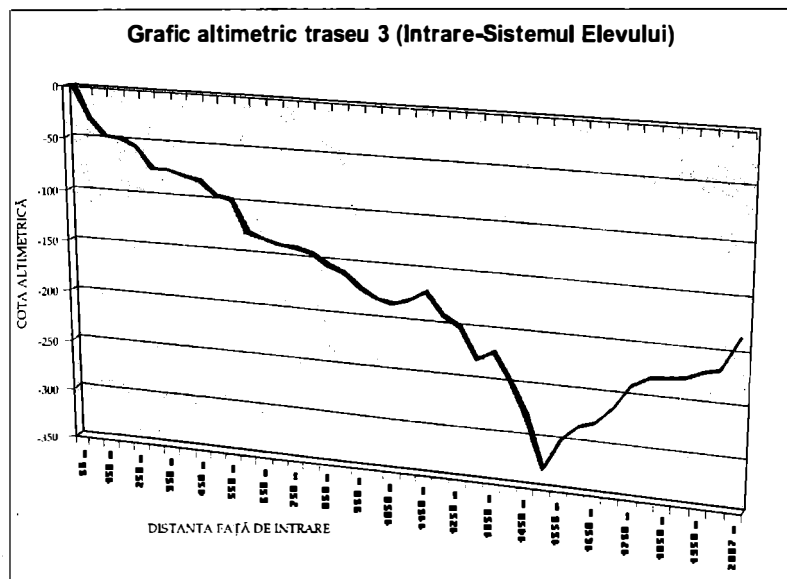
Descrierea traseului

Până în *Sala Bilelor*, este același traseu ca la celelalte, descris mai sus. Din *Sala Bilelor* ne continuăm drumul coborând, cu mare greutate, prin strâmtorile (trei la număr) care fac legătura dintre *Sala Bilelor* și etajul fosil inferior, *Galeria Alpieniștilor*. Cele trei strâmtori sunt pretențioase, datorită unghiului în care trebuie atacate de către speologi, și ridică probleme tehnice, necesitând o bună stăpânire de sine și o cunoștere a tehnicii de depășire a strâmtorilor. În *Galeria Alpieniștilor*, pe stânga, într-o zonă de percolație timidă, aflorează stalactite și stalagmite. Deși nu sunt foarte impozante, e de remarcat faptul că ele se dezvoltă pe un strat de argilă aluvionară, ceea ce le face extrem de sensibile. Ne mișcăm cu atenție printre ele, căci sunt adevărate castele de cărți de joc, și ne continuăm coborârea. Ne aflăm la 211 metri sub nivelul intrării, și observăm că toate detriturile prăbușite sunt acoperite de un stat consistent de lut, destul de rar întâlnit în Peștera Tăușoare. Acesta vine din partea dreaptă a direcției de coborâre. Pe stânga urmărim, pentru a evita accidentările prin alunecare pe argilă, peretele galeriei, care prezintă forme de tub de presiune. Pe alocuri se observă resturi din solurile aluvionare relict, martori ai torentelor care au năvălit în Tăușoare o dată cu topirea ghețarilor de la suprafață. Acest lucru este dovedit de analiza cu C_{14} de analiza făcută unei bucăți de lemn fosilizat, evaluată ca având o vechime de 1,4 k/ani. Curând ajungem la *Galeria de Înaintare*, aceeași pe care am părăsit-o acum trei ore, la intrarea în *Galeria 700*. Bem cea mai bună apă din lume și apoi continuăm coborârea cu activul. Pe pereții galeriei active se pot admira lingurițe, septe de tavan, o colomnelă, martori aluvionari, iar pe tavan, deasupra noastră și a teraselor de eroziune creată de cursul de apă, se observă albia primară a activului, care a coborât nu mai puțin de 15 metri până la nivelul actual. În dreptul unui gigantic bloc prăbușit părăsim activul și ne înscriem pe o galerie fosilă, colmatată parțial cu nisip aluvionar foarte fin și cu petice de argile. După 300 de metri ajungem în *Sala Amfiteatru*. Admirăm morfologia aparte a acestei săli, remarcăm lipsa blocurilor de inciziune și concluzionăm că absența acestora poate fi pusă pe seama unui activ, azi coborât nivelmetric. La capătul sălii începe *Galeria Vălenaș*. Este o galerie fosilă foarte înaltă, are trei metri pe alocuri, din nefericire este colmatată până aproape de vârf. Pe spațiul foarte îngust rămas în partea superioară a galeriei, ne târâm 74 de metri. Debușeul acestei galerii are loc în tavanul unei diacaze înalte, la baza căreia se aude un activ gălăgios. Ne aflăm în *Galeria Belgianilor*. Denumirea a fost dată în onoarea echipei belgiene care, în 1975, în colaborare cu speologii români, a descoperit această parte a peșterii. De aici coborâm în tehnica de ramonaj în activ și ne continuăm drumul în amonte, călcând cu cizmele direct în activ. Avem de urcat nu mai puțin de 370 de metri, prin galeria foarte strâmtă, ai cărei pereți corodați se apropie până la distanța de 40 de cm. O succesiune de 26 de cascade, între 0,5 și 2 m, ne pune condiția fizică

la încercare. Ne deplasăm cu mare atenție. Deasupra noastră se află blocuri de calcar încheștate între pereții galeriei, care nu trebuie mișcate. Partea superioară a galeriei ascunde intrarea în câteva sisteme fosile mari, dar distanța foarte mare la care ne aflăm, diferența de altitudine și dificultatea traseului nu ne permit să ne cățărăm spre ele. Ne continuăm drumul în amonte, depășim cu greutate cascadele (care, deși sunt mici, sunt foarte înguste, iar pereții sunt lipsiți de prize, cățărarea făcându-se prin ramonare). Aproape de terminalul acestei galerii părăsim activul și, după o cățărare epuizantă „la liber” de 20 de metri (nu există echipări TSA), intrăm în *Sistemul Elevului* (Foto 19). Este cel mai concreționat sit din peșteră. Drumul până aici este epuizant și pretinde o foarte bună condiție fizică, și o mare concentrare psihică. Dar răsplata este pe măsura efortului. Stalactite, stalagmite, helictite, planșee calcitice, coloane, baldachine, perdele, sunt în măsură să răsplătească efortul depus. Ne bucurăm de peisaj, ne mișcăm cu atenție printre aceste bijuterii endocarstice și, după o binemeritată pauză de masă, ne întoarcem pe același traseu.

Echipament necesar:

1. Salopetă speologică din cordură 500;
2. Cizme de cauciuc;
3. Subcombinezon din material sintetic, tip „polar”;
4. Cască speologică cu jugulară tip „Y”;
5. Două surse independente de lumină, pe sistem electric;
6. Baterii de schimb;
7. Sac de transport speologic (banană);
8. Bidon speologic etanș.

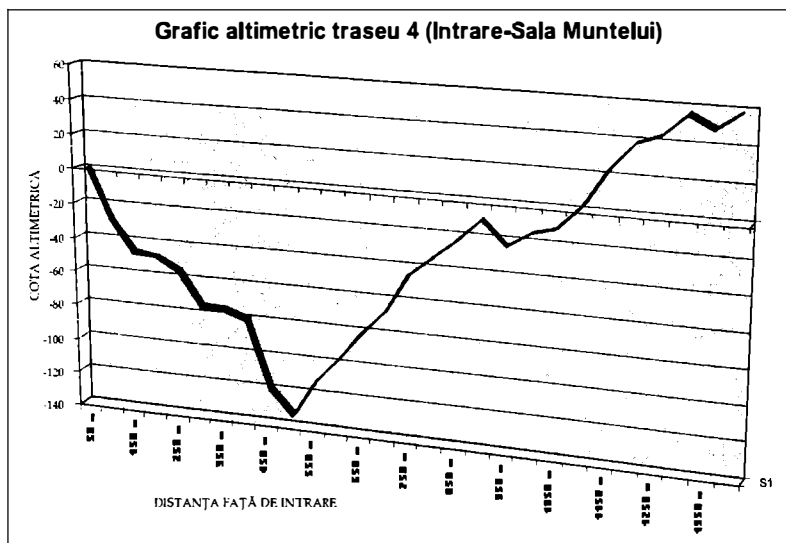
4.4. Traseu IV: Intrare - Galeria de Înaintare - Galeria 700 - Galeria Cosmuța - Galeria Kilometru - Sala Muntelui

Este unul dintre cele mai ușoare trasee din peștera de la Izvorul Tăușoarelor. Până în *Galeria 700* urmăm același traseu, deja cunoscut. În dreptul primelor scări din fosil, în loc să coborâm pe ele, urmăm balustrada care se află echipată permanent în tavanul diacazei. Aceasta presupune folosirea tehnicii alpine și a echipamentului alpin individual. Pentru depășirea în condiții de siguranță a acestei balustrade ne folosim de morfologia galeriei, care oferă, pentru tălpile picioarelor, nivele de eroziune confortabile. Aceasta nu trebuie să ne facă să ne deconcentrăm. Sub noi se află 20 de metri de gol, și, dacă privim sub noi, se văd scările care coboară spre *Sala de Mese*, prin *Galeria 700*. Folosim cu atenție lonja dublă speologică fixată în hamul speologic cu ajutorul unui demiron, asigurându-ne că suntem tot timpul lonjați în cel puțin una dintre cele două carabiniere fără siguranță ale lonjei (Foto 20). La capătul mâinii curente ne aflăm în *Galeria Cosmuța*. Putem să ne dezechipăm de ham și de lonjă, lăsându-le pe loc, pentru că restul traseului nu pretinde folosirea TSA. Avem de coborât o coardă de doi metri, până la capătul unei scări de duraluminu.

Galeria Cosmuța este un fost tub de presiune creat pe fisura unei diacaze tectonice. Până la nivelul de 2-5 m putem remarca lingurițele de coroziune, dar și forme de limonit și hematit, aflate în suspendare de-a lungul pereților. Nivelmetric, se coboară foarte puțin, dar această galerie ridică mari probleme de deplasare, datorită îngustimii ei și declivării ei pe laterală, la un unghi de ~70 grade. După 115 m, galeria debușează într-o alta, cu un aspect total diferit. Foarte mare, largă, cu mari depozite de prăbușiri, această galerie, care se numește *Kilometru*, are aspectul unei săli prelungi. Urcăm, cățărându-ne peste blocurile de calcar prăbușite, și, după 560 de metri, intrăm în *Sala Muntelui*. Aceasta este cea mai mare sală din Peștera Tăușoarelor. Dispusă pe două nivele, datorate sedimentării unui platou de prăbușiri, intrarea în sală se poate face pe două părți. Dimensiunile ei foarte mari (100 m x 60 m), precum și aglomerarea de detrituri incalionate, face ca ieșirea din această sală să fie greu de găsit. Admirăm cele două sorburi prin care se infiltrează apele din Valea Izvorul Tăușoarelor, și care formează cursul de apă subteran care, în *Sala de Mese*, prin *Sistemul Sasca*, devine afluent al *Galeriei de Înaintare*.

Echipament necesar:

1. Salopetă speologică din cordură 500;
2. Cizme de cauciuc;
3. Subcombinezon din material sintetic, tip „polar”;
4. Cască speologică cu jugulară tip „Y”;
5. Două surse independente de lumină, pe sistem electric;
6. Baterii de schimb;
7. Sac de transport speologic (banană)
8. Ham speologic;
9. Lonjă speologică;
10. Două carabiniere fără siguranță.

4.5. Riscuri și vulnerabilități

În calitate de custode al acestei peșteri, care are un regim de protecție special, supusă normării europene privind ariile protejate, ca speolog și iubitor de natură, îmi fac o datorie de onoare din a încheia descrierea potențialului turistic al Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor prin enumerarea câtorva riscuri și vulnerabilități la care sistemul endocarstic poate fi supus, în urma rulării unui turism de masă, eficace din punct de vedere economic. În detalierea acestor riscuri am ținut cont atât de opiniile publicate de cercetători din sfera endocarstului și a disciplinelor conexe, cât și de pozițiile cuantificate de către mine în urma celor doi ani de documentare necesară elaborării Regulamentului ariei protejate Sit „Natura 2000” – indicativ ROSCI0193 -Peștera Tăușoare și a Ariei protejate de interes comunitar Peștera Tăușoare – indicativ 2.206. Din discuțiile și corespondența purtate cu profesori universitari, cercetători care au desfășurat activități științifice în arealul cavernicol, am reținut opiniile pertinente cu privire la potențialul acestei arii de a suporta prezenta antropică, în condițiile în care inventarul subteran este unic, irepetabil și delicat. La aceasta am adăugat propriile mele observații nemijlocite, cuprinse în caietele de teren personale, în timpul celor zece ani de când mă ocup de această peșteră, cu o frecvență de aproximativ o vizită pe săptămână.

Trebuie arătat, din capul locului, că există două tipuri de vulnerabilități și riscuri pentru integritatea sistemului endocarstic Tăușoare-Zalion; cele externe și cele interne.

Vulnerabilități externe – se referă la impactul activităților antropice și naturale din arealul de impact suprateran de deasupra peșterii. Vulnerabilitățile naturale sunt cele care derivă din modificările vegetative din spațiul de impact suprateran, independente de activitatea umană (de exemplu, incendiarea pădurii de către fulgere, modificări ale solurilor prin fenomene de șuroire, ravenare, ori cele referitoare la regimul hidric al peșterii,

colmatarea sorburilor, decolmatarea altor sorburi, activarea unor galerii fosi-le, chiar și pericolul transformării Peșterii Tăușoare într-o peșteră receptoare, având în vedere că albia Văii Izvorul Tăușoarelor se află la doar opt metri de intrarea peșterii și la o diferență altimetrică de doar 25 cm. Din punctul de vedere al atitudinii de mediu, sunt adeptul teoriei abstenenței, care presupune neimplicarea omului în procesele naturale desfășurate în peșteră, și accep-tarea noilor condiții impuse de factorul natural. Singura excepție prevăzută în cutuma speologică este situația de forță majoră, când, pentru salvarea vieții umane, se acceptă intervenția brutală în mediul cavernicol și cel supratran de referință.

În ceea ce privește vulnerabilitățile externe antropice, lista este lun-gă și reprezintă obiectul unei cercetări asidue din partea savanților. Acestea sunt defrișările, incendiile de pădure cu origine antropică, construcția șose-lelor, alterarea zonelor riverane, poluarea organică, poluarea cu metale grele, poluarea cu petrol și alte produse chimice, amenajările hidrotehnice, industria extractivă a calcarelor, agricultura și ploile acide (Tercafs, 2003).

Vulnerabilitățile interne.

Turismul contemporan trebuie să se desfășoare în spiritul dezvoltării durabile, al respectului pentru valorile de mediu care trebuie transmise urmă-toarei generații. Peștera, fiind un mediu cu degradare ireversibilă, solicită aten-ția sporită în evaluarea riscurilor de mediu ale actului de turism.

- **Vizitele** - e cunoscut faptul că hainele pot fi o contaminare reală în peș-teri. Din acestea se desprind fire sintetice sau naturale care contaminează bio-tica peșterii. Studii făcute asupra comunității microbiene din Peștera Carlsbad au arătat că potecile speologice sunt contaminate cu bacterii indicatoare pentru oameni (*Bacillus sp.*, *Escherichia coli*, *Staphylococcus aureus*), fiind nevoie de săptămâni până când, în absența vizitatorilor, mor (Northup & alții, 1997);

- **Supra-aglomerarea** - reprezintă vizitarea excesivă a unei peșteri. Aceasta determină modificări majore și deteriorări grave ale mediului subte-ran. Este un element de care trebuie ținut cont în orice inițiativă turistică. De aceea orice vizitare a peșterii, indiferent de scopul ei (turistică, documentară, științifică, explorativă), trebuie să fie raportată la „suportul de mediu”- adică la limita dincolo de care efectele prezenței umane în cavernament produce modi-ficări ireversibile;

- **Vandalismul** - (Foto 18) este un fenomen care însoțește actul turis-tic oriunde în lume (Viehmann, 2010). În 1980, în Franța, una dintre cele mai frumoase peșteri ale țării, a fost distrusă sistematic din pură plăcere, pe mai mult de un kilometru din lungimea ei, fiind deteriorate speleotemele și vopsiți pereții. În Peștera de la Tăușoare, vandalismul de mediu a încetat o dată cu dubla securizare a cavernamentului cu porți metalice, dar urmele vandalilor sunt încă vizibile. S-a constatat că singura posibilitate de a opri turiștii să rupă sau să atingă speleotemele este construirea de balustrade la distanțe mari de acestea. Din păcate, peștera noastră are o morfologie a siturilor concreționate care nu permite acest lucru.

Concluzii

Peștera de la Izvorul Tăușoarelor prezintă un cert potențial turistic, alături de cel științific. Endocarstul de 20.000 de metri extindere, o mare varietate geomorfologică, diversitate mineralogică, habitat pentru mii de chiroptere și specii troglobionte endemice, peștera, în jurul căreia s-au țesut legende pline de comori, zâne și balauri, va continua să incite curiozitatea publică.

În demersul meu am ținut cont de specificitatea acestui spațiu protejat, dar și de argumentația susținerii unui demers turistic. În calitate de custode al peșterii, sunt supus, permanent, presiunii unui public dornic să practice turismul, și pe care trebuie să-l refuz, în majoritatea cazurilor.

Turismul modern are nevoie de infrastructură de acces. Deși este situată în apropierea unui drum de acces, în cazul Peșterii Tăușoare, accesul se face pe un drum îngrozitor, cu statut de drum comunal, dar, de fapt, aflat sub nivelul calitativ al majorității drumurilor forestiere din arealul Munților Rodnei. Cei 30 de km care despart centrul de comună Rebrișoara de peșteră înseamnă 120 de minute de drum epuizant, care supune la mari solicitări tehnice autovehiculele, iar pe șoferii acestora îi aduce în pragul exasperării. Pe întreg perimetrul comunei Rebrișoara nu există nici o unitate de cazare care să poată susține turismul, chiar și unul de mică anvergură.

La aceasta se adaugă regimul de protecție al peșterii, care este clasificată cu gradul de protecție „A”, grad maximal. În conformitate cu legislația enumerată în prezenta lucrare, singurele activități turistice permise sunt cele care îmbină ecologia, conservarea mediului și îndepărtarea urmelor vandalismului de mediu. Această formă de turism este menționată de legiuitor sub forma de „ecoturism”, fără ca acesta să definească cu rigurozitate conceptul. Pornind de la experiența (puțină) a colegilor din breasla speologilor care se ocupă de arii protejate subterane, am căutat să dau o interpretare acestui concept, pentru a permite, în limite bine stabilite, accesul ecoturistilor în peștera protejată. E o formă de turism aparte, în care celui care pătrunde, în cadrul echipelor de ecologizare, i se permite accesul la minunățiile din spațiul cavernicol, iar în schimb, aceștia depun o formă de muncă în folosul peșterii, ajutând la ecologizarea ei (îndepărtarea urmelor de șlam de carbid, a inscripțiilor de pe pereți, a scărilor din materie de origine vegetală scoase din uz și aflate în descompunere, întreținere de echipări permanente). În conformitate cu Regulamentul peșterii, ecoturismul, cu o activitate clar lămurită de actul normativ, se poate face în limita a trei echipe de maxim 20 de membri x 24 ore/ semestru, aceasta însemnând un număr de 40 de ecoturști x 24 ore/an sau 80 ecoturști x 12 ore/an. Intenția noastră a fost să asigurăm un flux de vizitatori sub nivelul suportului de mediu intuit și prefigurat de studiile efectuate în Peștera Tăușoare, pentru a nu degrada ori perturbă sistemul.

Trebuie recunoscut faptul că limita suportului de mediu nu este clar determinată. Pentru aceasta este nevoie de studii de impact, de inventarierea exhaustivă a potențialului științific al peșterii, de montarea de data-loggere, de colectarea de date, cuantificarea acestora și interpretarea lor. La scara peșterii,

acesta înseamnă un efort pe care nici o instituție nu și l-a permis. Tocmai de aceea custodele (*Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud*), în parteneriat cu *Consiliul Județean Bistrița-Năsăud*, a depus la autoritatea de resort, o cerere pentru accesarea de fonduri structurale europene în vederea realizării unui plan de management eficient al peșterii, care să includă, printre altele, un amplu proces de inventariere, cercetare și interpretare a datelor necesare stabilirii valorilor funcționale ale sistemului endocarstic. La baza acestor studii va sta realizarea unei cartografieri integrale în sistem GIS (*Geographic Information Systems*). Abia în faza post-implementare a planului de management vom fi în măsură să stabilim, pe baza unor evidențe științifice, caracteristicile suportului de mediu al Peșterii Tăușoare. Atunci vom ști, cu certitudine, câți turiști pot intra în peșteră, pe ce galerii, în ce anotimp și pentru cât timp, iar zonarea interioară a ariei protejate va putea lua în evidență un asemenea aspect.

Analiza datelor arată că turismul de masă este irealizabil, la ora actuală, în Tăușoare. Cauzele, dincolo de restricțiile actuale de ordin legislativ, sunt următoarele:

1. Lipsa unei infrastructuri rutiere;
2. Lipsa rețelei de alimentare cu energie electrică;
3. Lipsa unităților de servicii turistice primare și secundare (cazare, masă);
4. Imposibilitatea, din punct de vedere geomorfologic, a amenajării unei structuri de echipări în peșteră care să permită un turism în condiții de siguranță și confort;
5. Imposibilitatea, datorită aceleași morfologii endocarstice, a elaborării unor trasee de nivel mediu sau ușor, care să poată fi accesate de turiști; traseele minime care să permită accesul la valori peisagistice cu potențial atractiv au lungimi de 2,8-4,7 kilometri, durează între 4 și 9 ore, se desfășoară pe diferențe de nivel de sute de metri și presupun depășirea unor obstacole dificile (strâmtori, galerii înguste, cățărări în ramonaj, cățărări „la liber”), și, ceea ce e mai greu de realizat, folosirea unor tehnici de escaladă alpină care presupune absolvirea unor cursuri de TSA. La aceasta se adaugă folosirea unor echipamente speciale.

Cu toate acestea, cauza turismului în Peștera Tăușoare nu este pierdută. Există o formă de turism de nișă care se pretează la condițiile normativului instituit de autoritatea de mediu și de custode: speo-turismul. În România există peste 3.000 de speologi practicanți, legitimați la cluburi de speologie, având pregătire alpină și în protecția mediului cavernicol. În Europa, numărul speologilor practicanți este trecut de 150.000 de membri legitimați. Acest bazin de receptare poate determina un flux turistic de anvergură mică, sub limita suportabilității mediului din sistemul carstic Tăușoare-Zalion, care poate contura o formă de turism consacrată.

În opinia mea, turistul-speolog este singurul pregătit să pătrundă în Peștera de la Izvorul Tăușoarelor. Chiar dacă, în urma realizării unor studii de impact de mediu relevante, numărul vizitatorilor îngăduiți de legislator va trece de cel prevăzut actual, nici un alt tip de turist nu este pregătit, fizic și psihic, să pătrundă în străfundurile peșterii. Turistul-speolog este singurul care are

pregătirea tehnică pentru depășirea obstacolelor din peșteră, care are tenacitatea de a străbate enormele spații subpământene, cu o declivitate accentuată și care necesită un consum fizic substanțial. De asemenea, el are educația necesară protejării acestui spațiu delicat, în care chiar și simpla urmă a palmei pe perete determină modificări ale mecanismelor sistemului de mediu. Speoturistul are pregătirea tehnică pentru a folosi metodele de alpinism necesare în progresie, precum și dotarea tehnică necesară (și care, spre deosebire de industria turistică a skiului, nu poate fi împrumutată, echipamentele speologice alpine fiind personalizate).

Prezentul studiu se vrea un răspuns la întrebările care îmi sunt puse cel mai des, în legătură cu Peștera Tăușoare:

- *Se poate face turism în Tăușoare?*
- *De ce?*
- *Cine poate fi turist în Tăușoare?*

Viitorul plan de management eficient al ariei protejate va releva, cu siguranță, statutul omului care dorește să pătrundă în acest areal, indiferent de scopul vizitei sale (cercetare, documentare, scop turistic, ecoturistic).

TOURISTIC POTENTIAL OF THE IZVORUL TĂUȘOARELOR CAVE

Abstract

Tausoare Cave is situated at 941meters below sea level, in the Rodnei Mountains. Among horizontal caves, Tausoare system is the deepest in Romania, and counts a total length of approximately 20 kilometers. Not only recognized as a scientific reserve, but also included in the Natura 2000 European Networking Programme, Tausoare Cave is known for being winter shelter for several thousands of hibernating bats.

Although all exploration in this cave seemed to have ended in the 1980s, the cave doesn't cease to surprise us, revealing an everlasting potential for tourism. From now on, it's us who have to decide how to protect the cave and at the same time make it accessible for the ever-growing number of tourists eager to discover the underground world.

Bibliografie

- Baciu, N., (1990): *Studiul granulometric și mineralogic al depozitelor aluvionare din Peștera Izvorul Tăușoarelor (M. Rodnei)*, în „Peștera”, nr. 3, Buletinul C.S.E.R. Cluj-Napoca.
- Barintoni, I. C., (1997): *Geotectonica terenurilor metamorfe din România*, Edit. Carpatice, Cluj-Napoca.
- Bleahu, M., (1982): *Relieful carstic*, Editura Albatros, București.
- Bleahu, M., Decu, V., Negrea, St., Pleșa, C., Povara, I., Viehmann, I., (1976): *Peșteri din România*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București.
- Borda, C., Borda, D., (2005): *Chiropterele-relații cu omul și mediul înconjurător*, Ed. Napoca Star, Cluj-Napoca.
- Bulz, C., (2010): *Biserica din Gersa, reabilitată cu fonduri europene*, în *cotidianul Răsunetul*, 09.07.2010, Bistrița.
- Buta, I., Buta, A. A., (1979): *Munții Rodnei. Colecția. Munții noștri*, nr. 20, Editura Sport-Turism, București.
- Domșa, M., (1988): *Geneza mirabilitului din peștera Tăușoare, Munții Rodnei*, Buletin C.S.E.R. Cluj-Napoca, „Peștera” nr. 2, Tipo Agronomia, Cluj-Napoca.

- Domșa, M., (1990): *Primul pas*, Buletin CSER Cluj-Napoca, „Peștera”, nr. 2, Supliment, Tipo Agronomia, Cluj-Napoca.
- Domșa, M., (1990): *Notă date asupra geologiei Peșterii de la Izvorul Tăușoarelor, (Munții Rodnei, România) notă preliminară*, în Buletin C.S.E.R., Cluj-Napoca, „Peștera”, nr. 3, Tipo Agronomia, Cluj-Napoca.
- Domșa, M., Popa C., (1993): *New bear remains discovered in Romanian caves*, Anuarul Științific al Societății Ardelene de Speologie, Tipo Agronomia, Cluj-Napoca.
- Fabian, C., Viehmann, I., (1979): *Morphogenese des billes calcaires dans la caverne de Tăușoare (Monts Rodna, Roumanie)*, Travaux des L'Institut de Spéléologie „E. Racovitza”, tom. XVIII, București.
- Gafta D., Mountford, O., (2008): *Manualul de interpretare a habitatelor Natura 2000 din România*, Ed. Risoprint, Cluj- Napoca.
- Geografia României, (1987): *Carpații Românești și Depresiunea Transilvaniei*, vol. III, Ed. Academiei R.S.R., București.
- Ghinea, D., (2000): *Enciclopedia geografică a României*, Ed. Enciclopedică, București.
- Jude, L., (1972): *Les anthodites des Monts de Rodna*, Travaux des L'Institut de Spéologie „E. Racovitza”, nr. XI, București.
- Kovacs, H., (1989): *Paradoxical consequences of the impact between man and cave*, 10th Intern. Congr. Speleol., Budapesta, Commun, 2, 606–607.
- Krautner H. G., Krautner FL., (1970): *Formațiunile cristaline din Versantul Nordic al Masivului Rodnei, Dări de seamă ale ședințelor Institutului Geologic*, vol. LX, București.
- Lațcu, V., Posmoșan, A., (1999): *Tehnica Speologiei alpine*, manual, Editura CORSA, Oradea.
- Manolache, E., Drăgan-Bulandra, M., Kiss, Ș., (1991): *Cercetări microbiologice și enzimologice în Peștera Tăușoare și Peștera Mare din Valea Firii*, în „Studia Univ. Babeș-Bolyai”, Biologia, XXXVI.
- Moldovan, O. T., (2002): *Coleoptere din peșteri (adaptări, taxonomie, ecologie, feromoni, comportament, protecție)*, Editura Accent, Cluj-Napoca.
- Moldovan, O. T., (2006): *Recomandări privind managementul și monitorizarea peșterilor turistice*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca.
- Moșiu, A., Viehmann, I., Strusiewicz, R., (1977): *Découverte des nouveaux minéraux dans la grotte Tăușoare (Monts Rodna)*, Travaux des Institut de Spéologie „E. Racoviță”, nr.XVI, București.
- Munteanu, C. M., (2005): *Reconstituirea paleomediului depozitional aleogen din sud-vestul Munților Rodnei și particularitățile carstogenetice ale zonei Izvorul Tăușoarelor*, Universitatea București, teză de disertație.
- Munteanu, C., (2004): *Studiul complex al depozitelor calcaroase priabonian-rupeliene din regiunea Peșterii Izvorul Tăușoarelor (Munții Rodnei), cu considerații asupra genezei nodurilor carbonatici*, lucrare de diplomă, Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de biologie și geologie.
- Munteanu, C. M., Salanța, M. C., Viehman, I., (1999): *Particularités sur la morphogenése d'une grotte tectonique des Monts Rodnei de la Roumanie. Colloque International „Karst”99”, Mende-Vercors (Franța)*.
- Muzeul Grăniceresc Năsăudean, (2011): *Fondul de documente „Iosif Viehmann”*.
- Nițu, E., Popa, I., Nae, A., Iușan, C., (2008): *Faunal researches on the invertebrates (Coleoptera, Orthoptera, Collembola and Araneae) in the Rodnei Mountains Biosphere reserve*, în Travaux de L'Institut de Speologie „Emile Racovitza”, Tome XLVII, București
- Northup, D., Beck, K., Mallory, L., (1997): *Human impact on the Microbial Communities of Lechugurilla Cave: Is Protection Possible During Active Exploration?*- Abstract of the Biology Section Meeting, National Speleological Society Convention, June 26, 1997, Sullivan, Missouri, 1.

- Onac, B., (1987): *Unele aspecte privind modul de apariție și originea gipsului din Peștera Tăușoare și Peștera Vântului*, Buletin Speologic nr. 11, F.R.T.A.-C.C.S.S., București.
- Popa, C., (1988): *Peștera de la Izvorul Tăușoarelor*, Buletin C.S.E.R. Cluj-Napoca, „Peștera”, nr. 2, Tipo Agronomia, Cluj-Napoca.
- Povară, I., Goran, C., Walter, F. G., (1990): *Speologie*, Editura Sport-Turism, București.
- Sârcu, I., (1978) ; *Munții Rodnei-studiu morfogeografic*, Ed. Academiei, București.
- Silvașanu, G., (1980): *Explorări în Munții Rodnei (Unde este situată Peștera Tăușoare)*, Buletin C.S.E.R. București, nr. 7, Tipografia Univ. București.
- Silvestru, E.,(1984): *The relationship between tectonics and karstification in the cave from Izvorul Tăușoarelor (Rodna Mountains)*, Theoretical and Applied Karstology, nr. 1, Inst. de Speologie „E. Racoviță”, București.
- Silvestru, E., Viehmann, I., (1982): *Étude de microtectonique comparée dans le Karst des Monts Rodna (Roumanie)*, în Travaux de Institut de Spéologie „E. Racoviță”, nr. XXI, București.
- Silvestru, E., (1990): *On the genesis and evolution of mirabilite in The Cave of Izvorul Tăușoarelor (Romania)*, în Travaux de L'Institut de Spéologie „E. Racovitza”, tom. XXIX, Editura Academiei Române, București.
- Tercafs, R., (2003): *Protecția domeniului subteran- principii de conservare și instrumente de management*, traducere de Oana Moldovan, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca.
- Theodorescu, C., (2009): *Peștera Tăușoare din Munții Rodnei, potențial turistic și perspectivă legislativă*, în „Arhiva Someșană”, nr. VIII, Năsăud.
- Theodorescu, C., (2003–2010): *Mesagerul de Bistrița-Năsăud*, cotidian.
- Valenciuc, N., Valenciuc, M., (1973): „*Hibernarea, gestația și nașterea la unele specii de chiroptere*”, în „Studii și comunicări”, Bacău.
- Viehmann, I., (2007): *Peștera de la Izvorul Tăușoarelor (Munții Rodnei)*, în „Simpozion aniversar”, „De la Pietrosu Mare la Parcul Național Munții Rodnei”, Borșa.
- Viehmann, I., (2010): *Protecția mediului*, Editura Dacia, Cluj-Napoca.
- Viehmann, I., (1977): *Résultats de le expedition belgo-roumain de la grotte de Tăușoare (Monts Rodna, 1971)*, în Proceedings of the. 6th International. Congress. of Speleology, Olomovc, C.S.S.R., Academia Praha.
- Viehmann I., Șerban M., (1962–1963): *Notă preliminară asupra Peșterii Izvorul Tăușoarelor*, Lucrările Institutului Speologic „E. Racoviță”, I-II, București.
- Viehmann, I., Crăciun, V., Racoviță, G.H.: *Corelație dintre rețeaua hidrografică subterană din complexul carstic Tăușoare-Zalion și morfologia de suprafață*, material nepublicat, din Fondul de documente „Iosif Viehmann” aflat în custodia Muzeului Grăniceresc Năsăudean.
- Viehmann, I., Rusu, T., Ș, M., (1964): *Complexul carstic Tăușoare-Zalion (Munții Rodnei)*, Lucrările Institutului Speologic „E. Racoviță”, III, București.
- Viehmann, I., Șerban, M., (1987): *Eocene limestone karst in The Rodna Mountains. The Eocene from Transylvanian Bassin*, Cluj-Napoca.

ANEXE

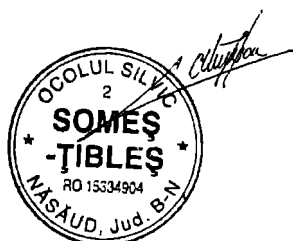
Ocolul Silvic Somes-Tibles

Nr. 2367 / 01.09. 2010

Situatia parcelelor de padure aferente " PESTERII TAUSOARE"

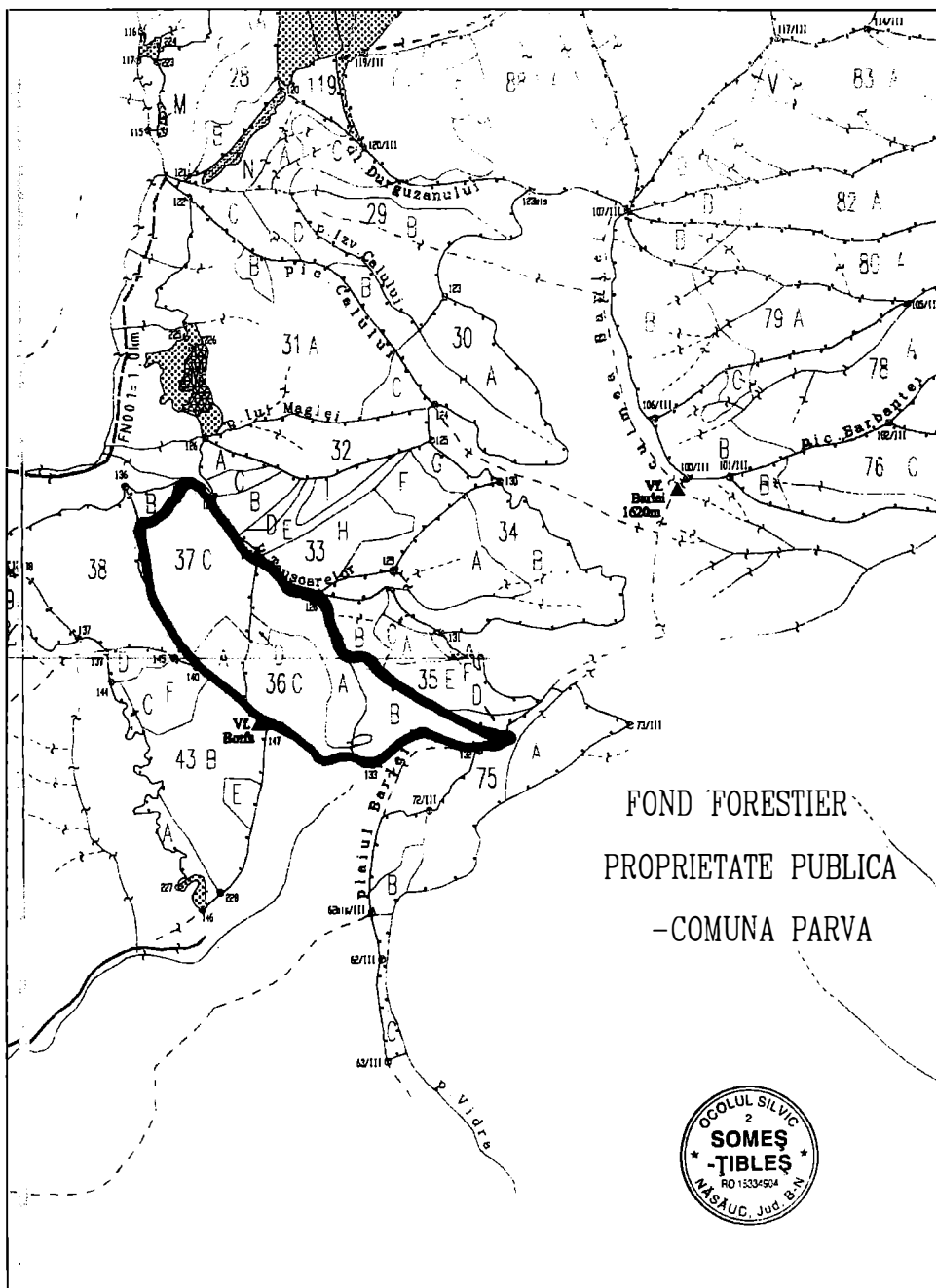
Nr. crt.	U.B. I Rebrisoara		
	u.a. amenajament vechi	u.a. amenajament in vigoare	Suprafata (ha)
0	1	2	3
1	49A	36A	13.1
2	49B	36B	11.4
3	49C	36C	14.5
4	49D	36D	0.8
5	50A	37A	5.2
		37C	24.1
Total	-	-	72.1

Sef Ocol,
Ing. Muresan Mihail

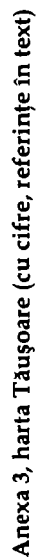

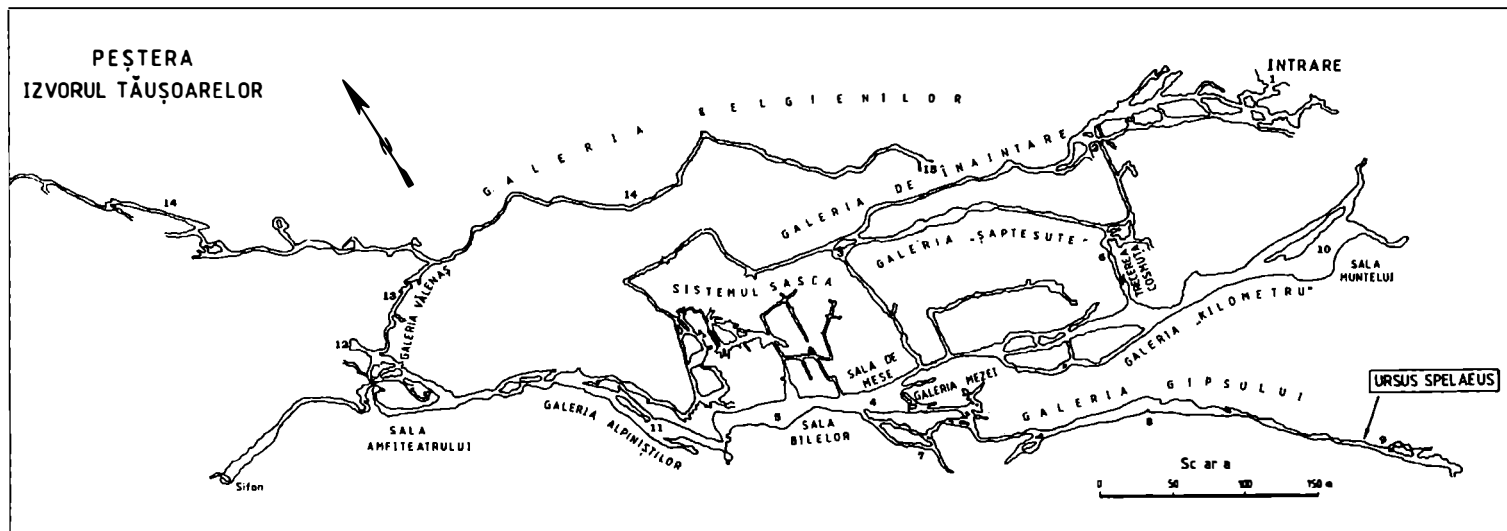
Fond forestier,
Ing. Tanase Dragos

Anexa 1, fișă de amenajament silvic, harta amenajament silvic suprafață suprateană protejată, Peștera Tăușoare

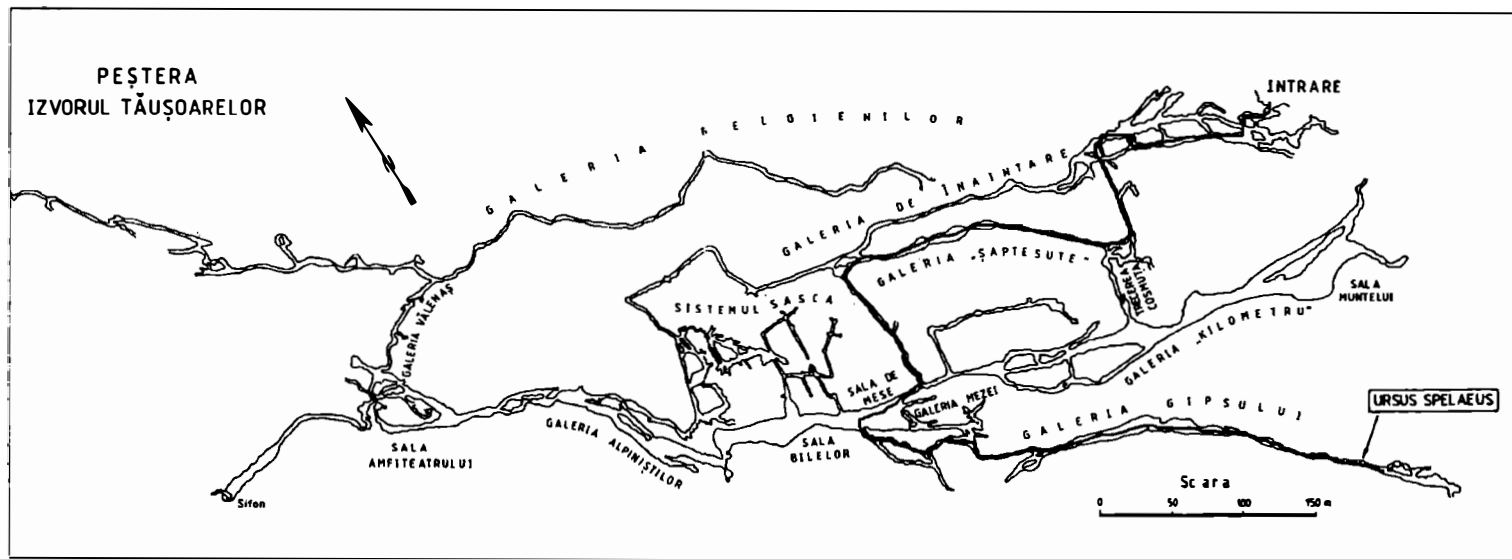
Anexa 2, harta suprafețelor aflate sub influența directă a activelor (cu negru)

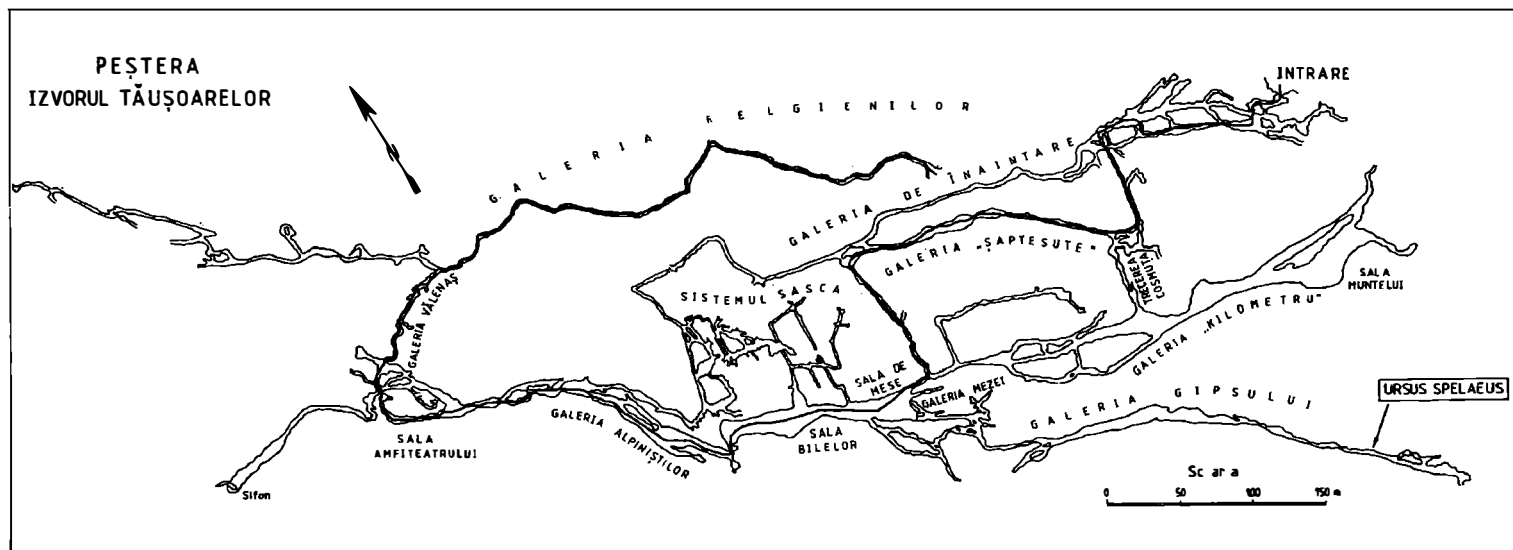

Anexa 4, harta traseu 1 (Intrare - Sala de Mese)

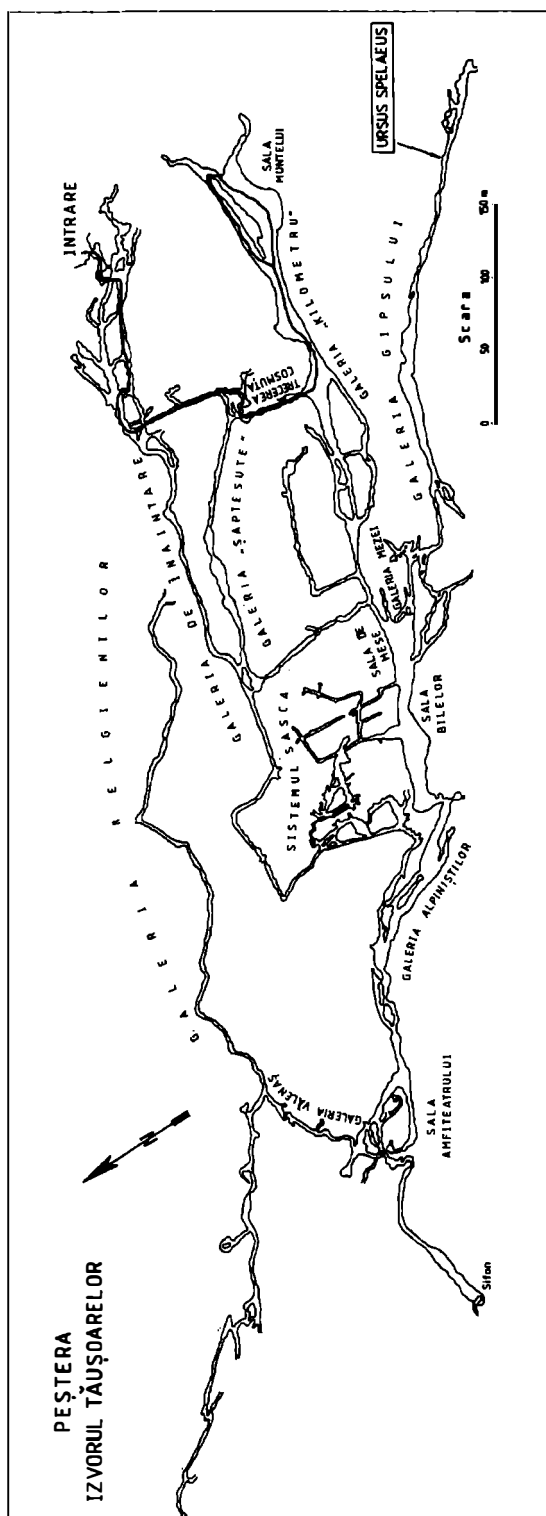

Anexa 6, harta traseu 3 (Intrare – Sistemul Elevului)

Anexa 7, harta traseu 4 (Intrare-Sala Muntelui)

Anexa 8. Planșe foto

Foto 1 (Drumul 172 D)
(speleoteme calcitice)

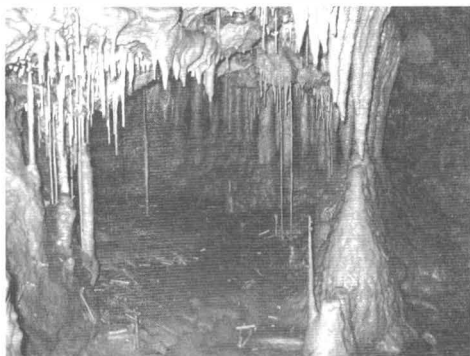

Foto 2 (speleoteme calcitice)

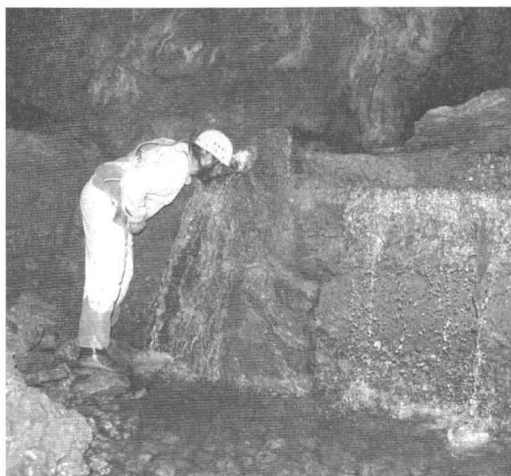

Foto 3 (Activ Tăușoare)

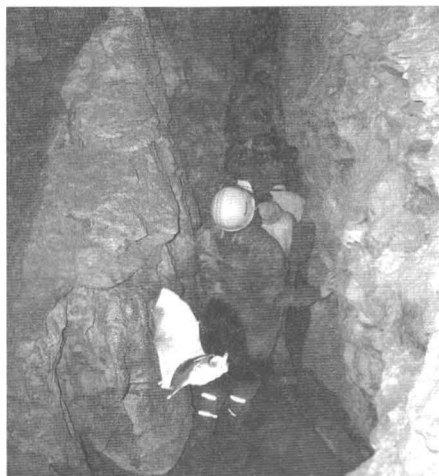

Foto 4 (Galeria-diaclază)

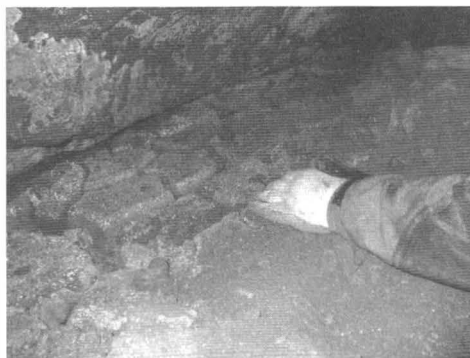

Foto 5 (Soluri poligonale)

Foto 6 (Folosirea foliei termoizolante în
timpul vizitelor de peste 5 ore)

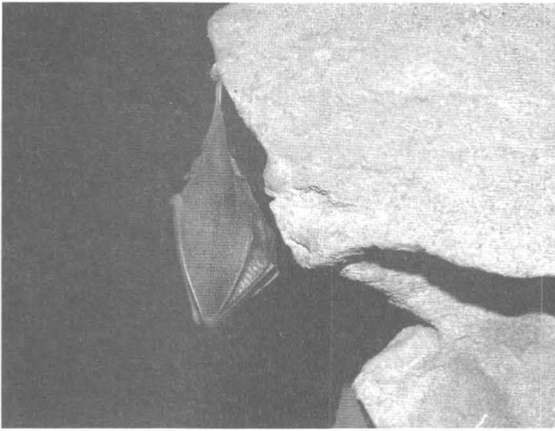

Foto 7 (Rhinolophus)

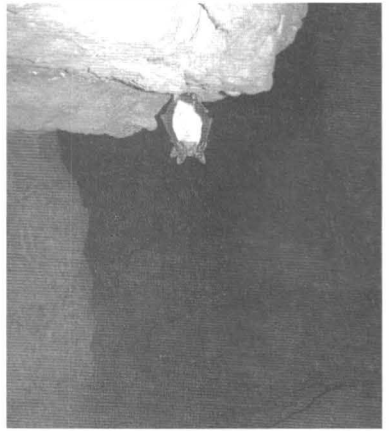

Foto 8 (Myotis)

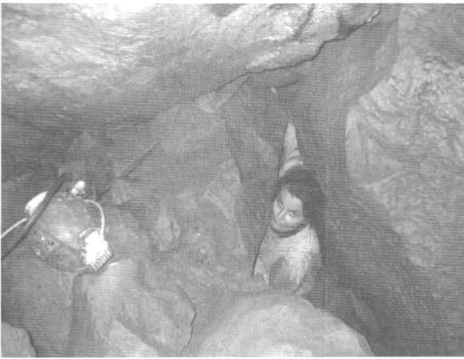

Foto 9 (Traseu de coborâre)

Foto 10 (Traseu pe galerie
pe con de prăbușiri) semicolmată)

Foto 11 (Traseu prin tub de presiune)

Foto 12 (Mirabilit)

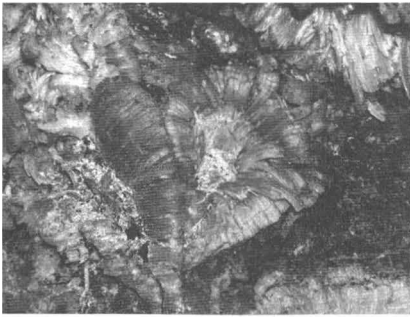

Foto 13
(anthodite – oulofolite)

Foto 14
(Fosilă de Campanilae Giganteum)

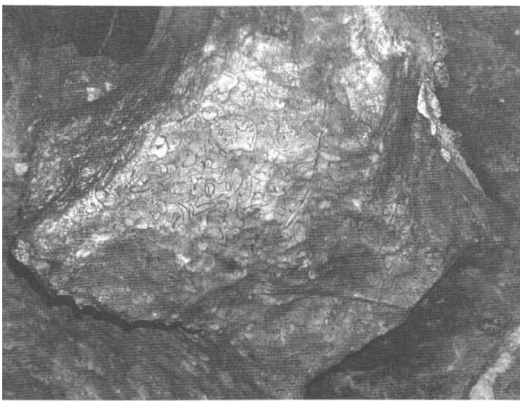

Foto 15
(Fosile lamelibranchiate)

Foto 16
(Noduli carbonatici)

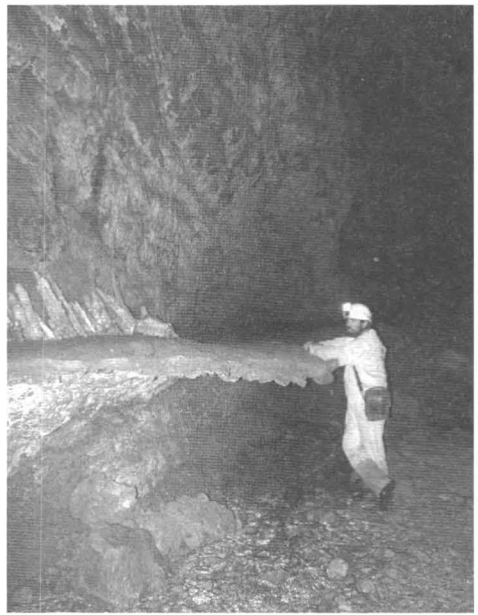

Foto 18 (Vandalism de mediu-rupere de speleoteme și vopsirea pereților)

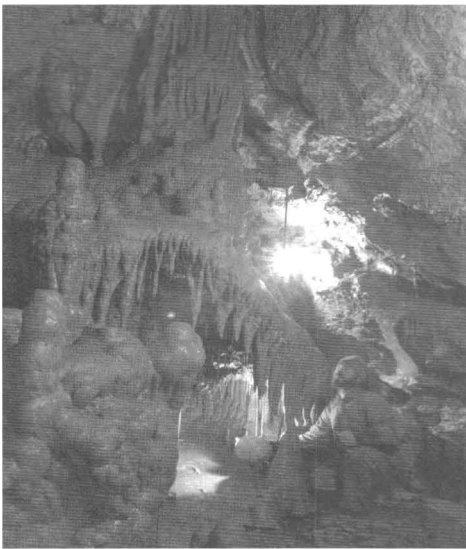

Foto 19 (Sistemul Elevului)

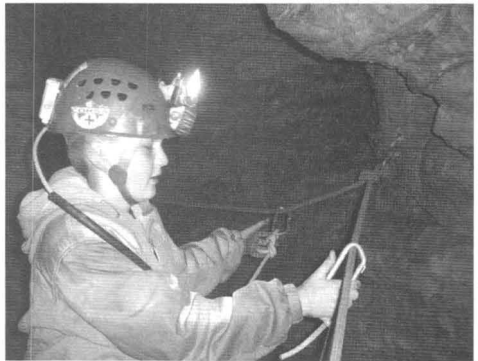

Foto 20 (Tehnica folosirii lonjei duble)

Foto: Dumitru Rotari, Crin Theodorescu, Andrei Redl.

III. RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA PATRIMONIULUI MUZEAL

CONSERVAREA UNUI ȚOL DIN COLECȚIA MUZEULUI JUDEȚEAN BISTRIȚA-NĂSĂUD

Veronica VLAIC-TIMOCE

Textilele ocupă un loc important în colecția Muzeului Județean Bistrița.

Patrimoniul muzeului cuprinde un număr de 2500 piese textile, din care fac parte: piese de port românești, săsești, cu influențe, țesături de interior, accesorii textile, piese din lână. Dintre acestea o parte sunt expuse iar restul depozitate, colecția îmbogățindu-se periodic prin achiziții și donații.

Textilele fac parte din clasa bunurilor vulnerabile, de aceea necesită condiții specifice de stabilitate microclimatică conforme acestei grupe; valorile UR (umiditatea relativă) trebuie să fie cuprinse între 30%-40% și temperaturi de 1-3 grade în depozite, iar în expoziții 15-18 grade.

Diferențe și particularități în modul de conservare a textilelor constau în tehnica de etalare, expunere, depozitare, manipulare, transport în funcție de clasa de obiecte, compoziția, structura, natura materialului și starea lor de conservare.

Conservarea textilelor este o activitate permanentă, un rol important în aceasta îl are conservarea preventivă.

Conservarea preventivă are o puternică explicație obiectivă, este blocarea acțiunii factorilor care afectează starea de conservare a bunurilor culturale înainte ca aceștia să acționeze; conservarea preventivă este esența blocării preventive: „este mai ușor să previi decât să vindecî”!

Descrierea piesei

Piesa, țol (cergă) are nr. inv. 12.144, este datată din perioada primului sfert al sec. XX, are dimensiuni de L = 200 cm, l = 160 cm și provine din localitatea Perișor (comuna Zagra, județul Bistrița-Năsăud). A fost achiziționată în anul 1976.

Este un țol din lână, țesut manual la războiul orizontal în patru ițe. Lâna este folosită ca material atât pentru urzeală, cât și băteală. Cromatica este în alb și negru, fiind ornamentat pe întreaga suprafață cu un decor geometrizat (foto 1).

Piesa se află în depozitul de textile, pe raft, în poziție întinsă, acoperită cu pânză albă; spațiul este salubru, prezintă stabilitate microclimatică, conformă cu normele de conservare.

Diagnostic

Piesa prezintă degradări fizico-mecanice: depuneri de praf și uzură funcțională.

Măsuri de conservare-tratare

Ca masuri de conservare preventivă – permanentă a textilelor din expoziții și depozite se utilizează saculețe din pânză cu plante mirositoare, aromatice: busuioc, calapăr, mentă, nuc, sulfină, rozmarin, levănțică. Aceasta deoarece colecția de textile și în special piesele din lână sunt cele care atrag dăunătorii biologici: micromicete (mușegaiuri), macromicete, insecte (moli), rozătoare.

De asemenea, se mai folosesc preventiv și geluri solide antimolii.

Piesa în cauză necesită o curățire mecanică, care se efectuează în laboratorul de conservare, pe masa de lucru, în poziția întinsă. Se folosesc: aspiratorul de masă care are un filtru de tifon pentru a proteja piesa; pensule moi, pensularea făcându-se în sensul firelor de băteală. Deoarece piesa nu prezintă urme de murdărie și pete nu a fost necesară curățarea umedă a acesteia.

În cazul atacului activ de moli, piesa se izolează, se ține în camera de carantină pentru a preveni răspândirea infecției; apoi se introduce în sac de plastic (în așa fel încât să nu se producă cutări), se pulverizează cu spray Sano K 600 (spray uscat) se leagă sacul și se introduce în lada frigorifică în poziție orizontală, la o temperatură de (-20 °C). Se lasă 48 de ore după care se duce în laborator și se curăță, aspiră. Procedura se repetă de 3-4 ori pentru a fi omorâte toate moliile (foto 2-4).

Acest tratament se face și preventiv, împotriva dăunătorilor biologici, la piesele mari din lână care se achiziționează pentru muzeu. Se congelează 7 zile prin tratamentul șoc, de la grade cu minus din lada frigorifică cel puțin (-20 °C; -25 °C), la temperaturi cu plus din laborator, depozit, expoziție.

Foto 1

Foto 2

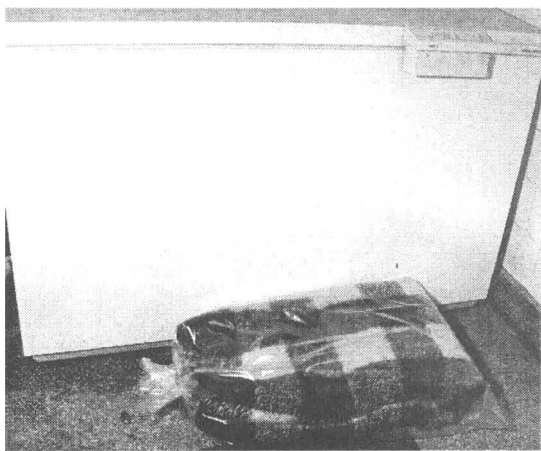

Foto 3

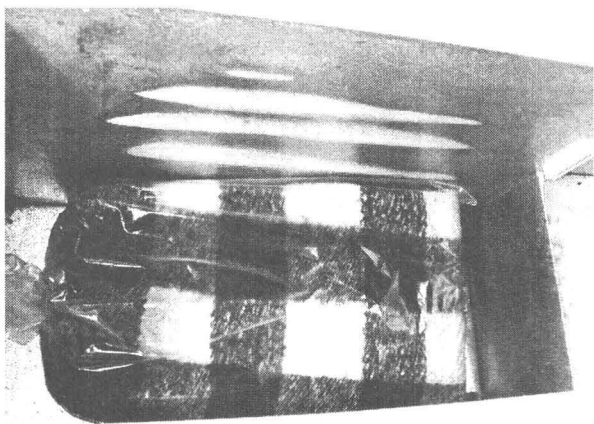

Foto 4

IV. RECENZII

Adrian Onofreiu, Districtul Năsăud (1861-1876), Cluj-Napoca, Ed. Argonaut, 2010, 490 pp., ISBN 978-973-109-200-3

Există relativ puține zone geografice cu un trecut istoric important pentru cristalizarea sentimentului național care să se fi bucurat de o curtare atât de consistentă din partea cercetătorilor precum zona Năsăudului! Istorici, geografi, etnologi, folcloriști, lingviști ș.a. au făcut din zona fostului Regiment de graniță obiectul și subiectul cercetărilor lor. Cartea asupra căreia ne-am oprit reprezintă, fără puțință de tăgadă, corolarul tuturor acestor temeinice încercări de reconstituire a trecutului zonei Năsăudului, reconstituire cu atât mai valoroasă dacă avem în vedere nebanuitele resurse ale arhivistului, foamea de document care-l stăpânește și priceperea cu care readuce la lumină trecutul acestei zone. Pentru că autorul acestei cărți impresionante ca și volum și structură este nimeni altul decât renumitul arhivist Adrian Onofreiu, cunoscut pentru râvna, hărnicia și destoinicia cu care, aproape an după an scoate din colbul vremii – singur sau în colaborare – volum după volum, reconstituind temă cu temă trecutul istoric al unei zone care l-a adoptat, dar care a sfârșit prin a fi ea însăși adoptată.

Cartea – în fapt teza de doctorat a autorului – se concentrează asupra perioadei în care a ființat Districtul Năsăud, organizat sub auspiciile Diplomei din 20 octombrie 1860 și a Patentei din 26 februarie 1861, fără a trece însă cu vederea perioada Regimentului de graniță și a tuturor acumulărilor care se originează în aceste împrejurări și care au condus la ceea ce mentalul comun numește „fală năsăudeană”. Împărțită în șapte capitole – de consistență și întindere inegală – cartea reface, prin apel la documente, scurta dar tumultuoasă istorie a Districtului Năsăud, înființat pe teritoriul fostelor comune grănicerești.

Cea mai mare atenție este acordată problematicei social-economice a Districtului. Mai vechile preocupări ale autorului în privința împărțirii hotarelor (a se vedea studiile anterioare publicate în „Arhiva Someșană”) este continuată și întregită în primul capitol al cărții. Așa cum mărturisește autorul în prefața cărții, „lupta dusă cu cerbie pentru recăștigarea proprietăților s-a mărginit la consemnarea unor informații lacunare, referitoare în principal la proprietățile comune, fără a se aprofunda” (p. 17) iar acest motiv pare să fi determinat râvna cu care Adrian Onofreiu reconstituie derularea cronologică a acestor fenomene. Structura proprietății în District, cu studiile de caz asupra localităților Ilva Mică și Rodna scoate la iveală particularitățile de netăgăduit ale zonei, printre care amintim aici doar ponderea ridicată a proprietății

individuale – în comparație cu zonele din proximitatea Districtului, dar din afara „graniței”. De fapt întregul excurs se construiește prin raportare (se poate spune chiar *opoziție* – în înțelesul cel mai pozitiv) la situația generală a Transilvaniei, contextualizare ce are ca finalitate întocmai sublinierea acelor trăsături care imprimă statutul diferit al Districtului (unic, în multe privințe) în ansamblul provinciei transilvănene.

Unicitatea provine, mai ales, din statutul de unitate administrativă locuită de populație în majoritate românească, beneficiară a unei organizări proprii, românești. Preluând tradiția organizării proprii din sistemul militar, utilizând limba română în administrație și justiție, beneficiind de funcționari români (în majoritate) Districtul Năsăudului a cultivat sentimentul apartenenței la o structură cu statul special, apartenență ce stă la baza mult invocatei „fale năsăudene”. Capitolul dedicat administrației reprezintă așadar – ca și cel dedicat Justiției – o reafirmare documentată, credibilă, pertinentă, a particularității unității administrativ-teritoriale cercetate. Evocarea marilor momente care au condus la aprobarea înființării acestei unități administrative leagă, din nou, cartea de față de eforturile continue ale autorului de a plasa personalitățile zonei – precum Vasile Nașcu – în galeria marilor figuri ale neamului, dar și de penultimul capitol al cărții, consacrat elitelor Districtului și mișcării naționale românești. Descrierea aparatului administrativ al Districtului – ca și descrierea cu lux de amănunte a actului de justiție în capitolul 5 – este extrem de utilă pentru cititorul neavizat sau pentru cercetătorul nefamiliarizat cu specificitățile unui sistem relativ original în Transilvania epocii. Nu rămân neexplorate nici realitățile demografice ale Districtului – plasate în contextul demografic general al Transilvaniei – dar nici *realitățile culturale* ale zonei, capitol care încheie partea interpretativă a lucrării și care se apleacă deopotrivă asupra culturii elitelor și asupra culturii populare, în binomul tradiție-modernitate. Cititorul avizat face imediat conexiunea cu lucrarea lui Florin Valeriu Mureșan, alt arhivist – clujean, de această dată – care a reconstituit pentru o perioadă anterioară specificitățile Districtului Bistriței, alegând și acesta, întocmai ca și Adrian Onofreiu, să își încheie discursul cu reliefarea trăsăturilor de la nivelul mentalului colectiv, definitorii pentru una sau alta dintre zone.

Cartea se încheie cu o Anexă la fel de valoroasă prin conținutul său: hărți, planuri, acte de proprietate, extrase ale diverselor statute, prelucrări ale tabelelor de carte funciară, documentând și probând analizele și interpretările cuprinse în prima parte a cărții.

Fără doar și poate cartea lui Adrian Onofreiu va rămâne una de referință pentru toată istoriografia zonei năsăudene. Râvna istoricului de a readuce ținutul și oamenii săi – vezi doar strădaniile pentru repunerea lui Nestor Șimon la locul cuvenit în istoriografia națională! – la locul câștigat în istorie nu poate rămâne fără ecou în actuala dezbatere istorică!

Luminița DUMĂNESCU

În alăturare, se în-
vine formulariu de
sora de mandare:
Tese impune de str
acesta Tabele în
ate, spre care scopu
tele necesari ale con
incatu se corespun
si cu natura lucruril
uma cu datele sim
D falsa instigate de p
Datele de spre aria
Contributiune le vi
si Contributiune